

KERÄ VIERI, KETRÄ VIERI

Naisten tekstiilityöt Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan uskomus- ja runolauluperinteessä

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Folkloristiikka

Nina Katriina Talvela

Joulukuu 2013

SISÄLLYSLUETTELO

Sisällysluettelo.....	2
1. Johdanto ja tutkimusongelma	4
2. Tutkimuksen lähtökohdat	5
2.1 Tutkimuksen menetelmät ja rakenne	7
2.2 Tutkimuksen aineisto.....	9
3. Tutkimushistoria	12
4. Etelä-Savo ja Etelä-Karjala autonomian aikana	13
4.1 Historialliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet.....	14
4.1.1 Asuminen ja elinkeinot.....	14
4.1.2 Itselliset, irtolaiset ja palkolliset – työtätekevien roolit yhteisössä.....	16
4.1.3 Uskonto ja kansanusko	17
4.2 Itäsuomalainen tilayhteisö	18
5. Aamusta iltaan - naisten kädentaidot vuodenkierrossa	20
5.1 Naisten työt talonpoikaisyhteisössä.....	21
5.1.1 Kädentaitojen työvuosi.....	23
5.2 Vaatetus ja kädentaidot.....	28
5.2.1 Pukuparsi Etelä-Savossa ja Etelä-Karjalassa.....	30
5.2.2 Kehrääminen, kutominen ja ompelu – uskomusten konkretiaa.....	34
6. Kädentaidot myyttien ja uskomusten kantajina	37
6.1 Vaate sosiokulttuurisena symbolina	38
6.2 Myyttinen käsityö: kädentaidot ja niiden symboliikka eurooppalaisessa kontekstissa	41
6.2.1 Elämänlangan kehääjät	43
6.2.2 Kohtalon kutojat.....	48
6.3 Runot ja uskomukset Savo-Karjalassa.....	52
7. Naiset ja tekstiilien valmistus Kansanrunousarkiston keruukortistossa	56
7.1 Onnennyppeä – keritseminen ja kasvikuitujen työstäminen	57

7.2 Pyörivä väärtinä – kehrääminen.....	66
7.2.1 Kehruu pyhäisin	67
7.2.2 Väärtinä taikavälineenä.....	75
7.3 Värjääminen ja vyyhteäminen.....	80
7.4 Pitkästä pitkää – kankaankudonta	81
7.4.1 Loimen luominen ja kankaan aloittaminen	82
7.4.2 Kankaan kutominen ja lopettaminen.....	84
7.5 Neulanpisto – ompeleminen, paikkaaminen ja käyttöönotto	86
7.6 Päätelmiä uskomusaineistosta.....	91
8. Naiset ja tekstiilien valmistus Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa	94
8.1 Taivaiset taitajat – kädentaidot myyteissä ja synnyissä.....	95
8.1.1 Maria, Jeesus ja hämähäkki	102
8.1.2 Lanka taikavälineenä.....	106
8.2 Taito mittarina	112
8.2.1 Jokos ommella osannet? Tytär, äiti ja vaimo käsityön tekijänä	112
8.2.2 Taitava emäntä - avioon astuminen	119
8.2.3 Osaamaton nainen – rangaistukset ja moitteet.....	126
8.2.4 Keträsin kylän kerää – valitukset.....	131
8.2.5 Keskiössä kädentaidot: keritseminen, kehrääminen, kutominen ja ompelu eri runomotiiveissa.....	132
8.3 Kerin virteni kerälle – käsityömetaforat käytössä.....	137
8.4 Päätelmiä runoaineistosta – kädentaidot naisen kuvana	140
9. Lopuksi: mitä on kädentaitouskomusten takana?	143
10. Lähteet	146

1. JOHDANTO JA TUTKIMUSONGELMA

Kudo kangas,
keritse lammas,
Ise niijellä tikuta
Miehen paita kaulusta,
Taikina tarkkaa alusta,
Ole riski riihe puija,
Viriä veen vetäjä,
Siit vasta mieli miehelää!

Sano miun mummo in aina.¹

Ahkeruus on naisen mitta. Valkjärveläinen runo kuvaa ihanteellista naiseutta, kuten lukemattomat muutkin runot ja uskomukset Savo-Karjalassa. Niihin kietoutuu naiseuteen ja talonpoikaiseen elämänpiiriin liittyviä käsitteitä elämän pituudesta, avioliitosta, lastensaannista, vauraudesta ja köyhyydestä, sosiaalisista suhteista ja asemasta yhteisössä.

Tässä pro gradu -työssä tutkin, millä tavoin naisten tekstiilikädentaidot näkyvät savokarjalaisessa talonpoikaisessa uskomusmaailmassa ja kuinka naiseuden ja sosiaalisen elämän eri aspektit ilmenevät kädentaitoihin liittyvässä perinteessä. Kysyn aineistoltani, miten kädentaitouskomukset ja -runot peilaavat ympäröivän yhteisön normeja, uskomuksia ja käsityksiä ja kuinka ne vaikuttavat odotuksiin ja oletuksiin naisen elämänsästä. Tutkin myös savokarjalaisen perinteen yhteyksiä muun Euroopan kehruu- ja kudontauskomuksiin. Kädentaitojen käyttökontekstiinsa sidotun merkityksen ymmärtämiseksi esittelen etnografisena representaationa historiallisen yhteisön ja kädentaitojen konkretian: elämänpiirin ja työprosessit, joihin uskomukset ja laulut kiinteästi liittyvät. Arkeen ja juhlaan kietoutuvasta, kädentaitoihin liittyvästä suullisesta perinteestä muodostuu työssäni kokonaiskuva, joka valaisee naisen elämänsä kenties jatkuvinta ja työläintä osa-aluetta – tekstiilien valmistamista.

Kädentaitoja ei ole suomalaisessa folkloristisessa tutkimuksessa kuin sivuttu, silloinkin usein vain konkreettisen lopputuotteen – yleensä vaatekappaleen – kautta. Varsinainen tekstiilien valmistamisen prosessi on pitkäkestoisuudestaan huolimatta jäänyt pitkälti huomiotta. Pyrkimyksenäni onkin kontekstualisoida runoja ja uskomuksia niiden esittämien käsityöprosessiin liittyvien kuvausten ja toisinaan tiedossa olevan

---

¹ SKVR XIII.4. 12651. Valkjärvi, Salokylä. Mannonen, Ulla 7004. 38. K. Bister, 61 v

käyttöyhteyden kautta. Toistuva ja pitkäkestoinen työ sitoo itseensä merkityksiä, jotka kirkastuvat erityisen hyvin uskomusaineistossa. Runoissa kädentaidot esiintyvät sekä metaforisina ilmauksina että aktuaalisina työnkuvauksina kertoen tekstien jatkuvasta kommunikaatiosta savokarjalaisen naisen jokapäiväisen elämän kanssa.

2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tutkimukseni on katsaus tekstiileihin² liittyviin uskomuksiin arjen tutkimuksen ja kontekstualisoinnin näkökulmasta. Työni perustuu Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan perinnealueilta pääosin vuosien 1830 ja 1930 välillä kerättyyn runo- ja uskomusaineistoon. Etelä-Savo ja Etelä-Karjala ovat kuuluneet samaan kulttuuripiiriin ja muistuttaneet toisiaan myös kansanperinteensä saralla (Siikala 2008: 118). Käsittelen naisten tekstiilikädentaitoja, erityisesti langan kehräämistä, kankaan kutomista ja vaatteiden ompelemista. Aineistoa läpikäyden olen poiminut sekä erityisiä runoja ja uskomuksia että toistuvia aiheita, joiden pohjalta kädentaitoihin liittyviä merkityksiä on mahdollista avata.

Jos uskontoa on mahdoton erottaa 1800-luvun agraariyhteisön elämästä, ei tekstiilikädentaitojen erottaminen talonpoikaisnaisten arjesta käy sen helpommin. Savo-Karjalassakin usein jo lankoja kehrätessä tai viimeistään kangasta kudottaessa tiedettiin, mikä vaate tekstiilimateriaalista oli syntymässä – sekä usein myös, kenelle.

Talonpoikaisyhteisössä jatkuva työnteko ilman nykyisenlaista vapaa-ajan käsitettä on ollut elämän itsestäänselvyys: käsillä tekeminen on arvottanut naisen roolia hänen omassa yhteisössään ja hänen kelpoisuuttaan liittyä uuteen sukuun avioliiton kautta. Avioliitto oli taloudellisesti lähes välttämättömyys (Stark 1998: 150), joten nuoren tytön kädentaitoja tarkkailtiin tiukasti. Vanhempia, taitavia naisia arvostettiin esimerkiksi kehräämisen saralla (Raussi 1966: 166). Tekstiilit olivat yhä 1800-luvulla pääsääntöisesti oman talouden naisten valmistamia (Lehtinen & Sihvo 2005: 147-149).³ Kuitujen käsittely, kehrääminen,

---

² Suomen kielen perussanakirja määrittelee tekstiilin langoista tai kuiduista teollisesti tai käsityönä tehdyksi tuotteeksi eli kankaaksi, vaatekappaleeksi, matoksi, ryijyksi, pitsiksi, huovaksi, langaksi, punokseksi tai vastaavaksi (Haarala 1994: 282). Olen tehnyt päätöksen suomentaa englanninkielisessä kirjallisuudessa esiintyvän *cloth* -sanana niin ikään pääsääntöisesti tekstiiliksi. Vaate tai kangas olisivat myös mahdollisia suomennoksia, mutta molemmat sisältävät kielessämme tarkempia merkityksiä – esimerkiksi Tekstiilitieto määrittää kankaan olevan ”yleisnimi eri menetelmillä valmistetuille tasomaisille tekstiilituotteille” (Markula 1999: 19). Mielestäni tekstiili on laajempi termi: se ei ole pelkkä kangas eikä pelkästään vaatekappale ja saattaa olla sekä keskeneräinen että valmis objekti. Tekstiilitöillä tarkoitan langan ja kankaan ja sitä myötä naisten ja miesten vaatetuksen ja kodintekstiilien valmistamista kasvi- ja eläinkuiduista, erityisesti pellavasta ja hampusta sekä lampaanvillasta.

³ Nahkatyöt kuuluivat miehille (esim. Raussi 1966: 188, 263;) minkä vuoksi jätän kengät ja muut nahkaiset varusteet tutkielmani ulkopuolelle. Oletan, että nahkatöihin on perinteisesti katsottu liittyvän metsän ja

kankaankudonta ja vaatteiden ompeleminen veivät kuukausikaupalla naisten työaikaa muiden töiden ohella ja aiheuttivat yhteisössä myös suoranaista stressiä (Raussi 1966: 165). Tekstiilikädentaitoihin kytkeytyvän uskomusmaailman hahmottaminen ja ymmärtäminen valottaa savokarjalaisen naiseuden perustavanlaatuisia elementtejä.

Ennakko-oletukseni runo- ja uskomusaineiston aihepiiristä on ollut sen keskittyminen nuoren, aviokelpoisen naisen osaamisen tai osaamattomuuden korostamiseen sekä laululangan kaltaisten käsityömetaforien käyttöön. Lähtökohtanani on ollut löytää muitakin merkityksiä kuin tekstiilikädentaitojen rooli aviokelpoisen tytön taitojen korostajana.

Aineistoni ajallinen rajausta liittyy erityisesti ostokankaiden ja -vaatteiden tulon markkinoille ja kansallisen käsityökoulutuksen ja -ohjeiston leviämiseen. Tekstiilien merkitys muuttui teollistumisen myötä, mutta vielä suuremman muutoksen sai aikaan tehdasvalmisteisten vaatteiden yleistymisen toisen maailmansodan jälkeen. 1800-luvulla muodin vaikutteet liittyivät yhä kansan keskuudessa kansanomaiseen pukeutumiseen. Yhteiskunnalliset muutokset kuitenkin näkyvät myös perinneaineistossa. Jo 1920-luvulta alkaen Suomessa seurattiin laajasti käsityökirjallisuutta ja -lehtiä (Torkki 2003: 220). Samoin vuosisadan alussa yleistyneet käsityö- ja talouskoulut ja -kurssit vaikuttivat kädentaitojen tyyliin ja osaamiseen (Torkki 2003: 227-229). Yhteiskunnallinen suhtautuminen käsitteeseen muuttui. Vaatteiden tekeminen ja teettäminen muuttui viimeistään 1960-luvulla niiden valmiina hankkimiseksi. (Aikasalo 2000: 258-259).

Savokarjalainen nainen satoi tekstiilien valmistuksen häntä ympäröivään elämään. Käsityö kulki mukana muidenkin töiden lomassa, jopa maantietä käydessä (esim. Raussi 1966: 65) – samaan tapaan kuin muuallakin maailmassa (mm. Barber 1995 :31). Työt työvaatteiden valmistuksesta kapioiden tekoon olivat täynnä enteitä ja merkkejä tulevasta. Nainen synnytti uutta myös valmistaessaan tekstiilejä. Kuidusta syntyi lankaa, langasta syntyi kangas, kankaasta yhteisön silmien eteen tarkasteltavaksi tuotava, yhteiskunnallista statusta julistava, mutta myös käytännön tarkoitusta palveleva merkki; vaate, joka kertoi sekä tekijästään että käyttäjästään. Laulut ja uskomukset heijastavat tätä käsityön prosessia omista näkökulmistaan: kosmoksen ennallistajina ja kokoajina, tabuista muistuttavina ohjeina ja varoituksina, arkea kuvaavina omakohtaisina tai samaistuttavina kokemuksina, toiveina ja fantasioina.

2.1 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT JA RAKENNE

Työni pohjaa vahvasti arjen historian tutkimukseen ja kontekstualisointiin. Esittelen uskomusten ja runojen käyttökontekstin: savokarjalaisen yhteisön historiallisen taustan sekä moninaisten kädentaitojen osuuden jatkuvasti keskeneräisenä työprosessina ja eri elämänvaiheiden naiseuden määrittelijänä. Menetelminäni käytän aineistossa toistuvien teemojen jäsentelyä ja luokittelua sekä kontekstualisointia. Luokittelen ja analysoin aineistoani nimenomaan kädentaitotematiikan ja eri työvaiheiden, en niinkään vain perinnelajien, mukaisesti saavuttaakseni kokonaiskuvan kädentaitoihin liittyvistä suullisen perinteen teemoista. Kontekstualisoin aineistoani suhteessa uskomuksen tai runon esittämistilanteeseen eli sen konkreettiseen elinpiiriin ja sosiaaliseen symboliikkaan, ja kartoitan kädentaitojen merkitysten laajaa verkostoa runokielessä. Tulkiten ja analysoin runojen laajempia merkityssisältöjä kehräämisen, kutomisen ja ompelemisen yleiseurooppalaisten merkitysten (ks. mm. luku 6.2) sekä konkreettisen työn avulla. Luen ja vertailen runoja ja uskomuksia intertekstuaalisesti perinnelajirajojen yli, sillä, kuten Lotte Tarkka muistuttaa, ”luonnollisten perinnelajien rajat eivät ole selkeitä eivätkä lajit autonomisia” ja lajien ymmärtäminen vaatii niiden suhteuttamista muissa lajeissa esiintyvään informaatioon. (Tarkka 2005: 68). Eri runolajit ja uskomukset viittaavat usein sisällöltään toisiinsa.

En pyri selittämään työssäni jokaista käsityötermiä tarkasti, sillä niiden määrä on suhteeton verrattuna niiden tämän työn kannalta keskeiseen merkitykseen. Joitakin termejä avaavia selityksiä olen liittänyt kuitenkin alaviitteisiin (ks. esim. kehräämisestä ja kutomisesta luvussa 5.2.2).

Lyhennän *Suomen Kansan Vanhat Runot* –teoksen osineen yleisesti tunnetussa muodossaan SKVR. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston aineistooni viittaaan joko nimellä Kansanrunousarkisto tai lyhenteellä KRA⁴. Etelä-Karjalaa ja Etelä-Savoa käsittelen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perinnehortiston määritteleminä alueina. Työni lukemisen selkeyttämiseksi sijoitan kirjallisuusviitteet tekstin yhteyteen ja aineistoviitteet alaviitteisiin. Olen säilyttänyt aineistoviitteissäni myös kertojan tai laulajan nimen (ja sitä kautta sukupuolen) sekä iän, mikäli nämä ovat olleet tiedossa. Olen pyrkinyt

---

⁴ Käytän lukemisen helpottamiseksi Kansanrunousarkiston laajan aineistoni kohdalla pelkkää aineistotunnusta KRA, en muotoa SKS KRA.

säilyttämään kirjoitusasun runo- ja uskomusaineistossa lähteen mukaisena, vaikka se olisikin suomen kieliovin vastaista.

Luvussa 3 käsittelen kädentaitouskomusten vähäistä kotimaista tutkimushistoriaa tutkimuksen lähtökohtien, menetelmän ja osin problemaattisen aineiston ohella. Luvussa 4 esittelen historiallisen yhteiskunnan, jonka todellisuutta runotekstejä ja uskomuksia esittäneet ihmiset elivät: talonpoikaisen eteläisen Savo-Karjalan vankkoine taloudellisine itäkontakteineen, eräkuulttuurin kaikuineen ja tiukkoine yhteisöllisine normeineen.

Luvussa 5 kuvaan naisten töiden vuotuista kiertoa ja uskomuksissa ja runoissa esiintyvien kädentaitojen konkretiaa, eli niitä vuodenaikaan sidottuja käytännön töitä, joista uskomuksissa ja runoissa jatkuvasti puhutaan. Esittelen myös kansanperinteen kädentaitojen tavallisinta lopputuotetta: naisten ja miesten pukupartta ja sen merkityksiä. Luvussa 6 paneudun kädentaitojen ja tekstiilitöiden monimerkityksiseen rooliin yleiseurooppalaisessa myytti- ja uskomusperinteessä.

Laajimmissa luvuissani 7 ja 8 esittelen aineistoni: kädentaitoteemaiset uskomukset sekä kädentaitoihin liittyvät runot. Vaikka Kansanrunousarkiston kansanuskon kortiston uskomukset ja *Suomen Kansan Vanhat Runot* -kokoelman runot risteävätkin satunnaisesti toistensa kanssa, käsittelen ne joitakin poikkeuksia (mm. laskiainen, ks. luku 7.2.1) lukuunottamatta omissa luvuissaan. Analysoin eri kädentaitojen roolia uskomuksissa ja runoteksteissä ja pohdin niiden taustoja ja mahdollisia merkityksiä. Kokoan yhteen savokarjalaisia uskomuksia ja nostan valokeilaan myös uskomuksia, joilla on mahdollisesti muutakin kuin käytännön taustaa. Yhdistän myös saman aihepiirin uskomusten ja runotekstien sanomia toisiinsa ja eurooppalaiseen traditioon ja myyttiperinteeseen. Käsittelen kädentaitojen erinomaista taitamista ihanteellisen naiseuden mittarina ja sitä, miten ihanteesta poikkeaminen vaikutti sosiaalisiin suhteisiin tai yksilön arvoon yhteisössä sekä tarkastelen kädentaitoja metaforisina ilmauksina. Uskomuksia käsittelen teemoitellen ne niihin liittyvien töiden mukaisesti kuitujen käsittelyyn (0), langan kehräämiseen (7.2), värjäämiseen (7.3), kankaankudontaan (7.4) ja ompelemiseen sekä valmiiseen vaatekappaleeseen (7.5). Runoja käsittelen kädentaitoihin liittyvien aihepiirien mukaisesti käsitellen mm. myyttisiä kädentaitajaolentoja (luku 8.1), taitoa naisen arvon mittaajana (8.2) ja tekstiiliä metaforisena ilmauksena (8.3).

Lopuksi, luvussa 9, kuvaan yhteenvedonomaaisesti runo- ja uskomusperinteen kädentaitomotiiveja ja niiden paljastamia tulkintamahdollisuuksia naisten kädentaitoihin liittyvästä uskomusmaailmasta.

2.2 TUTKIMUKSEN AINEISTO

Aineistoni kivijalkana toimii sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston julkaisematon kansanuskon kortistomateriaali että *Suomen Kansan Vanhat Runot* -nidesarjan suuri runoaineisto. Molemmissa aineistoissa olen rajannut alueen Etelä-Savoon ja Etelä-Karjalaan. Aineistoni käsittää Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan perinnealueilta noin vuosien 1830–1938 välillä kerättyjä runoja ja noin vuosien 1870–1950 välillä kerättyjä uskomuksia. Kansanrunousarkistolla olen tutkinut kansanuskon ja kalendaariperinteen kortiston kädentaitoja sivuavia uskomuksia käsitöiden ohella mm. pyhätyökieltojen, vainajan varustamisen ja unien osalta. Olen käynyt läpi valtaosan SKVR:n kädentaitotematiikkaa sivuavista runoista ristiinlukien niteitä ja verkkokorpusta. Koska niteiden kädentaito-otsikoidut osiot ovat hyvin vähäisiä, olen silmäillyt niteet läpi kokonaisuudessaan. Käsittelen Kansanrunousarkiston ja SKVR:n aineistojen valintaa tarkemmin luvuissa 7 ja 8.

Aihepiirin toistuvuus on yksi runo- tai uskomustyyppin yleisyyttä mittaava tekijä. Toistuvuus ei kuitenkaan työssäni ole ainoa mitta aineiston esiin nostamiselle. Lukuisien eri henkilöiden tekemä epäsystemaattinen keruu on johtanut Etelä-Savossa ja -Karjalassa, kuten muuallakin maassa, tiettyjen aihepiirien painottumiseen, kun taas monet aihealueet – esimerkiksi värjääminen – näyttävät puuttuvan keruusta lähes kokonaan. SKVR:n ja KRA:n aineistot eivät ole koko totuus kansankulttuurin kädentaitouskomusperinteestä. Sen sijaan Lotte Tarkka uskoo, että "poikkeukselliset laulajat ja poikkeukselliset tekstit näyttävät selkeimmin runokulttuurin ominaislaadun ja sen ilmaisukielen mahdollisuudet" (2005: 76). Liityn tähän ajatukseen pyrkien luomaan yleiskuvan perinneaineiston kirjosta. Nostankin esiin myös yksittäisiä, tavalla tai toisella kiinnostavia aiheita.

Senni Timonen toteaa eteläkarjalaisen lyyrisen runouden jääneen rikkaudestaan huolimatta liiaksi muiden runoalueiden varjoon. Kädentaitotematiikkaa sivuavat runot ovat loitsujen ohella erityisesti lyyristä runoutta. Lyyrisen runon laulajat ovat eteläisellä alueella, etenkin Inkeriin tultaessa, olleet usein naisia (Timonen 2004: 23-25.) Erityisesti lyyrisessä runoudessa onkin kuultavissa naisen työsaarna. Asioita tapahtuu tai toivotaan tapahtuvan kädentaitoja tehdessä tai niiden myötä: pellavaa kitkiessä kuullaan uutisia, vaimoa tai äitiä pyydetään paidan tekijäksi jotakin tarkoitusta varten tai itse halutaan valmistaa sukat sudelle tai surmalle. (ks. luku 8). Kädentaidot kuuluvat kerrottuihin tarinoihin.

Kirjalliset lähteeni käsittävät sekä runouden ja kädentaitojen tutkimukseen liittyvää aineistoa että kansatieteellistä peruskirjallisuutta. Pääpaino tutkimuksessani on kuitenkin edellä kuvatussa runsaassa perinneaineistossa.

Runotutkimuksessa minua on auttanut erityisesti Lotte Tarkan vienankarjalaisen runouden arkipäivän käyttöä valottava *Rajarahvaan laulu* (2005) sekä myyttillisten ainesten käsittelyä suuresti helpottanut Anna-Leena Siikalan suurteos *Itämerensuomalaisten mytologia* (2012). Erittäin kiinnostavaa materiaalia pohjoiseurooppalaisen naisen roolista ja kodin piiriin liittyvästä magiasta sisältää uskontoarkeologi Hilda Ellis Davidsonin *The Role of The Northern Goddess* (1998). Tärkeäksi olen kokenut myös arkeologi Elizabeth Wayland Barberin *Women's Work – The First 20 000 Years* -teoksen (1994). Ljubljanan yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen professori Mirjam Mencej'n virolaisessa *Folklore* -internetjulkaisussa julkaisema artikkeli *Connecting Threads* (2006) on kuitenkin herättänyt kohdallani kaikkein eniten ajatuksia ja toiminut kantavana voimana langan, kehäämisen ja kutomisen yleiseurooppalaisen symboliikan ja merkitysten valottajana.

Savon ja Karjalan rajakunnan arkielämää nykylukijaa lähemmäs tuova, Eljas Raussin 1844 päiväämä käsikirjoitus *Kansanelämää Virolahdella* (julkaistu 1966) on toiminut inspiroivana eteläkarjalaisena lähdemateriaalina. Raussi oli itseoppinut kansan- ja liikemies, jota on lähteenään käyttänyt mm. Satu Apo. Vaikka Apo sanookin, että Raussin kuvaus on subjektiivinen, se ei subjektiivisuudessaan ole sitä yhtään sen vähempää kuin SKVR:n tai KRA:n aineistokaan. Apo toteaa käyttäneensä Raussia lähteenään samaan tapaan kuin omaelämäkertoja käytetään: ”Heidän pyrkimyksensä antaa asioista mahdollisimman ’oikea’ kuva on ollut tavallista vahvempi, koska he ovat määritelleet itsensä tieteelliseen käyttöön tulevan tiedon tuottajiksi.” (Apo 2001: 18-19.) Suhtaudun Raussin ”*Arkilogiaan*”, kuten hän sitä itse nimitti, muiden aineistojeni vahvuusena lähteenä.

Toivo Vuorelan *Suomalainen kansankulttuuri* (1975) ja Ildikó Lehtisen ja Pirkko Sihvon *Rahwaan puku* (2005) ovat toimineet peruslähteenäni kädentaitojen ja vaatetuksen kuvauksiin. Hyödyllinen on ollut myös Matti Sarmelan perusteos *Suomen perinneatlas* (1995). Merkittäviä lähteitä monine artikkeleineen ovat lisäksi olleet Riitta Räsäsen toimittama *Savo ja sen kansa* (2008), Weilin & Göösin vuonna 2007 julkaisema Arjen historia -kirjasarjan kakkososa *Säätyjen Suomi* sekä Weilin & Göösin *Suomen historia 5: Kansallisen heräämisen aika* (1986).

Kädentaitoihin liittyvän suullisen perinteen kontekstualisoivan tutkimuksen kannalta aineistoni on jossakin määrin ongelmallinen. Perinteen aktuaalinen käyttöyhteys ja työnkuvaus puuttuu lähes kaikista runoista sekä monista Kansanrunousarkiston kortiston uskomuksista ja vaikeuttaa uskomuksen kontekstiin asettamista. Runolaulu tai uskomus on useimmiten irrallinen, poissa käyttöyhteydestään. Vaikka laulu tai uskomus monasti vaikuttaakin siltä, että sitä on esitetty työn yhteydessä, jäävät sitä edeltävät työvaiheet tai sen ajankohta usein täysin epäselviksi. Runoissa kädentaidot ovat pääsääntöisesti työtä ja sen laatua kuvailevaa kuvakieltä sekä määreitä ja meriittejä, eivät useinkaan runon varsinaisia aiheita.

Kädentaitotematiikan puute on selkeämpää uskomuksissa kuin runoissa. Itäisen alueen perinteenkerääjiä ei ole ilmeisestikään suuremmin kiinnostanut kädentaitotematiikka arkisuudessaan. Esimerkiksi värjäämiseen liittyvä aineisto tuntuu puuttuvan kokonaan, vaikka sitä mm. Satakunnassa onkin tallennettu.⁵ Toisaalta uskomuskortisto on järjestetty osin kädentaitojen mukaan, mutta runoaineistoa ei, joten kädentaitoja käsittelevät runot saattavat olla SKVR:ssä minkä tahansa otsikon alla. Tämän tutkimuksen puitteissa en määritäkään kontekstiltään epäselville uskomuksille tai runoille tarkkaa käyttöyhteyttä, ellei se ole muuten tunnettu tai relevantti esim. häälaulujen, kalendaaritapojen tai leikkien tapaan.

En erittele aineistoani informanttien tai keruupaikkakuntien mukaan, vaan pyrin temaattiseen yleiskuvaan. Tämä saa yksittäiset laulajat ja kertojat repertuaareineen katoamaan näkyvistä. Olen siitä huolimatta säilyttänyt viitetiedoissa kertojien ja laulajien nimet ja iät, mikäli ne ovat olleet tiedossa, vaikken nostakaan informantteja sukupuolen, iän tai aseman mukaisesti esille. Koen toisinaan hyvinkin henkilökohtaiselta kalskahtavan tekstin kaipaavan lähdeviitteenä myös edes kertojansa tai laulajansa nimen. Erityisesti melko sananmukaisesti ylöskirjatuissa uskomuksissa kertojan henkilö on mielestäni paremmin kuultavissa. Senni Timonen kylläkin huomauttaa, ettei runolauluillakaan ole välttämättä ollut niiden laulajalle henkilökohtaista merkitystä keruuhetkellä, vaan tämä on saattanut resitoida ulkoa oppimaansa (Timonen 2004: 234). Tämä pätee varmasti myös kerättyihin uskomuksiin: osa niistäkin lienee muilta kuultuja tai vanhojen tapoja. Toki voi olla niinkin, että laulaja ei ole halunnut julkiseksi nimeään ja on kokenut kontekstualisoivat

---

⁵ esim. KRA Virrat, Kurjenkylä. Eino Mäkinen 1190. 1936. Heikki Joutsenjärvi, s. 1891. 1936; KRA Virrat, Kurjenkylä. Eino Mäkinen 1577. 1936. Jeremias Heikkilä, s. 1880. 1936.

kysymykset uhaksi intimitteilleen, kuten esim. Vienan Karjalassa on Tarkan mukaan tapahtunut (2005: 37).

3. TUTKIMUSHISTORIA

Käsitöiden tekemistä historiallisessa kontekstissa on tutkittu Suomessa hyvin vähän. Suomalaisen folkloristiikan piirissä ei ole juurikaan käsitelty langan, kankaan ja vaatteiden valmistamiseen liittyviä uskomuksia tai kansanrunoutta nimenomaan kädentaitojen näkökulmasta. Nykyaikaan sitoutuvaa tutkimusta on puolestaan hieman runsaammin. Esimerkiksi iittiläistä käsitöidentekoperinnettä menneisyydessä ja nykypäivässä on käsitelty Sanna-Kaisa Spoofin toimittamassa Tiltun kapiot -tutkimuksessa (2003). Ulkomaisessa kirjallisuudessa kädentaidoista ollaan kiinnostuneita erityisesti antropologian piirissä, mutta suuremmin vasta 1970-luvun lopulta alkaen – Ronald Schwartz vitsailee esim. 1960-luvun sosiaali-antropologisten kuvausten vaikenneen vaatetuksesta niin tyystin, että voisi kuvitella alkuasukkaiden kulkevan alasti (1979: 23-28). Kaukaisten kulttuurien käsityötuotteiden merkitystä ja vaatetuksen piirteitä on sittemmin käsitelty taajemmin, tässä työssä käytetyistä mm. Cordwellin ja Schwartzin toimittamassa The Fabrics of Culture – the Anthropology of Clothing and Adornment -artikkelikokoelmassa (1979), Schneiderin ja Weinerin toimittamassa Cloth and Human Experience -artikkelikokoelmassa (1989) sekä Barnesin ja Eicherin toimittamassa Dress and Gender – Making and Meaning -artikkelikokoelmassa (1991), mutta yleisesti kiinnostus liittyy enemmän valmiisiin käsityötuotteisiin ja vaatetukseen. Mikäli itse kädentaidot kiinnostavat kirjoittajia, ne liitetään sosiaali-antropologiseen kontekstiin ja yhteisöön enemmän kuin uskomukselliseen sisältöön. Sukupuolentutkimus näyttää jättävän vastuun menneen ajan kädentaidoista puhtaasti antropologian ja kansatieteen harteille.

Folkloristiikan piirissä suomalainen kiinnostus on keskittynyt lopputuotteeseen, esimerkiksi kirjonnän merkitykseen käspaikoissa (mm. Survo 2008). Mainintoja esimerkiksi värien merkityksellisyydestä (esim. Kupiainen 1998: 101) ja kädentaidoista runoissa (esim. Apo 2002) on jonkin verran, mutta nimenomaan uskomuksellista aineistoa käsittelevää esitystä ei ole olemassa. Uskomuksellista aineistoa (KRA) kädentaitoihin liittyen ei ole tutkittu käytännössä lainkaan. Kansatieteessä kansanpukujen tutkimus on keskittynyt kansallispuvuiksi kehitettyjen tiettyjen alueiden pukujen konkreettisiin osasiin, työtapoihin ja käyttöyhteyksiin muutamien perinneaineistoanekdootien kera (mm. Kaukonen 1985). Aihetta sivutaan myös runotutkimuksessa esimerkiksi fraasien

säiliömetaforien ("Kerin virteni kerälle" yms.) puitteissa (mm. Haavio 1992: 277-281; Tarkka 2005: 124-125).

Kiinnostus Karjalaan ja sen puku- ja käsityökulttuuriin on ollut suurta, mutta keskittynyt pääosin ortodokseihin sekä Vienan- ja Raja-Karjalaan tai toisaalta Inkeriin. Käspaikat, feresit ja sorokat on tutkittu tarkkaan, mutta luterilaisten savakkonaisten savolaisvaikutteinen pukeutuminen ja siihen liittyvä uskomusaineisto on ollut vähemmän kiinnostavaa tutkijoille. Laatokan Karjala on oletukseni mukaan jäänyt vähemmälle huomiolle eksoottisen ortodoksikulttuurin varjossa – mainitseehan Senni Timonen samoin käyneen myös lyyrisen runouden kohdalla (Timonen 2004: 23). Nimenomaan arkivaatteista on muutenkin vain vähän tietoa, sillä ne ovat jääneet juhlan pukuloiston varjoon (Lehtinen 2008: 41), mutta poikiakin varoitetaan runoissa kihlaamasta kirkkotieltä, koska ”sillo on porsaski puna, sijallai on silkki peässä⁶”.

4. ETELÄ-SAVO JA ETELÄ-KARJALA AUTONOMIAN AIKANA

Käsittelen tässä luvussa Etelä-Karjalan ja Etelä-Savon alueen tilannetta 1800-luvulla ja hieman sen jälkeen. Alueen historia valottaa väestön elinolosuhteita ja vaikeuksia murroksia täynnä olleen Suomen autonomian aikana ja kertoo samalla kontekstista, johon kädentaitoihin liittyvät uskomukset ja runot kertojineen ja laulajineen liittyivät. Etelä-Savo ja -Karjala olivat aluetta, jonka läpi kuljettiin ja josta matkustettiin runsaasti erityisesti suuren Pietarin suuntaan. Agraariin arkeen liittyi kotitöiden ohella myös kaupankäynti ja vankka kontakti itään.

1700-luku oli ollut pohjolassa jatkuvaa sotien aikakautta. Suomen seutu päätyi Venäjän ja Ruotsin solmimien eri rauhansopimusten myötä toisinaan Ruotsin, toisinaan Venäjän valtaan. Vuoden 1743 Turun rauhasta Suomen sotaan Ruotsin itäraja sijaitsi Kymijoella (Kuisma 2007: 11), joten Savo-Karjalan alue kuului Venäjään. Vuonna 1809 Ruotsin ja Venäjän välillä solmitussa Haminan rauhassa Ruotsi menetti loputkin Suomen alueesta ja keisari Aleksanteri I antoi Suomen alueelle autonomian. Kymijoen itäpuolinen, Venäjälle aiemmin kuulunut ns. Vanha Suomi liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1811 ja käyttöön otettiin gregoriaaninen ajanlasku. (Ranta 1986: 50-51.)

---

⁶ SKVR XIII3. 8404. Räisälä. Ss. Kaasalainen 4. 32.

4.1 HISTORIAALLISET JA YHTEISKUNNALLISET OLOSUHTEET

Niin kutsuttu Vanha Suomi käsitti Ruotsin 1700-luvulla Venäjälle luovuttamat alueet Karjalassa ja Etelä-Savossa. Kaupunkeja Vanhan Suomen alueella olivat Viipurin ja Haminan lisäksi Lappeenranta, Savonlinna, Käkisalmi ja Sortavala (Ranta 1986: 50). Koko Suomen autonomian ajan väestönkasvu painottui nimenomaan Pohjois- ja Itä-Suomeen (Pulma 2007: 53) ja 1800-luvun kuluessa Vanhan Suomen väkiluku nousikin peräti viidenneksellä (Junnila 1986: 55).

Kun Vanhan Suomen alue liitettiin autonomiseen Suomeen, läntiset vaikutteet lisääntyivät. Ero muun Suomen ja Viipurin läänin välillä oli silti näkyvä: alueen kulttuuri ja elämänmeno erosivat Ruotsin vallan alla olleesta lännestä selvästi. Vanhaa Suomea pidettiin lännessä yleisesti takapajulana ja sen kehittäminen tapahtui suuriruhtinaskunnan yhdenmukaistamisen ja läntisen Suomen ehdoilla. (Paaskoski 1998: 124.) Mikkelin ja Kuopion läänien asukkaat olivatkin koko maan mittakaavassa paikallaanpysyvimpiä (Räsänen 2008: 231). Pietari säilytti asemansa tärkeimpänä kauppa-alueena, jonne Etelä-Savon ja koko Karjalan alueelta tavallisimmin suunnattiin kaupan- ja työntekoon. (Junnila 1986: 55.)

Maattoman väestön määrä nousi koko Suomessa 1800-luvulla huomattavasti. Väkiluvun kasvaessa ja kaskiviljelyn taantuessa sosiaaliluokkien erot korostuivat. 1800-luvun monet katovuodet – pahimpina suuret nälkävuodet 1866-68 – johtivat monien maattomien elämän kurjistumiseen. Antti Häkkisen mukaan 1800-luku oli ”sosiaalisen laskun aikaa” - ”maaherrojen kertomuksissa, piirilääkäreiden raporteissa ja papiston puheissa valitukset lisääntyivät 1840-luvulta lähtien”. Itä- ja Pohjois-Suomen maattomien ahdinko oli toistuvana puheenaiheena Suomen sanomalehdissä, mutta apukeinoja ei juurikaan keksitty. (Häkkinen 2007: 180-186.) Säätyläisten suhtautumiseen vaikutti myös perinteinen ajatus siitä, että työkuntoinen, kerjuulla kulkeva ihminen oli automaattisesti laiska (Pulma 2007: 71).

4.1.1 ASUMINEN JA ELINKEINOT

Verotuksen kevennyttyä Venäjän vallan alle siirtymisen jälkeen oli Länsi-Suomessa ja Hämeessä alkanut uudistusten kausi, joka vaikutti myös asuinrakennusten uudistumiseen. Itä-Suomessa edistys ei kulkenut yhtä nopein askelin. Maalaamattomat savupirtit kuuluivat maisemaan vuosisadan loppuun saakka. Asuminen oli monasti ahdasta eikä

vanhasta, lähes ikkunattomasta savupirtistä voitu varojen puutteessa luopua. (Pulma 2007: 63-64.) Maattomien ja torppareiden sekä tilallisten välinen ero oli toisinaan itäisillä alueilla huomattava. Monasti kaikkein köyhimmät perheet löysivätkin asuinpaikan talollisen riihestä tai saunasta (Pulma 2007: 71).

Savokarjalaiset taloudet olivat pitkälle 1900-luvun puolelle asti pääasiallisesti omavaraisia yksinäistalouksia, jotka elivät kaskiviljelyn lisäksi myös kalastuksella, metsästyksellä, karjataloudella ja mm. puutavaran, tervan tai viinan tuottamisella myyntiin. (Kaukiainen 1998: 125-126). Yhteiskunta säilyi alueella pitkälle yli 1800-luvun puolivälin talonpoikaisena ja pientilavaltaisena osin voimakkaan väestönkasvun seurauksena. (Kaukiainen 1998: 148-150). Kyliä, joissa asutus oli keskittynyt tiuhemmin tietyille alueille, oli erityisesti alueen eteläisimmissä osissa ja vesiteiden rannoilla. Syrjäisemmillä seuduilla talojen välillä saattoi olla pitkiäkin etäisyyksiä, vaikka aluetta voitiinkin kutsua kyläksi vaikkapa jonkin maastokohteen, kuten järven, jonka ympärille tilat oli rakennettu, mukaan. Kirkon ympärille oli tavallisesti muodostunut kirkonkylä, joka toimi alueellisenä keskuksena. (Räsänen 2008: 239-243.)

Kaskiviljelyä harjoitettiin harvaanasutun Savon ja Karjalan alueella 1900-luvun alkuun saakka. Se kuului tärkeimpiin elinkeinoihin ja vaikutti suuresti myös elämäntapaan alueella - yksi talous tarvitsi noin viiden vuoden kaskikierron vuoksi käyttöönsä suuria metsäalueita. Varsinaiset pysyvät pellot olivat 1800-luvun alkupuolella Itä-Suomessa harvinaisia. (Östman 2007: 32-35.) Väestön kasvaessa Itä-Suomen alueella suopeltoja otettiin viljelyyn, kaskikierto lyheni ja puut kaskettiin aikaisempaa nuorempina, mikä johti maan huonompaan tuottoon. Tästä syystä karjatalous nousikin 1800-luvun edetessä tärkeämpään rooliin myös Savo-Karjalassa. (Pulma 2007: 53-54, Östman 2007: 50-51.) Karjan määrän kasvu mahdollisti tuotteiden välittämisen myös oman talouden ulkopuolelle.

Kaupankäynti oli ikiaikainen toimeentulomuoto, joka tuotti koko alueella jo uuden ajan alusta lähtien talonpojille merkittäviä lisätuloja. Männiköt ja Saimaan ja Laatokan vesireitit mahdollistivat tervan ja sahatavaran kuljetuksen takamailtakin. Valtava pääkaupunki Pietari kaipasi myös elintarvikkeita ja -tarpeita, joita sinne kuljetettiin pitkienkin matkojen takaa sekä vesi- että maateitse. (Kaukiainen 1998: 134-145.) Näin ollen syrjäisemmiltäkin seuduilta päästiin tarvittaessa kaupungin humuun, eikä takaisinpalaajilta kyselty pelkkiä tuliaisia – kertomukset ja uutiset olivat yhtä lailla tärkeää kauppatavaraa. Valtiovalta alkoi vuosisadan kuluessa lakiteitse säännellä metsätaloutta ja metsänkäyttöä, mikä vaikutti suoraan myös talonpoikien arkeen: kaskeamista, tervanpolttoa ja sahaamista rajoitettiin

monin säädöksiin. Näitä määräyksiä talonpoika joko noudatti tai parhaansa mukaan kiersi (Kuisma 2007: 11-17).

4.1.2 ITSELLISET, IRTOLAISET JA PALKOLLISET – TYÖTÄTEKEVIEN ROOLIT YHTEISÖSSÄ

Maanviljelijäksi katsottiin Savossa se, jolla oli yli 3 hehtaaria viljeltyä maata, muut luokiteltiin torppareihin tai irtaimen maataloustyöväkeen (Räsänen 2008: 232). Savo-Karjalassa talolliset ja torpparit viljelivät omistamaansa tai vuokraamaansa maata. Taloudet pärjäsivät pääosin omalla työvoimallaan, mutta palkkasivat myös tarvittaessa työntekijöitä. Itä-Suomessa pientilavaltaisuus johti siihen, että taloissa ei pidetty yhtä paljon vuosipalkollisia kuin Länsi-Suomessa ja Hämeessä (Pylkkänen 2006: 79). Palveluspakko määräsi kuitenkin vuoteen 1865 asti lähes kaikki 15 vuotta täyttäneet, jotka eivät olleet jonkin luvallisen elinkeinon harjoittajia, hankkimaan vakituisen palveluspaikan rangaistuksen uhalla. (Markkola 2007: 258). Satunnaistöihin taloihin otettiin usein itsellisiä eli alueen köyhiä maattomia. Vuonna 1858 Etelä-Savon Mäntyharjulla arvioitiin päivätyöläisen palkkaamisen maksavan tilalle peräti puolet vuosipalkollista vähemmän (Rahikainen 2006: 162). Valtiovalta piti Itä-Suomen suurta itsellismäärää ongelmana. Irtolaisten, työkykyisten maattomien, katsottiin hankkivan elantonsa epäilyttävillä tavoilla ja irtolaisuudesta saatettiin tuomita pakkotyöhön, mutta jo pelkästään Karjalan alueella tähän kategoriaan laskettavaa väkeä oli 1800-luvun puolivälissä niin paljon, että valvonta menetti käytännössä merkityksensä. (Pulma 2007: 61-75.)

Vuosipalkollisen palkkaan kuului suhteellisen pienen rahamäärän ja elatuksen lisäksi yleensä miehillä vaatteita, naisilla usein kangasta tai villaa ja pellavaa (Pylkkänen 2006: 81, Rahikainen 2006: 165). Savossa piijat ja rengit saivat tavan mukaan talosta arkiset työvaatteet tai materiaalit niihin (Räsänen & Räsänen 2008: 318). Usein piika sai myös oikeuden kylvää pellavaa ja mahdollisuuden tienata varsinaisen työpäivänsä jälkeen kehräämälläan langalla omaa rahaa (Rahikainen 2006: 165). Naispuolisen työntekijän oletettiin siis valmistavan vaatteensa itse palkkaan kuuluvista materiaaleista, mutta miespuolisille vaatteet tehtiin. Talon oman naisväen ero piikoihin ja itsellisiin oli yleensä selvä, kuten Anu Pylkkänen toteaa: ”Vielä 1800-luvulla ja myöhemminkin mahdollisimman monien töiden hallitseminen oli hyvän emännän merkki, mutta sen sijaan piian kovaakaan työtä esimerkiksi pellolla ei arvostettu samassa mitassa”. (Pylkkänen 2006: 81-82.) Piian palkka oli vain noin puolet rengin palkasta, mikä kertoo karua kieltään miesten ja naisten töiden eriarvoisuudesta (Rahikainen 2006: 165). Piian ja rengin työt oli määritelty vuonna 1805 palkkaussäännössä, jonka mukaan piian töihin kuuluviksi eriteltiin naisten tavanomaiset sisä- ja ulkotyöt, leipominen, oluenpano, karjanhoito, kehruu ja

kankaan kutominen – tekstiilityöt kuuluivat siis palkattujenkin naisten perustöihin. Palvelija omisti oman työvoimansa vasta vuoden 1879 elinkeinovapauden mahdollistaessa vapaan työsopimuksen solmimisen. Saman vuoden elinkeinoasetuksessa muuttokielto maan sisällä poistettiin ja vanhojen palvelijoiden elatus määrättiin isäntien vastuulle. Vuoden 1883 irtolaisasetus antoi viimein kaikille ”itseään ja omaisuuttaan hallitseville ihmisille” oikeuden vapaaseen ammatinharjoitukseen ja työntekoon sekä työvoimansa kauppaamiseen. (Pylkkänen 2006: 84-87.) Vaikka muuttokielto ja palveluspakko poistuivatkin, piikojen ja renkien työtä ei laki kuitenkaan erityisesti muuttanut (Rahikainen 2006: 175).

4.1.3 USKONTO JA KANSANUSKO

Uskonnoltaan Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan alueet olivat lähes täysin luterilaisia. Kun Vanha Suomi päätyi Venäjän hallintaan vuonna 1721, Venäjä antoi karjalaisille oikeuden harjoittaa omaa uskoa. Jo 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun sotatoimien aikana ortodoksiset kirkot ja luostarit oli hävitetty Laatokan Karjalan alueelta, ja Ruotsin ottaessa alueen haltuunsa 1617 alueen voimakas luterilaistaminen aloitettiin, sillä ortodoksisuutta pidettiin taikauskona. Ortodoksit sinnittelivät paikallaan erityisesti Laatokan koillis- ja pohjoispuolilla, mutta jäivät lopulta pieneksi vähemmistöksi. (Laitila 1998: 384-387, Sihvo 1998: 416-417.)

Vanhan Suomen luterilaiset seurakunnat liitettiin vuonna 1812 Porvoon hiippakuntaan, jolloin piispa Alopaeus teki tarkistusmatkan alueelle. Hän totesi kirkossa käymisen olevan alueella tyydyttävää tai hyvää, kirkkokäytäntöjen vastaavan muuta Suomea ja lukutaidon olevan alueella erityisen hyvissä kantimissa, mutta arvioi moraalista tilaa kaksinaisesti: ”Kansa käytti kirkon armonvälineitä, käyttäytyi juhla- ja kokoustilaisuuksissa arvokkaasti, teki työtä ahkerasti ja vietti rauhallista elämää. -- Kielteisiä ilmiöitä olivat kapakat kirkkojen vieressä ja runsas alkoholin käyttö. Juopottelusta seurasi rikoksia ja raakuutta. Lisäksi esiintyi siveettömyyttä ja taikauskoa.” (Sihvo 1998: 416-418.)

Kihupyhät olivat Etelä-Karjalan puoliuskonnollisia erikoisjuhlia. Kannaksen jokaisella pitäjällä oli oma paikallisjuhlansa, kihupyhänsä, joka perustui katolisena aikana juhlittuihin pyhimysten muistopäiviin tai paikallisen luterilaisen kirkon vihkimispäivään. Nuoriso kihusi eli kulki edestakaisin ja vieraili suurin joukoin myös naapuripitäjissä niiden kihupyhinä ajellen hevosilla, kyyditen tyttöjä, pukeutuen oman kylän vaateparteen ja 1800-luvun loppupuolella myös tapellen. Kihupyhät muuttuivat 1900-luvulla aatteellisten yhdistysten järjestämiksi kesäjuhliksi. (Sarmela 1994:91-92.)

Anna-Leena Siikala määrittelee kansanuskon tai kansanomaisen uskomusmaailman suullisten menojen ja uskomusten varassa säilyneiksi, uskonnollisten instituutioiden säätelemiin kirjallisiin traditioihin perustumattomiksi perityiksi käsityksiksi tai tavoiksi (Siikala 2012: 75).⁷ Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan kansanusko kytkeytyi tiiviisti sekä luterilaisuuteen, vanhoihin katolisen ajan pyhimysten kaikuihin että muinaisuskoon. Etelä-Karjala sai kalevalamittaisen runon vaikutteensa erityisesti etelästä, Inkerin naisten lyyrisistä lauluista, ja myyttinen aines säilyi pääosin eepisessä kalevalaisessa runoudessa (Siikala 2012: 311). Etelä-Savossa sen sijaan myytit elivät alueen kalevalamittaisen runon päätyypissä, loitsuissa. Magia ja sitä myötä loitsut ovat kansanuskoon elimellisesti kuuluva yhteisöön ja ympäröivään maailmaan vaikuttamisen väline (Siikala 2012: 80). Siikalan mukaan Savo yhdisti siltana eteläkarjalaisen naislaulualueen ja pohjoisen arkaaisen epiikan. (Siikala 2012: 304.)

4.2 ITÄSUOMALAINEN TILAYHTEISÖ

Savo-Karjalassa suku oli yksilön tuki ja turva. Ihminen kuului ensisijaisesti sukuun (Kupiainen 2004: 60), vasta sen jälkeen hänet määritettiin yksilönä. Avioon menttiin nuorena ja lapsiluku oli perheessä usein suuri. Naimattomia itäisessä Suomessa on ollut vähän. (Markkola 2007: 251.)

Yleisin perhemuoto 1700-luvulta 1900-luvulle oli ydinperhe tai perhe, jossa kolme sukupolvea asui saman katon alla. Varsinaiset yli 10 hengen suurtaloudetkin olivat monasti samalla veljesten tai kolmen sukupolven talouksia (Sarmela 1994: 29; Kaukiainen 1998: 152). Savo-Karjalan 1800-luvun alkupuoliskon erikoisuus, suurperheiden perustaminen tavallisesti veljesten kesken, takasi huomattavasti paremman elintason, ja mm. kaskeamisessa ja muissa paljon väkeä vaativissa töissä työvoima löytyi omasta taloudesta. (Kaukiainen 1998: 152, Sarmela 1994: 29). Suurperheeseen saattoi kuulua useita ydinperheitä ja sen lisäksi esim. muita sukulaisia ja ottolapsia - Savon alueelta on tietoja jopa lähes sadan hengen talouksista – mutta tilajakojen sallimisen myötä suurperheinstituutio katosi 1800-luvun puolivälin jälkeen. (Sarmela 1994: 29.)

---

⁷ Siikala kritisoi kansanusko -käsitettä ja esittää kristinuskon rinnalla elävästä maalaisväestön uskonnosta käytettäväksi määritettä rahvaanusko tai rahvaanuskonto, jotka ”eivät edellytä totaalisen uskonnon järjestelmän olemassaoloa ja sisältävät myös viitteen yhteiskunnan ja sen myötä uskonnon kentän hierarkiaan --” (Siikala 2012: 77). Pitäydyn kuitenkin itse vanhassa kansanusko -määritteessä.

Talouksissa saattoi asua myös henkilöitä, jotka olivat vain kaukaisesti sukua tai eivät lainkaan sukua toisilleen. (Pulma 2007: 71). Eri vuodenaikoina saattoi suuri osa talouden jäsenistä olla poissa kodin piiristä vaikkapa metsätoissa tai karjamajalla. Tämän lisäksi suuremmissa taloissa oli usein renkejä ja piikoja, jotka saattoivat vaihtaa työpaikkaansa toiseen taloon vuoden tai parin jälkeen. Myös maattomat torpparit ja mäkitupalaiset liikkuiivat oman taloutensa ulkopuolelle työntekoon. Naiset viettivät harvoin koko elämänsä samassa talossa, sillä avioliitto vei tyttäret toisiin taloihin ja toi puolestaan omaan taloon miniän. (Stark-Arola 1998:86-87.) Naisten asema oli patriarkalisessa yhteisössä huomattavasti miehiä heikompi. Leskeksi jäänyt nuorempi nainen saattoi toisinaan muuttaa takaisin isänsä suvun pariin. (Pulma 2007: 60.) Vuoteen 1864 asti naimattomat naiset olivat lain mukaan ”holhouksenalaisia” ja avioituneiden naisten asioista vastasivat näiden puoliset. Lakiuudistuksenkin jälkeen yli 15-vuotiaan naimattoman naisen oikeus päättää omista ansioistaan vaikutti lähinnä niihin, joilla oli enemmän omaisuutta hallussaan, mutta periaatteellisella tasolla uudistus oli silti merkittävä. (Markkola 2007: 260.)

Tilayhteisö toimi rooliodotusten pohjalta. Yhteisön keskeinen perusyksikkö oli isännän ja emännän muodostama aviopari, mutta sen ohella eri ikäryhmät, arvoasemat ja sukupuolet muodostivat yhteisön keskinäisen patriarkalisen hierarkian. Karjalaisen 1700-luvulle asti käytössä olleen tavan mukaan nuorin poika peri tilan, mutta 1800-luvun uudet lait määräsivät isännyyden vanhimmalle veljelle. (Kupiainen 2004: 61, Kaukiainen 1998: 152, Pulma 2007: 60.) Isännäys voitiin kuitenkin veljesten keskeisellä sopimuksella haluttaessa vaihtaa. Tasa-arvoinen perintöoikeus poikien ja tyttärien välillä säädettiin laissa vasta 1879 (Räsänen & Räsänen 2008: 296). Vanha isäntä ja emäntä säilyttivät asemansa niin kauan kuin kykenivät työntekoon. (Pulma 2007: 60.) Avioliitot erityisesti talollisten keskuudessa olivat sukuliittoja, joilla vahvistettiin sukujen välisiä suhteita. Räsänen & Räsänen mukaan miniän tehtävä perheyhteisössä oli synnyttää ja kasvattaa talolle jatkajia (2008: 299). Naimisiin mennyt nuorikko muutti tavallisimmin miehensä kotitaloon ja siirtyi näin uuteen yhteisöön yleensä loppuelämäkseen menettäen toisinaan kaikki vanhat kontaktinsa ja totutun elinpiirinsä tapoineen (Stark-Arola 1998: 97). Nuorikon asema miniänä vakiintui vasta tämän synnytettyä ensimmäisen lapsensa. Mikäli taloon tuli useampi miniä, heistä ensiksi tullut oli sosiaalisesti parhaassa asemassa. (Räsänen & Räsänen 2008: 295.) Jos nuorehko nainen jäi leskeksi, hän saattoi toisinaan muuttaa takaisin isänsä suvun pariin. (Pulma 2007: 60.)

Miniän status vieraasta talosta ja toisesta suvusta tulleenä pysyi usein hyvin pitkään talon ”omaa väkeä” alhaisempana. Perinneaineistossa onkin kuultavissa voimakkaana sekä

tyttöjen halu miehelään – elämän oletettu ja odotettu käänne - että toisaalta myös minin vaikea asema uudessa talossa. Näihin teemoihin myös kädentaiteihin liittyvät uskomukset osaltaan kutoutuvat.

5. AAMUSTA ILTAAN - NAISTEN KÄDENTAITOT VUODENKIERROSSA

Vaatteita valmistaa naisväki, joka onkin kaikki heidän huolenansa, että vaatettaa itensä, ja miesväen joi'en paljuvesta, hienou'esta, puhtau'esta, ja muuten parau'esta. Näistä vaatteista, niin miesten kuin omistansakin ansaittevat hyö kunnian, ja arvon taikka häpiän eli pilkan muilta naisilta että myös miehiltäkin, jonka tähän huolella ahkeroivat vaatein valmistuksesta ja nii'en voimassa pitämisestä. (Raussi 1966: 165.)

Kasvi- ja eläinkuiduista valmistettujen tekstiilien ensisijainen käyttötarkoitus oli toki toimia lämmikkeenä ja paljaan ihon suojana. Vuosituhansien ajan erityisesti vartalon verhojen, mutta myös muuta tarkoitusta, kuten lämmittämistä varten tehtyjen tekstiilien, merkittävä piirre on kuitenkin ollut myös se, mitä ne katsojalleen käyttäjästään kertovat. Tekstiili on kaikkialla kertonut niin tekijänsä taidosta, kantajansa mieltymyksistä, yhteisön odotuksista ja oletuksista sen käyttäjän suhteen, tekijän ja käyttäjän välisestä suhteesta, varallisuudesta kuin esteettisistä arvoistakin.

Tekstiilien kanssa työskentely ja niiden tuottaminen on koko maailmassa ollut pääosin nimenomaan naisten työtä, vaikka poikkeuksiakin löytyy – esimerkiksi Afrikan mantereen alueella kankaankudonta kuuluu pääasiallisesti miehille tai molemmille sukupuolille. (Schneider & Weiner 1989: 20-21.) Varsinaiset käsityöammattilaiset ovat useammin olleet miehiä, ammattikuntaesimerkkinä vaikkapa Suomessakin miesten pyhävaatteita 1700-1800-luvulla ommelleet pitäjänrääätälit (Lehtinen & Sihvo 2005: 150-151). Tekstiilin tuottaja, sukupuolesta riippumatta, ei kuitenkaan ole välttämättä sen muille myyjä tai välittäjä. (Schneider & Weiner 1989: 20-21.) Kapitalismin nousu 1700-luvulla vaikutti Euroopassa mahdollisesti myös naisten arvostuksen vähenemiseen, kun työvoimaa pyrittiin teollisuudessa käyttämään vähemmän ja naisten arvo tekstiilien tuottajina väheni: kehrääjä- ja kutojanaisille maksettiin systemaattisesti pienempää palkkaa kuin miehille ja naisten aiemmin positiivisina pidetyt tekstiiliuskomukselliset taidot liitettiin noituuteen ja pahaan. (Schneider & Weiner 1991: 24.)

5.1 NAISTEN TYÖT TALONPOIKAISYHTEISÖSSÄ

”Ala-arvoinen on naispuoliin tila miehien verralla ve’ettäväksi, ja se yhteinen luulo on mies puolilla niin kuin naispuolillakin: että naispuolet miehiltä eivät voi taloja pitää, ja että nais puolet ovat miehien elättiläät. Vaikka naiset taloissa tekisivät enemmän työtä kun miehet, ja toimensa voittaisivat miehien toimen: niin eivät hyö kuitenkaan ittekään luota talon pitoonsa miehitä, vaan ovat aina epäät.” (Raussi 1966: 315.)

Naisten yleinen status patriarkaalisessa tilayhteisössä oli alhainen. 1800-luvun maaseutuyhteisö jaotteli jäsenensä tiukan hierarkisesti sosiaaliseen asemaan ja ominaisuuksiin liittyvien uskomusten kautta. Selkein erottelu oli sukupuoliroolien mukaan tehty jako, joka rajasi sukupuolten toimintamahdollisuudet omille alueilleen. Mieheyteen ja naiseuteen liittyvät uskomukset eivät kyläyhteisön ankarassa tarkkailussa antaneet sijaa suurille rajanylityksille. Raamattu määrittäi naisen miehelleen alamaiseksi, ja siihen vedottiin yleisesti molempien sukupuolten keskuudessa. Kirkon käskyjen ohella vaikuttivat myös kansanuskon käsitykset naisen kuulumisesta kodin piiriin ja kodin ulkopuolelle kulkemisen moninaisista maagisistakin vaaroista. (Stark-Arola 1998: 166-184.)

Naisten töitä pidettiin vähäarvoisempina kuin miesten ja heidän työpanostaan aliarvostettiin (Stark-Arola 1998: 85-89). Eljas Raussi kirjoittaa, miten naiset osallistuivat miestenkin töihin tarvittaessa, mutta eivät koskaan korottaneet itseään, vaan väittivät itsekin miehen olevan aina naista parempi (Raussi 1966: 314). Suuremmissa työponnistuksissa monet naisten tehtävistä olivat miehiä avustavia töitä. Östman epäilee, että naisten työpanos Karjalassa olisi mahdollisesti jopa kasvanut 1800-luvulla, kun kaskiviljelystä osin siirryttiin myös soista raivattujen peltöjen viljelemiseen. Naisten osuus raskaista peltotöistä oli Karjalan kaltaisilla, useita elinkeinoja selviämiseensä tarvitsevilla alueilla merkittävä, ja vaikutti myös esimerkiksi siihen, että lapsia ei ulkotöistä aina päästy imettämään: 1800-luvun alussa joka viides lapsi kuoli ensimmäisen elinvuotensa aikana. (Östman 2007: 40-41.)

Lapset opettelivat töitä aikuisia auttamalla ja lasten voimille sopivia yleisiä töitä tekemällä – esimerkiksi paimenessa olo ja eläinten kaitseminen sujui varsin nuoriltakin. Nuorten tyttöjen toimiin kuului niin ikään käsityötaitojen opetteleminen ja talon töihin osallistuminen talouden muiden naisten vanavedessä. Aikuistumisen merkinä pidettiin rippikoulua ja mahdollisesti ensimmäistä palveluspaikkaa. Eri asemaan syntyneiltä odotettiin erilaisia asioita – maaton nuori saattoi joutua varhain raskaaseen työntekoon, kun taas ison talon tytär odotti kotitilalla perheelle kelpaavaa kosijaa. (Markkola 2007: 253-

254.) Avioliitto oli nuorelle naiselle suuren elämänmuutoksen paikka, erityisesti, jos hän lähti miehensä jonnekin muualle kuin kotikyläänsä tai avioitui itselleen täysin vieraan miehen kanssa. Miniä joutui usein kokemaan kovia joutuessaan uudessa kodissaan alimpaan asemaan ja raskaimpiin töihin. Status nousi usein vasta miniän saadessa lapsia tai päästessä itse talon emännäksi. (Stark-Arola 1998: 96-100.) Miehen kuollessa ennen vaimoaan saattoi leski tietyin rajoituksin emännöidä taloa (Markkola 2007: 266).

Perustaidot piti kaikkien hallita, mutta kaikki eivät voineet toisaalta myöskään olla mestareita. Räsänen & Räsänen muistuttavat, että ”oli kuitenkin taloja, joissa oltiin käsityöihmisiä, ja toisia, joissa oltiin ruokaihmisiä tai karjanhoitajia” (2008: 304). Terhi Torkin mukaan hyvät kädentaidot hallitsevan miniän saattoi olla helpompi sopeutua uuteen taloon. Jos talossa ei ollut palvelusväkeä, emäntä saattoi toisaalta pitää kädentaidot itsellään ja laittaa miniän vastuulle kaiken karjanhoidon: ”Parhaimmillaan käsityö yhdisti ja pahimmillaan erotti anopin ja miniän arkimaailmoja”. (Torkki 2003: 221-222).

Naisten työtaakka koostui pitkälti sekä ympäri vuoden toistuvista, päivittäisistä askareista että suuremmista työrupeamista. ”Juuri jatkuva työnteke - koko joukko hoidettavia pikkutöitä - oli tyypillistä naisten työtilanteelle ympäri vuoden”, Ann-Catrin Östman toteaa. (2007: 37.) Arki oli sidottua tilan ytimeen, talon piiriin (Östman 2007: 40). Arkitöihin kuuluivat navettatyöt ja karjanhoito, ruoanlaitto ja talouden ravinnosta sekä siihen liittyvistä töistä huolehtiminen. Naisten oletettiin osallistuvan myös pelto- ja heinätöihin sekä karjan ravinnon hankkimiseen sekä hoitavan kuitukasvien ja villan hankinnan ja työstön. Kesäaikana oman aikansa veivät myös siivoaminen, pyykkääminen ja erilaiset ulkotyöt, talvikaudella puolestaan tekstiilien valmistamiseen liittyvä pitkäkestoinen työskentely. Kehrääminen sekä raskaimmat ulkotyöt säilytettiin usein miniöiden ja piikojen harteille. (Östman 2007: 37-38; Räsänen & Räsänen 2008: 352.) Tytöt opettelivat rippikouluikänsä mennessä hampun ja pellavan kasvatuksen ja käsittelyn ja lampaiden hoidon (Räsänen & Räsänen 2008: 304).

5.1.1 KÄDENTAITOJEN TYÖVUOSI

”Omissa töissä ovat kylläkin pönäkät, ja uhkiat eivätkä miehiin luule niihin töihinsä taipuvan eikä niitä kunnolla saattavan tehdä: em. ruokiin ja juomiin valmistuksissa, vaattein teossa ja puh’istukissa karjan korjuussa ja muusa siivon pi’oissa eli puh’istukissa j.n.e.” (Raussi 1966: 316.)

Terhi Torkin mukaan vuonna 1885 julkaistu opaskirja kertoo yhdeksi emännän tehtävistä talouden käsitöiden johtamisen. Vielä 1940-luvullakin emännän toimiin laskettiin virallisesti iso liuta kädentaiteja kehräämisestä tikkaamiseen. (Torkki 2003: 222.)

Naisten kädentaiteiden työvuosi jaksottui kulloinkin tarvittavien töiden suorittamiseen. ”Työn ja levon, arjen ja pyhän vuorottelu ohjasi työn jatkuvuutta ja toiston rytmiä ympäri vuoden”, sanovat Räsänen & Räsänen (2008: 341). Talveen sopivat kotipiiriin työt, jotka vaativat vähän valoa, mutta paljon kärsivällisyyttä, kuten kehrääminen. Kesäkauteen ja alkusyksyyn ajoittuivat taas esimerkiksi värikasvien etsintä ja muut tarpeelliset ulkotyöt, kuten pellavan kasvatusta ja korjuu. Tiettyihin vuodenaikoihin jakautuvien työtehtävien lisäksi joitakin töitä tehtiin useamman kerran vuodessa tai jatkuvasti. Näihin kuului esimerkiksi lampaiden peseminen ja keritseminen, joka Toivo Vuorelan mukaan suoritettiin Itä-Suomessa ”syksyllä, joulun tienoilla, kevättalvella ja ennen laitumelle laskemista, kun pääskynen oli jo ilmaantunut kevättaivaalle” (1975: 472). Ainakin Hämeen Itäisessä kankaankudontaa on pidetty emäntien ja nuorten naisten tehtävänä, kun taas iäkkäät naiset ovat tehneet vain vähän tilaa vaativia käsitöitä (Torkki 2003: 220). Runomateriaalini nuoriin naisiin liittyvän kankaankudonta-aineiston perusteella oletan samaa myös Savo-Karjalan alueella.

Tekstiileihin liittyvät puhdetyöt tehtiin usein iltaisin ”kun väki oli saanut ruokansa, kun navetta-askaret oli tehty ja lapset saatu nukkumaan”. Monet naisten toimet pellavasaunoista kehräämiseen ajoittuivat ilta-aikaan ja yöhön. (Vilkuna 2004: 193). Tekstiilityöt vaativat suurta työpanosta, mutta karjanhoito, ruokahuolto ja valoisaa vaativat työt, kuten pellolla työskenteleminen, kuluttivat suuren osan valoisasta ajasta. Myös pellavan ja hampun kasvatusta, liotusta ja muu työstö veivät runsaasti aikaa. Eljas Raussi kertoo, että talon vaatteissa pitäminen vaati niin paljon työtä ja huolehti naisväkeä niin paljon, että ”muut, suuremmat työt” olivat naisilla ”niinkuin syrjätyöitä” (Raussi 1966: 165).

Matti Sarmela kertoo, että ennen kylätanssien yleistumistä nuoriso kokoontui toisinaan erityisesti syksyisin ja talvisin käsityökisoihin, illanviettoihin, joita kutsuttiin Etelä-Karjalassa ja eteläisessä Savossa nimityksellä *illatsut*, *öitsit*, *ehkä* tai *ehta*, Pohjois- ja Etelä-Savossa myös nimellä *öhkä*. Ikävystyttäviin ja itseään toistaviin töihin saatiin iloa, kun illanistujaisiin ja talkoisiin tuotiin omat käsityöt ja työvälineet. Varsinaiset kylätalkoot levisivät Savo-Karjalaan vasta 1800-luvun kuluessa, sillä aiemmin suuret työt oli pyritty hoitamaan suvun tai pienempien työkontien välillä. Syksyisten päivätöiden jälkeen kokoonnuttiin sotkua tuottavia käsitöitä tekemään käsityötarpeiden ja eväiden kera riiheen tai saunaan, kehruutyöaikana yleensä asuintupaan. Näissä ”käsityökisoissa” tytöt kehräsivät, karstasivat, kutoivat tai ompelivat joukolla, mikä nyt vuodenajan tärkeä työ kulloinkin olikaan. Raskaat ja yksitoikkoiset työt saatiin sosiaalisessa illanvietossa joutuisammin valmiiksi. Karjalassa illanvietto ei aina rajautunut vain nuoriin, vaan kaikenikäisillä oli lupa tulla niihin istuksimaan (Sarmela 1994: 109-111). Pojat tulivat usein mukaan seuranpitäjiksi ja vieraiksi, käsityökisat päättyivät monasti leikkeihin tai tanssimiseen, ja ”saunoissa kokoonnuttaessa illan mittaan syntyneet seurusteluparit saattoivat jäädä nukkumaan lattialle levitetyille oljille”, Sarmela sanoo (1994: 110). Käsityöillat olivat tilaisuuksia, jonne pojat saattoivat tulla tapaamaan ja hauskuuttamaan tyttöjä. Seurustelu, tarinoiden kerronta ja työlaulut kuuluivat olennaisena osana työnteekoon. Vielä 1800-luvulla Karjalan alueella iltamissa laulettiin ja opeteltiin kalevalamittaisia naisten lauluja, vaikka ajan myötä uudet kansanlaulut veivätkin niiltä sijaa. Käsityökokoontumisissa idän ja lännen kulttuuriero näkyi: idässä illatsuissa tehtiin nimenomaan omia käsitöitä joukolla, kun länessä kokoontumiset olivat talkoita, joissa tehtiin esim. yhdelle henkilölle tämän kappioita. (Sarmela 1994: 109-111 ja Vilkuna 2004: 193-197.)

Talvi

Talonpoikaisen vuodenvaihteen ja syysteurastusten jälkeen alkoi talvikausi. Liotetut ja kuivatetut hamput ja pellavat oli käsitelty usein jo aiemmin syksyllä kehruukelpoisiksi kuiduiksi loukuttaen, lihdaten ja häkilöiden. Kaisanpäivä 25.11. oli Kustaa Vilkun mukaan vuoden tärkein lampaiden keritsemispäivä, jolloin lampaista saatiin hyvälaatuinen syysvilla ja jonka tienoilla lampaat olivat myös kiimassa - Kaisa eli Katariina tunnettiin katolisena aikana lampaiden suojelijana. (Vilkuna 1950: 306-308). Toisaalta vähäisissä Kansanrunousarkiston kalendaariuskomuksissa Koivistolta ja Virolahdelta aikaisempi

Pärtyyli (24.8.) ja talvivillan suhteen Matti (24.2.) vaikuttavat yleisemmiltä tuon alueen keritsemispäiviltä⁸.

Villan laadun suhteen keritseminen oli tärkeää myös uskomuksellisesti: Savo-Karjalassa mm. alakuulla tai pohjatuulella keritseminen toi huonoa villalypsyä (ks. luku 0, keritseminen ja kasvikuittujen työstäminen).

Kehrääminen eli keträäminen oli talvikauden tärkein, hämärässäkin onnistuva käsityö, jonka ydinaikaa on ollut ajanjakso Annanpäivästä Kyntteliin (Ranta 2012: 166). Etelä-Savon Virolahdella Eljas Raussin mukaan ”vanhemmat tai vinkeimmät keträvät loimia, nuoremmat ja huonommat keträvät kuteita” - taidolla oli siis väliä, jotta langoista saataisiin kestäviä ja kankaasta laadukasta. (Raussi 1966: 166, Ranta 2012: 169.) Tytöt aloittivat kehräämisen opetteluun karkeista tappuroista rohdinta kehräämällä (Räsänen & Räsänen 305). Koko Suomessa pellavat ja villat kehrättiin pääosin kotona aina maailmansotiin asti. Toisaalta erityisesti muille kehrääminen liitettiin Suomessa vanhojen naisten lisäksi myös varattomiin, sillä työkalut olivat lähes ilmaisia ja vähän tilaa vieviä (Torkki 2003: 221-222.) Savon talolliset kehruuttivatkin hampunsa mökkien vaimoilla ja kulkijamummoilla (ks. ”kylän kerien kehräämisestä” luku 8.2.4; Räsänen & Räsänen 2008: 305).

Kehräämiseen liittyi runsaasti erityisesti varttinän pyörivään liikkeeseen liittyviä uskomuksia, jotka kulminoituivat talven tärkeimpään työnjuhlaan, laskiaiseen (ks. luku 7.2.1, kehrääminen pyhäisin). Talvikauden töiden yhteydessä järjestettiin mm. pellavankehruu- ja villankarstaustiloja eri taloissa tai niiden pärevalkean valaisemissa saunoissa. Toisinaan nuoret miehetkin ovat osallistuneet naisten talkoisiin seuranpitäjinä. (Vilkuna 2004: 194-196; Sarmela 1994: 109-111; Ranta 2012: 164.)

Tuomaanpäivä 21.12. aloitti joulunajan, jolloin kehrääminen oli uskomuksellisten seurausten uhalla kielletty. Monin paikoin Suomessa rukit siirrettiin sivuun tai peitettiin (Vilkuna 1950: 237-238) ja, kuten muutkin arkityövälineet, otettiin uudelleen esille vanhana Nuutinpäivänä 7.1. (Vilkuna 1950: 22-25). Matinpäivä 24.2. sisälsi myös kehräämiseen liittyviä kieltoja, jotka Vilkunan mukaan lainautunevat laskiaisesta: mm. langantööstövälineet piti monin paikoin piilottaa Talvi-Matiksi, etteivät käärmeet purisi kesällä (Vilkuna 2007: 46).

---

⁸ KRA Koivisto. Mannonen, Ulla 4045. 1937.; KRA Virolahti. Raussi, E. I:158; KRA Koivisto. Schwindt, Th. 1883. Kansallismuseo.

Kehruu piti paikoin saada valmiiksi 7 viikkoa ennen pääsiäistä sijoittuvaan laskiaiseen mennessä, jonka yhteydessä järjestettiin myös kehuunlopettajaisjuhlia (Vilkuna 2004: 87). Laskiaisena joko lopetettiin kehrut tai pidettiin vähintäänkin taukoa kehräämisessä – joillain paikkakunnilla kehräämistä jatkettiin loppukeväälle saakka – kunhan laskiaisen sorkkarokka oli syöty ja rasvaisilla sormilla kehrätty hieman lankaa onnen lisäämiseksi (ks. 7.2.1). Laskiaisen enteet ja toimet liittyivät nimenomaan naisten töihin: erityisesti pellavan ja hampun menestys on ollut monasti kyseisen päivän taikojen varassa (Vilkuna 1950: 60-61).

Valon lisääntyessä, Matinpäivänä tai viimeistään laskiaisen jälkeen, aloitettiin lointen luominen ja kankaankudonta tuvan ”naisten puolella” eli uunin puolella (Ranta 2012: 169). Kankaankudonnalle ei uskomus- tai runoaineisto kerro varsinaisia määraaikoja sen alkamisen tai loppumisen suhteen, mutta runsaasti uskomuksia sisältyy itse työhön ja kankaan vaiheisiin (ks. 7.4). Kankaankudontaa jatkettiin pitkälle kevääseen. Matinpäivä (joskus myös laskiainen) oli myös tunnettu lampaiden keritsemispäivä⁹.

Kevät

Lampaat olivat tärkeitä villantuottajia, joten niiden suojelu oli olennainen motiivi monenlaiselle karjataikuudelle. Savo-Karjalassa lampaat kevätkaritsoineen sekä muu karja laskettiin laitumelle tai vähintäänkin jaloittelemaan joko jo Jyrkin päivänä 23.4., josta tulikin yleisnimi karjan uloslaskupäivälle, mikä se sitten lopulta olikaan (Vilkuna 2007: 110) tai yleisimmin Ristin päivänä 3.5, vaikka maassa olisi ollut lunta (Vilkuna 2007: 119-121). Vilkunan mukaan Erkinpäivää 18.5. on pidetty suotuisana lampaiden talven aikana takkuuntuneen ja likaantuneen villan keritsemiselle (Vilkuna 1950: 148).

Loppukevään ja alkukesän toimiin on kuulunut myös lankojen värjäys. Värikasvien keruu sekä juurien kaivaminen kuuluivat nuorten neitojen työnsarkaan koko kasvukauden ajan (Lehtinen & Sihvo 2005: 14).

Kesä

Agraariyhteisön kesä oli kiireistä aikaa. Touko-kesäkuuta leimasivat viljan, nauriin, pellavan, hampun ja muiden kasvien kylväminen ja kitkeminen, heinäkuussa heinän ja kerppujen korjuu sekä kuitukasvien nyhtäminen ja liotus ja elo-syyskuussa elonkorjuu.

---

⁹ esim. KRA Koivisto. Mannonen, Ulla 3992. 1937; KRA Virolahti. Raussi, E. I:158; KRA Uusikirkko Vp.I. Mannonen, Ulla 4395. 1937; KRA Koivisto. Schwindt, Th. 1883, s. 78. Kansallismuseo.

Tämän lisäksi huolehdittiin karjasta lypsyineen ja poikimisineen, työväen ruokkimisesta, kalastuksesta ja monituisista valoa vaativista pihapiirin töistä.

Pellavasta huolehdittiin jo laskiaistaioissa, ja kesällä sen kasvatukseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Vuorelan mukaan oma pellavamaa oli lähimain joka naisella, jopa piioilla (1975: 474). Juhannuksen aikaa on pidetty erityisen sopivana hampun istuttamiselle (Räsänen & Räsänen 2008: 394). Pellava kylvettiin viimeisenä kevätkylvöistä, äänettä, tyynellä säällä ja usein tuomien kukinnan aikaan (Räsänen & Räsänen 2008: 393). Virolahdella naiset hoitivat pellavamaata kylvön jälkeen, ja se jäi

---

-- heidän huoleensa ja vaarin pitoon, kuin myöskin heidän tehtävikseen vaatteiksi ja vaatteistaki paremmat paikat heille; näissä vaatteissa on heidän suurin huolensa, varaturvansa, arvonsa ja kunniansa. Jos pellavaat ei kasva tai jos onki vikaa kylväjässä. (Raussi 1966: 94.)

Raussin mukaan virolahtelaiset naiset syyttivät kylväjää, mikäli pellava ei kunnolla kasvanut, ja olettivat kylväjän olleen kateellinen tai vihainen heille syystä tai toisesta. Naisväki myös kasvatti pellavaa kilpaillen sen laadusta ja pituudesta eikä mielellään päästänyt pellavakuntaan osallistumattomia kitkemään ja hoitamaan maata sijastaan. Raussi lainaa sanontaa: ”- kun puulla toinen toisen omaa kohentaa” ja jatkaa, että tämän vuoksi ei naisia saa pellavatöiden aikaan menemään muihin, kiireisimpiinkään askareisiin, sillä nämä pelkäävät myös muiden sanomisia sadon epäonnistuessa. (Raussi 1966: 94-95.) Pellava ja hamppu nyhdettiin rukiinleikkuun aikaan (Räsänen & Räsänen 2008: 415).

Laurin päivä 10.8. on ollut koko Suomessa yleinen lampaiden keritsemispäivä (Vilkuna 2007: 210). Hyvälaatuinen kesävilla leikattiin tuolloin talteen syksyn kehruuta varten. Yleinen keritsemispäivä ainakin Etelä-Karjalan lähimailla on ollut myös Pärttyli (24.8.), joka päivänä kantoi ympäri Suomea monenlaisia sää- ja metsästysenteitä¹⁰: ”Pärttyliltä pässit keritää”¹¹ (Raussi 1966: 166; Vilkuna 2005: 214-216). Nyljettynä ristiinnaulittu apostoli Bartolomeus kantaa keskiaikaisperäisessä kuvastossa omaa nahkaansa sekä nylkyveistä, joka lienee johtanut ajatukseen ylipäänsä leikkaamiseen sopivasta päivästä. (Vilkuna 2005: 219.)

---

¹⁰KRA Koivisto. Schwindt, Th. 1883, s. 78. Kansallismuseo

¹¹ KRA Koivisto. Mannonen, Ulla 4045. 1937

Alkusyksyyn kuului olennaisesti pellavan ja hampun työläs työstäminen liottamisineen ja kuivaamisineen. Pellavan korjuun yhteydessä järjestettiin usein pieni työnjuhla. (Vilkuna 2004: 80.)

Syksy

Elonkorjuun ohella kiireisiin syystöihin kuului kuitujen käsittelyä, pellonmuokkausta, ruoan säilömistä ja muuta talveen valmistautumista. Palvelusväki alkoi katsella mahdollista uutta palveluspaikkaa – Savossa tämä saattoi tapahtua erityisillä pestuumarkkinoilla, useimmiten syyskuun toisena sunnuntaina. (Vilkuna 2007: 258-260.) Monin paikoin Syys-Mattina 21.9. naiset aloittivat talvesten käsitöiden tekemisen. Savossa pellava piti olla häkilöityinä Mikkelinpäivään 29.9. mennessä. Ortodokseilla Pokrova 1.10. vastasi pitkälti luterilaisten Mikkelinpäivää toimiltaan. Monin paikoin myös lampaat ja muu karja on suljettu tuolloin karsinoihinsa. (Vilkuna 1950: 269-272.) Anastasian päivänä 29.10. Raja-Karjalassa on viety kyläkappeliin uhrilahjaksi lampaanvilloja, jotta lampaat menestyisivät. Inkerissä on tämän ajankohdan ympärillä vietetty myös erityistä naisten juhlaa, kun pellavanpuhdistus on saatu päätökseen. (Vilkuna 1950: 281-282.)

Jakoaika ja kekri päättivät syksyn ja kansanomaisen työvuoden. Mikkelinpäivä oli myös palvelusväen muuttopäivä. Jakoaikana monet työt olivat kiellettyjä: pyykinpesua, kehräämistä ja lampaitten keritsemistä piti erityisesti välttää huonon onnen uhalla. (Vilkuna 1950: 286- 290.)

5.2 VAATETUS JA KÄDENTÄIDOT

1800-luvun talonpoikaistalon sisältöineen voisi jakaa karkeasti kahtia: kaikki sen sisältämät tekstiilit vuodealusista ihmisten vaatetukseen kuuluivat naisten työsarkaan, ja lähes kaikki muu – mukaan lukien itse talo – miesten töihin. Tekstiilien valmistukseen kulunut aika oli kuitenkin moninkertainen ja jatkuva verrattuna suureen osaan miesten kertaluonteisista tai vuodenaikaan painottuvista töistä. Nykyisen kulutuskulttuurin keskellä on toisinaan vaikea muistaa, että vielä satakunta vuotta sitten ostokangas oli useimmiten ylellisyystuote tai harvinaisuus. Jokainen tekstiili oli pitkällisen, vaativan työn tulos – varsinainen kankaan kutominen ja sen vaatteeksi ompeleminen vei murto-osan siitä ajasta, mikä kului kuidun käsittelemiseen, kehräämiseen ja värjäämiseen langaksi.

Lampaiden pidon päätarkoitus oli nimenomaan villan tuotto omaan talouteen ja kotiteollisuuteen eli siten myös mahdolliseen lisätienestiin. Liha ja tali seurasivat vasta

toisella sijalla. (Karja & Lilja 2007: 70-71.) Else Østergårdin mukaan 1700-luvun Islannissa kerrottiin yhden henkilön vaatetukseen kuluvan vuodessa vähintään 5 kiloa villaa (2004: 40). Kokenut kehrääjä kehrää rukilla noin 500g lankaa päivässä ja värttinällä noin puolet vähemmän, mutta lähes yhtä pitkä aika kuluu myös villan esikäsittelyyn karstaamalla. Vuorelan mukaan villakilon kehrääminen rukilla vei noin viikon pellavan kehruun ollen jonkin verran nopeampaa (Vuorela 1975: 483). Erittäin karkeasti arvioiden 2 kiloa painavaan villahameeseen kuluisi keritsemisineen, villan lajitteluineen, kehräämisineen, kutomisineen ja ompeluineen arviolta yhteensä vähintään kaksi viikkoa. Tähän yhtäjaksoiseen työrupeamaan – mihin ei toki ollut mahdollisuutta – ei ole laskettu eriväristen lankojen värjäämiseen kuluvaan aikaa, loimen luomista, raitojen tai muiden kuvioiden sommitteluun käytettyä aikaa tai muuta järjestelyä.

Pellavan ja hampun käsittely¹² kuiduksi oli aikaavievää puuhaa. Erityisesti pellavan kasvattaminen kitkemisineen vaati naisväeltä aikaa ja energiaa. Korjuun jälkeen alkoi varsinainen työsarka: pelkkään likoon laittamiseen ja sieltä korjaamiseen kului helposti useampi päivä, puhumattakaan kuidun työstövaiheesta loukuttamisineen ja häkilöimisineen. Koska kuitukasvikankaita arvostettiin kauniina, kevyinä, kestävinä ja pestävinä, niistä tehtyjä vaatteita käytettiin niin arjessa kuin juhlassakin, ja juhkakankaiden ohuidenohuiden lankojen kehräämiseen käytettiin lukemattomia talvi-iltoja. Tekstiili oli taidon symboli, taito merkitsi vaurautta.

Vaatetuksen ohella naiset valmistivat tekstiilituotteina talouteensa mm. pyyheliinoja, nauhoja ja pitsejä, kintaita ja sukkia, peitteitä ja muita kankaita. Osa näistä oli raskaaseen työkäyttöön tarkoitettuja karkeita tekstiililejä, mutta suurin osa niistä vaatteista, jotka tiedettiin muidenkin kuin oman talonväen näkevän, oli kyse sitten arjesta tai juhlasta, pyrittiin tekemään hyvin ja alueella vallitsevien pukeutumismuotien ja -muotien mukaisesti. Rekipeite lämmitti kirkkomatkalla, miehen turkin komea vyö kertoi talvipakkasillakin nuorikon taidoista. 1800-luvun loppupuolella muodissa olleet tikatut

---

¹² Pellava on 1600-luvulta alkaen yleistynyt, parhaimmillaan n. metrin korkuiseksi kasvava kuitukasvi, joka vaatii kasvuun hedelmällisen maan ja paljon rikkaruohojen kitkemistä ja hoitoa (Markula 1999: 52). Hampu eli liina on pellavaa vähäravinteisempaa maata ja huomattavasti vähäisempää hoitoa sietävä vastaavanlainen kuitukasvi, jonka kuidut ovat kasvin mittavasta varresta huolimatta pellavaa lyhyempiä ja paksumpia. Sen kuidut ovat erittäin kestäviä (Seppälä 1998; Markula 1999: 60). Liinaa onkin käytetty arkisempiin vaatteisiin, köysiin ja mm. kalaverkkojen materiaaliksi. Kuitukasvien lyhyttä ja karkeaa kuitua kutsutaan rohtimeksi, pitkää ja hienoa kuitua aivinaksi (Markula 1999: 54). Aivinaisia vaatteita on pidetty erityisen suuressa arvossa. Palttina on pellavakankaassa yleisesti käytetty yksinkertainen mutta kestävä sidos, jossa langat kulkevat vuorotellen toistensa yli ja ali. Sekä hampu että pellava vaativat runsaasti töitä, ennen kuin kuitu on valmis kehrättäväksi. Villakangasta on useimmiten kudottu hieman monimutkaisemmalla toimikassidoksella, jolle ovat tyypillisiä kankaassa vinottain kulkevat toimiviivat. (Markula 1999: 209.)

täkit olivat yleisiä morsiamen anteja. Suurin osa suuritöisistä tekstiileistä kuuluikin nimenomaan tulevan morsiamen työsarkaan (Spoof 2003: 12).

5.2.1 PUKUPARSI ETELÄ-SAVOSSA JA ETELÄ-KARJALASSA

Erityisesti tekstiilejä käsittelevässä runoaineistossa vaatetus¹³ nousee olennaisimmaksi, lähes ainoaksi mainituksi tekstiilikädentaidon muodoksi. Marketta Franck huomauttaa normien mukaisen pukeutumisen olevan yhteiskunnallisen pakon sanelemaa ja normipukeutumisen jättävän käyttäjän yksilöllisyyden paljastamatta (Franck 1997: 20). Kansankin muoti on kuitenkin ollut elävää ja muuttuvaa yhteisönsä sisällä. Pukumuodin ja kulttuurin muutosta 1800-luvun kuluessa kuvaa hyvin Eljas Raussin vuonna 1844 esittämä toteamus virolahtelaisista muodin kuluttajista:

Ennen pyrkivät paremmin yhtäläisiksi, nykyän enemmän pyrkivät ylimäisiksi erinäisy'ellä, vaan tapa pitää tavoillansa estää suurta erinäisyyttä, 'on karjassa kirjaviakin'. (Raussi 1966: 180.)

Suomalaisessa kirjallisuudessa kansanpukuksi kutsutaan kansan laajojen ryhmien käyttämää vaatepartta, joka vaihteli käyttäjänsä iän ja varallisuuden, alueen tapojen ja käyttäjän omien mieltymysten mukaan (Pursiainen 1982: 11). ”Kansanpukuun yhtyy muotipiirteitä eri aikakausilta, muunneltuina kansanomaisen perinteen ja valmistustaidon mukaan, sovellettuina kansanomaiseen ympäristöön ja omavaraistalouteen”, luonnehtii Bo Lönnqvist (1978: 24). Kansallispuvut puolestaan ovat pukuhistorian tuntijoiden ja taiteilijoiden luomia uusinnoksia kansanpuvuista. Ne jaetaan useimmiten läntisiin pukuihin sekä karjalaisiin tai eteläkarjalaisiin pukuihin, joille on kullekin tarkasti määritelty oma korustonsa ja yksityiskohtansa. (Pursiainen 1982: 11-13.) Tässä työssä käsitellään luonnollisesti nimenomaan kansanpukuja. Marketta Franck väittää, että ”vaatteen kielessä perinteinen ja muuttumaton aikakäsitys tarkoittaa kansanpukua ja alati muuttuva ja eteenpäinkulkeva aikakäsitys muotia” (Franck 1997: 18). Juuri pahemmin ei voisi kansanpukua ja –pukeutumista aliarvioida: kansanpuku ei ollut muuttumaton, vaan yhtä lailla vaikutteita ympäristöstään ilmentävä.

Naisten ja miesten Etelä-Savossa ja Etelä-Karjalassa tyypillinen 1800-luvun pukuparsi oli suuritöinen. Suuri osa kotona valmistetuista tekstiileistä tehtiin kotikäyttöön ja ommeltiin

---

¹³ Werner Enninger määrittää vaatetuksen (*clothing*) kokonaisuudeksi asioita, joita ihmiskeho pitää yllään (Enninger 1992: 217). Vaatetta ja vaatetusta sosiokulttuurisena ilmiönä käsittelen luvussa 6.1.

vaatteiksi. Useimmiten jo kehräämisen tai kankaan kutomisen aikana tiedettiin, mitä vaatetta oltiin valmistamassa. Vaate kertoi ulkopuolisille käyttäjänsä statuksesta: naimattomuudesta tai naimisissaolosta, iästä, kotipaikasta, uskonnosta ja taidoista.

Merkantilistiseen ja ulkomaan tuontia rajoittavaan talouspolitiikkaan liittyvät ylellisyysasetukset oli poistettu 1700-luvun lopulla. Ne olivat säädelleet eri säätyjen pukeutumista ja vaatetuksen väriä sekä materiaaleja eritoten rahvaan kohdalla tiukasti: naisten oli tullut pukeutua perinteisiin pukuihinsa ja liian komeaa pukeutumista oli valvottu sekä kankaitten että värien osalta. Sakkorangaistuksista huolimatta toki koreiltiin, jos siihen varaa oli. 1800-luvulla ylellisyysasetusten luoma kulttuuri vaikutti edelleen erittäin voimakkaasti näkyen mm. Karjalassa miesten vaatteissa suosituissa valkoisissa värissä. (Lehtinen & Sihvo 2005: 7-13.)

Vaatetuksessa yleisin materiaali oli villa, josta ommeltiin pellavaista tai hamppuista paitaa lukuun ottamatta kaikki vaatekappaleet. Pellavasta tehtiin lisäksi päälliinoja, esi- ja pyyheliinoja sekä alusvaatteita. Ammattimaisia kankureita löytyi kartanoiden palveluksesta sekä käsityöläisistä. Ulkomaista palttinaa myös tuotettiin Suomeen myytäväksi. (Lehtinen & Sihvo 2005: 13-35.) Taitaviksi tekijöiksi tunnetut saattoivat sivutoimenaan tehdä tekstiilitöitä muullekin kuin omalle talolle maksua vastaan (Rahikainen 2006: 24.) Palkolliset saivat osan palkastaan kankaina ja vaatteina – mm. rengin palkkaan kuului valmiita paitoja (Lehtinen & Sihvo 2005: 152; Rahikainen 2006: 20-21). 1800-luvun vaihteessa kansanpukujen aikaisemmin melko yksipuolinen väriasteikko muuttui vaihtelevammaksi, mikä johtui mm. 1700-luvun ylellisyysasetusten purkamisesta, ulkomaisten väriaineitten helpommasta saatavuudesta ja kotikudontataidon tarkoituksellisesta kehittämisestä. (Lehtinen & Sihvo 2005: 18-22.)

Suomalaiset kansanpuvut erotellaan perinteisesti läntisiin ja karjalaisiin pukutyyppeihin. Läntisten pukujen vaikutteet ovat peräisin suoraan Ruotsista ja muualta Länsi-Euroopasta, kun taas itäisten pukujen läntiset vaikutteet ovat saapuneet etelästä ja muun Suomen kautta. Karjalaisissa puvuissa erotetaan toisistaan karkeasti jaoteltuna luterilaiset eli savakko- ja ortodoksiset eli äyrämöispuvut, joskin äyrämöisten ryhmään kuului myös uskonnoltaan luterilaisia. Eroavaisuuksista näiden kahden ryhmän välillä sekä pukuparren että uskonnollisten tapojen suhteen pidettiin usein tiukasti kiinni. Äyrämöiset tunnettiin vanhaan nojautuvina, mikä näkyy myös ortodoksipitäjistä kerättyjen vanhamittaisten runojen suuressa määrässä tässäkin työssä. Väinö Salminen lainaa August Ahlqvistin matkakuvausta vuodelta 1854:

”Viipurin läänissä on se minun tietääkseni vain Äyräpään kihlakunta eli tarkemmin ainoastaan Pyhäristin, Valkjärven ja Kivennavan pitäjät, joissa Savakkoisuus ja Äyrämöisyys tulevat kysymykseen, sentähden, että ne näissä pitäjissä yhtyvät toinen toiseensa ja niillä siis niissä juoksee rajansa. Uusikirkko, Koivisto ja Viipuri, eli kaikki mikä on länteen näistä rajapitäjistä, on Savakkojen alusta, jota vastaan taas toisella puolen Pyhäjärvi, Sakkula ja Raudun pitäjä ovat niin synkkiä Äyrämöisiä, että täällä koko näistä nimistäkään ei tiedetä mitään tahi jos ketä vaimoa sanotaankin Savakoksi, niin on samalla myös sanottu hänestä kaikki, mitä vaimoihmisestä ilkeintä sanoa voipi. (Salminen 1945: 583-585.)

Etelä-Karjalassa ja Etelä-Savossa ortodokseja oli vain pieni osa väestöstä, joten länsivaikutteiset savakkopuvut olivat yleisemmin käytössä. Erityisesti Etelä-Karjalan alue on tunnettu komeasta kirjontaperinteestään: tapana oli koristella niin harakkapäähine, paidan etumus eli rekko, kostulin kaulus ja helma, esiliinan helma sekä muista tekstiileistä käspaikat ja nästyykit eli juhlapyyheliinat. (Vuorela 1975: 498-99.) Pukukokonaisuuksissa oli nähtävissä omavaraistalous ja kyläammattilaisten harjoittama käsityöläisyys sekä uskonnollisten vastakohtaisuuksien korostaminen (Lönnqvist 1978: 45).

Savakkonaisten pukuparsi muistutti läntisiä kansanpukuja, joskin eroavaisuuksia oli vaatteitten väriyksessä, kirjonnassa ja mm. takkityypeissä. Naisen pukuun 1800-luvulla kuului sekä lännessä sekä savokarjalaisen alueen savakoilla villakankainen vyötäröhome, vyö, esiliina, paita ja Karjalassa liivi (Lehtinen & Sihvo 2005: 32-35; Räsänen & Räsänen 2008: 343). Naineet naiset käyttivät tanu -päähinettä (Lönnqvist 1978: 45). Vaatteiden ja päähineiden mallit, väriykset ja nimitykset vaihtelivat ajanjakson muodin ja alueen mukaan. Talvisin käytettiin alueille tyypillisiä takki- ja turkkimalleja. Erityisesti juhlaesiliinojen koristeluun nähtiin vaivaa. (Lehtinen & Sihvo 2005: 81). Esiliina oli tärkeä ja hyödyllinen vaatekappale, sillä siihen ”oli työn touhussa kätevä pyyhkiä kädet tai niistää lasten nenät. Sitä käytettiin kantolaitteena niin, että ulkoa sisään tullessa sen helmoissa saattoi kantaa vaikkapa halkoja tai naapurille siemenperunoita.” (Ranta 2012: 183.) Metsäpirttiläinen runo kertoo lopetuksessaan esiliinan olennaisuudesta naisen puvussa: ”Niin on virtein miun vetelät niiko hännätön hevonen, esiliinato emäntä, pesemätö pieni lapsi”.¹⁴

Äyrämöisten pukujen tunnusomaisimmat erot verrattuna muihin karjalaispukuihin muotoituivat ilmeisesti pääosin 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana, kun luterilaisten savakkojen ja osin kreikkalaiskatolisten äyrämöisten keskinäiset välit

---

¹⁴ SKVR XIII2. 5651. Metsäpirtti, Kirvesmäki. Pärssinen 5. 23. Anni Laulajainen. Emäntä, 81 v.

kärjistyivät (Lehtinen & Sihvo 2005: 18-21). Äyrämöisille tunnusomainen vaatekappale oli hartiushame, jota kutsuttiin kostoksi, sarafaaniksi tai feresiksi mallista riippuen. Sen alla pidettiin pitkää paitaa, rätsinää. Esiliinaa eli peretniekkaa käytettiin kapeamman suorasarafaanin, muttei leveämmän kiilasarafaanin kanssa. Myös vyö, joka juhlapuvuissa oli usein silkkiä, oli äyrämöispuvussa tärkeä vaatekappale. (Simonen 1992: 69-70.) Naisten pukuihin kuului oleellisena osana neitojen tai vaimojen päähine, jonka mallit vaihtelivat luterilaisten hunnuista ortodoksien harakoihin ja sorokoihin (Lönqvist 1978: 43)s. Päähineisiin liitettiin usein pitsiä tai muita koristeita. (Lehtinen & Sihvo 2005: 103-145.) Karjalassa komeasti koristettuja päähineitä saatettiin ostaa myös luostareista (Simonen 1992: 56). Salmisen lainaaman August Ahlqvistin mukaankin vuonna 1854 savakkoja ja äyrämöisiä erottivat suuremmalti vain puvut: äyrämöiset käyttivät rekkopaitaa, isotöisiä kirjontoja sekä huntua, jonka alla oli naidun naisen tiukka sykerö. Sykerö johti Ahlqvistin mukaan yli 30-vuotiailla hiusrajan pakenemiseen,”jota rumentavaa vikaa sitten koetetaan huntua laajentamalla peittää”. (Salminen 1945: 583-585.) Ahlqvist valottaa myös savakkojen ja äyrämöisten seka-avioliittojen vähäisyyden hieman yllättävää syytä:

”Ja vaikka Äyrämöiset kyllä tietävät olevansa vanhan ja kotisyntyisen puolella, eivät Savakot kuitenkaan kunnioita tätä heidän esi-isiensä tavoissa pysymistensä sitä enemmän kuin että jos Savakko-mies naipi Äyrämöis-tytön, tämän oikein eri väli-puheen kautta täytyy luvata luopuvansa Äyrämöispuvusta. Tämmöisiä naimisia ei kuitenkaan tapahdukaan kuin hyvin harvoin, ja Kivennavalla kysyttyäni eräältä mieheltä, mikä siihen oli syynä, että heille niin harvoin naitiin Raudulta, sanoi hän: ´se kun on heillä Äyrämöisillä niin hirveä vaateen manieri, niin siihen ei meidän pojat uskalla puuttua.”
(Salminen 1945: 583-585.)

Miesten vaatetus oli perinteisesti kotikutoista, vanutettua sarkaa. Parempia pukuja teetettiin 1700-luvulla pitäjänräätäleillä, mutta vaatetuksen perustarpeista huolehtivat naiset kutomalla ja värjäämällä kankaat ja ompelemalla perheen perusvaatteet. Pukuluetteloihin ilmaantuvat ylellisyysasetusten kumoamisen seurauksena 1780-luvulta alkaen sarkaviitan ja -takin kumppaniksi röijy ja liivi sekä pitkät housut aiempien polvihousujen sijaan. (Lehtinen & Sihvo 2005: 147-161.)

Paremmat paidat olivat palttinaa, työpaidat karkeaa neliniitistä hurstipellavaa. Hienot, palttinaiset sulhaspaidat kuuluivat oleellisena osana morsiamen tekemiin lahjoihin. Vuodessa mies kulutti vähintään kolme arkipaitaa, mutta pyhäpaitoja vain muutaman elämässään. Paitojen kauluksen malli vaihteli muodin mukaan. (Lehtinen & Sihvo 2005: 147-161.) Liivit olivat usein parempaa kangasta, joka ommeltiin joko kotikutoisesta tai

viimeisen muodin mukaisesta ostokankaasta. Karjalassa morsiuslahjaksi annettuja, ostokankaisia sulhasliivejä on käytetty vain Viipurin seudulla. Etelä-Karjalassa käytettiin pitkiä puuvillaisia ja pellavaisia viittoja eli kostuleita tai lyhyitä sarkaviittoja eli tankkeja. Koko maassa yleisiä olivat vaaleat, vyötetyt sarkaviitat. (Lehtinen & Sihvo 2005: 178-205.)

Miesten työ- ja alusvaatteet olivat käytännöllisiä sisältäen niin lampaannahkaisia housuja kuin kinnasneulalla neulottuja rukkasiakin. Ulkotöissä lämpimyys oli tärkeää ja väljä kerrospukeutuminen kunniassa. Päälle puettiin usein vyötetty mekko suojaamaan vaateetusta. Housut olivat 1800-luvulla pitkät ja arkisin tavallisesti rohdinta, pyhäisin sarkaa, ja ne vyötettiin villanauhalla. Solkivöitä käytettiin housujen päällä. Leveällä, useimmiten kudotulla turkinvyöllä vyötetty turkki kuului pitkien matkojen talviasustukseen. (Lehtinen & Sihvo 2005: 147-175.) Päähineinä käytettiin erilaisia suojaavia huppupäähineitä, patalakkia, turkislakkeja tai lippalakkeja ja huopahattuja (Lehtinen & Sihvo 2005: 204-218).

1800-luvulla tietyt värit muodostuivat alueellisesti määritelmällisiksi miesten asustuksessa. 1700-luvulla valkoinen oli ylellisyysasetuksissa määritelty rahvaan väriksi, ja se pysyikin Karjalassa miesten pukeutumisessa halvan siniveran ohella tyypillisenä pitkään ylellisyysasetusten poistumisen jälkeenkin. Erityisesti housut, lyhyet kostulit sekä pitkät viitat olivat tavallisesti Karjalassa väritään luonnonvalkoisia. Toisaalta muotia seuraavien nuorten isäntien puvut saattoivat olla hyvinkin värikkäitä. (Lehtinen & Sihvo 2005: 149-152.) Savon alueella kotikutoinen sarka värjättiin usein siniseksi (Lehtinen & Sihvo 2009: 152). Pukeutuminen ja sen myötä myös ajattelu joutui murrokseen, kun ensimmäiset ostokankaat tulivat savokarjalaisen kansan keskuuteen 1800-luvun aikana. (Lehtinen 2008: 38.) Painokuviollisia kankaita tehtiin Pietarin lähellä Kyyrölässä vuodesta 1755 alkaen, josta ne levisivät koko Karjalaan. (Lehtinen 2008: 40.) Toisaalta häälauluissa on nähtävissä vanhassa pitäytyminen: muualla kehräytetyt langat ja muualta tuodut kankaat ovat morsianta moitittaessa nimenomaan negatiivinen asia (ks. luku 8.2.3; Osaamaton nainen).

5.2.2 KEHRÄÄMINEN, KUTOMINEN JA OMPELU – USKOMUSTEN KONKRETIAA

Koska kehrääminen ja kankaankutominen nousevat työssäni toistuvasti esiin, kuvaan näiden kahden työn käytäntöä ja työvälineiden nimityksiä pääpiirteissään uskomus- ja runoaineiston ymmärtämisen helpottamiseksi.

Langan kehrääminen suoritettiin Savo-Karjalassa joko värttinällä tai rukilla eli vokilla. Värttinä on langan kehräämiseen käytetty yksinkertainen, tikkumainen työväline, johon liitetty runsaasti maagisia merkityksiä myös muissa kulttuureissa (esim. Heide 2006). Rukki tai itäiseltä nimitykseltään vokki on 1800-luvun Savo-Karjalassa verrattain tuore, langan kehräämistä nopeuttava väline. Sen sijaan, että lanka kierretään käsin värttinän varren ympärille, langan kerää rukin puola kehrääjän polkiessa poljinta.

Kummallakaan välineellä, värttinällä tai rukilla, lanka ei synny ilman pyörivää liikettä, joka uskomusaineistossa on osoittautunut merkittäväksi piirteeksi. Värttinä on jo esihistoriallisena aikana tunnettu kehruuväline, tyypillisimmin alapainoinen puikko, jonka ympärille kuitulankaa pyöritetään. Pyöräyttämällä värttinää kuitulangan varassa ilmassa kuitu kiertyy kierteiseksi. Värttinällä kehräämisen apuvälineenä voitiin käyttää lehtipuun juurakosta veistettyä kehräpuuta eli kuosalia, johon villa- tai kuitukuontalo sidottiin (Vuorela 1975: 480). Kasvi- tai eläinkuitua nyhdettiin toisen käden sormilla kuontalosta (Ranta 2012: 166). Rukki, joka helpotti kehräämistä värttinään verrattuna siten, että lanka kiertyi polkemisen myötä suoraan rullalle, saapui Länsi-Suomeen 1500-luvulla, mutta monin paikoin Karjalaan vasta 1800-luvun kuluessa sorvareiden saatua luvan toimia myös maaseudulla. (Vuorela 1975: 482.) Karjalassa värttinällä kehrättiin paljon vielä 1900-luvun alussa (Ranta 2012: 166). Rukilla kehrätessä villa- tai pellavakuontalo sidottiin haarakkaaseen harkkiin tai rukinlapaan, joka oli usein koristeellinen, morsiuslahjaksikin valmistettu 1800-luvun käyttöesine (1975: 483). Kehrätty tai kaksisäikeiseksi kerrattu lanka poistettiin värttinältä kiertämällä se vyyhdelle käyttäen apuna viipsinpuuta eli vyyhdinpuuta, joka erityisesti Itä-Suomessa oli yleisesti haarapäinen keppi, jonka toiseen päähän on kiinnitetty poikkipuu (Vuorela 1975: 485). Savossa ja Etelä-Karjalassa käytettiin vyyhteämiseen myös mekaanista vyyhdinpuuta, haspelia. Villakilon kehräämiseen rukilla laskettiin Toivo Vuorelan mukaan kuluva 5-6 työpäivää, pellavan työstyvän hieman nopeammin. Vuoden 1752 palveluslakiluonnoksen kohdan mukaan kehruutaidotonta tyttöä ei suostuttu kuuluttamaan avioliittoon, Vuorela sanoo. Monissa kylissä vähävaraiset naiset saattoivat myös kehrätä puoliammattimaisesti talojen emäntien laskuun. (Vuorela 1975: 483).

Kotioloissa kudottiin kangaspuilla taitojen mukaan lähes kaikki tarvittavat kankaat pääosin talvikauden aikana. Suomen eri alueilta myös myytiin kankaita niille seuduille, joilla ei oltu yhtä omavaraista. Esimerkiksi Etelä-Karjalassa kyettiin kutomaan omat pellavat, mutta Pohjois-Karjalassa kankaita ostettiin myös venäläisiltä laukkukauppiailta. (Lehtinen & Sihvo 2005: 35-36.) Karkeita arkikankaita tehtiin usein hampusta eli liinasta tai

rohtimesta eli vähemmän häkilöidystä kuidusta. Hienoimmillaan kankaat olivat erittäin ohutta ja tiheään kudottua pellava- tai villalankaa.

Kankaankudonta kuului kevätkauden tärkeisiin työsarkoihin ja aloitettiin usein Matinpäivän tai laskiaisen jälkeen, jotta pellavakankaat saatiin vielä keväthangille valkenemaan (Ranta 2012: 169). 1800-luvun Karjalassa käytettiin koottavien vaakapuitten ohella osin vielä vanhakantaisia hakokangaspuita, jotka koottiin savupirtin seinien ja lattian varaan kutomisperiodin ajaksi. Myös penkkiä vasten nojaavat loukkukangaspuut eli pelsimet tunnettiin. Loimet luotiin joko ulkoseinään lyötyjen tappien välille tai suurelle puukehikolle, loimipuille eli loinpuille. Valmis loimi siirrettiin kangaspuiden kangastukille, josta se niisittiin ja pujotettiin pirtaan eli kaiteeseen, eli pujotettiin loimilangat paikoilleen sen mukaan, millaista kangasta aiottiin kutoa.

Kangaspuissa oli tavallisimmin neljä polkusinta, joilla voitiin kutoa siten enintään neliniitisiä kankaita. Polkusen polkeminen veti siihen sidotun niisivarren alas, jolloin lankojen väliin syntyi jakausta eli viriö. Viriön läpi pujotettiin sukkula, johon kudelanka oli kierretty. (Vuorela 1975: 491-492.) Polkusia oikeassa järjestyksessä vaihtamalla syntyi halutunlainen kangas. Kehräämisen ja kutomisen termistö sisältää Toivo Vuorelan mukaan paljon muinaisvenäläisiä lainasanoja (Vuorela 1975: 492). Puissa kudottiin vaatetuskankaiden lisäksi mm. patjojen päällisiä, villalakanoita ja villavaippoja eli peittoja. (Ranta 2012: 169-173).

Työssäni olen keskittynyt nimenomaan kehräämiseen ja kutomiseen sekä vaateen valmistamiseen ompelemalla. Ompelamisen tekniikoista tai ajankohdista en ole löytänyt juurikaan aineistoa. Eljas Raussi kuitenkin kertoo Virolahden keväästä. Hänen mukaansa pellavakankaat kiirehdittin kutomaan kevään kuluessa, että ne ehdittiin valkaista keväthangilla auringossa. Valkaisun jälkeen kankaat leikattiin senhetkisiä vaatetarpeita varten. Raussin kuvauksen mukaan perheen vanhin nainen leikkasi jokaiselle oikean määrän kangasta tai määräsi, kuka kuinkakin monta paitaa tulee saamaan. Kaikki paidat ommeltiin yksi kerrallaan:

”Näistä mainituista ompeluista on naisväellä tietty käsityönsä ompelun ajalla, varstöissäkin kulettavat näitä ompeluksiansa, ja atrioin välillä niit ompelevat aina silloin, kuin miehet tupakoivat ja lepäilevät. Samaten ompelevat naiset omat paitansa.”
(Raussi 1966: 173-174)

Vaatetusta ja muita tekstiilejä tehtiin myös mm. neulalla ja puikoilla neulomalla. Vöitä ja muita tarpeellisia nyörejä ja nauhoja kudottiin mm. laudoilla ja nauhapirralla. Erityisesti Etelä-Karjalan alue on ollut tunnettu komeasta, päävärinään punaista käyttävästä kirjontaperinteestään: aiheina käytettiin niin vanhoja geometrisiä symboleita kuin eläin- ja kasviaiheitakin. (Vuorela 1975: 498-99.) Kirjontakuviot saivat vaikutteita erityisesti vanhauskoisuudesta, mutta 1900-luvulla malleja otettiin jo sisustus- ja pukutekstiileistäkin. Kirjonta oli erityisesti nuorten tyttöjen työtä – Vera Survon mukaan Aunuksen Äänisniemellä sen osaaminen rinnastettiin poikien lukutaitoon. (Survo 2008: 161-162.) Kirjontaa ja sen kuvioiden merkityksiä erityisesti käspaikka -pyyhkeissä on tutkittu runsaasti, enkä käsittele aihepiiriä tämän työn puitteissa enempää.

6. KÄDENTAIIDOT MYTTIEN JA USKOMUSTEN KANTAJINA

”Kutomisen vuosituhantinen, keskeinen asema naisten elämässä sekä kutomisen prosessi itsessään – lankojen kehrääminen varttinällä ja kehrävarrella sekä niiden kutominen uudeksi tekstiiliksi sidoksineen – tekivät siitä vahvan kaaoksesta uuden luomisen ja ihmisen elämää määräävän kohtalon symbolin.”
(Davidson 1998: 121-122, suom. NT 20.6.2013.)

Vaikka tutun työn kuvaus liittyy perinteen kertomukset ja uskomukset oman arjen kokemuksiin, on tekstiili kantanut jo tuhansia vuosia mukanaan muitakin kuin konkreettisia merkityksiä. Nuoria neitoja kuvataan savo-karjalaisessa perinteessä usein nimenomaan kädentaitojen ja työn kautta: tytär on riski riihenpuija ja karski kankaankutoja.¹⁵ Vaikka morsiamen käsityötaitoja kehutaankin avioliiton arjen komistamiseksi häälauluissa ja äiti saa taloon taitamattoman miniän hukutettuaan tätä haikaillessaan talon resursseja syövät omat tyttärensä, eivät laulujen neidot kudo kultakangasta tai kehrää verkkolankoja vain siksi, että kielikuva on kaunis. Kädentaidot kansanperinteessä kantavat sekä tuttuja arjen sosiaalisia merkityksiä että kaikuja ikivanhoista uskomuksista. Ymmärtääkseen tekstiilin ja vaatetuksen roolia yhteisössä on myös tutkittava sen tekemistä luovana toimintana (Barnes & Eicher 1992: 4). Maailmankatsomus on heijastunut kansantaiteeseen ja kädentaitoihin peilaten tekijöidensä myyttisiä ja uskonnollisia mielikuvia (Survo 2008: 157). Tekstiiliarkeologi Elizabeth Wayland Barber kuvaa tekstiileitä muistikirjoiksi, jotka ovat vuosituhansien ajan

---

¹⁵ esim. SKVR XIII2. 4481. Kurkijoki, Soskua. Koskimies, A. V. 98. 80. Ijäksen Anni, n. 35 v.

tallentaneet naisten iloja, suruja ja toiveita (Barber 1995: 256). Runolaulut ja uskomukset muistuttavat yhtä lailla näiden muistikirjojen tallentamista merkityksistä.

Miksi lankaan liittyvät kädentaidot sitten ovat jo vuosituhansia olleet pääsääntöisesti naisten töitä? Barber liittää käsitöiden teon lapsista huolehtimiseen ja näiden vahtimiseen. Maailman mittakaavassa huolenpito pienistä lapsista on pääsääntöisesti ollut heidän äitiensä tehtävä. Tekstiilityöt ovat melko itseään toistavia, suhteellisen helposti keskeytettävissä olevia ja jälleen jatkettavia, eivätkä vaadi poistumista kovin kauas tekopaikaltaan. (Barber 1995: 29-30.) Antiikin mytologian kohtalottaret kehräävät ja leikkaavat jokaiselle syntymässä niin pitkän langan, kuin kohtalo tälle suo (Davidson 1998: 98). Davidson lainaa Elizabeth Wayland Parkerin huomiota siitä, että napanuora äidin ja lapsen välillä on katkaistava, että uusi elämänlanka voi alkaa - tullakseen taas katkaistua kuoleman hetkellä (Davidson 1998: 123). Ihmisen oma napanuora liittyy naisen aseman synnyttäjänä ja maailmojen välisenä linkkinä lankaan, kehräämiseen ja uuden luomiseen.

6.1 VAATE SOSIOKULTTUURISENA SYMBOLINA

Pukeutuva ihminen vahvistaa omaa identiteettiään ja kommunikoi itsensä kanssa, mutta myös välittää viestiä yksilön ja ryhmän välillä (Lönngqvist 1978: 21-23). Ihmiset ovat muokanneet kehoaan ja ulkonäköään vaatteilla, koruilla ja maalauksilla kaikkialla maailmassa muinaisajoista lähtien. Suojaavien ominaisuuksien lisäksi käytetyillä tekstiileillä ja nahoilla on ollut sosiaalisia tarkoituksia: ne ovat osoittaneet ihmisen sukupuolta, paikkaa yhteisössä ja siten myös tämän kulttuurista identiteettiä. Ronald A. Schwartz jakaa vaateen tehtävät ympäristöltä ja yliluonnollisilta voimilta suojautumisen ohella myös kolmeen lisähypoteesiin: teoriaan häveliäisyyden vaatimuksesta (*shame hypothesis*), teoriaan viehätysvoiman lisäämisestä (*attraction hypothesis*) ja teoriaan statuksesta ja asemasta (*status and ranking hypothesis*) (1979: 25-27). Ruth Barnesin ja Joanne B. Eicherin mukaan vaatetuksella on kulttuurin tasolla useampia merkityksiä. Vaatetus määrittelee henkilön identiteettiä maantieteellisesti ja historiallisesti ja yhdistää henkilön tiettyyn yhteisöön. Se määrittää yksilön tietyn yhteisön jäseneksi, mutta erottaa tämän samalla muista yhteisöistä. Se on sosiaalisen aseman indikaattori ja taloudellisen aseman symboli. Toisinaan se symboloi myös valtaa. Lisäksi sukupuoli - oli se sitten biologiaan tai sosiaaliseen asemaan perustuva - vaikuttaa ratkaisevasti näihin kaikkiin identiteetin attributteihin. Puku ja vaatetus on sekä sukupuolen indikaattori että tuottaja. (Barnes & Eicher 1992: 1-7.) Se on myös voimakas kommunikaation väline, joka ilmaisee

jopa vastasyntyneen sukupuoliroolin pian syntymän jälkeen. (Eicher & Roach-Higgins 1992: 8.) Vaatetuksen esiintuoma sosiaalinen identiteetti kertoo sekä kuka joku on että millainen joku on. Olennaista on, että sekä kantaja että katsoja ymmärtävät vaatetuksen välittämän viestin. (Barnes & Eicher 1992: 1-3.)

Ronald A. Schwartz muistuttaa, että vaatteiden tapaisten materiaalsen kulttuurin objektien tuotannon muotoa kuvaava sana on ”tekeminen” (*making*). Schwartz lainaa Buchleria vuodelta 1955, jonka mukaan ihmisen tehdessä jotain käsillään hän järjestää materiaalia vakiintuneen tai kehittyneen (*evolved*) järjestelmän mukaan. Järjestelemällä materiaaleja tekijä heijastelee minuutensa suuntaa (*the direction of his self*) ja määrittelee maailmansa asioita samaan tapaan kuin niistä puhuessaan tai niitä kuvaaillessaan. Tässä tuottamisessa ja tekemisessä on kommunikatiivinen aspekti: asioiden ominaisuuksia voidaan kuvata *sanomalla niistä* jotakin, *tekemällä niille* jotakin tai *tekemällä niistä* jotakin (painotus Schwartzin). Vaatetuksella on Schwartzin mukaan (enemmän kuin millään muulla materiaalisella tuotteella) symbolinen rooli välittäjänä ihmisen, hänen sosiokulttuurisen ympäristönsä ja luonnon välillä. Pukeutuminen suunnataan sekä pukeutujalle itselleen, hänen tovereilleen kuin myös koko muulle maailmalle. (Schwartz 1979: 29-31.)

Vaatetuksessa ja koristautumisessa on nähtävissä luonnon käyttäminen sen tuottamina materiaaleina nimenomaan erottautumiseen luonnosta - eli eläimistä ja alastomuudesta - ja sitä kautta kulttuurisen ja inhimillisen aspektin vahvistaminen. Vaatetus kaikkine osineen voidaan nähdä ihmisen materiaalisena päätöksenä olla muusta luonnosta fundamentaalisesti eroava kulttuurinen olento. (Schwartz 1979: 41.)

Werner Enningerin määritelmän mukaan vaatetus on kokonaisuus asioita, joita ihmiskeho pitää yllään. Enningerin mukaan kommunikaatioteorioiden kannalta relevantteja ovat esimerkiksi kysymykset siitä, miten vaatekappaleet yhdistelmineen toimivat merkkeinä, miten vaateparret muodostavat tiettyjen kulttuurien merkkijärjestelmiä ja millaisia merkityksiä vaatetuksen kautta voidaan ja ei voida ilmaista. (Enninger 1992: 217.) Myös Joanne B. Eicher ja Mary Ellen Roach-Higgins painottavat puvun ja pukeutumisen sosiokulttuurista merkitystä (1992: 15). He yhdistävät sekä puvun sukupuoliroolien merkitysten säilytyspaikkana että sen käytön sukupuoliroolien muutosten esittäjänä ja säilyttäjänä. Eicher ja Roach-Higgins pyrkivät selkeyttämään luokittelua ja terminologiaa määrittelemällä pukeutuneen ihmisen muodoksi tai hahmoksi (*gestalt*), joka sisältää kehon sekä siihen tehdyt muokkaukset ja kaikki siihen liitetyt kolmiulotteiset lisäykset, joita esittää muiden kanssa kommunikoiva ihminen. Näin kuvattuna sana ”puku” on myös sukupuolineutraali. ”Muoto” -ilmaisua käyttää myös kansanrunous kuvatessaan ihmisen

ulkonäköä usein varusteineen, vaatteineen ja mielialoineen päivineen.¹⁶ Muuntamalla ruumista tai sen lisäyksiä ihminen voi kommunikoida muille henkilökohtaisia ominaisuuksiaan tai sukupuoltaan, mutta kaikki puvun ja modifikaatioiden välittämä informaatio ei välttämättä ole helposti puettavissa sanoiksi. Toisaalta sosiokulttuurisesti vaatetus tyypillisesti erottaa sukupuolet toisistaan ja siten rohkaisee esim. parinmuodostukseen ja sitä kautta lisääntymiseen – puku siis palvelee sekä makrobiologista että makrososiaalista systeemiä. Sukupuolittunut vaatetus myös rohkaisee yksilöä käyttäytymään kuten puvun esittämät sosiokulttuuriset sukupuoliroolit vaativat. (Eicher & Roach-Higgins 1992: 12-19.) Läntisessä maailmassa miehen ja naisen rooleja, niihin liitettyä symboliikkaa ja odotuksia ja samalla vaatetusta on perusteltu perinteisellä työnjaolla ja vaatetuksen sopivuudella siihen. Poikkeaminen totutusta ei kuulu sosiaalisiin normeihin. Hame symboloi länsimaissa feminiinisiä piirteitä, housut maskuliinisia, ja lapset oppivat käyttämiensä vaatteiden johtavan heiltä odotettuun käytökseen. (Roach 1979: 415-416).

Koska työni käsittelee nimenomaan kädentaitoja, jätän valmiin puvun symboliikan ja ihmisen muodon kuvaamisen työssäni tähän lukuun. Schwartz, Eicher ja Roach-Higgins antavat silti ajattelemisen aihetta myös sukupuolinormien sekä Suomen alueella käytettyjen pukujen ja niiden valmistamisen prosessin ja kädentaitojen ja vaatteiden runo- ja uskomusperinteessä kuvaamisen suhteen. Erityisesti kansanrunouden antamaa mies- ja naiskuvaa on mahdollista tarkastella myös sekä kädentaitoaiheisten että muuten vaatteita ja ulkonäköä kuvaavien runojen kautta. Vaatteiden ja niiden valmistusprosessien perinteinen sijoittaminen tiukasti kansatieteen puolelle ei palvele vaatteiden valmistamisen ja vaatetuksen roolia voimakkaana sosiokulttuurisena tekijänä. Vaatepartta tulisi tutkia, ei vain visuaalisuuden, vaan myös työprosessin kautta.

---

¹⁶ esim. SKVR VI2. 5415. Pieksämäki. Kolehmainen, K. n. 25. --1886. J. Lappalainen; SKVR XIII1. 2446. Sakkola, Vilakkala. Slöör IV 34. 54; SKVR XIII2.3649. Kurkijoki, Rummunsuo. Haltsonen, S. 897. 33. Miina Heinonen, emäntä.

6.2 MYYTTINEN KÄSITYÖ: KÄDENTÄIDOT JA NIIDEN SYMBOLIIKKA EUROOPPALAISESSA KONTEKSTISSA

Myyttisten kuvien merkitykset kumpuavat siitä kulttuurisesta tulkintaprosessista, jossa laajalti tunnetun tradition kosmosta, tuonpuoleisen luonnetta ja ihmistä edustava symboliikka siivilöityy yksityisen kulttuurin, yhteisön ja ihmisen tajunnassa yhä uusia tavoitteita, toiveita ja pelkoja heijastavaksi todellisuuden ja sen kääntöpuolen – toisen todellisuuden – haltuun ottamisen välineeksi. Ne perustuvat mahdottomuuden logiikalle; juuri ristiriitaisuudessaan ne kykenevät luomaan kokonaisvaltaisiksi koettuja ja siksi vaikuttavia maailmakuvaavuuksia. Ne ovat sekä ikivanhoja että uudestaan syntyviä. (Siikala 2012: 65)

Naisen kyky synnyttää uutta on myyttien ja uskomusten osalta laajalti liitetty kädentaiteihin. Elizabeth Wayland Barber sanoo jo Eevan sitoneen itsensä vaatteiden valmistamiseen syötyään Hyvän ja Pahan Tiedon Puusta ja ymmärrettyään olevansa alasti (Barber 1995: 252; 1. Moos. 3:7). Antiikin kreikkalaiset pitivät lankaa kohtalon ja elämän symbolina (Barber 1995: 234.) Kreikkalaisen mytologian rakkauden ja syntymän uutta luovan Afrodite-jumalattaren on ehdotettu monissa patsaissa kehräävän värttinällä (Barber 1995: 238, Davidson 1998: 95). Menestyksen ja viisauden jumalatar Athene kutoo kangasta sanoen myös monasti juoniessaan ”kutokaamme suunnitelma!” (Barber 1995: 238-243.) ”Vanhat runot kuvaavat kosmoksen rakennetta ja sen eri osien syntyä”, sanoo Anna-Leena Siikala (2012). Myyttisen epiikan ja loitsujen piiristä löytyy myös savokarjalaisen alueen osalta symboliikkaa ja hahmoja, jotka liittyvät tekstiilikädentaiteiden ohella kosmosta ylläpitäviin voimiin ja jumalhahmoihin.

Myyttisessä tietoisuudessa merkityksellistä ei ole käsitteiden keskinäinen logiikka. Sen metaforat ja mielikuvat ovat peräisin kulttuurin omasta, perustaltaan pysyvästä, mutta yhteisö- ja yksilötasolla muuttuvasta symboliikasta. (Siikala 2012: 64.) ”Myyttisiä kertomuksia ja lauluja kannattaa lähestyä kulttuurisena diskurssina, jossa merkitykset muodostuvat tradition kaikilla tasoilla”, neuvo Anna-Leena Siikala (2012: 65). Yksilö sopeuttaa tarinan omaan kokemusmaailmaansa ja elinpiiriinsä, missä ajassa tai paikassa hän sitten elääkään. Siikala muistuttaa Paul Ricoeuria mukaillen, että tietääkseen, mistä myytti puhuu, on ensin kuunneltava, mitä se sanoo (Ricoeur 1979 sit. Siikala 2012: 66).

Tekstiilien valmistaminen vei esiteollisena aikana erittäin paljon aikaa. Kehräämiseen kului suuri osa naisten työpanoksesta viimeistään värttinän kehittamisestä lähtien eli jo

neoliittiselta ajalta (Barber 1995: 36). Ei ole siis mikään ihme, että kehräämiseen yhdistettiin runsaasti merkityksiä, jotka liittyivät syntymään, kuolemaan ja kohtaloon. Eurooppalaisia ja venäläisiä kehruu-uskomuksia vertaillut Mirjam Mencej näkee, että hyvin samantapaiset ideat ja mallit esiintyvät yleiseurooppalaisessa aineistossa paikallisvariaatiosta ja etäisyyksistä riippumatta. (Mencej 2011: 50-51.) Tematiikkaa voidaan venyttää maailmanlaajuiseksikin – mm. guatemalalaiset ovat yhdistäneet kehräämisen ja kutomisen naispuolisiin hedelmällisyyden ja synnyttämisen jumaluuksiin (Pancake 1992: 78).

Tekstiilien rooli vaurauden symbolina on niin ikään kiistämätön. Hienot kangaslaadut, silkit, kullat ja suuritöiset kirjailut ovat nostaneet kantajansa arvoa vuosituhansien ajan. Työvälineetkin olivat työn mukaiset: kreikkalaisissa eepoksissa, kuten Iliassa ja Odyssiassa, Kreikan ylhäisönaiset kehräsivät kultaisilla värttinöillä, jollaisia ovat pronssikauden hautakummuista löytäneet myös nykyarkeologit (Barber 1995: 207-208). Muinaisessa Egyptissä pellavakankaita kudottiin Isis -jumalattaren suojeluksessa suuria määriä mm. ylimysten hautakumpuihin ja heidän käärinliinoikseen (Davidson 1998: 98).

Varhaiskeskiaikaisessa Lohilaakson saagassa, jossa keskiössä on Gudrunin, Kjartanin ja Bollin ylhäinen kolmiodraama, kädentaitoja käytetään Hilda Ellis Davidsonin mukaan sekä kohtalon armottoman työn että tunteen kuvaajina: paljon on pohdittu mm. saagan loppua, jossa Bolli surmaa kaksintaistelussa veriveljensä ja Gudrunin aiemman suuren rakkauden Kjartanin Gudrunin itsensä pyynnöstä. Bollin saapuessa takaisin veriteon jälkeen Gudrun ilmoittaa Bollille kehränneensä lähes kuuteen metriin kangasta vaadittavan lankamäärän, mikä on yhden aamun aikana käytännössä mahdotonta. Bolli suuttuu tästä ja syyttää Gudrunin surevan enemmän Kjartania kuin sitä, jos Bolli olisi kuollut. Valtava lankamäärä on selkeästi symboli – mutta mille? Kenties Gudrun viittaa siihen, että jos hänen aviomiehensä olisi kuollut, sama lankamäärä olisi tarvittu tämän käärinliinan kutomiseen. Niin tai näin, kehräämiseen ja kutomiseen liittyvä kuvasto kuvaa voimakkaasti myös kädentaitojen emotionaalista symboliikkaa. (Davidson 1998: 122.)

Samaan tapaan kuin Suomessakin koko Euroopassa ovat sadut ja tarinat välittyneet suullisena perinteenä. Mm. Saksassa ja Tanskassa *spinnstubet*, kehruutuvat, joissa nuoret naiset talviaikaan kohtasivat, toimivat samaan tapaan kuin savokarjalaiset illatsut: pitkinä iltoina keräännuttiin yhteen kehräämään ja tekemään muita käsitöitä, ja paikalla saattoivat vierailla myös nuoret miehet. Viihdyttävät ja varoittavat tarinat levisivät kehruutuvissa. (Vrt. luku 5.1.1; Davidson 1998: 101; Sarmela 1994: 110; Schneider 1988: 178.)

”Uskonnon symboleista generoituva metaforisuus kuuluu niihin piirteisiin, jotka erottavat myyttisen diskurssin muista diskurssin lajeista”, toteaa Anna-Leena Siikala (2012: 67). Suomessakin monet mytologian keskeisimmistä metaforista juontuvat tuonpuoleiseen liittyvästä symboliikasta, kuten aikaperspektiivistä (esim. yhdessä yössä kasvava hamppu), aineiden luonteesta (kultalanka, vaskivärttinä), tilasta tai mittasuhteista ([pellavan] ”sylkky kuin mulkku”) tai inhimillisestä erityisominaisuudesta tai sen puutteesta (hämähäkin kutomistaito). Nämä erityiset, tunnetut piirteet ovat myyttisyyden tunnuksia, jotka viittaavat toisilmaiseen ja siten takaavat piirteiden säilymisen. (Siikala 2012: 67-68.) Toisaalta suomalais-karjalaista aineistoa tutkittaessa on myös muistettava, että ensinnäkään kaikki myytit eivät ole sidoksissa kansanuskoon tai etenkin riitteihin, ja että myyttiset kertomukset voidaan tulkita monin tavoin. Samankaltaisetkin tarinat ja uskomukset saattavat erota eri puolilla Eurooppaa, jopa eri puolilla Suomea voimakkaastikin merkitykseltään: ”—[myytti-kertomusten] suhteet muihin perinteen ja kulttuurin ilmiöihin asettuvat eri tavoin eri kulttuureissa”, sanoo Siikala. (2012: 53.)

6.2.1 ELÄMÄNLANGAN KEHRÄÄJÄT

Slovenialainen Mirjam Mencej pyrkii artikkelissaan *Connecting Threads* (2011) osoittamaan eurooppalaista ja venäläistä perinneaineistoa apunaan käyttäen, että kehrääminen ja siihen käytettävät kuitumateriaalit kantavat tärkeitä symbolisia merkityksiä, jotka liittyvät ihmisen olemassaolon perusaspekteihin: syntymään, kohtaloon ja kuolemaan (2011: 77). Hänen mukaansa kehrääminen on eurooppalaisessa ja venäläisessä kansanperinteessä hyvin usein yliluonnollisten, naispuolisten olentojen ominaisuus ja tarkoittaa yhteyttä tämän- ja tuonilmaisen välillä. Erilaisten yliluonnollisten olentojen on monin paikoin Euroopassa katsottu osallistuvan synnytykseen tavalla tai toisella, usein värttinä mukanaan. Mencej muistuttaa, että Euroopassa on tunnettu laajasti elämänlanka (*thread of life*) ihmisen kohtaloa kuvaavana ilmauksena, ja mm. eräässä saagassa kohtalottaret, nornat, saapuvat paikalle kultalankaa lapsen tulevaksi kohtaloksi kehräten. Muissakin tarinoissa ympäri Eurooppaa erimuotoiset ”kohtalottaret” kehräivät tai kutovat elämää – heitä kohtaa mm. Odyssseus. (Mencej 2011: 51, 70-71.).

Ihmisen henki on suomalaisessa kielenkäytössäkin toisinaan hiuskarvan varassa, mutta monin paikoin Euroopassa käytetään suomennettuna samasta tilanteesta ilmausta ”langan varassa” tai puhutaan kuoleman yhteydessä langan katkeamisesta. Joillakin alueilla sanotaan värttinän olevan täysi tai langan katkeavan, kun ihminen kuolee. Lanka ja hiukset on puolestaan paikoin rinnastettu toisiinsa: esimerkiksi hiuksesta tehdyn sillan (eli liminaalitalan) ylittämällä on päässyt taivaaseen, mutta syntinen on pudonnut siltä

helvettiin. (Mencej 2011: 62-65, 74.) Hiukset ja pellava rinnastetaan yleisesti slaavilaisella alueella. Erityisesti Baltia on ollut tunnettua pellavantuotantoaluetta. Liettuolaisessa tarinassa nainen on kutsunut kehräämisen jumalattaret auttamaan häntä kehräämisessä, mutta tajuaa kesken kaiken, että koska ei pysty toimittamaan näille riittävän nopeasti ja riittävästi pellavaa, jumalattaret alkavat pian kehrätä hänen hiuksiaan (2011: 64). Myös eri puolella Suomea laskiaisena on tapakulttuurin puolesta melko yhteneväisesti laskettu mäkeä hiukset hajallaan ja huudettu taloon pitkiä pellavia ja liinoja¹⁷, mikä asettaa hiususkomukset laajempaan balttilaiseen tai slaavilaiseen kontekstiin. Hampusta tehtyjä palmikoita on laskiaisena laitettu päähän ainakin Tytärsaassa.¹⁸ Pohjois-Savon Nilsiltä on tallennettu selkeä hiusten ja langan yhteyttä valottava uskomus kankaankudonnan yhteydestä:

Kangas vetää kuteita kun luovessa pitää loimi liitteä, niin kun rupee loppumaan kankaan kääriminen, niin se kankaan käärijä repii tukasta sitä pitelijää, niin sitte vähillä kuteilla kangas täytyy. Se ei sitte kangas kuteita veä.¹⁹

Euroopassa ja Venäjällä kehrääminen ja siihen liittyvät tarvikkeet ja materiaalit on säännöllisesti liitetty yliluonnollisiin, useimmiten naispuoleisiin myyttisiin olentoihin (Mencej 2011: 51). Venäläisissä kansanuskomuksissa monet henget, kuten mara tai kikimora, vila tai rusalka ja jopa satujen noita Baba Yaga, joka asuu värttinän lailla pyörivässä mökissään, kehräävät. (Barber 1995: 247-248; Mencej 2011: 58.) Pohjois-Venäjällä Mokush- tai Mokosha -niminen jumalatar on kulkenut öisin kehräämässä villaa ja auttamassa pyytäjiä kehräämisessä ja pyykinpesussa. (Barber 1995: 247). Skandinaviassa joko hedelmällisyyden jumalatar Freyja tai kodin jumalatar Frigg lienee kehräämisen ja kutomisen päähenkilö. Eteläisen Ruotsin paikannimissä Freyjan metonyymi *hörn* esiintyy paikannimissä alueilla, jossa myös pellavan nimitys *hörr* on yleinen. Orionin vyötä on Ruotsissa kutsuttu Friggin kehrävarreksi, ja *Runo-Eddan Lokasennassa* Freyja sanoo Friggin tietävän kaikkien kohtalot, vaikkei niitä kerro. (Davidson 1998: 104, 113.) Eldar Heide pyrkii *Spinning seiðr* -artikkelissaan todistamaan, että skandinaavisissa keskiaikaisissa lähteissä kuvattu ja erityisesti naisten harjoittamana pidetty shamanistispiirteinen *seiðr*-magia liittyy kehräämiseen ja naisten tuottamaan lankaan. Seiðriin liittyi shamanistinen ekstaattisuus ja kyky lähettää oma mieli (toisinaan

---

¹⁷ esim. SKVR VI2 5968. Savo. Ilmarinen n. 13. --1875. Savolainen; SKVR VIII 567. Muurla. Saariluoma V. 620. 12. Mari Saariluoma.

¹⁸ SKVR XIII4. 11086. Tytärsaari. Laiho, L. 3911. 36. Hilma Tuomala, 50 v.

¹⁹ KRA 1885 Nilsiiä. Kaarle Krohn 13742. Aatu Tuovinen, yli 40v.

pyörretuulen muodossa) tai apueläin pitkienkin matkojen päähän. Heide yhdistää muinaisislantilaisia ja -norjalaisia, seiðr-taikuuteen liitettyjä sanoja kehräämiseen ja lankaan sekä maagisiin pyörretuuliin ja sitä kautta saamelaiseen tarinaan, jossa nainen kehrää tuulen tuomaan matkoilla olleen miehensä laivan takaisin kotisatamaan. Itse sana *seiðr* kääntyy yksinkertaisimmillaan langaksi tai kiinnittäjäksi, jonka Heide tulkitsee suoraksi määreeksi itsestään kauas heitettyyn tai lähetettyyn mieleen tai ajatukseen, joka on ikään kuin langalla kiinni lähettäjässään - sekä myös joksikin kehrätyksi. Taikatuuli voitiin käsittää taikojan mieleksi, jonka tämä oli lähettänyt edellään, tai kehrätyksi langaksi. (Heide 2006: 164-168.) Pohjolastakin tunnetaan mm. Olaus Magnuksen 1500-luvulla kuvaama tuulitaikuus, jossa noidat avasivat lankaan tai naruun sidottuja solmuja vapauttaakseen tuulen merenkulkijoille. Laajalti tunnettu hiusten palmikolta aukaisu ja vyön avaaminen synnyttäessä liittynevät samaan aihepiiriin (esim. Davidson 1998: 147-148). Värttinän pyörivä liike on maaginen ja ”synnyttää” taikaa.

Saksassa ja Ranskassa keijut ja muut yliluonnolliset olennot ovat työskennelleet öisin varomattomien rukeilla tai jääneet vangeiksi langan sisään ja Italiassa lankakerät on yhdistetty noitiin (Schneider 1988, Mencej 2011: 58). Monin paikoin, mm. Portugalissa, kehrääjien on katsottu voivan päästä tavalla tai toisella kontaktiin yliluonnollisten olentojen kanssa, jotka ovat voineet esim. auttaa kehräämisessä. (Mencej 2011: 58.) Ympäri koko Eurooppaa on uskottu joko kehräävien tai kehräämiseen assosioituvien yliluonnollisten olentojen mm. rankaisevan laiskoja tai kehruukieltopäiviä rikkovia kehrääjiä. (Mencej 2011: 58.) Kehruukieltopäiviä on koko Pohjois-Euroopassa ollut erityisesti joulunajan seutuvilla. Ajatukseen on varmastikin vaikuttanut myös uskomus siitä, että yliluonnollisilla olennoilla on enemmän valtaa pimeällä, ja yöllä työn tekeminen oli kuolevaisille vaarallista, mutta talvella kehrättiin nimenomaan pitkälti pimeään aikaan. Saksankielisellä alueella ”Frau Holle” ja Berchtaa tai Pehrtiä on muisteltu erityisesti keskitalven lähistöllä. Sveitsin Luzernissa on sanottu ukkosen jylinän olevan Pehrtnin pellavaloukun jylinää. Berchta tai Pehrt oli ankara naishahmo, joka piti kehrääjiä silmällä pilaten työt, jotka olivat vuoden viimeisenä päivänä jääneet keskeneräisiksi. Holle-muori (esim. Ward 1981: 21, 317-318) taas likasi laiskojen kehrääjien kehrävarret ja sotki langan. Näiden hahmojen sanottiin myös rankaisevan tuhmia ja palkitsevan kilttejä lapsia. Berchta ja Holle kantanevat muutenkin mukanaan kaikuja varhaisemmasta kädentaitojen ja hedelmällisyyden jumalattaresta, jonka suosiota naiset ja tytöt etsivät ja jonka viha kohdistui niihin, jotka välttelivät kotitöitä, kädentaitoja ja lastenkasvatusta. Grimmin veljeksiltä löytyykin useita kuvauksia valkoisiin puetusta pelottavasta naishahmosta, joka

neuvoo, miten pellavaa tulisi kasvattaa ja kehrätä. (Davidson 1998: 105-106, Ward 1981: 151, 223, 400-401.)

Mencej väittää islantilaisissa saagoissa ja Neitsyt Mariaa kuvaavissa ikoneissa ja maalauksissa esiintyvän kehräämätöntä villaa täynnä olevan korin kuvaavan symbolisesti syntymätöntä lasta, ja kehräämisen kuvaavan nimenomaan syntymää, lapsen kehräämällä muodostumista ja tämän kohtalon kehräytymistä (Mencej 2011: 67-70). Kristillisen villakoriajatuksen tausta lienee 200-luvun Jaakon apokryfievankeliumissa, jossa Maria kehrää tulipunaista lankaa temppelin esiripun kutomista varten. Hänen aloittaessaan purppuralangan kehräämisen arkkienkeli ilmestyy hänelle ja kertoo hänen synnyttävän Messiaan. Punainen väri symboloi sekä kuninkuutta että marttyyriutta, purppura keisarillisuutta. (Davidson 1998: 114.) Värttinä tai täysi käsityökori katsotaan allegoriaksi Kristuksen ruumiista. Marian ilmestys on bysanttilaisen kirkkotaiteen perusaiheita. Myös Eeva kuvataan keskiaikaisessa kirkkotaiteessa usein kehräämässä.²⁰ (Mencej 2011: 67-70.) Elizabeth Wayland Barber muistuttaa naisen roolista luoja kehrääjäjumalatar Afroditen yhteydessä:

Jotakin uutta tulee olevaksi sieltä, missä oli aiemmin vain muodotonta massaa. -- Naiset luovat langan; jotenkin he vetävät sen tyhjästä, samoin kuin he tuottavat vauvojakin tyhjästä.
(Barber 1995: 238; käänös NT 2013)

Äitijumalattaret ja nornat korvautuivat pyhimyksillä kristinuskon saapuessa Pohjois-Eurooppaan keskiajalla. Maria-kultista vaikutteita saanut latvialainen jumalatar Laima on yhdistetty nimenomaan kohtaloon, synnyttämiseen, kodin suojelemiseen ja avioliittoon. Hänen seuranaan saattoi olla naispuolinen mara-henki, joka oli erityinen synnyttäjien ja karjan suojeleja. Laima ja Neitsyt Maria saivat yhtenäisiä piirteitä viimeistään 1600-luvulla. Laiman sanottiin päättävän kaikkien ihmisten kohtaloista. (Davidson 1998: 147-148.)

Kehrääminen ja kehrätty lanka liittävät kansanperinteessä elävien ja kuolleiden maailmat toisiinsa, yhdistävät nämä maailmat, joten se, että yliluonnolliset olennot kehräävät, ei Mirjam Mencejin mielestä ole yllätys eikä sattumaa. (2011: 61.) Mencej on vakuuttunut

---

²⁰ Keskiaikaisia maalauksia Marian ilmestyksestä löytyy esim. <http://uploads8.wikipaintings.org/images/bartolome-esteban-murillo/the-annunciation-1680.jpg> [WWW-dokumentti, luettu 16.12.2013] ja <http://ourladyoftheredthread.files.wordpress.com/2009/03/annunciation-with-the-red-thread4.jpg?w=400> [WWW-dokumentti, luettu 16.12.2013] sekä <http://www.churchyear.net/annunciationicon.jpg> [WWW-dokumentti, luettu 16.12.2013].

siitä, että kehrääminen tarkoittaa sisääntuloa tai ulosmenoa tähän maailmaan tai tästä maailmasta sekä yhteyttä elävien ja kuolleiden maailman välillä, linkkiä ja liminaalitilaa. Kehräämätön villa on toiseuden symboli, kehrääminen ja lanka puolestaan merkki tässä maailmassa olemisesta. Mencej ei väitä symboliikkaa universaaliksi, mutta hänen mukaansa laajasti kerätyn datan perusteella tullaan samankaltaisiin tuloksiin symbolisten merkitysten suhteen: "Kehräämisen perusajatukset vaikuttavat olleen pysyvä osa eurooppalaista perinteistä maailmankuvaa jo pitkään, vaikka ne onkin muotoiltu ja esitetty lukuisilla eri tavoilla eri paikoissa ja eri aikakausina." (Mencej 2011: 77, käänös Ville Marttila 2013.)

Teollistuva ja kuluttava Eurooppa tarvitsi 1600-1700-luvulla yhä enenevässä määrin lankaa kankaisiinsa, mutta ennen 1770-luvulla patentoitua Kehruu-Jennyä työn tekivät lukemattomat naiset. Kehräämisen väitettiin olevan tekstiiliteollisuuden pullonkaula, sillä yhden kutojan kutomisvauhtiin tarvittiin jopa kahdeksan kehrääjän langat. (Schneider 1989: 190.) Ei siis ihme, että kehruteema näkyy eurooppalaisessa tarinaperinteessä voimakkaana: kehräämiseen kohdistuva kapitalistinen ja merkantilistinen paine teki kehruusta sekä pakon sanelemaa että mahdollisuuden nousta ryysyistä rikkauksiin. Schneiderin mukaan aiemmat perinteen keijut ja haltijat muuttuivat kyseisenä aikakautena demonisoiduiksi, samanaikaisesti sekä auttavaisiksi että ilkeiksi olennoiksi. Euroopassa mm. Tittelintuure -sadussa (*Rumpelstiltskin*) avioliiton kautta saatu statuksen nousu nähdään negatiivisena: tytöt päätyvät sadun vaikeaan tilanteeseen usein köyhien, epätoivoisten tai kunnianhimoisten vanhempiensa aloitteesta ja saavuttavat lopulta hyvän asemansa käyttämällä avukseen pahoismaisia henkiä (Schneider 1989: 178). 1700-1800-luvun eurooppalaiset kehräämiseen liittyvät tarinat kuvaavat siis usein kehräämisen ambivalenttia asemaa yhteiskunnassa. (Schneider 1989: 207-208.) Vanhakantaiset muistumat kädentaitojen suojelijoista näkyivät kuitenkin vielä 1800-luvulla mm. Holle-muorin valtakuntaan päätyvistä ahkerasta ja laiskasta työstä kertovassa Grimmin sadussa. Briteissä ja Englannissa tunnetuissa Kolme sisarta- tai *Habetrot* -saduissa vanha isohuulinen, -peukaloinen ja lattajalkainen nainen tai kolme vastaavasti epämuodostunutta naista auttavat taitamatonta tyttöä kehräämään ja saamaan aviomiehen. Häissä he saavat miehen lupaamaan, ettei tyttö enää koskaan joudu kehräämään kertomalla omien epämuodostumiensa olevan pellavankehruun tulosta. (Davidson 1998: 106.)

Hitaasti kehittyvässä Suomessa – etenkin Savo-Karjalan tapaisilla haja-asutusalueilla – ei pahantahtoisia henkiolentoja yhtä taajaan liikkunut. Suomalaisissa tarinoissa ja runoissa ei myöskään avioliiton tuoma statusarvo näy yhtä voimakkaana kuin eurooppalaisissa

saduissa. Kotoperäisiä tarinoita henkiauuttajista, etenkin kädentaitojen saralla, ei meillä esiinny yhtä yleisesti. Länsi-Euroopassa nimenomaan kehräämiseen liitetään usein (toisinaan pahantahtoisia) henkiä tai keijuja, jotka saattoivat työskennellä varomattomasti työvälineensä esiin jättäneiden kehruuvälineillä yöaikaan tai varastaa pelloilta hamppua tai pellavaa omiin kädentaitotarkoituksiinsa (Schneider 1989: 197, Mencej 2012: 57). Myös Savo-Karjalassa erityisesti pyhätyökielloissa esiintyy mm. pääsiäisen aikaan kehräämisen seurauksena taloon tuleva ”pahahenki” ja itsestään kehräävä ”kummitusrukki”²¹, jotka nykylukija herkästi yhdistää piruun.

Eurooppalaisessa traditiossa kehrääminen liittyy voimakkaasti kohtaloon, naisten magiaan sekä naisten kykyyn synnyttää uutta, toimia väylänä maailmantasojen välillä. Lanka ja sen kehrääminen on liitetty niin kohtaloon, elämään ja sen alkamiseen kuin taikojen tekemiseenkin: jotakin syntyy lähes tyhjästä, materiaali muuttuu toiseksi, napanuora yhdistää äitiä ja lasta katkaisuunsa asti. Maaginen merkitys on syntynyt erityisesti värttinän pyöriästä liikkeestä, oli kyseessä sitten skandinaavivaimon synnyttämä pyörretuuli tai suomalaisten pelkäämä, pyöriä värttinän aiheuttama lampaiden pyörötauti. Modernisoituvassa Euroopassa teollisuuden tarpeet ovat muuntaneet kehräämisen merkitystä: pelkkä oman tarpeen tyydyttäminen ei ole enää riittänyt, vaan lankaa on täytynyt tuottaa enemmän ja nopeammin, jolloin myös vaurastumisen haave on siirtänyt taivaanrannassa. Suomessa kehrääminen on ollut edelleen pääosin kotitarvetyötä tai lähialueelle tapahtuvaa myyntiä, eikä kehräämisellä ole helposti päässyt rikastumaan. Sen sijaan kiellettyinä päivinä työskentelemisestä on uhattu saatavan yliluonnollinen rangaistus. Vaaralliset henkiolentoauuttajat ovat Savo-Karjalassa pääosin voita kirnuavia paroja. (Ks. luvut 7.2 ja 8.2.4.)

6.2.2 KOHTALON KUTOJAT

"Jos Athene nähdään inhimillisen taidon ja viekkauden henkilöitymänä ja kutominen naisten keskeisimpänä taitona, voidaan kutomista itsessään pitää ihmisen neuvokkuuden vertauskuvana. Kreikkalaiset hahmottivat ihmiselämän lankana, jonka Kohtalottaret kehräsivät syntymän hetkellä, mutta jonka kutominen kankaaksi edusti yksilön omia valintoja ja sitä, miten tämä elämänsä käytti." (Barber 1995: 242-243, kään. Ville Marttila 2013.)

Kreikkalainen viisauden, kädentaitojen ja sotataidon jumalatar oli tunnettu kankaankutoja: kun Arakhne -tyttö julkeasti haastoi Athenen kudontataidossa (ja hävisi jumalattarelle),

---

²¹ esim. KRA Uusikirkko, Ino. Elsa Pukonen 1310a. 1960. Kaisa Tetri, s. 1900; KRA Koivisto. Erkki Kansanen 120. 1935. Kaapre Lenkkeri, n. 65 v.

heitti Athene Arakhnea ensin vihoissaan sukkulalla päähän ja muutti tämän sitten hämähäkiksi (Castren & Pietilä-Castren 2000: 48). Athenen lisäksi muutkin kreikkalaiset jumalattaret kutoivat ja rohkaisivat ihmisnaisia samaan työhön. 2700 vuotta vanhat *Ilias ja Odyseia* –eeposten kädentaitokuvaukset kertovat paljon erityisesti kutomiseen liitetystä merkityksistä. Penelope – jonka Odyseiassa sanotaan saaneen kudontataitonsa Athenelta – kutoo kangasta, jonka purkaa aina öisin torjuakseen Odysseuksen paikkaa halajavat kosijat. Myös Helena, jonka Iliassa sanotaan muistuttavan Artemista kultaisine kehrävarsineen, kutoo kuullessaan Troijan taistelun kulusta. Taikavoimaiset Kalypso ja Kirke kutovat laulaen. (Davidson 1998: 94-95.) Moirat, kohtalottaret, pitelivät värttinää, kehrävartta ja saksia. Klotho kehräsi langan, Lakheis mittasi sen ja mustapukuinen Atropos leikkasi saksilla ihmisten elämänlangat – mahdollisesti jokaiselle omanpituisensa jo syntymässä. Moirat lauloivat työskennellessään ennaltakertoen kohtaloa (1998: 98).

Kun antiikin Kreikassa tavalliset naiset kehräsivät ja kutoivat kangasta omaan käyttöönsä ja myyntiin, ylimysnaiset kutoivat ja kirjoivat myyttejä ja legendoja monimutkaisiin kankaisiin ja kuvakudoksiin (Davidson 1998: 97). Kankaan ja kutomisen merkitys Rooman valtakunnassa oli suuri: muun muassa avioliittoa solmittaessa parin yllä pidettävä kangas oli enemmän kuin avioliiton metafora - kangas oli avioliitto itse. Vaikka kudoksen voimakas seksuaalisymboliikka (kuteen ja loimen yhteenliittyminen) viittaisikin Afroditeen, kutoja on kuitenkin nimenomaan Athene. Morsiamen hääkulkueessa kuljetettiin emännän hyveiden symboleita, värttinää ja villatukkoa, ja häitä edeltävänä yönä morsiamen tuli nukkua vanhanaikaisilla pystykangaspuilla kudotussa tunikassa. (Scheid & Svenbro 2001: 85, 169; Hänninen 2004: 63-69; Berg 2004: 178-80.) Kuten mainittu, Kalypso ja Kirke lauloivat kutoessaan, ja Troijan Helena kutoi seinävaatteeseen Troijan taistelua jo siitä vasta kuullessaan – kutominen liitettiin siis voimakkaasti myös ennustamiseen.. (Scheid & Svenbro 2001: 118-120.) Latinan *textus* -sana tarkoitti antiikin aikana sekä kangasta että kertomusta tai tekstiä, ja *texere* –verbiin pohjaava (suom. kutoa, punoa, laatia) verbaalinen kutominen oli antiikin ajan yleinen kielikuva. Vaikka Homeros ei käyttänytään kutomista runoilun synonyyminä, niin tekivät monet hänen jälkeensä tulleet runoilijat. (Scheid & Svenbro 2001: 106.) Kutominen oli kuitenkin jo Iliassa ja Odyseiassa metafora laululle – ja samalla mahdollisesti myös kohtalolle. (Scheid & Svenbro 2001: 118-120.)

Kohtalon kutominen on laajalti tunnettu kielikuva, joka ei jää pelkän metaforan asteelle. Aasiassa koko prosessia langasta kankaaksi verrataan elämän luomiseen (Barnes & Eicher 1992: 4). Varhaisessa Jaakobin apokryfisessä evankeliumissa, jossa Maria kehrää

arkkienkelin ilmestyessä hänelle, Marian punainen (kuninkuus, marttyyrius) ja purppurainen (keisarillisuus) lanka on tarkoitettu temppelin esiripun kutomiseen (vrt. 6.2.1, Elämänlangan kehrääjät) (1998: 117). Kuten yllä mainittiin, taikavoimaisiksi katsotut hahmot kutoivat ennustaen myös antiikin eepoksissa.

Hilda Ellis Davidson yhdistää skandinaavisten saagojen ja *Runo-Eddan* sotaisat kutomiskuvaukset taistelun ja kutomisen väliseen yhteyteen. Luultavasti 1000-luvulta peräisin olevan *Poltetun Njállin saagan* painajaishenkisessä kuvauksessa 12 valkyriaa kutoo pystykangaspuilla, joiden loimi on tehty ihmisten sisälmyksistä, kude on purppuraa, loimipainot ihmisten pääkalloja, niisivarret keihäitä ja loimen ja kuteen tiivistämiseen käytetty kudontamiekka oikea miekka. Irlantilaisessa runossa valkyriat repivät kutomansa, taistelun kulkua ennustavan kankaan, ja vievät palaset mennessään. Davidson epäilee, että valkyrioiden kutominen lienee vaikutetta norniin, skandinaaviin kohtalottariin, yhdistetystä kutomisesta. (Davidson 1998: 117-119.) Antiikin myyttien lisäksi myös saagoissa naiset – erityisesti äidit ja muut sukulaisnaiset – ennustavat taistelun kulkua siitä, miten heidän kankaankudontansa etenee. Viikinki- ja keskiaikaiset, meidän päiviimme asti säilyneet seinävaatteet kantavat mukanaan viitteitä siitä, mitä kudottiin: esim. Bayeuxin seinävaate, johon on taidolla kudottu ja kirjottu vuonna 1066 käyty Hastingsin taistelu ja Vilhelm Valloittajan tekemä Englannin valloitus, voidaan katsoa historian lisäksi myös propagandatuotteeksi. Davidson muistuttaa, että seinävaatteissa kuvatut myyttiset tai heroiset tarinat ovat usein juuri niitä, joita aikakauden runoilijat ovat kertoneet. Naiset, jotka tekivät nuo kuvaukset, eivät ole näin vain edistäneet myyttien levittämistä, vaan myös saattaneet vaikuttaa niiden muotoon ja tulkitsemiseen. (Davidson 1998: 103-104.)

Orkneylaisten saagasta löytyy mainio kuvaus kudotun ja ommellun vaateen voimasta. Jaarli Haraldr kadehtii äitinsä ja Frakökk -sisarensa veljelleen Pállille kutomaa valkeaa kangasvaatetta, jonka saumat on ommeltu kultalangalla. Haraldr valittaa, että ”minun vaatteitteni ompelemiseen te ette koskaan käytä yhtä paljon aikaa.” Saaga kuvaa, kuinka Haraldrilla on yllään vain ”paita ja kangashousut” sekä hartioillaan asetakki, jonka hän heittää pois ja pukee naisten itkusta, päähineiden riisumisesta (sic), hiusten repimisestä ja varoituksista välittämättä Pállille tarkoitetun vaateen ylleen. Jaarli alkaa kärsiä suurista tuskista ja kuolee pian sänkyynsä. Páll ymmärtää, että vaate oli tarkoitettu hänelle, ja karkottaa Frakökk-siskonsa Orkneyilta. (Orkneylaisten saaga 2008: 121-122.) Kuvaus kertoo mainiosti sekä sisarusten välisestä kateudesta, vaateen komeuden merkityksestä että sen tekemiseen liitetystä magiasta. Suojaavasta asetakista Haraldr luopuu itse, eivätkä

ohut paita ja kankaiset housut suojaa jaarlia uuden vaateen tappavalta magialta. (Katso myös paidasta luvusta 8.2.2 ja taikavälineenä käytetystä kankaasta luvusta 7.6.)

Salaperäiset nornat, skandinaaviset vastineet kohtalottarille, eivät paljasta hevin juuriaan. *Runo-Eddan* ensimmäisessä *Völuspá* –runossa kolme viisasta naista, joiden sanotaan päättävän kaikkien kohtaloista, tulevat Urdin lähteestä, mutta kädentaidoista ei tässä yhteydessä puhuta Davidsonin mukaan mitään. Myöhemmin nornat kutovat taivaankanteen asti ulottuvilla kangaspuilla ihmisten ja jumalten kohtalon kangasta. Davidson epäilee, että se, että nornia on kolme, saattaa olla vaikutusta klassisesta traditiosta, mutta ei usko, että heidän yhteytensä kutomisen ja kohtalon välillä olisi välttämättä suoraa lainaa kreikkalaisesta mytologiasta. Yksi nornista, menneen tuntemiseen yhdistetty Urd, yhdistyy suoraan anglosaksiseen, kohtaloa tarkoittavaan *wyrd* -sanaan. Mahdollisesti kohtalottaria onkin skandinaavisella alueella alun perin ollut vain yksi: kohtalon kangasta kutova jumalatar Urd, (Davidson 1998: 119-121.)

Suomalaisesta myyttiperinteestä on vaikea löytää selviä kohtalottaria tai kangasta kutovia jumaluuksia. Kuuttaren ja Päivättären kutomiset ja kehräämiset lienevät selkeitä viitteitä taivaisiin jumaluuksiin, mutta aineisto on melko vähäistä (ks. luku 8.1). Neitsyt Maria kantaa hopeisen neulansa ja suonien ompelemisensa mukana monimuotoista symboliikkaa, mutta häntä ei juurikaan yhdistetä kutomiseen. Myyttisiä kankaankutomiseen liittyviä hahmoja savo-karjalaisessa perinteessä ovat Anna-Leena Siikalan, Matti Kuusen ja Aado Lintropin mukaan mm. Neljä neittä tai samaan aihepiiriin kuuluva yksi, tammessa kangasta kutova neito ja verkkolankoja kehräävät neidot Tulen synty -loitsuissa. (Siikala 2012: 289, Kuusi 1963: 196-201, Lindtrop 1999.) Siikala katsoo neitojen olevan kosmoksen hallitsijoita ja elämän ylläpitäjiä (2012: 289).

6.3 RUNOT JA USKOMUKSET SAVO-KARJALASSA

Jos takki tavat ilmoittelis,
puhuis paita palttinainen,
harvoin naitais neitsykäinen,
miest' ei monta uskottaisi²².

Pukeutuminen ja ulkonäkö vaikuttavat mielikuvaamme ihmisestä. Vaatetuksen signaalit välittyvät näköaistin välityksellä ja vaikuttavat niin kauan kuin interaktio jatkuu (Enninger 1992: 219). Savokarjalaisessakaan perinteessä ei vaatteita voi erottaa kädentaidoista, sillä usein jo lankoja kehrätessä tai viimeistään kangasta kudottaessa tiedettiin, millaista vaatetta tekstiilimateriaalista oltiin valmistamassa. Arki- ja juhlavaatteiden valmistuminen muiden töiden lomassa samassa käyttötilassa ja erityisesti tyttöjen pitkäkestoinen kapioidenvalmistus kiinnittivät niin sulhasehdokkaiden kuin muidenkin yhteisön jäsenten huomion. Kun tarkoitus oli saada omaan talouteen reipas työntekijä, joka voisi puolestaan uutena talouden jäsenenä edistää talon vaurautta ja mainetta, voisi kapioiden tekoa pitää nykynäkökulmasta suorastaan jonkinlaisena työnäytteenä tai ansioluettelona, eikä kirkonmäellä tai muissa laajemmissa yhteisissä tapahtumissa esiintyminen kenties tulevan anopin mielestä paljoa eronnut nykypäivän työhaastattelusta. Sulhasella saattoi toki olla muitakin sivuintressejä, mutta häälaulujen ahkeruuden kehuminen tai pilkka kertoo karua kieltään työkyvyn ja varallisuuden olennaisesta roolista.

Erityisesti Etelä-Karjalan runoaineisto on hyvin laaja, neljä nidettä. Etelä-Savon runot ovat SKVR:ssä samoissa kahdessa niteessä Pohjois-Savon runojen kanssa. Olen pyrkinyt keskittymään nimenomaan työn prosessiin – villan ja tekstiilikuidun tuottamiseen langaksi, sitä kautta kankaaksi ja lopulta ommellen valmiiksi vaatteeksi. Valmiin vaatteen merkitystä käsittelen ainoastaan sivuten, sillä jo nyt suuri kädentaitoaineisto vähintäänkin kaksinkertaistuisi, ja valmiin vaatteen merkitys ja symboliikka olisi aivan oma tutkimuspolkunsu. En kuvaa tässä työssä myyttien rakenteita enkä pyri tulkitsemaan niitä muuten kuin runojen kädentaito-osuuksien kautta.

Loitsujen ja laulujen esittäjät eivät erotelleet myyttisiä runoja muista omaksi genrekseen, mutta käyttivät kuitenkin perinnettä eri tilanteissa ja tilaisuuksissa eri tavoin, olivat sitten kyseessä häälaulut, loitsut tai rituaalilaulut. Kertovia lauluja ei määritelty erityisen tarkasti.

---

²² SKVR XIII3. 8392. Viipuri. Ss. Laitinen 1. 32.

”Lajin määreinä oli ennen kaikkea sen esitystiheys ja tarkoitus, vaikka myös laulutapa ja sisältö vaikuttivat asiaan”. (Siikala 2012: 54.) Suurin osa kädentaitoja käsittelevistä kalevalaisista runolauluista kuuluneen kertoviin runoihin ja lyyriseen epiikkaan sekä myyttisiin runoihin. Loitsuista Henrik Gabriel Porthan on Siikalan mukaan vuonna 1778 huomauttanut, että niitä ei koskaan nimitetty runoiksi, joita puolestaan laulettiin mm. juhlissa ja seurassa ollessa. Loitsuja kutsuttiin itäisessä Suomessa usein synnyiksi – tapahtuman tai teon, alkuperämyytin, kertominen uusintaa ja ”ajankohtaistaa” tapahtuneen. Syntyloitsuja ei muista kulttuureista tunneta. (Siikala 2012: 55-57.) ”Loitsut ovat säilöneet eri aikoina ja erilaisissa kulttuurin vaiheissa keskeisiä uskomuksia”, Siikala sanoo (2012: 59). Toisaalta loitsut ovat myös toisinaan ylittäneet runolajirajat, toisin kuin esimerkiksi kertovista runoista pääosin monologisina säilyneet balladit (Siikala 2012: 59-60; Tarkka 2005: 68). Pääsääntöisesti myös eppisten runolajien monimuotoisuus varioi vaihdellen, sillä olemassa oli lukuisia vakiintuneita yhdistelmiä. (Siikala 2012: 59-60.) Kalevalamittaa itseään käytettiin monessa eri runouden lajissa, jolloin myös eri lajien rekisterit muuttuivat toisistaan poikkeaviksi. Runojen sisältämistä vihjeistä kuulijat tunnistivat tekstin kontekstin ja merkitysalueen. (Siikala 2012: 71.)

Lotte Tarkka muistuttaa, että runojen lukeminen etnografisen tiedon kautta on erittäin tärkeää, mikäli runoja pyritään kontekstualisoimaan laulajien omaan elinympäristöön. Etnografinen aineisto muodostaa tulkinnan pohjan yhdessä runojen kanssa. (Tarkka 2005:11). ”On etsittävä sitä maailmaa, jossa teksti on mielekäs”, sanoo myös Tenka Issakainen (2012: 14). Kalevalaista runoa kulttuurisena käytänteenä tutkittaessa on muistettava, että suullinen runous on eri alueilla kiinnittynyt erilaiseen sosiaaliseen kontekstiin. Myös laulajaihanne on ollut eri alueilla erilainen. (Siikala 2012: 61.) Runolaulut ja uskomukset kertoivat arjesta ja juhlasta omassa elämänpiirissä ja kuvasivat myös yhteisön kosmologista maailmankuvaa, jonka juuret saattoivat ulottua hyvinkin muinaisiin myytteihin. ”Runojen kautta puhuttiin maailmasta ja pyrittiin vaikuttamaan siihen”, sanoo Tarkka (2005: 11). Kehrääminen, kutominen, ompelu ja muut työt, jotka esiintyvät yleisinä toisinaan hyvinkin fantastisaiheisissa runoissa, olivat konkreettista, jokapäiväistä arkikuvastoa 1800-luvun itäsuomalaisille. Nykylukija helposti myös unohtaa, että perinne on aina suhteessa kulloiseenkin nykypäivään: yhtä lailla 1800-luvun arjessa on kummasteltu tai ihasteltu mennyttä ja päivitelty nykynuorisoa (Siikala 2008: 115). Vaikka pyrkisimmekin ymmärtämään runon etnografista kontekstia, paljon on joka tapauksessa menetetty. ”Hetkeen sidotun esityksen viitetaustaa emme voi enää teksteistä tavoittaa”, toteaa Anna-Leena Siikala myyttitutkimusta käsitellessään muistuttaen, että kuulijoiden osuus esitystilanteen rakentajina helposti unohtuu. Siikala esittää, että tutkijan on

laulajakontaktin puuttuessa turvaututtava tarkastelemaan myyttisiä teemoja, aiheita ja rakenteita (Siikala 2012: 62; 66).

Kirjoituskulttuurin ollessa vain pienen kansanjoukon ulottuvilla noudatti suullisen perinteen välittyminen muistinvaraisesti omia lainalaisuuksiaan. Nykyculttuuriin verrattuna on kenties tallennuskapasiteettia muistitiedolle riittänyt enemmän. Lotte Tarkan mukaan Vienan Vuokkiniemestä kerätyistä runoista vain 6% sisältää tiedon siitä, keltä runo on opittu: riippumatta perinnelajista 99% miehistä on oppinut runonsa miehiltä, naisista 75% naisilta (Tarkka 2005: 44). Väinö Salmisen mukaan SKVR:n Etelä-Karjalan 13 444:stä toisinnosta 40%:ssa ei ole minkäänlaisia tietoja siitä, keneltä ne on tallennettu. 8015 toisintoa sisältää jonkinlaisia tietoja, mutta monasti puutteellisia. ”Laulajia ja loitsujen lukijoita” on Etelä-Karjalassa Salmisen mukaan 1225, joista 813 naista ja 412 miestä. ”Vanhemmat kerääjät ikään kuin karttoivat nimien mainitsemista”, Salminen toteaa. (Salminen 1945: 592.)

Mainintoja käsitöiden tekemisen paikoista ei runoissa tai uskomuksissa juurikaan ole, mikäli kyseessä ei ole tiettyyn paikkaan liittyvä uskomus tai taika (esim. laskiaisen mäenlasku, pellavan kitkeminen lumihangessa saunan vieressä, ks. luku 0). Syksyn käsityökisat sentään sakkolalaisesta runosta löytyvät: ”Joron jälil, kokkapolvii polkema!” joutumisesta varoittaa entinen eukko sanomalla ”Älä mää, miun tyttärein, älä mää illanistuntaa, noihe kurvii kuttuu, keukosiin kekrilöi!”²³

Mielenkiintoista on, että runo- ja uskomusaineiston keruupaikkakunnat kohtaavat vain toisinaan. Kädentaitoihin liittyvä tai niitä vain sivuavakin SKVR-runoaineisto on Etelä-Karjalassa huikkeasti laajamittaisempaa kuin Etelä-Savossa. Sen sijaan eteläsavolainen Kansanrunousarkiston uskomusaineisto on selvästi runsaampaa kuin eteläkarjalainen. Alueellinen jakauma on myös kiinnostava: Etelä-Savossa erityisesti Mäntyharju (25 kpl) ja Kangasniemi (33 kpl) nousevat uskomusaineiston suhteen korkealle, vaikka muuten aineisto onkin jakaantunut alueelle melko tasaisesti. Myös SKVR:n runot ovat melko tasaisesti alueellisesti jakautuneita, vaikkakin Juvalta on suhteessa muihin Etelä-Savon paikkakuntiin muita enemmän runomateriaalia (n. 45 runoa). Kerimäeltä, Joroisista, Kangasharjulta ja Savitaipaleelta on 13-20 runoa kustakin, muilta paikkakunnilta vähemmän. Etelä-Karjalassa runot ovat keskittyneet erityisesti äyrämöispaikkakunnille (Salminen 1945: 592), joten erityisesti Rautu (n. 120 kpl) ja Sakkola (n. 105 kpl) ovat

---

²³ *Keukonen* on kertojan selityksen mukaan ”häklä ihminen, mikä on olevinnaa paljo”; SKVR XIII.2. 3207. Sakkola, Riiska. Haltsonen, S. 1179. 34. Martti Pulakka, 76 v.

voimakkaasti muita enemmän edustettuina. Myös esim. Metsäpirtistä (n. 65 kpl) ja Räisälästä (n. 40 kpl) on melko runsaasti runoja, Uudeltakirkolta, Kurkijoelta, Koivistolta ja Suomenlahden saarilta myös hieman keskimääräistä enemmän eli n. 30 kpl. Sen sijaan uskomusaineistossa Etelä-Karjalan osalta painottuu Uusikirkko (28 kpl) ja Koivisto (18 kpl).

Kädentaitoihin liittyvää runoperinnettä löytyy lähes kaikista runouden lajeista, mutta erityisesti lyriikasta ja loitsuista. Loitsuissa metsämiehen luvuissa ansalangan merkitys ei ole kädentaidollinen, mutta toisinaan punaista lankaa käytetään metsästystaioissakin.²⁴ Eeppisissä runolauluissa kädentaidot löytyvät loitsujen mm. tulen synty -myyttiin usein sisältyvistä liinan ja verkon synty -osioista, lyyrisissä lauluissa kädentaidot ilmetessään liittyvät usein tavalla tai toisella naisen ja miehen väliseen suhteeseen tai avioliittoon (esim. Tytärten hukuttaja -runojen miniän tulo taloon). Leikkilauluissa ja loruissa kädentaidot kuvaavat usein liikettä, ”morsiamen etsiminen” tietyn leikkijän valitsemista muiden joukosta tai mahdottomuutta (kehrään keikutan sudelle sukkaa). Tuutulauluissa yleistä on erityisesti pehmeällä villalla nukkuminen tai silmien sitominen kiinni, uneen, kultalangalla. Häälauluissa kädentaidot kuvaavat morsianta ja tämän kelpoisuutta. Kalendaariperinteeseen liittyvät kädentaitouskomukset edistävät useimmiten työtä, tuottavat onnea työlle tai sen tekijälle, varoittavat tai muistuttavat tiettyjen töiden ajankohdista.

Loitsuissa ja taioissa korostuu langan merkitys, oli se sitten pesemättömistä villoista kehrätty, punainen tai verisuonten muodostama elämänlanka. Loitsut ovat riittirunoja, joiden toiminta pohjaa uskoon sanan voimaan, siihen, että sanojen uskotaan olevan suorassa yhteydessä siihen, mitä niillä kuvataan. Loitsut tähtäävät useimmiten onnen turvaamiseen tai pahalta suojautumiseen ja ne esitettiin usein salaa mumisten, joskin tietäjät ja muut riittispecialistit esiintyivät usein ”haltijoissaan” ollessaan speaktaakkelimaisemminkin. Luterilainen kirkko suhtautui magiaan hyvin kielteisesti, joten loitsut olivat salaista ja kiellettyä perinnettä. (Siikala 1999: 65-67).

---

²⁴ SKVR VI2 liite III. 19. Savo. Schröter Finnische Runen. 1819.

7. NAISET JA TEKSTIILIEN VALMISTUS

KANSANRUNOUSARKISTON KERUUKORTISTOSSA

Tässä luvussa tarkastelen naisten kädentaitoihin Etelä-Savon ja -Karjalan alueella liitettyjä käsityksiä ja uskomuksia pääasiassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Kansanrunousarkiston kansanuskon kortiston aineiston pohjalta, joskin käytän myös Suomen Kansan Vanhat Runot -kokoelman vastaavia ja rinnastettavia uskomuksia. SKVR:stä löytyy jonkin verran suoraan uskomusaineiston kanssa verrannollista ja yhteneväistä materiaalia. Erityisesti KRA:n aineistossa on selkeästi nähtävissä keruun hajanaisuus: arkistovastaukset keskittyvät tiettyjen kerääjien kokoelmiin ja tietyille paikkakunnille. Kädentaitoihin liittyvät uskomukset eivät silti useinkaan vaikuta paikallisilta tai yksittäisiltä, vaikka ne olisivat osin yksittäisinä arkistoon päätyneetkin. Samoin monelle uskomukselle rinnakkainen käsitys löytyy myös etenkin Raja-Karjalan (arkistossa Laatokan Karjala) tai Pohjois-Savon alueelta. Uskonkin, että hajanaisuudesta huolimatta myös Kansanrunousarkiston perinnekeruukortisto kuvastaa hyvin kädentaitoihin liittyvää uskomusmaailmaa ja on voimakkaasti rinnasteinen runoaineistolle.

Noin puolet uskomuksista on peräisin Kansanusko I:n vaatetus -otsakkeen alta, mutta aineistoa on kertynyt myös mm. kalendaariperinteestä, unista, kuoleman enteistä ja pyhätyökielloista ja tietäjän varustautumisesta. Kädentaitoihin liittyvä aineisto on yllättävänkin laajalle jakautunutta ja osin vain sattuman kaupalla löydettävissä. Tässä työssä käyttämäni, arkistosta löytämäni aineiston määrä on yhteensä noin 290 uskomuskorttia Etelä-Savosta ja Etelä-Karjalasta. Uskomustarinoista olisi todennäköisesti löydettävissä jonkin verran lisääaineistoa. Aineistossa painottuu erityisesti Etelä-Savon Kangasniemeltä ja Mäntyharjulta sekä Etelä-Karjalan Uudeltakirkolta kerätty materiaali, joissa kahden ensimmäisen kohdalla on kunnostautunut etenkin Oskari Kuitunen ja kolmannen kohdalla Samuli Paulaharju. Näistä pitäjistä on kuitenkin myös muiden kerääjien tallentamaa aineistoa. Muuten kansanuskon kortiston uskomusaineisto on esiintymisalueiltaan melko hajanaista.

Rajaan työni ulkopuolelle itse lampaiden kasvuun ja pedoilta suojaamiseen yms. liittyvät karjataiat karjanhoitoon liittyvinä. Pidän siis lammaslykkyä jossain määrin erillisenä villalykystä olettaen, että karjataioissa pyritään pääosin lampaiden suojelemiseen pedoilta ja niiden sikiävyyteen, kun villataioissa edistetään nimenomaan villan kasvua (tosin esim.

paimenvillan jättäminen suojaan joidenkin uskomusten mukaan susilta). Jätän myös aineistomääräänsä nähden kevyemmälle käsittelylle laskiaisen pitkiä pellavia -tyyppiset kasvutaiat, sillä työnjuhlan pellavan ja hampun kasvuun liittyvä aihepiiri on tunnettu ja ilmeinen. Laskiaista on käsitelty mm. Kustaa Vilkuna (katso esim. Vilkuna 2007: 57-60; 2004: 87; Talve 1997: 208-209). Sen sijaan käsittelen sekä lampaanvillan keritsemistä että pellavan ja hampun nyhtämistä ja työstöä nimenomaan tekstiilitöiden raaka-aineen keruun näkökulmasta.

Materiaalissa laskiainen taikoineen nousee tallennetuimmaksi aiheeksi.

Kansanrunousarkiston kalendaariuskomuksissa laskiaistiistain keruukortistolaatikoita on määrällisesti eniten kaikista yksittäisistä juhlista. Myös kansanuskon kortistossa laskiaiseen liittyvää uskomusperinnettä kieltoineen ja kehotuksineen sekä tulevan ennustamisineen on runsaasti, samoin SKVR:ssä laskiaisen mäkihuutojen muodossa. Uskomuksia on tallennettu melko tasaisesti ympäri Suomea.

7.1 ONNENNYPPY – KERITSEMINEN JA KASVIKUITUJEN TYÖSTÄMINEN

Lampaat kerittiin kolme tai neljä kertaa vuodessa. Itse keritsemistilanne lupasi hyvää tai huonoa erityisesti lampaiden menestymisen tai villan laadun suhteen. Aineiston runsaus osoittaa, että villan laatu ja myös väri kiinnosti keritsijöitä eri puolilla Suomea.

Villan laatuun liittyy myös villan väriin vaikuttaminen. Valkean lampaan keritsemisen jälkeen ei saanut heti alkaa keritä mustaa, tai se muuttui harmaaksi²⁵:

Mustoo vuonoo ku ens kerran pohjatuulela keritää, ni se tulloo hallavaks ja karkeevillaseks. Se pittää etelätuulela keritän ni se pyssyy sit mustana ja hienovillasena.²⁶

Pohjatuuli ja alakuu ovat vaikuttaneet villaan ympäri Suomea. Lampaan karkea- tai harvavillaisuus tai harmaaksi muuttuminen joko pohjatuulella tai alakuulla keritessä on

---

²⁵ myös mm. KRA Kurkijoki. Lauri Laiho 130. 1933; KRA Uusikirkko VI. Samuli Paulaharju 1376b. 1904; KRA Mäntyharju. J. Karhu 3158. 1936. Tilda Outinen, 63 v.

²⁶ KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 3173. 1937. Loisv. Manta Paappanen, 75 v.

tunnettu laajalti²⁷. Savo-Karjalan alueella tuttua on erityisesti pohjatuulella keritsemisen aiheuttama harvavillaisuus, joka yhdistyy myös villan karkeutumiseen²⁸.

- Eikä lammasta suanu keritä keskiviikkona eikä alakuussa. Pohjos tuulki ol kerihtijälle työn esteenä.²⁹

Astrologian eurooppalaiset opit suotuisista ja epäsuotuisista päivistä rantautuivat Suomeen viimeistään Agricolan Rukouskirjan (1544) myötä. Kuun viimeinen neljännes eli alakuu on ollut huonoa aikaa töiden aloittamiselle koko Suomessa. (Naakka-Korhonen 2007: 81-83.) Näin on ollut myös keritsemisen suhteen³⁰: ”Alakuu vaikuttaa alaspäi. Jos silloin kerittää lammas, ni ei kasva villat”, selitetään asiaa Uudellakirkolla³¹. Samaa asiaa, eli lyhytvillaisuutta, pelätään myös Juvalla, Mäntyharjulla ja Kangasniemellä³². Heinävedellä torppari Pakarinen kertoo seuraavan villan kasvavan paremmin, jos alkukuussa keritään³³. Etelätuulta ja yläkuuta kangasniemeläinen emäntä kehuu 1930-luvulla uuden villan kasvun kannalta parhaaksi keritsemisajaksi³⁴. Mervi Naakka-Korhonen kertoo, että ”vanhat miehet uskoivat vakaasti, että tukka lähtee tai ei enää kasva, jos sen leikkauttaa alakuulla” (Naakka-Korhonen 2007: 84) – karvojen kasvamattomuus ei siis liity vain lampaisiin.

Kiintoisa ominaisuus liittyy Etelä-Savossa keskiviikkoon ja muiden viikonpäivien sisältämään ”tai” -päätteeseen:

Taittomana päivänä ei piä keritä lampaita eikä pohjatuulella eikä alakuun viimeisellä korttelilla. Silloin menee villasta kasvotaito pois.³⁵

Lampaat tulee huonovillasiks siitä, jos kerihtee keskiviikkopäivänä, joka on suven syntymäpäivä, sillä ei ole ”tai”ta (kuten kaikilla muilla viikonpäivillä).³⁶

---

²⁷ mm. KRA Saarijärvi. Otto Harju KRK 71: 1081. 1936. – Heta Koivunen, 84 v; KRA Saarijärvi. Kotikielen seura 1:901. 1947; KRA Korpilahti. J.W. Kotikoski b) 731.

²⁸ KRA Kangasniemi, Paappala. Oskari Kuitunen b) 2268. 1933. Mökkiläinen Topia Pynnönen, 67v; KRA Mäntyharju. A.H. Rakolainen b) 93. 1890; KRA Kangasniemi. Oskari Kuitunen b) 1477. 1929. Em. Ilta Laitinen, 54 v.

²⁹ KRA Pertunmaa. Ida Sögaard Pedersen TK 71:16. 1961. – Klara Yrjölä, s. 1881.

³⁰ mm. KRA Luumäki, Junttola. Porin tyttölyseo, Aune Oksa 2889. 1936. Maanviljelijä Joonas Joltari, s. 1859; KRA Viitasaari. O.H. Moisio 73. 1890. Mikko Koljonen; KRA Joutseno, Vesikkola. Elsa Kutila 150. 1936.

³¹ KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 1618. 1904 ja KRA Uusikirkko VI. SP 1376b). 1904.

³² KRA Juva, Teivaa. A. Rimppi b) 69. 1897.98. Ulla Rimppi, 70 v; KRA Mäntyharju. Matti Kuusi 43b). 1945. Vanhaemäntä Karu Honkanen, s. 1866 Joutsassa; KRA Kangasniemi, Nousiala. Oskari Nousiainen 278. 1912. Ida Nousiainen, 62 v.

³³ KRA Heinävesi. Tauno Mäkipalo (Mohell) 176. 1933. Josijas Pakarinen, torppari, 84 v.

³⁴ KRA Kangasniemi, Paappala. Oskari Kuitunen b) 2155. 1933. Em. Arma Huikko, 50v.

³⁵ KRA Mäntyharju. Matti Kuusi 43b). 1945. – Vanhaemäntä Karu Honkanen, s. 1866.

Tai-päätettä ja suden syntymäpäivää syyksi tarjotaan myös Haukivuorella³⁷, ja toisaalta mm. lähialueella Korpilahdella³⁸. Ruovedellä selitetään, että jos keritään päivänä, jossa ei ole -taita, villat eivät kasva ollenkaan³⁹. Ajatus näyttää Suomessa jokseenkin laajalle levinneeltä⁴⁰, mutta selkeää ratkaisua ei ainakaan arkistomateriaali tarjoa suden syntymäpäivän osalta. Tai-päätteen ja taidon yhdistäminen tuntuu ajatuksena hieman liian heppoiselta. Keskiviikon keritsemistabu onkin helpompi liittää karjanhoitomagiaan sudelta suojelemisen osalta. Suden syntymäpäivään liittyvää tietoa ei tunnu pikaisella hakemisella löytyvän ainakaan kansanuskon kortistosta.

Villan leikkaaminen oli maagisesti haastava tilanne, sillä uuden villan mahdollisimman hyvä kasvu tuli varmistaa keritsemistä aloittaessa. Luku kolme esiintyy useammassakin keritsemistaiassa:

”Tuo Eetla Ollikainen ku keriht lampaita, ni se pan ihan sen kerihtimem perrää villatukoj ja sit niilä kerihtimilä kiers sel lampaan kaks kertoo myötäpäivään ja yhen kerrav vastapäivään. Ei se kajont (l. kaihtanut) mietä yhtääk ky se tek sem mut ei myö tietty mitä se meinas.”⁴¹

Äiti on neuvonut aikanaan Katariina Häyrystä näppäämään lampaasta keritsimillä kolmasti hieman villaa takalapojen päältä ennen keritsemistä villan kasvun edistämiseksi⁴². Etelä-Savossa nuorta lammasta ensi kerran kerittäessä ei useiden uskomusten mukaan saa puhua, tai lampaasta tulee vaikeasti kerittävä tai huutava.⁴³ Joroisilla lapojen päältä otettu villanypyn on keritsijä laittanut ”oikeen persekannikkansa ala”, Juvalla vain takamuksen alle⁴⁴, jolloin vuonasta ei tule arka keritä⁴⁵. Uudellakirkolla lampaan pää on kierretty keritsimillä kolmasti juuri ennen kuin se on keritsemisen jälkeen laskettu sylistä menemään, ja komennettu sitä samalla kasvattamaan hyvä villa: ”Mää villa mäeele, villavuor tulkoo vastaheis”⁴⁶. Vastaavia sanontoja löytyy Savo-Karjalasta erittäin laajalti⁴⁷.

---

³⁶ KRA Mäntyharju. Matti Kuusi 43a). 1945. – Vanhaemäntä Karu Honkanen, s. 1866.

³⁷ KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 1556. 1930. Em. Adolfina Suuronen, 40v.

³⁸ KRA Korpilahti. J.W. Kotikoski b) 728. 1910.

³⁹ KRA Ruovesi. Ahto Luutonen b) 107. 1922.

⁴⁰ KRA Laihia. Juho Kotkanen b) 130. 1887.

⁴¹ KRA Kangasniemi, Rauhajärvi. Oskari Kuitunen b) 1921. 1933. – Emäntä Ruusa Laitinen, 53 v.

⁴² KRA Metsäpirtti. Martti Pöyhönen 1729. 1953. – Katariina Häyrynen, 52 v., Koselasta.

⁴³ mm. KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen 2060. 1933. – Emäntä Josefiina Saksa, 59 v.

⁴⁴ KRA Juva, Teivaa. A. Rimppi b) 1897-98. Olga Seppänen, 43 v.; KRA Kangasniemi, Unnukkala. Oskari Kuitunen b) 251.; KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 2059. 1933. Loisivaimo Manta Marttinen, 45 v.

⁴⁵ KRA Joroinen. A. Kinnunen 9:449. 1886. - Maria Kolehmainen-Ruutiainen, 53 v.

⁴⁶ KRA Uusikirkko Vpl. SP 1465. 1904.

Vuoksenrannassa selitetään, että sanomalla ”Mää villa mättääl, tuo piika ja poika tullessais!” ja lyömällä lammasta keritsemisen jälkeen lautasille toivottiin hyvää lammasvuotta.⁴⁸ Raudussa keritty lammas on harakoitu toivottaen ”Mää villa mättääl. villavuor vastahais!”⁴⁹ Räisälässä sanontaan liitetään myös keritsimet:

Kun mikä lammas saataan kerityksi, vetää keritsiä keritsimet lampaan suussa ja sanoo:
Miä villa mättiäll',
Villa vuor vastaheis!⁵⁰

Hirvensalmella keritsijän on pitänyt kerittäessä pyörittää keritsimiä lampaan pään ympäri ja laittaa ne sitten lampaan suuhun. Samalla hän on komentanut tätä Turun uuhia ja Saksan lammasta Viroon villomaan ja Saksaan sakomaan: ”Tule kotiin kerittäväksi!”⁵¹ Viroon villomaan, Suomeen sikiämään ja takaisin kaksi poikaa mukanaan on käsketty myös Mäntyharjulla.⁵² Vuoksenrannassa keritsemisen jälkeen keritsimet on asetettu navetan sisälle kynnyksen viereen ja lampaan loikatessa kynnyksen yli emäntä on sanonut ”Ies siunaamaa!”⁵³

Keritsemisen aloittamiskohdallakin on ollut merkitystä. Myös noidat ovat pyrkineet useimmiten keritsemään villoja nimenomaan lampaan päästä karjaonnea tai muita voimia itselleen saadakseen. Ympäri Suomea on laajalti melko samanmuotoisena tunnettu keritsemisen aloittamisruumiinosaan liittyvä lausahdus ”Pässii pääst, sivust sikkiimää”⁵⁴. Etelä-Karjalan Heinjoella villatukon leikkaaminen ja lausahdus liitettiin toisiinsa: ”Kun lammasta aletaan keritä, niin leikataan sivusta kolme kertaa pieni villatukko ja sanotaan: ”Sivusta sikiävää!” ja vastaavasti pässin kohdalla ”Päästä pässiä!”⁵⁵. Ruokolahdella ja Lappeella selitetään, että hokema saa lampaat menestymään.⁵⁶

---

⁴⁷ mm. KRA Rautu. Martti Pöyhönen 1689. 1953. Emäntä Anni Paakkinen, 61 v; KRA Anttola, Hylkylä. Luukkonen, Kerttu 81. 1933. Maria Leena Väättäminen, 72 v; SKVR XIII3 9877. Vuoksenranta. Sokka 4. 34.

⁴⁸ SKVR XIII3. 9877. Vuoksenranta. Sokka 4. 34.

⁴⁹ SKVR XIII3. 9872. Rautu, Mäkrä. Laiho, L. 2142. 35. Anni Jääskeläinen, 50 v.

⁵⁰ SKVR XIII3 9874. Räisälä. Väkiparta E 45 s. 77. 97.

⁵¹ SKVR VI2. 5796. Hirvensalmi. Tantt, A. n. 125. 1887.

⁵² SKVR VI2. 5795. Mäntyharju. Kantele, Toini n. 190. 19/5 1913. Leena Hotinen, n. 50 v.

⁵³ SKVR XIII3. 9878. Vuoksenranta. Sokka A 1. 34.

⁵⁴ esim. KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 3060. 1907; KRA Sotkamo, Nuoskylä. H.A: Nikki 46, 1912. Mari Tolonen, 61 v; KRA Pertunmaa. Ida Södergaard Pedersen TK 71.26. 1961. Klara Yrjölä, s. 1881.

⁵⁵ SKVR XIII3 9873. Heinjoki. Järvi 231. 11.

⁵⁶ SKVR VI2. 5792. Ruokolahti. Kohvakka, Toini n. 721. 1934. Kekälemäki. Anna-Liisa Karhu, s. 1865; SKVR VI2. 5794. Lappee. Kohvakka, Toini n. 30. 1933. Kunnalliskoti. Agata Gustafson.

Paimentupsun tai tuulivillan jättäminen lampaan selkään tai kylkeen (usein ilmeisesti vain ensimmäisen kerran keritessä) on niin ikään laajalti tunnettu uskomus⁵⁷ ja esiintyy tiuhaan myös eteläisessä Savo-Karjalassa. Kangasniemeläinen isäntä ei kutsu tupsua erityisellä nimellä, mutta sanoo ”persuuksile” jätettävän karvan saavan lampaan kasvattamaan täyden villan⁵⁸ – Uudellakirkolla tuo ”onnen nyppy” on lisäksi estänyt sutta syömästä lammasta⁵⁹. Paimen- tai paimentupsuksi nyppyä on kutsuttu Etelä-Savossa hyvin yleisesti – susia se estää myös Savitaipaleella⁶⁰, mutta villan kasvua mm. Mäntyharjussa, Pertunmaalla, Ristiinassa, Joutsenossa ja Kangasniemellä⁶¹. Onnentupsukin löytyy Mäntyharjulta⁶².

Lammaslykky katosi helposti, jos villaa käsitellessä tai muiden kanssa vaihdettaessa toimi väärin. Jos joku pyysi villoja, ei maksua saanut ottaa.⁶³ Villoja myydessä ei saanut myöskään tinkiä tai kinastella.⁶⁴ Ennen Mikonpäivää ei villoja ylipäänsä saanut antaa kenellekään.⁶⁵ Naapurista lainattuja keritsimiä palautessa mukaan piti laittaa vähän villoja, ”että lammasonni pysyisi kotona eikä menisi tyhjien rautojen mukana pois”.⁶⁶ Vieraan kanssa villoja vaihtaessa tai niitä kaupatessa piti ottaa ”hypsillä kolme kertaa pois ja sanottii: ”Jakkama otan oman pois” – tosin muistiinpano kertoo, että tapa oli yleinen muutakin kuin villatavaraa myydessä.⁶⁷

Kansanrunousarkiston kokoelmista löytyy kokoelma hyvin lyhytsanaisia L.V. Pääkkösen muistiinpanoja laajalla ”Savo tai Karjala” -määritteellä siitä, mitä villan keritseminen unessa tarkoittaa. Hänen ylöskirjaamansa mukaan valkeat villat tuovat keritsijälle lahjoja, mustat surua tai sairautta ja vihreiksi tai ruusun värisiksi muuttuvat villat onnea. Verisiksi muuttuvat villat (ei niin yllättäen) tarkoittavat, että on oltava varovainen teräaseita

---

⁵⁷ esim. KRA Pello. Samuli Paulaharju 15528. 1931. Mökin muori Sofia Tornakka, 72 v. 3.8. 1921, KRA Suomussalmi. SP 7472. 1916. Auno Tiikkoja.

⁵⁸ KRA Kangasniemi, Pöyhö. Oskari Kuitunen b) 3180. 1937. Tal. Alpiin Toivakka, 59 v.

⁵⁹ KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 1619. 1904.

⁶⁰ KRA Lempi Lamminpää TK 55:76. 1961. Aino Puonti, emäntä, s. 1881?

⁶¹ esim. KRA Pertunmaa. Ida Södergaard Pedersen TK 71.26. 1961. Klara Yrjölä, s. 1881; KRA Mäntyharju. J. Karhu 3167. 1936. Tilda Outinen, 63 v.; KRA Juva. Hämeenlinnan alakouluseminaari 4307. 1935. Klaara Lukkonen, 77 v.; KRA Savonranta. O.A.F. Lönnbohm 752. 1894. Emäntä Käyhkö.

⁶² KRA Mäntyharju, Särkemäki. Alli Raila 909. 1939. Maanviljelijän tytär Olga Ahonen, s. 1904

⁶³ KRA Savitaipale, Lehtisensaari. Maire Paarmo 573. 1955. Antti Matikka, isäntä, 60 v.

⁶⁴ KRA Juva, Purhola. T. Pasanen 247. 1899. Antti Wenäläinen, 57 v.

⁶⁵ KRA Heinävesi. Tauno Mäkipalo (Mohell) 230. 1933. Henriikka Lyytikäinen, loisivaimo, 70 v.

⁶⁶ KRA Mäntyharju. J. Karhu 3150. 1936. Eriikka Samppa, 62 v; KRA Puumala, kk. Kerttu Luukkonen 278. 1933. Ida Sieger, n. 50 v.

⁶⁷ KRA Kangasniemi. Oskari Kuitunen b) 446. 1918. Em. Marjaana Albrecht, n. 60 v; myös KRA Mäntyharju. J. Karhu 3152. 1936. Hilda Kousa, 32 v.

käsiteltäessä. Ilman tarkempaa keruupaikkaa tai tietoa kertojasta nämä muistiinpanot jäänevät kuitenkin kuriositeeksi.⁶⁸

Keritsemiseen itseensä ei sinänsä liitetä mitään erityisiä kalendaarisia erikoisuuksia, mutta erityisesti pääsiäisyö näyttää noitien puolesta lammaslykyn varastamisen suhteen erityisen suotuisalta, vaikka lykkyä on voitu viedä myös tarkemmin määrittelemättöminä ajankohtina:

”Vielä näinä päivinä käyvät eräät vanhankansan aikuiset kyläläiset karjaonnea itselleen hakemassa keritsemällä naapurin navetassa lampaita. Villoja näpistetään tupsunen useammasta paikasta lampaasta, erikoisesti päästä. Parhaat keritsemisajat näyttävät olevan ”sydänkuut” ja keväällä pääsiäisen tienoo. Keritsijä kätkee aarteensa metsään puun kupeeseen kaivamaansa reikään ja peittää ne tarkasti käyvällä tapilla.”⁶⁹

Naudoista ja lampaista salaa kerityillä karvoilla on saatu karja- ja lammasonnea itselle.⁷⁰

Mäntyharjulla pääsiäisyönä naapurin lampaiden päät keritsemällä tuotettiin tarkentamatonta ”vahinkoa”⁷¹, mutta Koivistolla asiaa kuvataan tarkemmin:

Kure-Matin Ristinan tiedettiin käyvän keritsemässä lampailta poski- ja otsavillat pääsiäisinä. ”Oikeenhan sitä vanhat vahtiit, sano miu emmoi, että ei vaan Ristina pääsis pääsiäisyönnä läävään. Se leikkeli lampahilta poskivillat ja otsavillat ja tuosta rinnan alta; tupsun otti joka paikasta ja sitte teki taikoja niillä villoilla, että sai lammaslykyn itselleen. Mutta ne lampaat, mitkä Ristina oli kerinnyt pääsiäisyönä, niin ne tulliit tavallisesti pyörivään tautiin ja kuoliit.”⁷²

Kerissijöistä puhutaan erityisesti Pohjois-Savossa, mutta myös Etelä-Savossa ja Karjalassa. Mikkeliissä kerissijät kulkevat pääsiäisviikolla ja –yönä ja leikkaavat lampaiden lisäksi myös lehmien karvoja, jotkut nahkaakin, ja yhdeksänsadan lampaan villoista saa itselleen tehtyä näkymättömyystakin.⁷³ Pohjois-Savon Tuusniemellä ”jonnii vuatteen” tekoon riittää viisikymmentäkin lammasta.⁷⁴ Virtasalmelainen näkymättömyysnuttu pitää tehdä päälaelta leikatusta villasta, joka on leikattu pässistä pitkittäin ja uuhesta poikkipäin.⁷⁵ Iisalmella

---

⁶⁸ KRA Savo tai Karjala. L.V. Pääkkönen 580-583.1893.

⁶⁹ KRA Ruokolahti. KRK 79. Kurho, E. 50.

⁷⁰ mm. KRA Hankasalmi. Hämeenlinnan AKS. Kerttu Kauppinen 8319. 1939; KRA Kangasniemi. KRK 88. Tyrväinen, V. 3.

⁷¹ KRA Mäntyharju. Sihvonen, A. (HAKS) 5244. 1935. Kert. Petter Johan Värjä, 78 v.

⁷² KRA Koivisto. Mannonen, U. 6655. 1938.

⁷³ KRA Mikkeli. Vanhala. Jaakko Valkonen TK 112: 328. 1961.

⁷⁴ KRA Tuusniemi. Sirkka Korhonen 561. 1950. Maria Keränen, s. 1878.

⁷⁵ KRA Virtasalmi. KRK 82. Paajanen, L. 165.

naapurin villoista kudotut lapaset suojaavat taudeilta sinä vuonna⁷⁶, mutta Etelä-Karjalan Kirvussa varastetuista villoista kehrätystä langasta neulotuissa lapolisssakin kulkeminen riitti näkymättömyyteen.⁷⁷ Sulkavalla leikattiin nahanpaloja lehmistä ja lampaista pääsiäisyönä, ja niitä ”piti olla satoja, tarkkaan määrätty luku, ja niistä koottiin Jeesuksen vaippa, jolla tehtiin taikoja”.⁷⁸ Kahdessa koivistolaisessa uskomuksessa kerrotaan, että noitua voi vastustaa piirtämällä tervaristin läävän seinään.⁷⁹

Uudellakirkolla ruusun parantamiseen on muiden aineiden lisäksi käytetty punaista villakangasta ja suoraan lampaan päästä kerittyjä mustia villoja, ja aineksista tehtyyn kääreeseen on vielä pitänyt sylkeä, lämmittää se lieden ääressä ja lukea erillinen loitsu:

-
- Tehtiin ruusukääreet, johon laitettiin yhdeksää eri lajia, nimittäin
1. kuivattua sian rakkoa,
  2. punasta villakangasta,
  3. mustia villoja, lampaan päästä suoraan kerittyjä ja hikisiä vielä,
  4. tervatappuroita,
  5. pikiöljyä,
  6. pirunpaskaa (pirunpihkoo),
  7. kamferttia,
  8. hienoksi raastettua luuta,
  9. viinaa. --⁸⁰
-

Keritsemisen ohella myös keritsimiin itseensä on liitetty maagisia voimia. Kipujen pois keritseminen löytyy tekstiaihelmana kivun luvuista esim. Jaakkimasta⁸¹, mm. yskän luvuissa ja kirouksen aiheuttamissa lehmän utareongelmissa on keritty kiveä villat⁸². Koivistolla kerrotaan, että ”Ennen aikaan oli joka taudille oma parannustapansa. Jos jalkoja pakotti, vaaksoi joku poppa-ämmä jalat. Sitten lipsutettiin keritsillä jalkojen ympäri” lukien lisäksi loitsun.⁸³ Koivistolla on myös esim. ”leiniä” saunassa parannettaessa leikattu keritsimillä löylyä.⁸⁴ Kurkkukivun ja -turvotuksen, sampahien, parantamisesta keritsinten perän läpi puhaltamisella tai puhumisella löytyy useampiakin eteläkarjalaisia muistiinpanoja⁸⁵ – Lavansaarella myös lasten kuolaamista on parannettu

---

⁷⁶ KRA Iisalmi. Porin tyttölyseo, Kirsti Hannula 3825. 1936. Kanttori Aku Kettunen, s. 1874.

⁷⁷ KRA Kirvu. Kirkonkylä, Kunnalliskoti. Olavi Pennanen 19793. 1941. Juho Ollikka, 77 v.

⁷⁸ KRA Sulkava. S. Sääski, 2352. 1939. Tilda Piironen, s. 1880.

⁷⁹ KRA Koivisto. Mannonen, Ulla 175. 1936; KRA Koivisto. Mannonen, Ulla 876. 1936.

⁸⁰ SKVR XIII3 9429. Uusikirkko, Makslahti. KRK Mannonen, U. 212. 35. Saara Monttan, 85 v.

⁸¹ SKVR XIII3 9044. Jaakkima. Pelkonen 6.d 08-09.

⁸² esim. SKVR XIII3 9170. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1968. 35. Maria Koskivaara, 64 v; SKVR XIII3 9733. Rautu, Palkeala. Kansallismuseo Vahter 18. 30. Mari Hänninen, 85 v.

⁸³ SKVR XIII3 9141. Kirvu, Hannukkala. KRK Parkki, S. 29. 35. Toivo Parkki, 48 v.

⁸⁴ SKVR XIII3 9207. Koivisto, Tervahartiala. Vaara 48. 11.

⁸⁵ mm. SKVR XIII3 9446. Uusikirkko, Haapala. Paulaharju 1197. 03. Niku Taavetin Anni, n. 60 v.; SKVR XIII3 9448. Virolahti. Olli, J. E 27; SKVR XIII3 9447. Uusikirkko. Samuli Paulaharju 1198. 03.

vastaavalla tavalla.⁸⁶ Syynä lieenee osittain raudan väki, osittain myös keritsinten leikkaava rooli: keritsimillä katkaistaan kerralla villan tai langan ohella myös vaikkapa sairaus.

Kun lampaat olivat kerityt, asetettiin keritsimet navetan sisäpuolelle kynnyksen viereen, ja joka kerta kun lammas loikkasi kynnyksen yli ulos, sanoi emäntä:

"Ies siunaamaa!"

Keritsijät olivat kaikki sisäpuolella. Syytä ei tiedetty.⁸⁷

Lammasonni kytkeytyi sekä lampaisiin itseensä että niiden tuottamaan villaan.

Uskomuksista on selkeästi nähtävissä, että lihantuotanto on lampaiden kohdalla vähäisessä asemassa villaan verrattuna. Villan tuotanto ja sen laatu liittyi olennaisena osana tekstiilien valmistamiseen ja siten naisten töihin. Niinpä sekä eläinten menestys että niiden villan kasvu oli tarkkailun alaisena, ja villan käsittelyn olennaisessa vaiheessa, sen keritsemisessä elävästä lampaasta, myös seuraavan keritsemiskerran villan laatuun kiinnitettiin huomiota. Kasvava villa kiinnosti myös karjamagiaa harjoittavia pahantahtoisia henkilöitä, jotka pyrkivät viemään onnea varastamalla villaa tai nahanpaloja. Tarinat kertoivat, kuinka monen lampaan villasta valmistetulla takilla voitaisiin liikkua näkymättömänä, mahdollisesti jälleen onnen varastamisen asioilla, mutta tuskin kukaan onnistui keritsemään 900 lampaan villoja – hyvä jos viidenkymmenenkään. Itse keritsimiin yhdistettiin raudan väen tuomaa suojaa ja mahdollisesti myös leikkaamiseen liittyvää maagista ajattelua. Kenties eteläisen Savo-Karjalan alueella muistettu katolinen pyhimys Bartolomeus, Pärtyli, veitsineen? Ehkä Pärtylin päivänä tapahtuvaan leikkaamiseen liittyvä onni kantoi pitkälle pelkän suotuisan keritsemispäivän yli.

Kasvutaiat

Pellavan ja hampun kasvutaiat tehtiin pääasiallisesti laskiaisena. Koko Suomessa laskettiin laskiaisena mäkeä, jotta pellava ja hamppu kasvaisivat hyvin (Vilkuna 1950: 62-63). Mäenlaskuun liittyy myös moninaisia kuitukasvien kasvua edistäviä huutoja, joita maamme eri puolilta on tallennettu sekä Kansanrunousarkistoon että SKVR:n sivuille tuhatmäärin. Pellavasta kaivattiin mäkihuudoissa mahdollisimman pitkää ja toisinaan myös hyväsiemenistä (sylkky = pellavan siemenkota):

---

⁸⁶ SKVR XIII3 9449. Lavansaari. Laanti, A. 133. 35. Helena Mulli, 70 v.

⁸⁷ SKVR XIII3 9878. Vuoksenranta. Sokka A 1. 34.

Sylkky kun mulkku
Kuitu kun haravan varsi!⁸⁸

Pelkkä huutelu ei silti ole välttämättä auttanut: ”Jos pysyi hyvin mäessä seisaallaan, kasvoi suoraa pellavaa, vaan jos kaatuili, kasvoi pellava lakoon”⁸⁹. Koivistolla on mäessä kaatuneen lapsen kohtalo ollut sorkkarokkaa tarjoillessa nuiva, olihan pellavalykky nyt koetuksella: ”se ei saanut sorkkaa ensinkään”⁹⁰. Huutojen lisäksi kasvua on saatu myös muilla tavoilla: Pieksämäellä on kerrottu, että orteen ripustettiin rukinlapa, että saataisiin pitkiä pellavia.⁹¹ Muolaassa on mäen sijaan laskettu paljaalla takamuksella rappuja.⁹² Kasvua edisti myös silmien peseminen uunin päällä tai vastaavalla korkealla paikalla.⁹³

Pellavamaan rikkaruohottomana pitäminen vaati myös pirtin lattian pitämistä roskattomana laskiaispäivänä. Kirvestä ja puukkoa ei saanut siksi sisällä käyttää.⁹⁴ Myös lumihangessa on voitu kitkeä rikkaruohoja – Joroisten lisäksi vastaava uskomus löytyy Rantasalmelta:

Laskijaisiltana veittiin kelekalla akat saunaan ja siitte ennen kylöpyvä kitkivät ne. Yks män alasti ikkunan alle kitkemään. Toinen kysy sitten saunan ikkunasta, että ”mittees tiet?”, niin se, joka kitki, niin ae vastasu, että ”pellavastan kitken”. Kolomaste piti sillä lailla kysyvö, Se sitte uavisti, että kesällä ei tarvinna ennee pellavasta kitkee, että siihe ei ennee heinijä kasvanna.⁹⁵

Kasvitauti pellavaruoste on estetty muun muassa laittamalla rasvarokkapadan päältä rasvaa pellavasiemenien sekaan, ettei ruoste kasveja söisi.⁹⁶ Rasvarieskan syömisen jälkeen on usein kehrätty rasvaisilla sormilla, mutta Säkkiärvellä rieskan syöminen vaikutti nimenomaan pellavaruosteeseen:

---

⁸⁸ KRA Taipalsaari. Kaukonen, Katri 824. 1936.

⁸⁹ KRA Hirvensalmi. Kekkonen, Lyyli. KT 73:85. 1938.

⁹⁰ KRA Koivisto. KRK 124. Hoikkala, G. 683.

⁹¹ KRA Pieksämäki. A. Kinnunen 9:293. 1886. Sewerina Tarwainen, alun 5llä kymmenellä.

⁹² KRA Muolaa. Halttunen, Ida 332. 1937.

⁹³ Kangasniemi, Makkola. Oskari Kuitunen b) 68. 1911. Emänt. Hilda Pöyry, Laitiala.

⁹⁴ KRA Koivisto. KRK 138. Santamo, V. 93.

⁹⁵ KRA Joroinen < Rantasalmi. Kinnunen, A. 428. 1886.

⁹⁶ KRA Lappee. Alava, V. V:785. 1890.

Mie kun olin pienenä tyttönä, niin meillä oli sellainen tapa, että lapset kun männiit laskijaispäivänä kyllää, niin niille syötettiin ihan väkisen rasvorieskaa. Sitä tehtiin sillä tavalla, että rasva sekkaan hämmennettiin ruisjauhoja ja siit lusikalla syötiin ja sitä piti laskiaisenä syyvä paljon. Sanottiin: ”Syökää pois ruoste pellovas maasta.” Siit ei pellavasmaaha tullut ruoste.⁹⁷

Laskiaisen lisäksi pellavauskomuksia on liittynyt myös jouluun, sillä Mäntyharjulla on sanottu joulukirkosta takaisin nopeimmin ajamisessa voittavan itselleen pellossa kasvavan pisimmän pellavan.⁹⁸

Naisen väki ja hedelmällisyysmagia ovat vaikuttaneet myös kuitukasvien kylvössä.

Ristiinassa on kehoitettu kylvämään pellava alasti, että se menestyisi.⁹⁹

Hedelmällisyysmagia on ollut mukana kylvörituaalissa muuallakin Suomessa¹⁰⁰, niin myös Kurkijoella:

”Kun emäntä ennen istutti kasveja, niin hän istuttamisen päätyttyä tasoitteli ja paineli paljaalla pyllyllä kasvimaata, etteivät madot siinä sikiäisi ja että toimenpide antoi muka paremman sadon.¹⁰¹

Pellavaa loukuttaessa tuuleen heitetyistä päistäreistä on uskottu sikiävän karpäsiä. Ne onkin mielummin pitänyt polttaa uunissa karpäsiltä kesällä säästyäkseen.¹⁰²

7.2 PYÖRIVÄ VÄRTTINÄ – KEHRÄÄMINEN

Kehruu-uskomukset ovat käytännönkin syistä talvikaudelle ajoittuvia: kehruutyön suorittamisaika ulottui pääsääntöisesti syksystä kevääseen. Kehruu-uskomukset ja kiellot painottuvat erityisesti työnjuhla laskiaiseen. Vuorokauden pitkä valoisa aika käytettiin hyväksi keväällä kankaiden kutomiseen ja kesällä elannon hankkimiseen. Syksyllä hämärää sietävän kehruutyön tullessa jälleen ajankohtaiseksi uskomuksetkin aktivoituvat.

Värttinän tai rukin pyörän pyörivä kehrä ja työn jatkuvuus ja välttämättömyys ovat keränneet ympärilleen liudan uskomuksia myös kansanuskon saralla etenkin pyhäpäivien kehruukieltojen muodossa. Kehräämiseen liittyvä uskomusaineisto on kieltovoittoista:

---

⁹⁷ KRA Säkkijärvi. Mannonen, U. 6433. 1938.

⁹⁸ KRA Mäntyharju. Porin tyttölyseo, Annikki Ukkonen 3712. 1936. Toimittaja Edvard Ukkonen, s. 1891.

⁹⁹ KRA Ristiina. E. Lång 49. 1889. Otto Kurvinen, 23 v.

¹⁰⁰ esim. KRA Somero. K.V. Pettersson 204. 1886.

¹⁰¹ KRA Kurkijoki. Kyytinen, Pekka 473. 1935. Isäntä Eljas Siira, noin 65 v.

¹⁰² KRA Koivisto, Kurkela. Ulla Mannonen 304. 1936. H. Muuriaisniemi, 50 v.

erityisen edullisia kehruupäiviä ei kummemmin esitellä. Sen sijaan kaikenlaista ikävää voi koitua joko kehrääjälle tai koko talolle epäsuotuisana ajankohtana kehräämisestä.

Kehruu-uskomuksissa merkillepantavaa on nimenomaan toistuva pyörivän liikkeen kieltäminen. Kiellon noudattamatta jättämisen seurauksia ei erityisen suuresti eritellä – Savo-Karjalasta vähäisempiä ovat myös muualla Suomessa erittäin yleiset uskomukset pyörötaudin saamisesta pyhänä kehräämisen seurauksena.

Kehräämisen taitoon liittyvä materiaali loistaa lähes tyystin poissaolollaan. Uskomusten olemassaoloon viittaa kuitenkin SKVR:stä löytyvä räisäläinen hoku, jossa tytön ensimmäinen varttinäntäysi poltetaan, jotta tyttö kehräisi myöhemmin nopeasti kuin tuli:

Lapsena jo opetettiin tyttöjä keträämään, tyttö kun ensimmäisen varttänälisen - ensimmäisen siis elämässään - sai, niin se poltettiin ja lausuttiin:
Niin ketriämä, ko kертto ketriämä!

Vieläpä lasta kiirehettiin:
älähä keträä kuontalojais,
pannua kертto ketriämiä!

Kun lapsi itki eli tuli pahoilleen siitä, sanottiin:
mitähä sie siin itket, tulet nii varma ko kертto ketriämiä!

Kertto on tuli.¹⁰³

7.2.1 KEHRUU PYHÄISIN

Kalendaariuskomukset keskittyvät erityisesti kehräämiseen ja ajoittuvat vahvasti kekrin jälkeiseen talvikauteen. Talonpoikainen vanha vuodenkierto päättyi jakoaikaan, joka oli muinainen vuodentasauskasjakso. Jakoaikaa pidettiin vaarallisena ja onnettomuusalttiina aikana, jolloin henkien uskottiin olevan liikkeellä. Monia töitä piti tuohon aikaan varoa. (Vilkuna 1950: 284-294.) Ajankohtaan liittyi myös palvelusväen vuotuinen vapaaviikko ja uuden palveluspaikan sopiminen. Vuodesta 1816 palkollisten muuttopäivä oli entisen mikkelinpäivän (29.9.) sijaan pyhänmiestenpäivä eli 1.11. (Rahikainen 2006: 11) – käytännössä siis talonpoikaisen työvuoden ensimmäinen päivä. ”Keträä kolme vyyhtiä

---

¹⁰³ SKVR XIII.3. 7955. Räisälä. Väkiparta E 53 s.7 a. 96.

ennen keyrii, tai saat keyrihöntäleen vierees” on Parikkalassa peloteltu.¹⁰⁴ Vastaava sanonta löytyy myös naapurialueelta Sortavalasta.¹⁰⁵

Etelä-Savon Mäntyharjulla uskottiin, että pyhänmiestenpäivästä Marttiin ei sopinut keritä lampaita eikä kehrätä.¹⁰⁶ Lemilläkään ei kehrätty pyhänmiestenpäivänä ja ”muina santtipäivinä” eli pyhimysten muistopäivinä, mutta muu pienempi työ, kuten neulominen ja sukan parsiminen kylläkin sopi.¹⁰⁷ Etelä-Karjalan Koivistolla kehrääminen oli pyykinpesun, jauhamisen ja teurastamisen ohella jakoaikana kiellettyä, jotteivät pedot ahdistaisi karjaa.¹⁰⁸

Joulurauha on alkanut Tuomaanpäivästä (21.12.) ja jatkunut useimmiten vanhaan Nuutinpäivään (7.1.) asti (Vilkuna 1950: 327). Silloin myös rukit on Suomessa yleisesti peitetty kankaalla ja pantu sivuun. Säkkijärveläinen Emelia Tuominen kertoi Ulla Mannoselle vuonna 1939 kaksi Tuomaanpäivään liittyvää lapsuutensa uskomusta:

Sitä taas mejjän mamma vainaa aina sanoi, että, ”Tuomaan päivän aamuna pitää viijä rukki aittaan, ei saa enää kehrätä, eikä pyörittää ees käs'kiyveekää” (jauhinkiveä) sano, se on synty jos pyhän pyörittää, ja Tuomaasta alkoi joulu.¹⁰⁹

”Myö lapset kun yritettiin vaikka suotta rukkii pyörittää, niin heti mamma kielsi, sano ”Tuomas tulloo ja jauhaa niskanna nurin”¹¹⁰

Koivistolta todetaan, että tuomaanpäivänä kehräävä ei saa rauhaa yölläkään.¹¹¹

Kangasniemellä ja Hirvensalmella on kielletty kehrääminen tuomaanpäivästä joulun.¹¹²

Kaikenlainen pyörivä liike, kehruu tai jauhaaminen kiellettiin Tuomaana myös Metsäpirtissä.¹¹³

Jaakkimassa kehruuta lopetettaessa Tuomaaniltana rukin lapaan ei saanut jättää kuontaloa eli kehruuta odottavaa kuitutuppoa, sillä ”jos kuontaloa jäi vähääkään tähteeksi vokin lapaan, niin Hiiva Nuutti pyyhki päivänään kuontalon tähteellä takapuolensa häpeäksi

---

¹⁰⁴ KRA Parikkala. Hämeenlinnan alakouluseminaari 29740. 1944.

¹⁰⁵ KRA Sortavala, Helylä. Matti Moilanen 5263. 1938. Anni Ahokas, emäntä, 60 v.

¹⁰⁶ KRA Mäntyharju, Ollikkala. Alli Raila 984. 1939. Emäntä Maria Paasonen, s. 1958.

¹⁰⁷ KRA Lemi. H. Kouvo b) 152. 1890.

¹⁰⁸ KRA Koivisto. Lauri Laiho 913. 1935. - Kaapre Ratia, 70 v.

¹⁰⁹ KRA Säkkijärvi, Nisälahti. Ulla Mannonen 10693 a. 1939. - Emelia Tuominen, 58 v.

¹¹⁰ KRA Säkkijärvi, Nisälahti. Ulla Mannonen 10693b. 1939. Emelia Tuominen, 58v.

¹¹¹ KRA Koivisto. Erkki Kansanen 120. 1935. Kaapre Lenkkeri, n. 65 v.

¹¹² KRA Kangasniemi, Ohensalo. Oskari Nousiainen 234. 1912. Matti Kuitunen, n. 70 v.; KRA Hirvensalmi. Tanttu, A. 60. 1887.

¹¹³ KRA Metsäpirtti. HAKS 92. 1924.

kehrääjälle”.¹¹⁴ Kivennavalla Tuomaan jälkeen kehräävän ”kuontalo jää hiivoja nuolemaan ja hiiva-Nuutti polttaa kuontalon¹¹⁵ – saipa taloon tuleva vieraskin tuikata silloin mitään sanomatta pellavakuontalon tuluksilla tuleen!¹¹⁶ Vaikka Kirvussa vokit korjattiin ”ulos”, sai sen, joka kehräsi Tuomaan ja Nuutin välillä, pellavakuontalon hiivata joulunjälkeisjuomien hiivoilla.¹¹⁷

Joulun ja laskiaisen väliseen aikaan liittyy kansanuskon kortistossa sekalaisia, yksittäisiin päiviin liittyviä pyhätyökieltoja kehräämisen osalta. Jos uudenvuodenaattona kehrää, ei ehdi seuraavana vuonna kehrätä tai kutoa riittävästi, uskottiin Juvalla.¹¹⁸ Suomenniemellä Paavalinpäivän (25.1.) iltana kehruu on ollut kiellettyä.¹¹⁹ Uudellakirkolla kynttilänpäivänä (2.2.) kehräämisestä on saanut piikkejä sormiin.¹²⁰

Talvi-Mattiin (24.2.) liittyvien uskomusten on oletettu lainautuvan osin laskiaisesta ja paastonajasta. Säänteiden lisäksi Matinpäivään on koko maassa liittynyt moninaisia kieltoja aina päivällä makaamattomuudesta (itikat hätyyttelivät kesällä) pistävien esineiden välttämiseen (Vilkuna 1950: 48): Matinpäivänä jos ompeloo, niin mato pistää.¹²¹

Kansanrunousarkiston kansanuskon kortiston Talvi-Matin yksittäiset kehruu-uskomukset liittyvät koko maan osalta käärmeiden näkemiseen. Uudellakirkolla käärmeiden pelossa värttinät on pitänyt piilottaa, mutta rukilla on saanut kehrätä.¹²² Vertailukohtana Hämeen Asikkalasta löytyvät käärmeen sanat, jossa paha akka pannahinen kehrää vaskisella värttinällä kivisen langan, josta syntyy vaskikäärme.¹²³

Vaikka lampaiden pyörötautivaroitukset muualla maassa liittyvätkin useimmiten laskiaiseen, Mäntyharjulla Matinpäivänä kehrääminen on aiheuttanut lampaille ”pyöritystä”¹²⁴ ja Juvalla kehrääminen on kummemmista selityksittä ollut kiellettyä.¹²⁵ Samuli Paulaharju pohtii muistiinpanossaan Uudellakirkolta lienevätkö lampaiden kaulalla nuorassa roikkuvat rihmarullan sydämet pyörötaudin estämiseksi.¹²⁶ Vaikuttaa siltä, että Kansanrunousarkiston pyörötauti karjaan –korttien eteläisen Savo-Karjalan puutteellisesta

---

¹¹⁴ KRA Sortavala. J. Hyvärinen 1937. 1938. Jaakko Kiukkonen, s. 1978, Jaakkima.

¹¹⁵ KRA Kivennapa. KRK 125. Huuhtanen, M. 270.

¹¹⁶ KRA Räisälä. KRK 128. Laukkanen, A. 65.

¹¹⁷ KRA Kirvu. Kuisma, Helena 140. 1937.

¹¹⁸ KRA Juva, Teivaa. A. Rimpä b) 359. 1897-98.

¹¹⁹ KRA Suomenniemä, Suomekylä. Alli Raila 1185. 1939. Eeva Maria Kaita, s. 1854.

¹²⁰ KRA Uusikirkko Vp.I. Samuli Paulaharju 1338. 1904.

¹²¹ KRA Joroinen. A. Kinnunen 349. 1886. Olli Kolehmainen, 64 v.

¹²² KRA Uusikirkko Vp.I. Samuli Paulaharju 1344. 1903.

¹²³ SKVR IX3. 656. Asikk. Vanamo, Hilma HO 30 54. 13. Kalkkinen. Mattila, 60 v.

¹²⁴ KRA Mäntyharju. Vääänen, A. 15. 1889.

¹²⁵ KRA Juva. Fabritius, E. 49. 1889.

¹²⁶ KRA Uusikirkko Vp.I. Samuli Paulaharju 1623. 1904.

pyörötautiuskomusaineistosta huolimatta kehräämisen johtaminen pyörötautiin on tunnettu myös kyseisellä alueella.

Laskiainen

Laskiainen on ollut naisten työnjuhla: lähimain kaikki silloin tehty vaikuttaa joko käsitöiden raaka-aineisiin tai karjanhoitoon. Vilkun mukaan talonväen laskiaisena syövä rasvainen ruoka sai kotieläimet lihomaan ja menestymään ja pellavan kasvamaan paremmin (1950: 60-62). Kehruu on pitänyt periaatteessa saada päätökseen laskiaisena ja kudonta aloittaa laskiaisen jälkeen, mutta kansanuskon kortiston muistiinpanot puhuvat yleisesti kehräämisestä myös pääsiäisen aikaan. Kehruun lopettamisajankohta on mahdollisesti vaihdellut alueittain, kehruun lopettamispakko on koskenut vain pellavaa tai laskiaisen kehruukielto on menettänyt merkitystään ja rajoittunut vain kyseistä päivää koskevaksi.

Kehräämiseen on koko maassa liittynyt runsaasti pyhätyökieltoja ja -kehotuksia paljolti samanlaista samanlaiselle -periaatteen mukaisesti (ks. luku 7.6). Savo-Karjalassa uskomusaineisto näyttää keruukorttien perusteella sisältävän runsaasti erityisesti kehruukieltoja, mutta myös muunlaisia rajoituksia mm. saunassa puhumattomuudesta tai perunansyönnin välttämisestä.¹²⁷ Laskiaisen kehruukiellot ovat liittyneet pitkälti naisten töihin ja karjanhoitoon, erityisesti lampaisiin. Tosin Juvalla lampaiden sijaan lehmät ovat olleet keskiössä, sillä siellä ”Laskiaisena pitää panna vokit yhteen kihermään, niin sitten lehmät pysyy haassa”.¹²⁸

Etelä-Karjalan Koivistolla laskiaisena kehräämisen uhkana ollut lampaiden huono villa.¹²⁹ Siellä ei laskiaisena rukissa ole saanut myöskään olla enää jäljellä pellavaa eikä hampppua.¹³⁰ Etelä-Savon useat laskiaiskehruukiellot perustelevat itseään mm. sillä, että jos puolen päivän jälkeen kehrää, ”kesällä tulee käärmeitä kartanoon”.¹³¹ Karjalassakin on sanottu, että kehräämisen seurauksena nähdään paljon käärmeitä.¹³² Erään kertojan mukaan tarkemmin määrittelemättömästi ”Karjalassa” ollaan uskottu, että jos laskiaisena ei kehrätä, säilyy navetassa onni.¹³³

---

¹²⁷ esim. KRA Anttola. KRK 82. Pasonen, V. 87.

¹²⁸ KRA Juva. Schadewitz, L. 139. 1899.

¹²⁹ KRA Koivisto, Eistilä. Ulla Mannonen 3960. 1937. M. Rantsel, 64 v.

¹³⁰ KRA Koivisto, Vatnuori. Ulla Mannonen 3996. 1937. U. Kallonen, 79 v.

¹³¹ mm. Taipalsaari. Katri Kaukonen 957. 1936. Eeva Hujanen, 64 v

¹³² KRA Sakkola. Neovius, A. 853 a. 1891.

¹³³ KRA Karjala. Porin tyttölyseo, Helena Lahti 922. 1926. Aino Hurmalainen, n. 45 v.

Muulla maassa erittäin yleinen uskomus pyörötaudin (mahd. listerioosi tai aivoihin pesiytyvä heisimatolaji; Forsius 2005) tarttumisesta lampaisiin ei vaikuta olleen yhtä tunnettu eteläisessä Savo-Karjalassa verrattuna pääosin läntisen alueen reiluun yhdeksäänkymmeneen kerättyyn uskomukseen.¹³⁴ Kenties syynä on karjanhoidon länttä vähäisempi rooli agaaritaloudessa. Jokunen mainintaa pyörötaudista kuitenkin käsiteltävältäkin alueelta löytyy.¹³⁵ Mikkeliissä on seurauksia mainitsematta sanottu, että laskiaisena kehrääminen ja muu pyörivä työ on kiellettyä.¹³⁶

”Rasvanäpeillä kehrääminen” on edistänyt kuitukasvien kasvua. Toki rasvaisen ruoan syöminen laskiaisena kytkeytyy myös alkavaan paastoon, mutta laskiaisen tausta luultavasti jo esikristillisenä työnjuhlana saa olettamaan, että kasvikuidun kehrääminen rasvaisilla sormilla niiden sylkeen tai veteen kastelemisen sijaan viittaa rasvaan myös vaurauden ja menestyksen symbolina.

Kehrääminen ja rasvan syöminen liittyvät useissa uskomuksissa yhteen erityisesti Etelä-Savossa. Juvalla rukki on sivelty rasvaisin sormin sorkkarokan sorkkien käsinsyömisestä jälkeen¹³⁷ tai kehrätty rasvanäpeillä pitkä säie¹³⁸, että pellavat kasvaisivat hyvin. Ristiinassa on kielletty kehruu rasvarokan syönnin jälkeen.¹³⁹ Hirvensalmelta muistutetaan myös, että laskiaisiltapäivällä ei saa enää kehrätä, mutta puoleenpäivään asti kyllä, ja mikäli naapuri saapii taloon, pitää rukkia (eli oletettavasti sen pyörää) pyöräyttää kiireesti vastapäivään.¹⁴⁰ Joroislaiset Anna Kaisa Huttunen ja Maria Kolehmainen ovat kertoneet A. Kinnuselle vuonna 1886 kaksi aavistuksen toisistaan eroavaa käytäntöä. Samoin kuin Luumäellä, Huttusen mukaan rasvarieskan syönnin jälkeen ei ole enää saanut kehrätä.¹⁴¹ 80-vuotias Maria Kolehmainen sen sijaan kertoo, että nimenomaan rokan jälkeinen kehrääminen oli tärkeää:

---

¹³⁴ mm. KRA Urjala. Aino Perho 180. 1907; KRA Sodankylä, Korvanen. Jenny Paulaharju 40187. 1942. Anna Kreeta Korvanen, 74 v, 1938; KRA Kankaanpää. Eeva Hietaoja KT 18:37. 1938; KRA Kuusamo, Poussu. Leena Matinlassi 95. 1961. Hilda Pesonen, emäntä, s. 1902.

¹³⁵ mm. KRA Tytärsaari. Aili Laiho 1772. 1936. Anna Porkka, 66 v.; KRA Kangasniemi. Oskari Kuitunen b) 221. 1911. Emäntä Hilda Seppänen, 53 v; KRA Taipalsaari. Hämeenlinnan alakouluseminaari 28512. 1944.

¹³⁶ Mikkeli. Seppänen, Olga. KT 82: 121. 1938.

¹³⁷ KRA Juva. Hämeenlinnan alakoulusem. 4304. 1935.

¹³⁸ KRA Juva. V.J. Kärkkäinen 106. 1896. Olga Muttilainen, 41 v.

¹³⁹ KRA Ristiina. Vallaskangas, Iida 55. 1914.

¹⁴⁰ KRA Hirvensalmi. Kaukonen, Katri 1695. 1937. Eeva Esliabet Björninen, s. 1878.

¹⁴¹ KRA Luumäki. Viktor Muuronen 188. 1952.; KRA Joroinen. A. Kinnunen 9: 299. 1886. Anna Kaisa Huttunen, 62 v.

- - Ja siitte kynsroka(n) syötyvään, rasvanäppilöillään, seisaallaan
keträsvät, että tulis räykeitä. Sen jälestä ei suant keträtä yhtään.¹⁴²

Samainen rouva on kertonut myös, että ”Laskijaissa pesvät akat vokkijaan, että pellavat
tulis valkeita.”¹⁴³

Moninaisia mainintoja Savosta on myös siitä, että pellava ei kasva kunnolla, mikäli
laskiaisena kehrätään. Kieräheinä tai virna kasvaa pellavaan, jos Kangasniemellä¹⁴⁴,
Ristiinassa¹⁴⁵, Suomenniemellä¹⁴⁶, Mikkelin maalaiskunnassa laskiaisrokan jälkeen¹⁴⁷,
Hirvensalmella sorkkarokan jälkeen tai päivällisen jälkeen¹⁴⁸ tai Anttolassa¹⁴⁹ kehrätään.
Kesän pellavista tulee piikkäitä, jos Etelä-Karjalan Miehikkälässä erehtyy kehräämään
laskiaisena puolipäiväsen rasvarieskan syönnin jälkeen – seuraavana päivänä sai kyllä jo
kehrätä.¹⁵⁰ Hirvensalmella puolenpäivän jälkeen kehräämisen seuraukseksi on kerrottu
pellavalykyn menettäminen.¹⁵¹

Pääsiäisen aika

Vaikka laskiainen onkin kehruukieltojen kulta-aikaa, erilaisia kehräämiseen liittyviä
uskomuksia liittyy myös erityisesti pääsiäiseen.

Kiirastorstai on ollut erityisesti ortodoksien keskuudessa vuoden suurin siivouspäivä, mikä
periytynee Kustaa Viikunan mukaan kiiras -sanana muinaisruotsalaiseen, *puhdistusta*
merkitsevään juureen (Viikuna 2007: 81). Kiirastorstaina kehrääminen ei ole ollut sopivaa,
josta kertovat arkistomateriaalissa sekä kehruukieltoainninnat että runot. Kiirastorstain
kehruukiellosta mainitaan asiaa enempää tarkentamatta Etelä-Savon Mäntyharjulta¹⁵² ja
Rantasalmelta¹⁵³ sekä Etelä-Karjalan Parikkalasta¹⁵⁴.

---

¹⁴² KRA Joroinen. A. Kinnunen 303. 1886. Maria Kolehmainen, 80v.

¹⁴³ KRA Joroinen. A. Kinnunen 302. 1886. Maria Kolehmainen, 80 v.

¹⁴⁴ KRA Kangasniemi, Ohensalo. Oskari Nousiainen 274. 1912. Hilta Aaltolainen, 15 v.; KRA Kangasniemi.
Vidblom, K.V. 74. 1890; KRA Kangasniemi. Oskari Kuitunen b) 222. 1911. Emäntä Hilda Seppänen, 53 v.

¹⁴⁵ KRA Ristiina. Toini Kohvakka 659. 1934. Manda Kyyrö, s. 1860.

¹⁴⁶ KRA Suomenniemi, Suomenkylä. Alli Raila 1169. 1939. Emäntä Amanda Särkkä, s. 1875.

¹⁴⁷ KRA Mikkelin mlk. Jalmari Lahti 587. 1908. Hilda Björninen.

¹⁴⁸ KRA Hirvensalmi. Katri Kaukonen 1728. 1937. Pekkasen emäntä, n. 60 v.; KRA Hirvensalmi. Kekkonen
Lyyli. KT 73: 86. 1938.

¹⁴⁹ KRA Anttola. KRK 82. Pasonen, V. 87.

¹⁵⁰ KRA Miehikkälä. Viktor Muuronen 463. 1952.

¹⁵¹ KRA Hirvensalmi. Katri Kaukonen 1695. 1937. Eeva Esliabet Björninen, s. 1878.

¹⁵² KRA Mäntyharju, Särkemäki. Alli Raila 977. 1939. Suutari Petter Ahvenainen, s. 1864.

¹⁵³ KRA Rantasalmi, Oravitaipale. O.A.F. Lönnbohm 667. 1894. 75-vuotias vaimo.

¹⁵⁴ KRA Parikkala. M. Pajari b)33. 1886-87.

Kiirastorstaina kehräämisen kieltävä runoaihelma ”paha akka pannahinen kiersi kierotorstakina” esiintyy uskomusaineistossa laajasti nimenomaan Etelä-Karjalassa.

”Lanka lauvantai, se oli pääsiäis lauvantai, ja vanhat sanoivat että silloin ei saa kehrätä ”rukki pittää viijä nurkkaa, on näät puheen parsikin siintä; että;
Paha akka pantuhinen
kiers'kiero torstakkina,
lappo (lankaa) lanka lauvantaina,
kyl' Jumala sen näki”¹⁵⁵

Paha akka -runon erittäin paljon toisiaan muistuttavia variantteja löytyy Kurkijoelta¹⁵⁶, Muolaasta¹⁵⁷, Vuoksenrannasta¹⁵⁸ ja Metsäpirtistä¹⁵⁹ – jälkimmäisessä kehräämisen ohella kielletään jauhaminen.

Erityisiä syitä kehruukielloille arkiston uskomuksissa annetaan vain joissakin tapauksessa. Yllämainitussa Kurkijoen muistiinpanossa sanotaan, että kiirastorstaina kehrääminen vie talosta lammasykyn. Naapurialueidenkin selitykset ovat vähäisiä: Raja-Karjalan Sortavalassa taloon tulee kehruun seurauksena ”pahahenki”.¹⁶⁰ Uudeltakirkolla on enteitä ja taikoja tuntenut naapurinmummo Justina Rokka varoittanut kertojaa nuorena tyttönä kummitusrukin äänestä:

-- ”Älkää lapsrukat keträtkö kieroontorstakkiin (kiirastorstaina) siit yöllä tulloo nurkkaa panemaa hyr, hyr” (niinkuin rukki pyörisi)¹⁶¹

Muolaassa taas on peloteltu oudosta puheesta:

Jos ”Kierotorstaina” (kiirastorstaina) keträsi tai teki luvattomia töitä, niin silloin alkoi yöllä kuulua outoa ”haastamista”.¹⁶²

Itsekseen pyörivä rukki tai muu kummitukseen tai ”pahaan henkeen” viittaava selitys annetaan myös monin paikoin muualla Suomessa. Kummitusrukki -aihelma löytyy mm. Kankaanpäästä – sunnuntaina tehty rukki kehrää aina yöt ja päivät itsekseen.¹⁶³ Karstulassa

---

¹⁵⁵ KRA 1939 Säkijärvi, Nisälahti. Ulla Mannonen 10692 a. Emelia Tuominen, 58v.

¹⁵⁶ KRA Kurkijoki. Lauri Laiho 64. 1933.

¹⁵⁷ KRA Muolaa, Moisniemi. Olavi Pennanen 1342. 1937. Tahvo Rämö, s. 1874.

¹⁵⁸ KRA Vuoksenranta. Lauri Laiho 270. 1934. Eeva Kuisma, 62 v.

¹⁵⁹ KRA Metsäpirtti. Lauri Laiho 1883. 1935. Maria Koskivaara.

¹⁶⁰ KRA Sortavala, Kuokkaniemi. Matti Moilanen 4198. 1937. Maria Hyvärinen 68 v.

¹⁶¹ KRA Uusikirkko, Ino. Elsa Pukonen 1310a. 1960. Kaisa Tetri, s. 1900.

¹⁶² KRA Muolaa, Muolaankylä. Elsa Pukonen 1396. 1961. Emäntä Sofia Lääveri, s. 1893.

¹⁶³ KRA Kankaanpää. Porin tyttölyseo, Kaarina Kantti 3469. 1936. Työläinen Amanda Grönroos, s. 1891.

paaston aikaan lauantai-iltana ehtookellojen jälkeen kehrääminen aiheuttaa sen, että yöllä tuvasta kuuluu kehruuta.¹⁶⁴

Kiirastorstain maine päivänä, jolloin pahat henget ovat liikkeellä, lienee ainakin osasyllinen myös ajatukseen yliluonnollisesta olennosta, joka pääsee taloon kehräämisen seurauksena. Toisaalta lähialueelta Sortavalasta löytyy myös laskiaisaattoon ja rukkiin liittyvä kehruukielto vastaavin rukin itsestään pyörimiseen johtavin seurauksin: Sortavalassa on selitetty tätä kerrottaessa, että ”tämä oli tietysti vain vanhan kansan sanontatapa varotukseksi juhlan aattona liian myöhään työtä tekemästä”.¹⁶⁵ Vertauskohtana lännessä Ranualla koko paaston aikana ja Siikaisissa laskiaisena kehrääjä saa navettaansa ”rullin”: Ranualla on tämän varalta sidottu koko talon rukkit rullistaan kiinni ja peitetty.¹⁶⁶

Kehruukieltoja on kopiokorteissa liitetty myös viikonpäiviin. Osa lienee suuremmista pyhistä siirtyneitä käsityksiä, osa laajempiin kokonaisuuksiin kuuluvia yksittäisiä muistiinpanoja. Etelä-Savon Haukivuorella ei ole saanut kehrätä maanantaisin ja torstaisin puolenpäivän jälkeen.¹⁶⁷ Sortavalassakin on sanottu, ettei ”ennen” saanut torstaina kehrätä, koska muuten ”pahahenki tulee taloon asuskelemaan”.¹⁶⁸ Elsa Enäjärvi-Haavion taltioimassa inkeriläisessä muistiinpanossa Katri Vohta kertoo, että ”inkerikot ja monet suomalaisetkaan eivät kehränneet torstai-iltais” sillä paholaisen äiti oli nimeltään Toro ja torstai siis tämän nimikkoilta: jos torstaina kehräsi, lakassa tai porstuassa kolisi yöllä.¹⁶⁹ Sama kertoja on varoittanut, että ”Snyöriä ei saanut yöksi jättää rukin rattaan ympäri”, muuten paholainen tuli sillä yöllä kehräämään ja ”vokki vurajaa”.¹⁷⁰

Kiintoisaa on, että nimenomaan torstai esiintyy kehruukieltopäivänä myös muualla Euroopassa. Uno Harvan mukaan torstai katsottiin pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa pitkään erityisen otolliseksi taikojen tekemiselle (Harva-Holmberg 1928: 69). Davidsonin mukaan mm. Etelä-Ruotsin Blekingessä kehrääminen oli torstaisin kiellettyä, koska silloin Frigg oli saanut omat kehruunsa päätökseen. Baltiassa torstai oli jumalattarille omistettu päivä. Merkittävä latvialainen jumalatar Laima yhdistettiin kehräämiseen, kutomiseen ja maanviljelyyn ja torstai-iltais” tietty työt, kuten kehrääminen, neulominen ja puun

---

¹⁶⁴ KRA Karstula. Albert Rautiainen 4199. 1961.

¹⁶⁵ KRA Sortavala. J. Hyvärinen 2226. 1941. Juho Hiekkalahti, s. 1887.

¹⁶⁶ KRA Ranua. Saukkojärvi. M. Latva b) 68. 1895. Bieta Saukko; Siikainen. Lyyli Tommila KT 32:197. 1937. Iida Rajala, s. 1887.

¹⁶⁷ KRA Pieksämäki < Haukivuori. A. Kinnunen 430. 1886. Anna Liisa Sipinen, s. 1815 Haukivuorella.

¹⁶⁸ KRA Sortavala, Kuokkaniemi. Matti Moilanen 4198. 1937. Maria Hyvärinen, 68 v.

¹⁶⁹ KRA Uus-Vyötermaa. Elsa Enäjärvi-Haavio 629. 1936. Katri Vohta.

¹⁷⁰ KRA Uus-Vyötermaa. Elsa Enäjärvi-Haavio 630. 1936. Katri Vohta

pilkkominen olivat kiellettyjä. (Davidson 1998: 104.) Laima oli Latviassa eritoten synnyttämisen, avioliiton, onnen ja kohtalon jumalatar. (Davidson 1998: 147.) Davidson viittaa myös W.R.S. Ralstonin vuonna 1872 Lontoossa julkaistuun teokseen *The Songs of the Russian People*, jonka mukaan helatorstai olisi ollut rusalkoille pyhitetty päivä, jolloin naiset eivät saaneet pestä pyykkiä tai ommella. (Davidson 1998: 104.)

Jotakin tulkinnee Vienan Karjalan Vuonnisista peräisin oleva, Anni Lehtosen kertoma selitys rukin lepotilaan laittamattomuuden vaarasta:

”Rukilla on haltia. Jos sen peälle heittää nyörit, eikä löysää, niin rukinhaltija sillä yöllä keträä. On sitä kuultukin, kun se on ketrännyt. Se pilalle mänöö rukki, ei enämpi sillä soata keträtä.”¹⁷¹

Kiirastorstain ja torstaipäivän kehruukielloilla ja kummitusrukin pyörimisillä lieneekin Suomea laajempi tausta: yleiseurooppalainen torstain kehruukielto ja rukkia kiusallaan pyörittävät henget ovat kenties ulottaneet vaikutuksensa meillekin. Torstain kehruukielto on useimmiten Savo-Karjalassa rajoittunut vain kiirastorstaihin, jolloin pahan kiira -hengen on toisinaan selitetty olevan liikkeellä, mutta uskomuksen juuri saattaa olla vanhemmassakin uskomusmaailmassa: kenties balttilais-skandinaavinen kehräämisen jumalattarelle omistettu ilta muuttui kristinuskon käsittelyssä paholaiselle - tai tämän äidille, joka naisena luonnollisesti kehräsi – omistetuksi illaksi.

Lehtonen on tosin myös sanonut, että rukki on yöksi peitettävä tai nyöri päästettävä sekä kangas löystytettävä tai peitettävä, ettei ”vihollini” yöllä kehrää tai kudo.¹⁷²

7.2.2 VÄRTTINÄ TAIKAVÄLINEENÄ

Tekstiilikäsitöihin liittyvistä työvälineistä yksi nousee taika- ja uskomusaineistossa ylivoimaisesti yli kaikkien muiden: värttinä. Kehräämiseen liittyvä voimakas yleiseurooppalainen uskomusaineisto heijastelee erityisesti Karjalan alueelle.

Vanhakantaiset kehruuvälineet värttinä ja kehräpuu olivat vielä monin paikoin ahkerassa käytössä, vaikka rukki – tai alueen nimityksen mukaisesti vokki – löytyikin jo useista taloista. Värttinän uskomukselliset merkitykset varmasti säilyttivät osaltaan perinnettä.

Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan uskomusaineistosta uupuvat kuoleman ja värttinän toisiinsa yhdistävät tiedot. Aihelma tavataan kuitenkin muualta Karjalasta ja se yhdistää kiehtovasti

---

¹⁷¹ KRA Vuonninen. Samuli ja Jenny Paulaharju 18597. 1932. Anni Lehtonen, s. 1868, mp. 1917.

¹⁷² KRA Vuonninen. Samuli Paulaharju 18301. 1932. Anni Lehtonen, s. 1868, mp. 1915.

värttinän naisen rooliin kehrääjänä ja kuolleiden lähdeittäjänä. Yhteensä neljässä Raja- ja Pohjois-Karjalasta sekä Vienasta peräisin olevassa uskomuksessa ”hengenlähtöä helpotetaan” katkaisemalla kuolevan pääpuolella tai rinnan päällä yksi tai kolme värttintä¹⁷³, vaikka tavanomaisempi kuoleman helpottamisen tapa on ollut kolistaa esim. kattolautoja, usein niitäkin kolmasti.¹⁷⁴ Vienan Vuokkiniemellä on rukista pitänyt yöksi poistaa nyörit, sillä muuten ”tuoss’ilmassa ne kaklah kiäritäh; ei piäse henki.”¹⁷⁵

Kun värttinä katkeaa, katkeaa myös elämänlanka. Taustalla lienee sama ajattelu kuin kreikkalaisessa ilmaisussa täydestä värttinästä tai ranskalaisessa sanonnassa lankakeränsä päähän tulemisesta (Mencej 2011: 74-75). Luku kolme liittyy niin maailmantasoihin kuin yleiseen myyttiseen aiheistoon (Siikala 2012: 172).

Para

Paran, maitoa ja voita taloon tuovan onnentuottajaolennon, tekeminen värttinästä ja muista kehruuvälineistä on ollut tunnettua koko maassa. Muitakin muotoja se on toisinaan saanut: Savossa se on voitu tehdä myös ”ku lapse kuva puusta”¹⁷⁶, joskin Uno Harva pitää ihmismuotoista parankuvaa nuorena, Suomelle tyypillisenä kuvastona (Harva-Holmberg 1928: 94). Sanotaanpa paran keitetyn Koivistossa myös mustasta kissasta ja näyttävän valmiina mustalta villakuontalolta.¹⁷⁷ Kehruuvälineistä tekemisen lisäksi para on Savo-Karjalassa tehty myös mm. jauhoseulaa heilutellen.¹⁷⁸ Suuressa osassa savokarjalaisia muistiinpanoja ei kuitenkaan kerrota, mistä aineksista para tehtiin, vaan keskitytään lähinnä sen syntyanoihin ja tarkoitukseen. Uno Harva-Holmbergin mukaan paran ulkomuodosta puhutaan oikeastaan vain joissakin paran syntykuvauksissa tai sen saapumisessa emäntänsä luo antimineen, joista jälkimmäisissä se usein näyttäytyy Savo-Karjalassa esim. sammakon tai kissan hahmossa (Harva-Holmberg 1928: 46-49). Ympäri Suomea se kuitenkin kuvataan hyvin usein nimenomaan lankakerän, kehrävarren tai värttinän muotoisena sekä yksi- tai kolmijalkaisena (Harva-Holmberg 1928: 54-57). Skandinavian pohjoisosissa ja Islannissa para on usein kuvattu vain pyörivänä keränä tai pallona, mikä tavataan myös suomenruotsalaisilla ja varsinaissuomalaisilla alueilla (1928: 95).

---

¹⁷³ KRA Salmi. Tulemajärvi. Maija Juvas 32. 1935. Katri Markström, 56 v; KRA Tulemajärvi. Maija Juvas 183. 1935. Okuliina Jysseva, 76 v; KRA Kontiolahti, Ilvesvaara. I. Marttini b) 606. 1901. Tuarie Lesoni, 45 v; KRA Vuokkiniemi, Kivijärvi. Olona Marttini 68. 1911. Iro Marttini.

¹⁷⁴ esim. KRA Vuokkiniemi, Vuonninen. Samuli Paulaharju 16261. 1932. Anni Lehtonen, s. 1868. Oulu 1915.

¹⁷⁵ KRA Vuokkiniemi, Kivijärvi. I. Marttini b) 1326. 1911. Sandra Marttini.

¹⁷⁶ KRA Anttola, Käärilä. Kerttu Luukkonen 183. 1933. Manda Pasonen, 74 v.

¹⁷⁷ KRA Koivisto. Lauri Laiho 929. 1935. – Taavetti Mäkeläinen.

¹⁷⁸ KRA Heinävesi. Tauno Mäkipalo (Mohell) 965. 1934. Tiina Kervinen, 73 v.

Uno Harva-Holbergin mukaan Juslenius mainitsee 1745 sanakirjassaan paran maidosta huolehtivan hengen nimenä. Lönnrotin sanakirjassa para on maidonnonnen edistäjä ja noidan apuhenki, joka kantaa maitoa vieraista kirnuista emännän kirnuun. Nimitys on peräisin ruotsin vanhasta *bjära* -sanasta (*bära* – kantaa) ja kuuluu myös skandinaaviseen uskomusperinteeseen. Toisinaan para kantaa myös tavaraa tai imee verta eläimistä. Maito- ja voipara kantaa Itä-Suomessa useimmiten varastamaansa maitoa vatsassaan ja oksentaa sen emäntänsä kirnuun (Harva-Holmberg 1928: 7-9; 20-24). Emännän ja paran suhteen on katsottu olevan niin läheinen, että paran vahingoittuessa tai kuollessa sama tapahtuu myös sen tekijälle (1928: 38). Harvan mukaan käsitykset parasta ja tontusta ovat suomalaisessa kansanuskossa välillä sekoittuneet, mutta vanhimmissa lähteissä se on nimenomaan voin ja maidon kantaja. (Harva-Holmberg 1928: 7-9).

Paran synnytyks.

”Para tehhää kolome tie risteykselä ja kahe hämäärä välilä värttänästä jalat, helemistä silemät, taolasta korvat ja rätilöestä muu, jalat kierrettii kii pellavaesela tae liinasela lankala ja sanottii:

”Synny para, synny hyvä,
voeta ja maetova kantamaa.”¹⁷⁹

Para on ollut nimenomaan emännän taikaväline. Se on synnytetty salassa: toisinaan kolmen tien risteyksessä, toisinaan riihessä tai saunassa, toisinaan veneen alla tai muussa vastaavassa hiljaisessa paikassa (Harva-Holmberg 1928: 70). ”Paitsi kuvan muotoon on paraa tehdessä kiinnitetty erikoista huomiota myös niihin aineksiin, joista tämä kuva oli kokoonpantava. Usein näyttää siltä kuin juuri näillä aineksilla olisi ollut jokin erikoisen tärkeä taianomainen merkitys”, pohtii Uno Harva (Harva-Holmberg 1928: 55). Etelä-Savosta parauskomuksia on Kansanrunousarkiston uskomusaineistossa enemmän kuin Etelä-Karjalasta, mutta toisaalta SKVR:n eteläkarjalaisessa aineistossa uskomuksellinen aineisto on puolestaan runsasta. Värttinä on toiminut usein konkreettisen parankuvan ruumina tai jalkoina¹⁸⁰ tai ainakin muistuttanut värttiniä tai lankakerää¹⁸¹. Uudellakirkolla parallelle on tehty myös siivet virsuista.¹⁸² Lempaalassa para tehtiin mustan lampaan villasta kehrätystä nyrkinkokoisesta lankakerästä, jossa oli kymmenen sukkapuikkoa jalkoina ja joka toimitettiin salaa naapurin maitokellariin, mutta ”viime aikoina se laadittiin vain lasten iloksi ja viskattiin niiden eteen lattialle pelotellen: ”para on nüt lattial, iuoska pakkö,

---

¹⁷⁹ KRA Anttola, kunnalliskoti. Kerttu Luukkonen 182. 1933. Kalle Montonen, 86 v.

¹⁸⁰ esim. KRA Juva. V.J. Kärkkäinen 151. 1896. Loisen vaimo Ida Purhonen, 36v.

¹⁸¹ esim. KRA Ruokolahti. Kirsti Stauffer 242. 1949. Anna-Kaisa Rinkinen, 73 v.; KRA Sääminki. J. Vaahtoluoto 755. 1950. Vladimir Kiema, s. 1896, Sortavalan maalaiskunta; KRA Heinävesi. Tauno Mäkipalo (Mohell) 968. 1934. – Esa Hirvonen, 59 v.

¹⁸² KRA Uusikirkko. Samuli Paulaharju 1459. 1903.

para tullö”.¹⁸³ Myös esim. Värmlannissa para on tehty pistämällä villalankakerään kolme sukkapuikkoa tai ohuita tikkuja (Harva-Holmberg 1928: 96). Toisinaan Suomessa on aineksina käytetty myös esim. luutaa, vihtaa tai kankaan niisiä, joille Harva sanoo löytyvän vastineita myös muista maista, tai vuodatettu verta vasemman käden sormesta, jota on pidetty ”sydänverenä”, mikä puolestaan liittyy uskomuksiin sopimuksista paholaisen kanssa. (Harva-Holmberg 1928: 72; katso myös luku 7.6.) Yhteistä paraan liittyville aineksille on useimmiten se, että siihen käytetyt esineet pyörivät tavalla tai toisella. Usein myös synnyttävää parankuvaa on pyöritelty (Harva-Holmberg 1928: 98).

Paran tekemisen ajankohdalla on toisinaan ollut väliä: milloin se on juhannusyö, milloin pääsiäisen aika, milloin taas joului tai syksyinen karjansuojelija Kaisan (Katrina) päivä. Tuolloin on uskottu henkien olevan muutenkin liikkeellä. Harvan mukaan torstai katsottiin pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa pitkään erityisen otolliseksi taikojen tekemiselle. (Harva-Holmberg 1928: 69.) Paran on koettu muuttuvan eläväksi olennoiksi synnyttämisen jälkeen (Harva-Holmberg 1928: 74).

Paran synnytyt.

”Emännät ottivat väärttänä ja naesii sukavarre, kalsu, ja kiärivät väärttänä sen sissään. Jouluyönä kierrettiin kolome kertoo kirko ympär ja hypitettiin parroo.”¹⁸⁴

Onnen tai onnettomuuden tuoja

Pitkänä perjantaina tehtiin: kerä pääksi, väärttinä jalaksi, kuontalo mahaksi, ja sitä survottiin huhmaressa ja laitettiin maalimaa kiertämään; - mitä vaan käskettiin sen tuomaan, sitä se toi.¹⁸⁵

Paran synnytyt.

”Juhannusyönä tekvät para pellaveskuaipeimesta, pellavessormaukset ol jalakona ja jäsenet panvat ”nitku natku nitku natku” ku para kulok. Juhannusyönä käv para lysämässä toesii lehmiä.”¹⁸⁶

Yhteisö on ollut varsin tietoinen onnentuojan tekemisen houkuttelevuudesta.

Uudellakirkolla on varoiteltu, että ”Ei lankakerää saa panna pohjaa, siint saavat noijat para pää. Kerrii vaa’ sormii päälle”¹⁸⁷, eli että lankakerän aloitukseksi ei saa laittaa mitään muuta kuin itse langan. Vastaavasti Ruotsissa ei kangaspuiden vanhoja niisiä ole saanut koskaan heittää pihalle, etteivät noidat saisi niistä taikavälineitä (Harva-Holmberg 1928: 89). Paran tekemisessä toistuva on loitsumainen hokema, lyhyimmillään vain muotoa

---

¹⁸³ KRA Karjalan kannas. Maria Ruutu b) 375. 1926-33.

¹⁸⁴ KRA Juva. Hietajärvi. Kerttu Luukkonen 222. 1933. August Kettunen, 66 v.

¹⁸⁵ KRA. Juva. V.J. Kärkkäinen 151. 1896. Loisen vaimo Ida Purhonen, 36v.

¹⁸⁶ KRA Anttola, Kähkölä. Kerttu Luukkonen 197. 1933. Ville Syrjäläinen, 83 v.

¹⁸⁷ KRA Uusikirkko. Samuli Paulaharju 976. 1903.

”synny para, synny para”, mutta pisimmillään monisanainen loitsu.¹⁸⁸ Kurkijokelaisessa paransynnytysloitsussa värttinän varren ja lankakerän lisäksi mukaan tulee vielä yksi kehräämisessä tarvittava ja paraan toisinaan eri puolilla Suomea käytetty apuväline, kehrävarsi:

Kun emäntä teki paraa, lauloi hän:
”Synny para, paras para,
keräpeä, keppiseär,
kehrävarsin kävele.
Kanna miun pyttyhein
soata pienikin pisara
voiks hyväks hyytymä!”¹⁸⁹

Uno Harva pohdiskelee tutkimuksessaan ajan tavan mukaisesti parauskomusten alkuperää ja merkitystä. Harvan mukaan paran kerrottiin nähdyn kulkevan taivaalla ”kuin värttinä”¹⁹⁰ tai Soikkolassa säkenöivän tulena niin, että sen pää on paksumpi ja se ohenee kohti häntää. Pallosalama on myös hänen mukaansa mm. Satakunnassa selitetty voionnea edistäväksi paraksi.¹⁹¹ Harva liittääkin liikkuvan paran ilmenemismuodossaan mm. tähdenlentoihin ja katsoo paran edustavan itse noitaa. Harvan mukaan noidat ovat esiintyneet kerän muodossa myös Venäjällä (Harva-Holmberg 1928: 98-100). Hän yhdistää ilmateitse kulkevan paran myös noidannuoliin ja huomauttaa, että toisinaan sekä paroja että noidannuolia valmistettaessa on käytetty samoja aineksia (Harva-Holmberg 1928: 168-169). Uno Harva ei osaa liittää para-aihelmaa osaksi naisten töitä muuten kuin kokemalla tärkeäksi paran kontaktin käsiin, joilla on lypsetty lehmien utareita. Hänen mielestään aiemmassa tutkimuksessa paran liittäminen hedelmällisyysmagiaan ei sovi, sillä käytetyt esineet ovat olleet vanhoja ja kuluneita. (Harva-Holmberg 1928: 88-90.) Uno Harvan arvaukset harhautuvat, koska hän ei näe lankaan tai värttinään liittyvää kehräämistä maagisena toimintana, vaikka huomaakin pyörivän liikkeen olennaiseksi osaksi paran syntyä tai elämää.

Naisen kulttuuriseen rooliin kuuluva kehrääminen on levittäytynyt muillekin oman toiminnan edistämisen alueille, agraariyhteiskunnassa negatiiviseksi, mutta houkuttelevaksi katsottuun ”noituuteen” asti. Värttinästä ja lankakerästä käsissä pyörittämällä syntyi para, naisen valtapiiriin kuuluvan maaginen olento, jolla voitiin

---

¹⁸⁸ esim. KRA Kirvu, Kesk’kylä. Olavi Pennanen 1776. 1941. Helka Tomminen, 54 v.

¹⁸⁹ KRA Kurkijoki. Lauri Laiho 98. 1933.

¹⁹⁰ Harvan mukaan Uusikirkko V.I., Kotiseutu 1913, s. 135.

¹⁹¹ Harvan mukaan P.A. Gadd 1751, s. 43, Satakunda Häraders Norra Del.

hankkia naisten hallintaan kuuluvaa vaurautta. Paran luominen pyörivistä esineistä ja sen pyörittäminen sitä ”eläväksi” tehtäessä viittaa jälleen kehräämisen ja pyörivän liikkeen merkitykseen naisten magian saralla: luomiseen, syntymään ja elämän antamiseen.

7.3 VÄRJÄÄMINEN JA VYYHTEÄMINEN

Kehräämisen jälkeen lanka vyyhdettiin, pestiin ja haluttaessa myös värjättiin. Vaatteiden värit ovat suuressa roolissa kansanrunoudessa, eikä värikasvien keräämistäkään unohdeta: mataroille käyvät morsiamet ovat poimimassa punaista väriä antavan ahomataran juuria (ks. luku 8.2.1). Jostakin syystä on keruukortiston aineistossa kuitenkin pahanlainen puute nimenomaan värjäystä käsittelevistä uskomuksista, vaikka värjäystyö naisten tekemänä ja luomiseen ja synnytykseen liitettyä tunnetaan monissa kulttuureissa maagisen ajattelun ja erilaisten uskomusten kohteena (katso esim. Hoskins 1989: 164-16). Tietoja löytyy lähinnä Satakunnasta ja sieltä varsinkin Eino Mäkinen keräämänä Virroilta, missä kerrotaan mm. kylän naisten kutsumisesta nauramaan värjäyspadan ääreen tasaisen värituloksen saamiseksi tai värjäyksen pilaamisesta, pohjois- tai itätuulen epäsuotuisuudesta ja salaa värjämisestä.¹⁹² Tämä saakin uskomaan, että värjäykseen liittyviä kysymyksiä ei vain ole osattu esittää muissa osissa maata. Äärettömän kiinnostava aineisto on siis ilmeisestikin jäänyt tallentamatta. Yksittäinen, avoimeksi jäävä uskomus värjäämiseen ja kuukautisiin liittyvästä langan pilaantumisesta löytyy kuitenkin Etelä-Savon Kangasniemeltä:

Vanhat sano, että ei piäv värillisenä aikana naisel lähteev värjeemää, ku
ite ov värissään kuukautisten takia, että tuloo pilekakkasta kangasta.”¹⁹³

Langan vyyhteämiseenkin on liitetty uskomuksia. Kurkijoella ei ole vyyhdetty torstaina enää auringon laskettua, etteivät lehmät pääsisi itseksensä irti llaävässä¹⁹⁴ ja naapurialueella, Laatokan Karjalan Suojärvellä, lampaiden illastamisen jälkeen vyyhteäminen vei lammasonnen.¹⁹⁵ Joroisilla viipsinpuiden eli langan vyyhteämiseen käytettyjen välineiden näkyviin jättäminen on johtanut siihen, että ”on kesällä kiärmeitä”.¹⁹⁶

---

¹⁹² esim. KRA Virrat, Kurjenkylä. Eino Mäkinen 1190. 1936. Heikki Joutsenjärvi, s. 1891; KRA Virrat, Kurjenkylä. Eino Mäkinen 1577. 1936. Jeremias Heikkilä, s. 1880.

¹⁹³ KRA 1933 Kangasniemi, Rauhajärvi. Oskari Kuitunen b) 1996. Em. Ruusa Laitinen, 53 v.

¹⁹⁴ KRA Kurkijoki. Lauri Laiho 65. 1933.

¹⁹⁵ KRA Suojärvi. J. Karhu 6147. 1950. Aleksandra Shemeikka, s. 1875.

¹⁹⁶ KRA Joroinen. Kinnunen, A. 355 ja A. 352. 1886.

Luvussa 7.2.2 käsitelty, taikavälineenä käytetty värttinä liittyy tietenkin lankaan ja sitä kautta myös langan merkitykseen elämän symbolina. Vaikka Etelä-Karjalan ja -Savon alueella elämänlankaan liittyvät uskomukset loistavatkin kansanuskon kortistossa poissaolollaan, Vienasta niitä on löydettävissä. Värttinän katkaisemista kuoleman helpottamiseksi käsittelin yllämainitussa luvussa. Vertailuna Vienan Karjalassa on neuvottu laittamaan lankaa kerässä minkään kovan sijaan kerän pohjaksi jotakin syötävää, esimerkiksi pettua, syötäväksi kelpaamattoman sijasta, sillä huonoina aikoina joudutaan syömään keränpohjakin.¹⁹⁷ Vuokkiniemellä keränpohjaksi on ehdotettu esimerkiksi naurista tai leipäpalaa, sillä ”tuoss’ilmassa pitää keränpohja syyvä.”¹⁹⁸ Toisella puolella, kuoleman jälkeen, tullaan siis syömään sitä, mitä lankakerän sisään on jätetty. Näihin uskomuksiin mahdollisesti vertautuu uusikirkkolainen varoitus siitä, että noidat saavat lankakerän sisuksesta paran pään ja että lanka pitäisi kerä ”vaa’ sormii päälle”¹⁹⁹ (ks. myös para luvussa 7.2.2).

7.4 PITKÄSTÄ PITKÄÄ – KANKAANKUDONTA

Kankaan kutominen ei prosessina ole yhtä pitkäkestoinen kehräämiseen verrattuna. Kangaspuissa on kuitenkin tuotettu varsinainen kangas, josta vaatteet ja muut tekstiilit on valmistettu. Kankaankudonnan symboliikka on monimuotoista aina antiikin Rooman avioliittoon symboloivasta avioparin katoksesta viikinkirunouden kohtaloiden kudelman rakentumiseen. Kehräämisen tavoin kankaankudonta on liitetty mm. Baltiassa ja Skandinaviassa jumalattariin (ks. luku 6.2.2).

Kankaankudonta on runolauluissa kehräämistä suuremmassa roolissa, vaikka sanallisessa uskomusperinteessä kehrääminen näyttääkin voittavan. Ennusmerkkejä on kankaankudonnan työprosessista otettu kuitenkin huomattavasti enemmän kuin kehruusta. Vaikka langan katkeamista kehrätessä tai värttinän putoamista lattialle tapahtuu kokeneellekin kehrääjälle ehtimiseen, niistä ei uskomusaineisto puhu mitään. Sen sijaan kankaan kutomisessa tapahtuvat virheet, sukkulan putoaminen tai muut kangasta kudottaessa tapahtuvat, kankaaseen sekä kutojaan liittyvät asiat ovat kiinnostaneet savokarjalaisia. Kankaan kutomisesta on erityisen paljon uskomusaineistoa Etelä-Savon

---

¹⁹⁷ KRA Vuonninen. S. Paulaharju 4730. Anni Lehtoni, 43v. 1911.

¹⁹⁸ KRA Uhtua (Jyväskylä). K. Karjalainen 21. 1894.

¹⁹⁹ KRA Uusikirkko. Samuli Paulaharju 976. 1903.

alueelta, varsinkin Oskari Kuitusen keruusta Haukivuoren ja Kangasniemen kylistä. Runoaineistoa puolestaan on kertynyt erityisesti Etelä-Karjalasta.

7.4.1 LOIMEN LUOMINEN JA KANKAAN ALOITTAMINEN

Kankaan kutominen alkoi loimen luomisella pirtissä. Kangasniemellä kielletään luomasta kangasta perjantaina, joka on kuoharin eli kuohitsijan kirouspäivä. Muisteli ei valitettavasti ole muistanut koko tarinaa, joten ajatus jää pahasti keskeneräiseksi perjantaina kankaan luoneine akkoineen. Muita vastaavia tietoja ei ole arkistoaineistosta aiheeseen liittyen kuitenkaan löytynyt:

”Vanha Ant Karppi vainoo sano, että elä luok kangasta perjantaina, että se on kuoharin kirouspäivä. Se helevettii kiros, että seisov ver, että seison ninku se akka, joka perjantaina kankaal loi. Sit ol pitemmältä, mut min em muistas sitä.”²⁰⁰

Hyvä kankaan aloituspäivä oli Etelä-Karjalan Antreassa lauantai, jolloin kangas tuli nopeammin kudotuksi kuin alkuvuorilla aloitettaessa.²⁰¹ Kutominen saatiin sujumaan nopeasti tai kankaasta saatiin erityisen pitkä, kun kangasta luotaessa vältettiin tiettyjä toimia ja suoritettiin toisia. Kangasniemellä on loimien kannattajan pitänyt juosta kiireellä pihalle heti, kun loimet on kierretty tukille – silloin on kangas saatu pian kudotuksi.²⁰² Etelä-Savossa syöminen lointa luotaessa ei sopinut: kesken luomisen syömään menevältä loppui kutoessa kude kesken.²⁰³ Kangasta kääriessäkään ei ole saanut syödä kuteiden loppumisen uhalla.²⁰⁴

Haukivuorella loimien yli tai ali meneminen luotaessa ja lointa tukille kääriessä on saanut langat ”rihaseks”, sotkeutumaan²⁰⁵, Mäntyharjulla pelkkä alimeno on aiheuttanut risailua²⁰⁶. Joutsenossa loimien yli meneminen kääriessä puolestaan on saanut kuteen loppumaan kudottaessa²⁰⁷, Uudellakirkolla puolestaan tukille käärittävien loimilankojen ali

---

²⁰⁰ KRA Kangasniemi, Rauhajärvi. Oskari Kuitunen b) 1995. 1933. Em. Ruusa Laitinen, 53 v.

²⁰¹ KRA Antrea, Mansikkala. Hanna Korhonen TK 38:25. 1961. Tyyne Talja, ravintola-apul., s. 1906.

²⁰² KRA Kangasniemi, Laitiala. Oskari Kuitunen b) 433. 1918. Riikka Kuitunen.

²⁰³ KRA Joroinen. A. Kinnunen 595. 1886. Hilda M. Kinnunen, 28 v.; KRA Mäntyharju. J. Karhu 3465. 1936. Eva Kristiina Piiraa, 93 v.

²⁰⁴ KRA Kangasniemi, Koittila. Oskari Kuitunen b) 3236. 1937. Loisv. Manta Tissari, 59 v.

²⁰⁵ KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 2115. 1933. Em. Joosefiina Saksa, 59 v.

²⁰⁶ KRA Etelä-Savo: Mäntyharju. J. Karhu 3466. 1936. Eva Kristiina Piiraa, 93 v.

²⁰⁷ KRA Joutseno, Vesikkola. Elsa Kutila 153. 1936.

kulkeminen johti samaan.²⁰⁸ Kivennavalla kuteet ovat loppuneet, jos kudonnan aikana ryömi kankaan ali.²⁰⁹

Kankaan tavalla tai toisella epäonnistuminen tai sen huono kudottavuus loimen yli astumisen seurauksena muistuttaa pilaamista. Harakoiminen ja pilaaminen on pääsääntöisesti esitetty naisten tekemänä ja miesten tavaroihin kohdistuvana. Nainen on voinut harakoimalla joko tarkoituksellisesti suojata erilaisia, useimmiten kodin piiriin kuuluvia asioita, mutta erityisesti miesten tavaroiden yli astuminen on pilannut ne. (Stark-Arola 1998: 203-205.) Kangasniemeläinen uskomus, jonka mukaan kankaaseen tuli paljon puneita eli nyppyjä, mikäli mies pääsi kangasta kääriessä astumaan sen yli²¹⁰, on siis varsin kiintoisa. Laura Stark tarkentaa, että harakoimista ei yhdistetty niinkään sukupuoleen vaan itse harakoimisen kohteeseen, oli se sitten miesten kalaverkko tai, kuten tässä tapauksessa, naisten kangas. Tämän perusteella uskomus on suoraan tulkittavissa miehen suorittamaksi pilaamiseksi. (Stark-Arola 1998: 225.)

Kankaan kutomiseen on liitetty myös loitsunomaisia sanontoja turvaamaan toimen menestymistä erityisesti kangasta aloitettaessa. Magialla pyrittiin hallitsemaan supranormaaleja voimia (Siikala 2008: 170-173). Kangasta on ikään kuin rohkaistu tai huijattu onnistumaan. Erityisesti kuteen riittävyys on huolettanut kutojia. Kangasniemellä on laitettu olki ensimmäiseksi kuteeksi ja käsketty kangasta syömään sitä eikä kudetta:

”Syök kangas rusuva ---, pehkuva, pellon olokee eläkä kyllee juokse.
Olok pantii ensimmäiseks kutteeks ja santtii sit sillaila, ni sit riitti
kutteet.”²¹¹

Uudellakirkolla sanonnoilla sekä komennettiin että huijattiin kangasta. Loimilankojen harmillista ja vaivalloista katkeilua estettiin kangasta aloitettaessa loitsunomaisella sanonnalla. Jos aloitus epäonnistui, sitä puolestaan voitiin väittää kankaalle jonkun muun kuin kutojan tekemäksi:

---

²⁰⁸ KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 3305. 1907.

²⁰⁹ KRA Kivennapa. Liina Pulliainen 1483. 1954. - Opettaja Liina Pulliainen o.s. Pyykkö, s. 1901.

²¹⁰ KRA Kangasniemi. Henrik Laitinen b 4) 115. 1865.

²¹¹ KRA Kangasniemi, Puulansalmi. Oskari Kuitunen b) 3237. 1937. - Palv. Aino Hämäläinen, 26 v.

Näpis pit villaist keirtää ensimmäine kue ku kangast alotettii ja sannoo ku ensimmäist kertaa läpättii, jot:
”Laske liite luskaa / ijäst iskemää /
lännest lähättämmää / pohjasest polkema”.
Sit ei katkent langat.²¹²

Jos sukkulaine sirahd sillalle kangasta alottaessa, ni toine sano, joka ei olt kangaspuis:

”Ohhoh hoh / toisiha mie enne (toimin?)
/ sukkulaisiiki sirahd / toisiilaisii sikopahna katolle”.

Sit ei äkkähynt kangas.²¹³

7.4.2 KANKAAN KUTOMINEN JA LOPETTAMINEN

Jo kankaan luomisen yhteydessä olen aikaisemmin maininnut syömisen ongelmallisuudesta – kude saattoi loppua kesken. Kutomisen yhteydessä samanlaista samanlaiselle -ajattelu jatkui, sillä jos kutoja sai syödäkseen, söi kangaskin toivottua enemmän kudelankaa. Kutoessa syömisen on usein katsottu aiheuttavan kudelangon loppumisen kesken tai suuren kudemenekin.²¹⁴ Jos sukkula on kutoessa päässyt putoamaan, on Mäntyharjulla sanottu, että kankurilla on nälkä.²¹⁵

Kankaan lopettaminen on ollut yhtä lailla tärkeä hetki. Mäntyharjulla aamulla lopettaminen on saanut pellavat kasvamaan hyvin.²¹⁶ Rikat kangaspuiden alta on viety kankaan valmistumisvaiheessa kauas metsään tai pihan perälle, mikä lupasi seuraavasta kankaasta pitkää.²¹⁷ Rikkojen ja ”höytyvien” vieminen kauas on myös edistänyt kuitukasvien kasvua.²¹⁸ Kun viimeinen loimilankakerros tukilla alkoi, Haukivuorella käskettiin lapsia: ”viekaa sannoo kyllää, että mejjän kangas aokas suunsak ku rihmat loppuu”.²¹⁹ Kyseessä lienee sama ajatus – kylälle juoksevat lapset tuovat tulevalle kudonnalle onnea.

---

²¹² KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 2598. 1905.

²¹³ KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 3299. 1907.

²¹⁴ KRA Joutseno, Vesikkola. Elsa Kutila 154. 1936; KRA Mäntyharju. A.H. Rakolainen b) 10. 1890.

²¹⁵ KRA Mäntyharju. J. Karhu 3453. 1936. Eva Kristiina Piiraa, 93 v.

²¹⁶ KRA Mäntyharju. A.H. Rakolainen b) 9. 1890.

²¹⁷ KRA Kangasniemi. Oskari Kuitunen b) 1994. 1933. - em. Aino Laitinen, 20 v.

²¹⁸ KRA Kangasniemi, Pylvänälä. Oskari Kuitunen b) 125. 1911. – Leski-emäntä Maria Ylönen, 45 v.

²¹⁹ KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 3482. 1937. Em. Iita Romo, 62 v., harjunmaalainen.

Kankaankudonnasta on Etelä-Savon ja -Karjalan lisäksi ennustettu eliniän pituutta muuallakin Suomessa.²²⁰ Elämäkulun ennustaminen kankaan etenemisestä liittyy kankaankudonnan yleiseurooppalaiseen perinteeseen.

Ku kangasta juut käyää puomaamaa ja vieras tulloo, ni sanotaa jot: ”Ai kui sie uot pitkäikäne.” Mut jos ollaa lopettamas, ni sit o lyhytikäne. Jos sattuu vieras tulemaa juur silloi kui leikataa, poik, ni sanotaa jot: ”Kuka nyt tappaa toista.”²²¹

Aluillaan tai luomisvaiheessa oleva kangas on luvannut varsin runsaan uskomusaineiston perusteella koko eteläisen Savo-Karjalan alueella taloon saapuvalle vieraalle pitkää ikää, lopuillaan oleva lyhyttä.²²² Uudellakirkolla on aluillaan olevasta kankaasta ennustettu toisinaan myös morsiameksi tulemistä.²²³ ”Pirran piitämät”, pirran liikkumisesta johtuvat aukkojuovat, ovat myös voineet ennustaa pitkää ikää.²²⁴

Kankaan synnyttämisen yhteys lasten synnyttämiseen näkyy kahdessa kankaan lopetukseen liittyvässä savolaisessa uskomuksessa, joissa helppoa synnytystä tavoitellaan nopealla polkusten irrottamisella:

”Ei suak kangasta leikata (irti) ennenku polokuset piästää ensi irti jos meinoo lapsia vällee (so. lyhyin synnytysvaivoin) pyöräötellä.”²²⁵

”Ku piästää polokuset (kankaan kudottuaan) äkkiä irtin ni lapset syntyy hyväst.”²²⁶

Synnyttämiseen liittyvät myös kankaankutomisesta kertovat unet. Mäntyharjun yhdessä muistiinpanossa moinen uni tietää sulhasia, mutta yleisesti kankaankudontaunet ovat tienneet näkijälleen lapsen saamista²²⁷:

Jos kangasta vua kuvot (unissasi), ni kyllä kangaspankko tulloo, jota saat pyörittöä (so. saat lapsen).²²⁸

---

²²⁰ esim. KRA Vimpeli. Hämeenlinnan alakouluseminaari 4899. 1935. Maija Koivusaari.

²²¹ KRA Uusikirkko Vpl. SP 3298. 1907.

²²² mm. KRA Joutseno, Vesikkola. Elsa Kutila 152. 1936; KRA Kangasniemi, Mannila. Oskari Kuitunen b) 572. 1923, Em. Riikka Kuitunen; KRA Uusikirkko VI, Rumpula. Ulla Mannonen 6451. 1938. A. Hietanen, 38 v.

²²³ KRA Uusikirkko VI. Elsa Pukonen 157. 1957. Emäntä Katri Anttalainen, s. 1892.

²²⁴ KRA Uusikirkko VI., Rumpula. Ulla Mannonen 6452. 1938. – A. Hietanen, 38 v.

²²⁵ KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 2058. 1933. – Emäntä Josefiina Saksa, 59 v.

²²⁶ KRA Kangasniemi, Hokka. Oskari Kuitunen b) 473. 1918. – Tal. em. Loviisa Reinikainen, 50 v.

²²⁷ esim. KRA Mäntyharju. A.H. Rakolainen b) 257. 1890.; KRA Koivisto, Römpötti. Ulla Mannonen 783. 1936. -Helena Hasko, 73 v.; KRA Käkisalmi. Ulla Mannonen 2862. 1937. - H. Kallio, 45 v.; KRA Uusikirkko VI. Elsa Pukonen 1321v. 1960. Elsa Pukonen, s. 1899 Uudellakirkolla.

Kankaan kutominen unissa merkitsee lapsen saantia:
jos se on sarkaa, merkitsee se poikalasta, mutta valkea kangas tyttöä.
Jos joku niinkuin unissa kysyy, että ”laitettaisiinko kangasta”, niin ei
lapsi ole vielä alussa, mutta pian tulee.²²⁹

Tosin Uudellakirkolla – kuten monin paikoin muuallakin Suomessa – kankaankudonta on
tiennyt nimenomaan aviotonta lasta:

Mutta jos tyttö /unessa/ kutoi kangasta, tai laittoi sitä kangaspuihin, tiesi
se että hän saa lapsen ennen vihkimistä, tai ainakin on jo ”pajoi päi”
(raskaana) vihille mennessään.²³⁰

Kankaankudontaan liittyvät uskomukset liittyvät konkreettisen etenemisen lisäksi lähes
poikkeuksetta kasvuun ja elämään: talousmagiaan, elämän pituuteen ja lasten saamiseen.
Kangas on koettu toisinaan lähes eläväksi olennoiksi, jota on ollut tarve huijata, jotta
kudonta ja syntyvä kangas etenisivät mahdollisimman sujuvasti.

7.5 NEULANPISTO – OMPELEMINEN, PAIKKAAMINEN JA KÄYTTÖÖNOTTO

Myös ompelemiseen liittyy joitakin pyhätyökieltoja, jotka viittaavat yleensä pistämiseen.
Etelä-Savossa on esiintynyt useita Talvi-Mattiin (24.2.) liittyviä ompelu-uskomuksia.
Mikkelin pitäjässä ei saanut Mattina seuloa, etteivät ihmisten päät ”tulisi rahkaan”, eikä
neuloa, ettei saataisi pistoksia.²³¹ Juvalla seulominen ja neulominen Mattina toi
perheeseen pistoksia ja rupia.²³² Monin paikoin eri puolilla Etelä-Savoa neulominen Talvi-
Mattina johti käärmeenpistoisiin kesällä.²³³

Taipalsaarella neula tarttui suuhun kiinni, jos pyhänä ommellessa laittoi neulan
suhunsa.²³⁴ Hirvensalmella laskiaisena ja Mäntyharjulla Matinpäivänä neulominen tai

---

²²⁸ KRA Kangasniemi, Rauhajärvi. Oskari Kuitunen b) 2758. 1935. Emäntä Ruusa Laitinen, 56 v.,
rauhajärveläinen

²²⁹ KRA Mäntyharju, Halmeniemmi. Alli Raila 878. 1939. - Maria Ahtiainen, s. 1870.

²³⁰ KRA Uusikirkko VI. Elsa Pukonen 1321jj. 1960. -Elsa Pukonen, s. 1899 Uudellakirkolla.

²³¹ KRA Mikkelinpitäjä. F.A. Hästesko 331. 1907. H. Liukkonen.

²³² KRA Juva, Teivaa. A. Rimppi b) 250. 1897-98. - Kustava Hakonen, 54 v.

²³³ KRA Mäntyharju. J. Karhu 3355. 1936. Miina Karhula, 78 v.; KRA Mikkelin maalaiskunta. Jalmari Lahti
444. 1908. - Hilda Björninen; KRA Juva, Koikkala. T. Pasanen 686. 1899. - Maijaliisa Turunen, 60 v; KRA
Joroinen. A. Kinnunen 349.1886. Olli Kolehmainen, 64 v; tai käärmeiden näkemiseen (KRA Mäntyharju.
Rakolainen, A.H. 7. 1890.

²³⁴ KRA Taipalsaari. Hämeenlinnan alakouluseminaari 28519. 1944.

parsiminen saattoi näkemään kesällä käärmeitä.²³⁵ Pyhätyökieltoihin voidaan lukea myös seuraava varoitus:

Taikoja

”Pyhänä jos ompelet niin Jumala pannoo siun viimisellä tuomiolla ompelemmaa” sano miun mummoin²³⁶

Esiliinan paikkaamisella on ollut negatiivisia seurauksia: Kangasniemellä emäntä Arma Huikko on varoittanut, että ”ei suap paikata esiliinoosat tyttäret tekköö huorin”.²³⁷ Vastaavia, tytärten aviottomien lasten saamiseen liittyviä varoituksia tunnetaan muualtakin Etelä-Karjalasta.²³⁸

Arkistomateriaali sisältää myös yksittäisiä ompelu-uskomuksia. Opettaja Liina Pulliaisen mukaan ommellessa lankaan tullut solmu oli ”rikkauden solmu, s.o. siitä työstä rikastuu”.²³⁹ Uudellakirkolla kerrottiin, että jos tyttö tai joku hänen omaisistaan näki unta, että tyttö ompeli tai valmisteli tükkejä ja vuodevaatteita, se tiesi pikaista avioliittoa.²⁴⁰ Laajasti keruupaikkansa suhteen määritelty (”Savo tai Karjala”) muistiinpano kertoo, että vaatteiden paikkaaminen unessa tietää rikkautta sille, kenen vaatteita paikataan.²⁴¹

Lapsen ensimmäiset vaatteet piti valmistaa käytetystä kankaasta, siellä muuten lapsesta tulisi tuhlaavainen²⁴². Vastaava uskomus on tunnettu myös muualla Suomessa²⁴³. Juvalla lapsen ensimmäinen paita on tehtävä kerralla eli ”samalla istuinsijalla, jottei lapsesta tule ”hupa” eikä ”likasiivoinen”.²⁴⁴ Raudussa äidin vihintäleningistä tehty ensimmäinen paita sai lapsen rakastamaan äitiään.²⁴⁵ Liian hienojakaan eivät vaatteet saaneet olla:

---

²³⁵ KRA Hirvensalmi. Katri Kaukonen 1695. 1937. Eeva Esliabet Björninen, s. 1878; KRA Mäntyharju. Kytö, A. 43. 1891.

²³⁶ KRA Säkijärvi, Rokkola. Ulla Mannonen 6429. 1938. H. Suni, 82 v.

²³⁷ KRA Kangasniemi, Paappala. Oskari Kuitunen b) 1729. 1932. Em. Arma Huikko, 51 v, paappalalainen

²³⁸ mm. KRA Uusikirkko VI., Ino. Ulla Mannonen 11883. 1941. T. Lotsari, 68 v.; KRA Karjalan kannas. Maria Ruutu b) 357. 1926-33.

²³⁹ KRA Kivennapa. Liina Pulliainen 1402. 1954. Opettaja Liina Pulliainen, s. 1901.

²⁴⁰ KRA Uusikirkko VI. Elsa Pukonen 1321ii. 1960. Elsa Pukonen, s. 1899 Uudellakirkolla

²⁴¹ KRA Savo tai Karjala. L.V. Pääkkönen 461. 1893.

²⁴² mm. KRA Mäntyharju. A.-H. Rakolainen b) 225. 1890; KRA Rautu. Helena Onttonen 3711. 1951; KRA Kangasniemi, Pylvänä. Oskari Kuitunen b) 117. 1911. Leski-emäntä Maria Ylönen, 45 v., Pylvänä

²⁴³ esim. KRA Koski & Karinen. Eelis Kesälä 63. 1910.

²⁴⁴ KRA Juva. V. Hytönen 219. 1899. Ulla Häkkinen, 64 v.

²⁴⁵ KRA Rautu. Lauri Laiho 2019. 1935. – Anni Jääskeläinen, 50 v.

Äitivainookis sano enne, että ku ne (lasten äidit) niitä hurnuja (l. herrashetaleita) niijem piäle laittaa (synt. jälkeen), ni silläh niistä (lapsista) hupija tulloo.²⁴⁶

Neula on esine, johon on liitetty monenlaisia uskomuksia itsessään. Varsinaisiin ompelu-uskomuksiin liittyy neulan lainaamisen kiello: tämä uskomus muistetaan tänäkin päivänä esimerkiksi Espoossa, jossa senioriryhmästä useampi kertoi tuntevansa kyseisen kiellon, kun heille kädentaitouskomuksista keväällä 2013 luennoin. Kivennavalla on toiselle neulaa antaessa pitänyt pistää ottajaa, ”ettei tule vihamies”.²⁴⁷ Naapurista neulan lainaaminen on tuonut vihan talojen välille.²⁴⁸ Pienessä yhteisössä vihoihin joutumista ymmärrettävästi pelättiin ja varottiin tosissaan:

Eikä niitä esineitä saanut toiselle lahjoittaakaa, jos esim: antoi neulankii toiselle niin sillo tulloot vihat välille, vaik oisiit kuin hyvät ystävät. Kyllä vanhat sitä niin kovasti pelkäsivät, ei ne naapurista neulaa tuoneet, ja varoittiit lapsiakkii.²⁴⁹

Ompeleminen ja kalma

Vaatteen valmistumisesta on ennustettu myös joko tekijän tai käyttäjän kuolemaa. Sattumalta oikean mittaiseksi päätynyt lanka tai kangas ovat kertoneet samanlaista samanlaiselle –ajattelun mukaisesti elämänlangan tai –kankaan mitan tulemisesta täyteen. Kangasniemeläinen 62-vuotias ammattiräätäli Vilppu Kuitunen on kertonut, että jos langan säie loppuu juuri kun vaatekappalekin valmistuu, on se räätälin viimeinen työ.²⁵⁰

Kuitunen kertoo myös, että

Nyt on Huapalahen Iitalle viimeh hamet tekkeellä taekka sitte minulla viimemev vuatekappale: Helemavuor tul niim parraam pittunen, ett ej ole yhtääv vajjee eikä yhtäkäs liikoo. Se tul niim mittoomatap parraam pittuinen.²⁵¹

---

²⁴⁶ KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 2361. 1934. Em. Ruusa Laitinen, 55 v.

²⁴⁷ KRA Kivennapa. Liina Pulliainen 1447. 1954. Opettaja Liina Pulliainen, s. 1901.

²⁴⁸ KRA Säkijärvi, Rokkola. Ulla Mannonen 6428. H. Suni, 82 v.

²⁴⁹ KRA Kuolemajärvi, Kolkola. Ulla Mannonen 10560 b. 1939. Helena Parkki, 54 v.

²⁵⁰ KRA Kangasniemi, Mannila. Oskari Kuitunen b) 573. 1923. Räätäli Vilppu Kuitunen, 62 v.

²⁵¹ KRA Kangasniemi. Oskari Kuitunen b) 580. 1923. Räätäli Vilppu Kuitunen, 62 v.

KRA:n Etelä-Karjalan ja Etelä-Savon aineistossa on vain muutamia mainintoja kuolinvaatteiden valmistamisesta vainajalle, vaikka muualta maasta näitä löytyy runsaasti lähtien vaatteiden solmuttomalla langalla ompelemisesta. 80-vuotias mökin emäntä Mari Haapanen on kertonut Samuli Paulaharjulle, että ”jos kuolevalle valmistetaan vaatteita josen läsiessä, niin kuolema tuloo sukkelaan”.²⁵² Haapanen on ilmeisesti selittänyt asiaa Paulaharjulle vielä samana päivänä päivätyssä muistiinpanossa tarkemmin: ”Jos mie kävisin tekemään kuolevalle vaatteita, niin se kilkistyy siinä ajassa kun niitä tehdään ja sitten se kuoloo. Mutta jos se ei kilkisty sillä aikaa, niin se ei kuolekaan, vaan paranee”.²⁵³ Jos ihminen kuitenkin kuoli, Mäntyharjulla kerrotaan, että ruumiille puettiin ”alusvaatteet, päällyysvaatteet, hattu (naisille liina päähän, käsineet käsiin ja sukat jalkaan. Jollei täydellisesti puettu, niin sanottiin vainajan tulevan niitä hakemaan.”.²⁵⁴ Kortti ei kuitenkaan kerro, olivatko vaatteet tässä tapauksessa täysin uusia.

Neula ja kuolema liittyvät uskomusaineistossa tiiviisti yhteen. Rautaiseen tai vaskiseen neulaan on yhdistetty kalman väkeä: kuolleen tai tämän vaatteiden kanssa kosketuksissa ollut neula oli voimakas taikaesine (Siikala 2008: 175). Reen tekeminen painavaksi, ”painajaisen” laittaminen rekeen yleensä joko vainajaa tai hääväkeä kuljettaessa, on tyypillinen suomalainen taika-aihelma, josta syytettiin pahansuopia ihmisiä (Heikinmäki 1981: 453). Juvalla se onnistui laittamalla salaa rekeen kolme yötä ruumiin kantapäässä ollut neula.²⁵⁵ Kalmalla varattu neula soveltui hyvin myös lemmentaikoihin. Monimutkaisilta kalskahtaviin taikoihin lisättiin usein vielä tärkeä luku kolme. Kangaslammella kuolleen kallossa tai kantapäässä kolme yötä kiinni olleella vaskineulalla otettiin verta kolmesta kohdin omasta vasemmasta nimettömästä, nimettömästä varpaasta ja rinnasta ja pistettiin tämä ”suoloihin”, jotka syötettiin pojalle.²⁵⁶ Nimettömyys ja vasemmanpuoleisuus viittaavat uskomusperinteessä tuonpuoleiseen (Siikala 2012: 296).

Lemmentaioissa nähdään myös kuvaava esimerkki perinteen muuntumisesta. Etelä-Savon Kangasniemellä Paappalan kylässä Oskari Kuitunen on haastattanut vuonna 1911 emäntä Arma Huikkaa, jonka mukaan toivotun henkilön sai ikävöimään itseään, kun pisti neulan, jolla oli ommeltu kolmen ruumiin käsi- ja jalkasiteitä, tämän vaatteisiin.²⁵⁷ Kuitunen on haastatellut myös emäntä Iita Toivakkaa – ensin samana vuonna kuin Huikkaa ja

---

²⁵² KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 16674. 1932. - mökin emäntä Mari Haapanen, 80 v. 30.8.1920

²⁵³ KRA Uusikirkko Vpl. Samuli Paulaharju 16675. 1932. - mökin emäntä Mari Haapanen, 80 v. 30.8.1920

²⁵⁴ KRA Mäntyharju. J. Karhu 3959. 1936. < Johannes Haapio, 91 v.

²⁵⁵ KRA Juva. T- Pasanen 491. 1899. < Kalle Lanteinen, 48 v.

²⁵⁶ KRA Kangaslampi. O.A.F Lönnbohm 511. 1894. Seppä Turusen vaimo, n. 45 v.

²⁵⁷ KRA Kangasniemi, Laitala. Oskari Kuitunen b) 188. 1911. – Emäntä Arma Huikka, 31 v., Paappala

uudelleen 23 vuoden kuluttua. Iita Toivakalta Kuitunen on saanut talteen kaksi hieman toisistaan poikkeavaa versiota samasta uskomuksesta, mikä kiintoisasti samalla kuvaa muistitiedon muuntumista samankin kertojan suussa:

Poika saa tytön, tyttö pojan ikuiseksi rakastajakseen kahdenkeskisessä rakastelussa, kun sellaisen neulan, jolla on ruumiin käsi- ja jalkasiteitä kiinni ommeltu kiertää itsensä ja toverinsa ympäri, neuloo vaatteensa kolmesta kohdasta yhteen hänen vaatteisiinsa ja ratkoo sitte neulokset irti veitsellä hänen tietämättään.²⁵⁸

Ku semmoisela neulala, jolla on kuolleev vuatteet neulottu, ni semmoisela neulala neuloo ihtesäk kiinit toisee kolomaas perjantak kuusta, sit sen sai, ketä meinas, ku yhelä vuoteela makas. Ja se piti kolomesta kohasta neuloo ileman toisen teitämätä. Sit ku aikasap pit, ni sit piti ottoop pois, ett ei toinen tient.²⁵⁹

Kangasniemen Unnukkalan kylässä työmies Otto Suuronen on kertonut Kuituselle, että silmänearla on valmistettu laittamalla se kuolleen huulten väliin kolmeksi yöksi. ”Ensimmäisenä yönä käyvvää pistämässä yhen kerra (Neulalla) sev venykevvuatteel läpi ja sit laitetaa tuas huuliiv vällii”, toisena yönä kaksi ja kolmantena kolme kertaa, jolloin neula on seuraavana aamuna valmis. ”Ketä tahotaa toisiisat tartuttoon ni se neula panna sen vuatteisii”, ja kun se, jolla on neula vaatteissaan, on yhdynnässä, ni se tarttuu kiini, ett ei piäsep pois, ennenku se taikamestar ottaa sen neulam pois.²⁶⁰ Se, onko taian motiivina kyseessä kiusanteko, salasuhteen paljastaminen vai muuntunut lemmentaika, ei tästä uskomuksesta paljastu.

Uuden vaateen käyttöönnotossa vaate on pyritty vahvistamaan käyttäjänsä suojaavaksi. Uudet vaatteet on monin paikoin Suomessa²⁶¹ puettu ensimmäisenä kirkkoon, jolloin niiden on uskottu kestävän kauemmin. Etelä-Karjalasta tästä on maininta Kivennavalta.²⁶² Suojaamista on harjoitettu myös mm. Pohjois-Savon Pihtiputaalla, jossa uusi vaate ”saunan kiukaalla lämmiteltiin ja poltettiin, ettei vaateen haju ja voima ruumiiseen päässyt”.²⁶³ Kun uusi vaate on puettu päälle tai annettu käyttäjälle, tilanteen yhteyteen on

---

²⁵⁸ KRA Kangasniemi, Hokka. Oskari Kuitunen b) 294. 1911. Emäntä Iida Toivakka, 28 v.

²⁵⁹ KRA Kangasniemi, Hokan Marttila. Oskari Kuitunen b) 2491. 1934. Emäntä Iida Toivakka, 51 v.

²⁶⁰ KRA Kangasniemi, Unnukkala. Oskari Kuitunen b) 2494. 1934. Työm. Otto Suuronen, 55 v.

²⁶¹ esim. KRA Perniö. Vilho Myrsky b) 127. 1915. K. Vuori, itsellisvanhus, 80 v., Tuohitun kyl.; KRA Punkalaidun. Hilja Moisio b) 136. 1937; KRA Urjala. Hämeenlinnan alakouluseminaari 6965. 1938. Fanny Hakala, 54 v.

²⁶² KRA Kivennapa. Liina Pulliainen 1496. 1954. Opettaja Liina Pulliainen, o.s. Pyykkö, s. 1901.

²⁶³ KRA Pihtipudas, Sydänmaa. Pihtiputaan kirjall.seura, Niilo Huttunen 792. 1893. Vaimo, 38v.

eri puolella Suomea liitetty onnentoivotuksia joko itselle tai toiselle²⁶⁴ Savossakin on tunnettu hokema:

Sillon ku uus paita pantii piäle, ni sanottii, että paita hajale ja mies terveeks.²⁶⁵

Vaatteen ompeleminen on ollut huomattavasti kuitujen työstöä, kehräämistä ja kankaan kutomista lyhyempi prosessi. Siitä huolimatta on kiinnostavaa, että siihen liittyvät uskomukset ja ylipäänsä kerätty tieto on melko vähäistä. Ompelutavoista löytyy kansatieteellisestä kirjallisuudesta vain hyvin vähän tietoa - kehräämisen ja kutomisen työvaiheisiin on kiinnitetty huomattavasti enemmän huomiota. Sama mielenkiinnottomuus prosessia kohtaan heijastunee myös Kansanrunousarkiston materiaalissa: ompelusuksista ei kenties ole tullut mieleen sen kummemmin kysyä, vaikka niitä mahdollisesti olisikin ollut. Vaihtoehto tälle on myös se, että vaateen valmistamisen vaiheet on katsottu niin leimallisesti yhteenkuuluviksi, että tiettyä vaatetta varten kankaan kutominen ja sen ompeleminen on koettu samaksi tapahtumaksi.

7.6 PÄÄTELMÄ USKOMUSAINESTOSTA

Tässä luvussa olen pyrkinyt kartoittamaan tekstiilitöihin liittyviä uskomuksia Etelä- Savon ja Etelä-Karjalan alueilla. Tiettyjen motiivien toistuminen on Kansanrunousarkiston kansanuskon kortiston uskomusaineistossa voimakasta, mutta toisaalta yksittäisiä ja toisaalla esiintymättömiä motiiveja on yllättävänkin runsaasti. SKS:n kortistomateriaalissa huomattavaa on sen keskittyminen tietyille paikkakunnille, kuten esim. Etelä-Savon Mäntyharjulle ja Kangasniemelle ja Etelä-Karjalan Uudellekirkolle. Kiinnostavaa on toisaalta myös tiettyjen aihepiirien, kuten värjäämisen, lähes täysi näkymättömyys tutkimillani alueilla. Kerääjien kysymykset ovat selvästi vahvasti määritelleet karttunutta keruuaineistoa.

Jaan tekstiilien valmistukseen liittyvät kortistouskomukset pääpiirteissään kolmeen ryhmään: pyhätyökieltoihin, oman onnen suojaamiseen liittyviin toimiin sekä työn onnistumista edesauttaviin toimiin. Naiset ovat tiedostaneet käsityötaidon merkityksen tekstiilien valmistuksessa, mutta odottamattomat tai selittämättömät ongelmat ovat saaneet

---

²⁶⁴ esim. KRA Alavus. Taimi Pitkämäki 220.1938; KRA Vuonninen. Samuli Paulaharju 4417. 1911. Anni Lehtoni, 43 v; KRA Kemijärvi. J.W. Murman III:32. 1854.

²⁶⁵ KRA 1937 Kangasniemi, Pöyhö. Oskari Kuitunen b) 2944. Tal. Topia Romo, 83v.

epäilemään jotakuta muuta – usein tarkemmin määrittelemätöntä yliluonnollista - huolen aiheuttajaksi. Vaikka käsityön tekijä olisi mielestään tehnyt kaiken huolellisesti ja oikein, on prosessi eri vaiheineen silti toisinaan osoittautunut ongelmalliseksi. Syyllistä epäonnistumiselle on haettu sekä ulkopuolisista voimista että jostakin prosessin aikaisesta epäsuotuisasta teosta. Työn onnistumista ja asioiden selvittämistä on pyritty helpottamaan maagisin keinoin samanlaista samanlaiselle -ajattelun (similia similibus), osa kokonaisuudesta -ajattelun (pars pro toto) tai mitä tapahtuu esineelle, tapahtuu omistajalle - ajattelun (sympatian laki) kautta (Siikala 2008: 174-175; Naakka-Korhonen 2008: 206-207).

Erityisesti lampaiden keritsemisen suhteen työn aloittaminen uuden kuun aikaan on katsottu tärkeäksi villan laadun kannalta. Paimenvillan jättäminen lampaan lautasille saattaa kenties liittyä enemmän lammaslykkyyyn kuin pelkkään villaonneen. Kuitupellavan kasvuun ei liity yhtä taajaa uskomusaineistoa, vaikka senkin menestymistä ja rikkaruohottomuutta on pyritty edistämään talvella lunta kitkemällä ja taioilla, jotka estävät pellavaruosteen pääsyn pellavamaahan. Työkiellot liittyvät erityisesti pyhäpäiviin ja kehräämiseen, mahtoihan suuritöistä urakkaa houkuttaa jatkaa myös hiljaisina pyhäpäivinä. Eurooppalaiseen tapaan kehruukieltoja on liitetty myös torstaihin. Urakasta on kyse myös vaatimuksissa saada tietty määrä villoja kehrättyä esim. kekriin tai laskiaiseen mennessä. Kieltojen rikkominen näyttää usein johtaneen ilkeämielisen yliluonnollisen olennon ”kummitteluun”, erityisesti joulun ja pääsiäisen aikoihin. Helppointa olisi tulkita olento piruksi, mutta uskomukset saattavat kantaa kaikuja myös kuitukasvien suojelijan tai kädentaitoihinkin liittyvän jumalattaren valvovasta silmästä.

Matinpäivän ja laskiaisen käärmeiden näkemiseen liittyvillä kehruu- ja ompelukielloilla lienee jonkinlainen tausta langan ja käärmeen samankaltaisuudesta. Laskiaisen rooli erityisesti kuitukasveihin liittyen näkyy aineistossa muutenkin merkittävänä: laskiaisena sorkkarokan syönnin jälkeen ”rasvanäpeillä kehrääminen” esiintyy taajaan pellavan ja hampun kasvua edistävänä uskomuksena puhumattakaan tutusta ”pitkien pellavien” laskemisesta. Värttinän ja lankakerän maagista naiseutta symboloiva rooli näkyy uskomusaineistossa erityisesti paran tekemisen yhteydessä. Vähäisen aineiston perusteella näyttää myös siltä, että lankakerän aloittaminenkin on maagista toimintaa: kerän aloituksena käytetty esine on altis päätymään taikavälineeksi (katso myös laululangan syntyminen tyhjästä luvussa 8.3).

Kankaan yhteys syntymään, kuolemaan ja elämän ennustamiseen on jokseenkin kiistatonta suomalaistakin aineistoa tarkastellessa. Syntyvästä kankaasta tai ommeltavasta vaatteesta

on ennustettu taloon saapuvan vieraan elämän pituutta, kankaan irrottamisesta synnytyksen vaiheita. Suuri osa kankaankudontauskomuksista liittyy myös kankaan konkreettiseen onnistumiseen, kuten harmilliseen kudelman loppumiseen kesken kankaan ollessa vielä tekeillä. Ompelu-uskomukset ovat sen sijaan hajanaisia, mutta näyttäisivät sisältävän nimenomaan pistämisen symboliikkaan liittyvää aineistoa sekä uusien vaatteiden suojaaviin ja tulevaa ennustaviin ominaisuuksiin liittyviä merkityksiä. Vaatteiden ompelemisen merkitykset voinee yhdistää jossain määrin myös kankaankudonnan tulevaa ennustaviin piirteisiin. Tärkeä merkitys liittyy myös kankaasta ommeltavan vaateen maagisiin ominaisuuksiin: koska vaateen katsottiin olevan osa kantajaansa, siihen siirtyi myös sekä tekijän että kantajan elinvoimaa. Siten ajateltiin, että vaatteelle tapahtuva asia voi tapahtua myös ihmiselle. (Heikinmäki 1981: 575.) Tähän liittyy myös esim. keskisen Suomen Pihtiputaalla ja Viitasaarella tunnettu ajatus siitä, että neliniitinen (eli monimutkaisemmin ja työläämmin kudottu) kangas ei sovi taikakäyttöön, vaan kyseessä pitää olla yksinkertainen, kaksiniitinen palttinakangas. Neliniitisen kankaan kutoja olisi vaarassa sotkeutua osaksi taikaa. (Issakainen 2012: 135-136.) Käsittelen aihetta myös paitaa koskevassa osiossa luvussa 8.2.2.

Värttinällä kehrääminen erityisesti laskiaisena johti lampaitten pyörötautiin, eli pyörivä liike sai aikaan pyörivää liikettä. Lanka ja käärme puolestaan yhdistettiin pituutensa puolesta. Nöyhtä kangaspuiden alta vietiin kauas, jotta saataisiin pitkä kangas seuraavalla kutomiskerralla. Maagisesti ajatteleva ihminen ei aina erota uskomuksellisia ja reaalisia syy- ja seuraussuhteita. Näin uskomuksen ja todellisesti vaikuttavan asian välinen ero on uskomuksia tutkittaessa toissijainen.

Kädentaitouskomusten saralla lukija jää helposti pohtimaan keräämättä jääneen materiaalin runsautta. Selvästi uskomuksia on moniin kädentaitoihin liittyen ollut runsaastikin, mutta kerääjien kysymykset ovat vain sivunneet niitä tai jättäneet aiheet huomiotta.

Runoaineistossa, jossa runoja ei ole juurikaan kerätty kädentaitotematiikan mukaisesti, vaihtelu aiheiden välillä on suurempi.

8. NAISET JA TEKSTIILIEN VALMISTUS SUOMEN KANSAN VANHOISSA RUNOISSA

Etelä-Savo ja Etelä-Karjala kuuluivat 1800-luvulla samaan kulttuuripiiriin. Matti Sarmelan mukaan itäisessä kulttuurissa sosiaalisiin yhdessäolotilaisuuksiin kuuluivat nimenomaan laulut, eivät niinkään tarinat. Maata viljelevät kausimetsästäjät pitivät vanhaa perinnettä yllä miesten ollessa usein pitkiä aikoja kalassa ja erämatkoilla ja naisten hoitaessa kodin piiriä. Savolaiset kilpailivat yksilöllisen puhumisen ja sanomisen taidossa varsinaisen tarinoinnin sijaan. Karjalan ja Inkerin alueella kerrontatapana vielä 1800-luvulla olivat nimenomaan vanhantyylliset kalevalamittaiset eepiset ja lyyriset laulut, joita esittivät erityisesti naiset, vaikka läntisellä alueella kalevalamittainen perinne olikin jo pitkälti väistynyt rekilaulujen ja loppusoinnun tieltä. (Sarmela 1994: 31.) Runolaulu kuului arkeen ja juhlaan monimuotoisena: loitsuina, viihteenä ja jonakin niiden väliltä.

Tämän luvun aineistona ovat Suomen Kansan Vanhat Runot –kokoelman (SKVR) Savon kaksi ja Etelä-Karjalan neljä runoaineistoa sisältävää nidettä. Savon niteiden suhteen käytän ainoastaan Etelä-Savosta peräisin olevaa aineistoa. Aineisto on käyty läpi pääpiirteissään kirjojen ja verkkokorpuksen ristiinlukemisen avulla siten, että olen silmäilyluvulla poiminut kirja-SKVR:stä kädentaitoja sivuavat runot ja hakenut ne sähköisessä muodossa tiedostoon. Aineisto tarjoaisi runsaasti mahdollisuuksia tarkempaan tutkimukseen, mutta tämän tutkimuksen puitteissa keskityn kädentaitojen kuvauksiin ja niiden merkitykseen melko suoraviivaisen katsantotavan kautta. Kansanrunousarkiston materiaalilla on runotutkimusluvussani (8) pienempi rooli kuin SKVR:llä uskomusluvussa (7), sillä SKVR:stä löytyy huomattavasti enemmän uskomuksellista materiaalia kuin KRA:n arkistoaineistosta runoihin vertautuvaa aineistoa.

SKVR:n Etelä-Karjalan aineistojen toimittaja Väinö Salminen avaa Etelä-Karjalan runoalueen keruun taustoja ja toteaa alueen toisintomäärän olevan suurempi kuin miltään muulta perinnetalueelta kerätty, mikäli Inkeri katsotaan kolmeksi eikä yhdeksi yhteneväiseksi alueeksi. Kun SKVR:n Etelä-Savon toisintomäärä on SKVR:n verkkokorpuksen haun mukaan 5300, Etelä-Karjalan SKVR käsittää Salmisen mukaan 13 444 toisintoa (verkkokorpuksen haun mukaan 13 637). Muun muassa Elias Lönnrot keräsi runsaasti runoja matkallaan vuosina 1836-37, mutta alueellisessa keruussa

kunnostautui erityisesti Sakkolan kirkkoherra Adolf Neovius, joka tallensi Sakkolan, Raudun, Metsäpirtin ja Pyhäjärven alueelta noin 800 toisintoa. (SKVR XIII2: 578.

Savolaisen ja karjalaisen kulttuurin yhteneväisyys ja eriäväisyys näkyy aineistossa, vaikken eroa tässä tutkimuksessa korostakaan. Savolaisissa runoissa korostuvat loitsut ja myyttirunot, eteläkarjalaisissa taas pitemmät lyyriset runot, kuten Anna-Leena Siikalakin on todennut (2012: 204). Eteläkarjalaisen aineiston runsaus tosin tasoittaa tätä eroa. Monia runoteemoja löytyy molemmilta alueilta, mutta toisaalta jotkut aiheet näyttäivät olevan tyypillisiä vain toiselle.

8.1 TAIVAISET TAITAJAT – KÄDENTAI DOT MYYTEISSÄ JA SYN NYISSÄ

Nelinpyhin virttä.

Keträsin kesöisen päivän
Kultasesta kuontalost
Vaskisella värttänällä;
Kultakuontala ei kulunut,
Vaskivärttänä ei väsynyt. --²⁶⁶

Vaikka Etelä-Savon runoaineisto on määrällisesti Etelä-Karjalaa selvästi vähäisempi, koko Savon alueen runojen painottuminen maagisiin ja myyttillisiin aiheisiin on huomattavaa. Loitsuja pidetäänkin savolaisille hyvin tyypillisenä perinteenlajina. Savosta on syntyloitsujen lisäksi tavattu mm. parannusihmettä kuvaavia kertomusloitsuja, rukousloitsuja, manauksia, maanitteluja ja toivotuksia. Loitsuja ja myyttirunoja on toki tallennettu myös Etelä-Karjalasta, mutta tekstiilitöihin liittyvät myyttiset aiheet painottuvat nekin Savoön. (Siikala 2008: 176.)

Varsinaisissa myytti- ja syntyrunoissa kädentaidot esiintyvät pääasiallisesti vain sivujuonteina. Siitä huolimatta kädentaidot esittäytyvät merkityksellisinä luomisen ja uuden synnyttämisen välineinä, oli sitten kyseessä Väinämöisen veneenveisto, tulikipunan metsästämiseksi tehtävää verkkoa varten kehrätyt langat, kultaisen loimilangan katkaiseva neito tai tinaneulalla ompeleva Maria-neitsyt. Itämerensuomalaisen kulttuurin alueella myyttiset naishahmot, kuten Kuutar, Päivätär ja Pohjolan emäntä, liittyvät luonnonilmiöihin ja ilmansuuntiin (Siikala 2012: 288). Päivätär on Suomessa korvautunut luultavasti keskiajalla toisella elämänvoimaa edustavalla hahmolla, Neitsyt Marialla

---

²⁶⁶ SKVR IV3. 3350. Koprina, Valasniekka. Väinö Salminen. n. 1227. 1907.

(Siikala 2012: 177). Kun miehet ovat suomalaisessa mytologiassa kulttuurin luoja, naiset ylläpitävät kosmosta ja siten myös elämän jatkumista (Siikala 2012: 289). Yleensä toiseutta edustavat henkilöt työskentelevät metallisilla, joskus myös kivisillä työvälineillä. Metallia liitetään itämerensuomalaisessa perinteessä yleensä yliluonnolliseen ja maailmojen välillä liikkumiseen (Siikala 1991: 246).

Kuten Mirjam Mencej artikkelissaan osoittaa, kehrääminen on, ellei yleismaailmallinen, ainakin yleiseurooppalainen ja –slaavilainen taito, joka yhdistyy tämän- ja tuonilmaisen välillä kulkeviin naishahmoihin (2011: 61). Anna-Leena Siikala kritisoi monien aiempien tutkijoiden taipumusta selittää eurooppalaisen perinteen naishahmojen samankaltaisuudet kristinuskon naishahmoilla ja muistuttaa, että keskiaika toi tullessaan uutta perinnettä eikä selitä yhtäläisyyksiä muinaissaksalaisten tai -skandinaavisten piirteiden kanssa: ”Kohtaloa määrittävien naishahmojen samankaltaisuus eri perinteissä johtuu kristillisen lähteen sijasta pikemminkin jatkuvista ja monimuotoisista perinneprosesseista, joiden seurauksena niin itä- kuin länsieurooppalaisestakin traditiosta löytyy yhteneviä mielikuvia ja metaforia.” (Siikala 2012: 196-197.)

Kaskikulttuurin alueilla hyvin tunnetut tulen synty -loitsut olivat aikansa käyttörunoutta (Siikala 2012: 326). Tulen synnyn perusrakenteeseen kuuluu useimmiten ”yöllä liina kylvettiin” ja ”veljet verkkoa tekevät, sisarukset keträivät” -lauseet. Liinan kylvö- ja Verkon kudonta -osioita on pidetty omina syntymyytteinään (Sarmela 1994: 129). Runoissa liina eli hamppu kylvetetään ja käsitellään yleensä pimeässä, yöaikaan, ja tavallisesti sen kasvatukseen kuluu vain yksi yö tai päivä.²⁶⁷ Yliluonnollisen nopea kasvu ja työnteke viittaa suoraan myös yliluonnollisiin tekijöihin ja ympäristöön, kuten metsäpirttiläisen, ahkerasti kerääjille laulaneen Jerlan Outen runossa:

Laha mie laulan uutta virttä, / uutta virttä ja verestä,
syväнкуuir syntynyttä, / talvell' tapahtunutta.
Eroliina kylvettiin, / kuutamoll' koirittiin²⁶⁸,
yöll' ne vietiin vettie, / yöll' ylös nostettiin.
Vieläks' veljekset elliät? / Vielhä veljekset elliät,
vellot verkkoa kuttuot, / sisarukset keträjiät.
Vielhä veljekset elliät, / vellot verkkoa kuttuot,
sisarukset keträjiät.

---

²⁶⁷ esim. SKVR VII 3188. Savonranta. Väisänen, O. n. 20. -1911. Lassi Villanen; SKVR VII 3190. Joroinen. Kinnunen, A. n. 273. -11/3 1884. Hyviänniemi n. 3. Antti Brask, loismies, n. 55 v.

²⁶⁸ koiriminen: hampun emi- ja hedekukkaisten varsien erottaminen. Hedevarsista eli koiraista saatiin hienompaa kuitua, eli liina koirittiin. (Räsänen & Räsänen 2008: 416.)

Suatii verkko valmihiks' / siit' vietii vesille verkko.
Suatii silijä siika, / suatii halija hauki,
halaistii hauvin vatsa, / sielt luikaht punakeronen.
Puhastiin punakeronen, / sielt tul' tulikipuna.
Se poltti aitan ahvenii, / kojien kaikilta kaloilta.
Ahvenet alas männeet, / särin lillit liukeniit.²⁶⁹

Tulen synnyn tulikalan pyydystämiseen liittyvässä nuotan synty -osiossa yliluonnolliset veljet, sisaret ja välillä muutkin perheen tai suvun edustajat osallistuvat verkon tekemiseen. Anna-Leena Siikala esittelee Suomessa tunnettuja aiheita esim. kolmisormisesta tai teräs- tai vaskilankaa kehräävästä verkonkutojasta, joka on toisinaan – esim. Pohjois-Savon Lapinlahdella – Tuonen tyttö tai poika²⁷⁰, joskus Lapin akka tai Väinämöinen, ja toteaa myyttisten aineiden lisääntyvän loitsutoisinnoissa pohjoiseen ja itään mentäessä (Siikala 2012: 343). Inkerin Hevaallakin sisoit kehräävät lankaa verkkoa varten kuluneesta kivikuontalosta väsyneellä vaskivärttinällä.²⁷¹ Veljien ja siskojen – sukulaisten – sekä samalla naisten ja miesten yhteistyöllä luodaan uusi kulttuurituote, verkko, jolla tulikala ja samalla tuli saadaan pyydystettyä ihmisten hallintaan. Verkko symboloi hampun ja kalastuksen synnyn lisäksi sukupuolten välillä tarvittavaa yhteistyötä elämän edellytysten saavuttamiseksi.

Erityisesti lasten viihdykkeenä käytetty Mikä tuolla näkyy? -säketju on runsaine variaatioineen tuttu Suomen ohella laajasti koko itämerensuomalaisella alueella (Siikala 2012: 193). Ketju päättyy usein neidon tai neitojen kutomisen tai muiden töiden kuvaukseen. Matti Kuusi on pohtinut Neljä neittä -aihelmaa jo vuonna 1963 ja niputtaa Mikä tuolla näkyy? -runot ketjuarvoitusten sarjaan pitäen runoja varhaisina itämerensuomalaisina kosmologisina kuvaelmina (Kuusi 1963: 196-201). Sakkolalaisessa liekkulaulussa kultakangasta kutoo vain yksi neito, jonka kultalangan katkeaminen tuottaa Etelä-Karjalalle tyypillisen ratkaisun – veli tai sulho tuo surevalle neidolle uudet kengät:

---

²⁶⁹ SKVR XIII3 8704. Metsäpirtti, Vaskela. Koskivaara 82. 13. Jerlan Oute.

²⁷⁰ SKVR VII. 3209. Lapinlahti. Hirvonen, J. V. n. 4. -1892. Ollikkala. Hiskias Sääski, synt. 1812.

²⁷¹ SKVR IV2. 1980. Hevaa, Tönttölä. Volmari Porkka. I 173. 1881-83. Paroi, Sakun nainen.

Pääsiäisliekku.

- - Liekku oli niin suuri, että siihen sopi yli viisikymmentä henkeä.
Liekussa laulettiin ahkerasti, jokainen keksi itse joitakin säkeistöjä, joita lauloivat, esim.:

Mie laulan tähän talluon / Tammen keskell' tanhua,
Tammien leviät lehet, / Joka oksalle omenan.
Mikä tuon talon takana? / Tammi on talon takana.
Mikä tammen latvasessa? / Kätkyt on tammen latvasessa.
Mikä kätkyen sisässä? / Hursti o kätkyen sisässä.
Mikä hurstin hupilossa? / Kirja o hurstin hupilossa.
Mikä kirjan kannen alla? Neito o kirjan kannen alla.
Mitä neito siellä tekkyö? Kultakangasta kuttuop,
Hopijaista helskytellyöp.
Taittui yksi kultalanka, / Toinen hopialanka.
Tuota neito itkemähän. / "Älä itke, neito parka,
Tuolt' siu sulhos tulluop, / Tuop siull' uuvet ummiskengät,
Muull' perriel mustat kengät."²⁷²

Kultakankaan kutominen ja langan katkeaminen on erityisesti Etelä-Karjalassa tunnettu motiivi, joka usein päättyy siihen, että sulho tai veli tuo neidolle jalkineet.²⁷³

Tytärsaarelaisessa tuutulaulussa tunnetussa kultakankaan kudonta -motiivissa neito tosin on muuttunut enoksi: ”-- Missä eno on? Suuren kiven alla. Mitäs se siellä tekee?

Kultakangasta kutoo, hopiaista helkyttellee” jne.²⁷⁴ Kultakankaan kutominen on levinnyt laajasti myös muihin runomotiiveihin. Esimerkiksi Heinjoella kultakankaan kutominen ja ummiskenkien saaminen on yhdistetty tulen vihat -loitsun alkuun ja hyistä kauhaa kantavaan ukkoon²⁷⁵, Pyhäjärvellä puolestaan Läksin piennä paimenehen -runoon²⁷⁶.

Etelä-Savosta aiheelma löytyy varsin erilaiseksi perhekuvaukseksi muuttuneena, mutta ajatus on yhä tunnistettavissa:

Muori istuu pöyvän päässä,
Kerii kulta lankaa.
Isäntä istuu pöllkyn päässä,
Tekköö kulta kenkää.
Tytär perää ikkunassa,
Kuttoo kulta kankasta.²⁷⁷

---

²⁷² SKVR XIII1 500. Sakkola. Ok. I, 11, s. 420. Kirkonmäen kk. 1926. Anna Kiiski, 73 v.

²⁷³ esim. SKVR XIII1. 441. Pyhäjärvi. Ahlqvist A 126. 54

²⁷⁴ SKVR XIII4. 10393. Tytärsaari. Laiho, Lauri 3670. 36; myös mm. SKVR XIII4. 10394. Tytärsaari. Laiho, Lauri 3686. 36.

²⁷⁵ SKVR XIII3. 8763. Heinjoki, Ristseppälä. Sonkkila 28. 09.

²⁷⁶ SKVR XIII1. 441. Pyhäjärvi. Ahlqvist A 126. 54.

²⁷⁷ SKVR VII. 461. Savitaipale. Europaeus, Charlotta n. 144. 1849.

Anna-Leena Siikalan mukaan itämerensuomalaiset kolme neitoa muuttuivat Suomessa neljäksi alkusoinnun vuoksi. Tammi, joissa kehto tai vene, jossa neito kutoo usein sijaitsee, on maailmanpuu (Siikala 2012: 195-196). Aado Lintrop, joka verkkoartikkelissaan käsittelee Neljä neittä –runoaihelmaa erityisesti virolaisen ja inkeriläisen aineiston pohjalta, kertoo kutovien neitojen Virossa yhdistyvän Seulasten tähtikuvioon sekä myös normiin tai muihin kohtalottariin (Lintrop 1999). Etelä-Savossa ja -Karjalassa Mikä tuolla näkyy on kyllä tunnettu aihe, mutta neitoja on yleensä vain yksi.

Lintrop väittää, että kaikki runouden myyttisten neitojen teot liittyvät kuolemaan. Virolaisissa runoissa kultakangasta kutoessa lanka katkeaa, Päivättären pihalla kävelevä neito kuulee käen kukkuvan kuolemaa, kampa etsivä neito löytää merestä miekan, alaskaadettu maailmanpuu muuttuu tieksi – Linnunradaksi – Tuonelaan. Neljä neittä ovat Lintropin mielestä muinaisten yliluonnollisten entiteettien hauraita jäänteitä. Nämä hahmot ovat hänen tulkintansa mukaan olleet vastuussa vuodenaikojen vaihtumisesta, ajan kulumisesta ja ihmisen kohtalosta ja tarinat ovat alunperin liittyneet tasaus- ja seisauspäivien juhlintaan. Vyön (tai Suomen alueella kankaan) kutominen on Lintropin mukaan ajan ja elämän kulumisen symboli. (Lintrop 1999.)

Etelä-Karjalassa Neljä neittä -runoaihelmaa ei usein esiinny. Sen sijaan neljä (tai lopputulemaltaan yleensä kolme) neittä liikkuvat ahkerasti Etelä-Savossa: muun muassa Lemillä aitassa asuvista neidoista yksi kutoo kangasta, toinen sorii sormikasta, kolmas kutoo kultavyötä ja neljäs itkee veljeään.²⁷⁸ Neidot käyvät myös lypsämässä Raudan synnyssä rinnoistaan mustaa, valkeaa ja punaista rautaa.²⁷⁹ Aado Lintrop tähdentää, että Oli ennen -aloitus tarkoittaa usein, että laulussa ei puhuta tavallisista ihmisistä (Lintrop 1999). Siikalan mukaan käsitykset neljän neidon luonteesta vaihtelevat, mutta hahmoina nämä raudan synnyssäkin lienevät esikristillisiä (Siikala 2012: 355). Runon neitojen on hyvin yleisesti tulkittu edustavan Neitsyt Mariaa sisarineen, mutta aiheen juuri on todennäköisesti vanhempaa perua (Siikala 2012: 195-196). Kohtalottaret ovat mahdollisesti jälleen kutomassa elämän kudelmaa: inkeriläisten ja karjalaisten runojen katkennutta kultalankaa itkevä neito saattaa Lintropin mukaan symboloida yliluonnollista olentoa suremassa elämänlangan katkaisemista (Lintrop 1999).²⁸⁰ Anna-Leena Siikalan mukaan Mikä tuolla näkyy –ketjuruno kuvaa kosmografista keskusta: myyttistä maailmaa

---

²⁷⁸ SKVR VI2. 6459. Lemi. Kohvakka, Toini n. 536. --1934. Huttula. Taavetti Vainikka, s. 1872 Lemillä. ; vastaava SKVR VII. 279. Lemi. Kohvakka, Toini n. 156. -1933. Kaamaniemi. Ristiina Parjanen; vrt. myös SKVR VI2. 6464. Joutseno. Alava, V. n. 898. --1890. Ravattinen. Kaisa Ravattinen, 53 v

²⁷⁹ esim. SKVR VII 3296. Savoranta. Lilius, L. n. 66. -1888. Kirkonkylä. Matti Hirvonen, 63 v.

²⁸⁰ Inkerissä mm. SKVR IV2 2231. Hevaa, Tönttölä. Volmari Porkka. I 424. 1881-83. Oppoi Vepsästä.

ja sen hallitsijoita (neljä Luonnotarta ja kristillinen neitsytsynnyttäjä):

”Pohjoiseurooppalaisessa muodossaan ne edustivat kristillisen maailmankuvan värittämää käsitystä olemassaolon keskiöstä” (2012: 198-199).

Kuutar ja Päivätär kuuluvat itämerensuomalaiseen, balttilaisvaikutteiseen traditioon ja liittyvät nimiensä mukaisesti taivaankappaleisiin ja luonnon hallitsemiseen. Heillä on Siikalan mukaan myös ominaisuuksia, joita myöhemmin liitettiin Neitsyt Mariaan: heidän hallinnassaan ovat mehiläiset ja ampieiset ja he kehräävät ja kutovat suojaavia kankaita. (Siikala 2012: 288-289.) Pohjoiskarjalainen kalastusloitsu yhdistää Kuuttaren ja Päivättären yllä käsitellyn verkon synty -aihelmaan kertomalla veljien ja sisarten tekemän verkon kuteen olevan peräisin Kuuttarelta, joka kerä sen kultaiselle ristikolle, Päivättären kehräävän päiden jatkot – ehkä langanpäät? – hopeavärttinälle ja Luonnottaren vielä hykertävän – oletettavasti kehräävän – loimilangat kestävän keträpuun avustuksella vaskisella värttinällä.²⁸¹ Lähialueilla Inkerissä Päivättären tytär kutoo kangasta Neljä neittä -aihelman mukaisesti katkaisten kultalangan ja itkien²⁸², Raja-Karjalassa puolestaan kutomassa ovat Kuutar ja Päivätär.²⁸³ Yöllä itkevää lasta parannettiin siellä loitsulla, jossa kutovaa Kuutarta ja kehräävää Päivätärtä pyydetään kutomaan peitteeksi kultahursti ja hopiapaista sekä ”kuus pellava kupuu, viis villa kuontaluu yhen miehen ympärille!”²⁸⁴ Etelä-Savosta Kuuttaresta ja Päivättärestä ei puhuta niminä kädentaitojen yhteydessä kertaakaan, mutta Savorannasta tallennettu Kyykäärmeen synty kertoo, miten ”Yön tyttö, hämärän neito, pitkän puhteen pitäjä keträsi kivisen langan vaskiselle värttinälle” ja ”tuosta tyytyi, tuosta täytyi, tuosta paksuksi paniisa”.²⁸⁵ Vuonna 1819 Hämärän neito on karjansuojausloitsussa rinnastettu Mariaan ja Katariinaan.²⁸⁶ Savosta löytyy myös Gottlundin lyhyt kertomus siitä, kuinka Otavaa tervehdittiin Otavattarena, Päivän tyttärenä.²⁸⁷ Sakkolassa Merenkylpijä -aihelmassa taivahan rajoja myöten kulkeva kertoja kuulee kuutamon kutovan ja ”päivän luomen loukuttavan”. Mentyään katsomaan kertoja saa silkit silmilleen ja kultalangat kulmilleen.²⁸⁸ Kuuttarella ja muilla taivaan naishahmoilla sekä myöhemmän ajan pyhimyksillä saattaa hyvinkin olla yhtymäkohtia, kuten Siikala on esittänyt – ikivanhat hahmot ovat siirtyneet uudempiin ja sallitumpiin

---

²⁸¹ SKVR VII5 loitsut. 3674. Kitee. Lonkainen n. 51 a. -97.

²⁸² SKVR III1. 564. Soikkola, Tarinaisi. Oskar Groundstroem. n. 263. 1861. Sergei; SKVR III2. 1418. Soikkola, Suija. Volmari Porkka. III 287. 1881-83. Okoi Oussimäeltä.

²⁸³ SKVR VII1. 219. Suistamo. Eur. G, n. 444. -46.

²⁸⁴ SKVR VII4 loitsut. 2224. Soanlahti. Riikonen n. 14. -90. Taaria Tuttavainen, 68 v.

²⁸⁵ SKVR VII. 3836. Savoranta. Lilius, L. n. 72. -1888. Kirkonkylä. Matti Hirvonen, 63 v.

²⁸⁶ SKVR VI2 liite III. 13. Savo Schröter Finnische Runen. 1819.

²⁸⁷ SKVR VI2. 6365. Savo. Gottlund. Svensk Literatur-Tidning, p. 391. 1817.

²⁸⁸ SKVR XIII1. 1290. Sakkola. Reinholm N I 32, 33. 48.

kunnioituksen kohteisiin (Siikala 2012: 288-289). Taivaalla ihmisten elämää seuraavat, kehräävät, kutovat ja vaatteita valmistavat naisjumalattaret on mahdollista yhdistää kohtalottariin, luomiseen ja elämään.

Etelä-Karjalan Koivistolta löytyy itsevarma runo, jossa runominä vertaa taitojaan itseensä Kuuttareen, Otavattareen ja Tähdettärein:

Tämän tytön pirsta piukkaa / Niinkuin käki kukkuu,
Tämän suikkaa sukkulainen / Niinkuin kärppä kiven kolossa,
Niin tään käämit kääntyy / kuin oravalla käpy suussa.
Ei oo kylä maata saanut / Tään tytön pirran piukkehelta,
Sukkulaisen surinalta, / Vaate on tullut kuin valettu,
Ei oo laskettu lapoja / Eikä pirran piitämiä,
Kankas on kuin kuuttaren kutoma, / Otavattaren osaamaa,
Tähdettären tekemää. - -²⁸⁹

Komeaa lienee jumalhahmojen taidoilla varustetun kutojan valmistama kangas!
Kuuttaresta ja Päivättärestä ei tämän runon lisäksi ole Etelä-Karjalasta juurikaan muistumia, mutta koska heistä lauletaan ympäröivillä alueilla sekä Raja-Karjalassa että Inkerissä, epäilen, että naishahmot eivät ole olleet täysin unohdettuja eteläisessä Savo-Karjalassakaan.

Kustaa Vilkuna väittää pyhästä Birgitasta kertovien tarinoiden olleen erityisen yleisiä itäisillä alueilla (Vilkuna 2007: 282.) Runoista Birgitta, Pirjo tai Pirkko kuitenkin tuntuu Etelä-Savosta ja -Karjalasta puuttuvan, ellei muutamia mainintoja rikkapirkosta ja leppäpirkosta sekä yksittäistä kerimäkeläistä ”poro Pirkko, Pohjan eukko”²⁹⁰ -vertausta Pohjolan emäntä Louheen oteta lukuun. Savitaipaleella Pirkko kuitenkin on metsässä:

Lampaalle (uitille).
Uitti, uitti, emälammas,
Älä mäne mäen taa,
Siell' on Pirkko pyllyllänsä,
Hapakappa kallellansa,
Harakka hapakapassa.²⁹¹

Pyhä Birgitta sai kansan keskuudessa maineen huonona käsityöihmisenä ilmeisesti siksi, että neitsyt Marian oli kristillisissä tarinoissa kerrottu auttaneen nuorta Birgitta-tyttöä tämän kirjontatöissä. Kansa tulkitse Marian avun niin, että Birgitan täytyi olla erityisen

---

²⁸⁹ SKVR XIII.4. 10761. Koivisto, Römpötti. Mannonen, Ulla 1352. 36. Anna Katriina Lohman.

²⁹⁰ SKVR VII. 11. Kerimäki? Lönnrot Q n. 332. - 1828.

²⁹¹ SKVR VI.2 5789. Savitaipale, Lemi. Jäkälä, J. n. 34. --1891.

huono käsityöihminen, jos itsensä Marian piti tätä auttaa. (Vilkuna 2007: 280-282.) Viitteitä Birgittaan ja tämän kytköksiin esim. villaan (karhun on toisinaan sanottu syntyneen Birgitan hylkäämistä villoista, Sarmela 1994: 42) on kuitenkin löydettävissä. Kenties runossa huithapelina pidetty Pirkko uhkaa kadottaa lampaan villat. Voidaan ajatella, että mäen takana on vieras alue, metsä eli karhun valtakunta, jonne lammasta ei haluta päästää, ja runossa näyttäytyy nimenomaan Birgitan ja karhun yhteys.

8.1.1 MARIA, JEESUS JA HÄMÄHÄKKI

Mie taas olen kuullut tälläset verensulku sanat:

Maarijainen, neiti nuori, / istui suuren meren rannalla
kultasella kivellä, / kultaneulanen käessä,
kultalanka neulasessa.
Missä suonet solahti, / siinä suonet solmijaa,
missä veri valahti, / siinä veren seisottaa,
suonet solmii suutatuksin / alle nahkaa näkymättömää,
päält nahkaa tuntumattomaa.
Kussa haava herahti, / siinä veren seisottaa,
suonet solmii suutatuksin / alle nahkaa näkymättömää,
päält nahkaa tuntumattomaa.
Kussa haava herahti, / siinä haavan sitelöo
kultasella rihmasella, / silkkisellä sitehellä;
ilman kippuu, ilman vaivaa, aamen!²⁹²

Verensulkuloitsut kuuluvat pääosin kertomus- ja vertausloitsuihin, osin rukouksiin (Siikala 2012: 58). Matti Sarmela jakaa verenseisautusloitsut kolmeen tyyppiin: Väinämöisen polvenhaavaan, verensulun manauksiin ja rukouksiin, jotka on osoitettu pääasiallisesti Jeesukselle tai tämän äidille Marialle. Verensulkusanoissa Mariaa tai Jeesusta useimmiten pyydetään tukkimaan vuoto peukalollaan tai silkkiliinallaan tai ompelemaan se kiinni. (Sarmela 1994: 132.) Ommellessaan suonia Maria (tai joskus myös Jeesus) tekee työnsä useimmiten kultaisella tai hopeisella neulalla ja/tai langalla.²⁹³ Toisinaan itse Maria on runosta kadonnut: kangaslammilaisessa runossa Marian nimeä ei mainita, mutta Mariaan viittaava tinainen naula (l. neula), hienot helmukset ja vaateteeman puitteissa suojaavien merkitystensä vuoksi erityisen mielenkiintoinen esiliina eivät jätä sijaa epäilykselle siitä, ketä verenseisauttajaksi pyydetään:

---

²⁹² SKVR XIII4. 12776. Uusikirkko VI. Lempeelä. Mannonen, Ulla 6372. 38. Juhana Kinnunen, 69v.

²⁹³ mm. SKVR XIII3. 8696. Parikkala, Kirjavala. Pennanen 124. 96. Olli Laamanen, 39 v; SKVR VII. 3394. Joroinen. Gottlund n. 100. - 23/1 1816. Kaitais. Lauri Nissinen

---

Tunge turve tukkeheksi, / Maan kamara katteheksi,
Paina paksu peikalosi, / Liitä tuohon tinanen naula,
Nappoo tinanen naula! /
Emoseni, muoriseni, /Tule tänne ja välehen,
Välemmin tarvitahan,
Heitä hienot helmuksesi, / Esiliinasi levitä
Tukkeeksi tuiman reiän, / Paiko(i)ksi pahan veräjän,
Ett'ei maito maahan joua, / Veren tilkka tippumahan!
Parempi on veri sisällä, / Alla kalvon kattehessa.²⁹⁴

Myös perustematiikan muunnelmia aineistosta löytyy. Toisinaan omaan voimaan luotetaan Mariaa enemmän. Hiitolassa verensulkuloitsulla nostetaan avun pyytämisen sijaan omaa väkeä, ja neulakin on muuttunut mutaiseksi. Mielenkiintoista tässä loitsussa on eläinauttaja, joka pyydetään tukkimaan verenvuotoa:

Nouse huono huoperista, / Perkele pereen e'estä!
Tuppaan mie tuhat jokeen, / Salpaan sata mereen.
Veri vuo'a, päivä paista! / Tempaan mutasen neulan
Mutosilta vuotehilta, / Sulku säteellä siteilen,
Ompelen otoisen neulan, / Tinaneulan timpottelen,
Pistän turven tukkeheksi, / Paasen paikaksi rapaisen.
Veri vuo'a, päivä paista! / Hämähäkki hyttöläinen,
Pistä sie verkkosi eteen, / Kiveks' sie sen kiinittele!²⁹⁵

Yllä olevassa runossa on kaksi kiintoisaa elementtiä: Marialle muutoin kuuluneet suonten ompelemiset sekä hämähäkki verkkoineen. Kustaa Vilkuna kertoo, että monin paikoin Keski- ja Itä- Euroopassa hämäkinseittiä tai hämähäkin tuottamaa lankaa nimitetään Marianlangaksi (esim. *Mariegarn*, *Muttergottesgespinst*, *filamenti della Madonna* jne). Erään tarinan mukaan Maria ja 11 000 neitsyttä kehräävät ”tuon taivaallisen silkin”, toisen mukaan hämähäkinseittien langat ovat peräisin Marian vaipasta. Keski- ja Itä-Euroopassa puhutaan ”akkainkesästä”, joka tarkoittaa sekä intiaanikesää että hämähäkinseittiä. Vilkuna sanoo, että akalla tässä yhteydessä tarkoitettiin laajalti Neitsyt Mariaa. Suomessa syksyisin pelloilla kimaltelevat seitit ovat saaneet kansan sanomaan maan olevan kiimassa tai härkivän. Vilkuna tulkitsee seitin runsauden olleen merkki siitä, että maa oli valmis ottamaan vastaan syyskylvönsä. Hän tulkitsee vanhan kansan sanonnan olevan Mariaa ja varhaiskristillistä aikaa vanhempi tämän ilmaisun perusteella. (Vilkuna 2007: 218-220.) Kiinnostavaa onkin tulkita Marianseittiä ja härkivää maata työni näkökulmasta. Kehräävät

---

²⁹⁴ SKVR VII. 3408. Kangasl. Lönnbohm, O. A. F. n. 17. -1894? Ierikka Fieandt, 65 v.

²⁹⁵ SKVR XIII3 8690. Hiitola. Merón 49. 55.

kohtalottaret ja heidän vanavedessään kristillinen, lankaa kehräävä Maria liittyvät toisiinsa: lanka toimi elämän ja luomisen symbolina. Hämähäkin ihmeellisen ohut seitti oli kuin hienoista hienointa silkkilankaa, jollakin tavalla yhteydessä taivaaseen. Uskaltaisin tarjota Vilkun funktionalistiselle teorialle toistakin vaihtoehtoa: kenties tuonpuoleisuutta ja elämää symboloivien ohuenohuiden lankojen ja verkkojen ilmestyminen luontoon yhdistyi talonpoikien silmissä maan hedelmällisyyteen ja kykyyn luoda uutta elämää – maan olemiseen kiimassa.

Hämähäkki esiintyy muissakin loitsuissa.²⁹⁶ Muistiinpanija Raussin perusteella luultavasti virolahtelaisessa Tulen synnyssä hämähäkki, kiekan poika lämmittää tulisen saunan²⁹⁷, umpitaudin luvussa hämähäkki kyökin poikaa käsketään viemään verkkonsa vesille²⁹⁸. Lukuisissa hokumaisissa luvuissa sekä Etelä-Savossa että -Karjalassa kerrotaan, kuinka ”Hämähäkki, huor' poika, varast' Iesukse silk'kerä --”.²⁹⁹ Lapset olivat Uudellakirkolla lukeneet hämähäkilke ”Hämähäkki, seinäsäkki, Jeessukse punakeränen”, mutta kertoja ei muistanut pidemmästä runosta enempää.³⁰⁰ Etelä-Karjalassa hämähäkkimotiivi on lyhyt, mutta Savosta löytyy pitempiäkin runoja aiheesta.³⁰¹ Gottlundin Juvalla muistiinpanema 1800-luvun alun runo muistuttaa huomattavasti edellä mainittua, yleisesti vain savolaiseksi määriteltä 1700-luvun runoa, jonka alussa kysytään, miksi hämähäkki varasti Jeesuksen kerän, ja jossa hämähäkki nyljetään, viedään kaupunkiin ja ostetaan sieltä nahkarahoilla ori.³⁰² Naapurialueilta sen sijaan löytyy selkeytystä hämähäkkiaihelmaan hämähäkin lukuina loitsuaineistossa. Raja-Karjalan Korpiselällä loitsu alkaa kysymyksellä, miksi huoran poika kiroi Jeesuksen silkkikerän, mutta nylkemisen ja hiirenkarvaisen hevosen saatuaan laulaja räjäyttää räystäspuita, jonka seurauksena ”lähti Kunnotar kovasta kesken kullan keittämistä, Hobian valamista, kulda kuosheli käjessä, vaskivärttinä pivossa.³⁰³ Sama Kunnotar -nimi, lähteminen kodasta ja usein myös Kunnottaren kolme koiraa toistuvat alueen muissakin toisinoissa.³⁰⁴ Hämähäkin seitti rinnastetaan siis, ei vain

---

²⁹⁶ mm. SKVR XIII3. 8691. Hiitola, Kavonsalmi. Heinonen 110. 95. Antti Kokko, 63 v.

²⁹⁷ SKVR XIII3. 8729. ? Raussi I G 6, 4. 3. 50-luv.

²⁹⁸ SKVR VI2. 4282. Luumäki. Järvi, Hanna n. 203. 1915

²⁹⁹ SKVR VII1. 131. Ristiina. Streng, H. n. 19 b. - 1906. Laasola. Antti Vanqvist; myös mm. SKVR XIII4. 12798. Rautu, Riikola. Pennanen, Olavi 622. 36. Tarja Sorvali, o.s. Komonen, 93 v; SKVR XIII4. 12799. Uusikirkko VI. Ino. Mannonen, Ulla 6364. 38. M. Pulkkinen, 61 v.

³⁰⁰ SKVR XIII4. 12800. Koivisto, Römpötti. Mannonen, Ulla 6075. 38. A. K. Luman, 59 v.

³⁰¹ esim. SKVR VII1. 129. Savo? Arvidsson ja Crohns 486:10 n. 6 b. 1700-luvulta.

³⁰² SKVR VII1 132. Juva. Gottlund n. 93. - 13/1 1816.

³⁰³ SKVR VII3. loitsut. 989 a. Korpiselkä. Härkönen I, n. 223. -00. Anni Iivanantytär Vornanen, 83 v.

³⁰⁴ SKVR VII3 loitsut. 996. Ilomantsi. Eur. G, n. 237. -46.; SKVR VII3 loitsut. 984. Soanlahti. Eur. G, n. 356. -46.

Jeesuksen lankakerään, vaan myös kultaan ja hopeaan, joita voi pitää tuonpuoleisen kuvaajina.

Niukahduksen luvut

Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan loitsuissa välillisesti kädentaitoihin ja Mariaan liittyy myös niukahduksen luku, josta löytyykin kymmeniä toisintoja. Niukahdusloitsujen lähtökohtana on luultavasti kertomusloitsutyyppiin kuuluva katolinen Merseburgin loitsu (2008: 176). Sarmelan mukaan tässä nyrjähdysloitsussa on kaksi jaksoa: alkukertomus, jossa kuvataan ensimmäistä niukahdusta, ja varsinaiset parannussanat. Niukahduksen lukuihin on kuulunut myös yleensä kipeän jäsenen ympärille solmittavan niukahdus-, niukka- tai niukauslangan teko. Lanka on tehty joko pesemättömästä villasta (toisinaan suoraan lampaan päästä tai hännästä leikatusta) tai kahdesta tai kolmesta erivärisestä villalangasta. Solmuja siihen tehtiin yleensä yhdeksän. Niukkaluku on tunnettu laajalti suomalais-karjalaisen perinnealueen, Viron ja Vermlannin suomalaisten joukossa. (Sarmela 1994: 137-138.) Seuraavassa loitsussa yhdistyy moni maagisena pidetty elementti:

Niukkaluku

Jeesus ajoi tietä myöten, / Maaria maata myöten.
Pyy pyrähti, maa tärähti, / Jeesus maahan rattahilta
luita rutistamahan, / suonia sovittamahan.
Luu on tuosta luiskahtanut, / jäsen on tuost' järkähtänyt,
pankoo Jeesus paikoilleen!

Käyttö: Kädet selän takana tehdään pesemättömään = (hikisistä lampaanvilloista kehrättyyn) lankaan 9 solmua pitäen vasenta jalkaa kynnyksellä ja luetaan loitsu.³⁰⁵

Loitsu antaa niukahdukselle synnyn ja parannuksen mahdollisimman korkean entiteetin, Jeesuksen, käsissä. Pesemättömistä ja värjäämättömistä villoista kehrätty lanka, maaginen luku yhdeksän, solmut sekä vasen jalka – eli kehon maagisempi puoli (vrt. neulanpisto vasempaan nimettömään, luku 7.5; Harva-Holberg 1928: 72) edesauttavat loitsun tehoa. ”Niukastunnee lanka” on tehty myös Lavansaarella ottamalla harmaata lankaa, ”mistä ei oltu vielä hikeä lyöty pois”, ja tehty siihen kolme solmua selän takana ja ”sitten pitäen lankaa kourassa puhuttiin siihen” loitsusanat³⁰⁶ ”Suonet suuret suutuksii!” on sanottu Uudellakirkolla yhdeksää solmua lankaan tehdessä.³⁰⁷ Jaakkimalainen Okuliina Kuismin kertoo loitsussaan ensin Jeesuksen laskeutuvan hevosen selästä niukahdusta parantamaan

---

³⁰⁵ SKVR XIII.4. 12751. Kivennapa. Terijoen Yhteislyseon oppilaat. Termonen, Lempi 355. 36.

³⁰⁶ SKVR XIII.3. 8607. Lavansaari. Laiho, L. 2351. 35. Helena Mulli, 70 v.

³⁰⁷ SKVR XIII.3. 8575. Uusikirkko. Paulaharju 2601. 07.

ja lopettaa loitsun säkeillä ”Sivo kii silkilläis, Kuro kultalankallais, Pane palmikkoisillais!”.³⁰⁸ Naapurialueella Raja-Karjalassa Luojan langan laittanut ja Jeesuksen kerän kironnut hämähäkki nyljetään, mutta Hiitolassa Jeesus sitoo luita ja lihaa soviteltuaan vielä kiinni ”vereksen punaisen langan, suoneksi sinisen langan”.³⁰⁹ Parikkalassa Jeesus saa jälleen Maria-äidistään auttajan, vaikkei nimeä runossa mainitakaan:

-- Tuolta akka tuloo,
Liinalakki liuhotteloo
Vakka suonii sylissä,
Luita läjä kainalossa.
Jeesus istuu kivellä,
Suonii solailoo
Sekä luita liittelöö.³¹⁰

Marian silkkilanka on niin ohutta, että sillä voi ommella ja sitoa verisuonia. Suonista on tehty perinteisesti myös lankaa, ja suonissa kulkee veri – verisuonet on siis tulkittavissa elämänlangaksi. Suonia solmimalla saadaan sekä tyrehdytettyä verenvuoto että korjattua jäsenen niukahduksen aiheuttamat vammat. Hämähäkin seitin ohuttakin ohuempi lanka on niin hienoa, kuin ohuinta silkkiä, että se voi olla peräisin vain jumalallisesta lähteestä, Neitsyt Marian varttinästä. Jumalanäidin, synnyttäjän, yhteys lankaan ja elämään näkyy suonilankojen ompelemisessa ja solmimisessa elämänveren ulosjuoksua pysäytettäessä. Savo-Karjalassa hämähäkki tuntuu olevan hahmo, jota toisaalta on voitu pyytää avuksi, kun on tarvittu erityisen hyvää verkkoa, lankaa tai verentuketta, mutta jonka itäsuomalainen ei ole voinut uskoa tuottavan lankaansa Jumalan itse antamin voimin. Hämähäkki on kuitenkin paikallisperinteessään yhdistynyt Mariaan ja Jeesukseen sekä silkkiin, ja sanonnalla maan olemisesta kiimassa syysaikaan saattaa mahdollisesti olla yhteys hämähäkin tuottamaan lankaan elämän luomisen symbolina.

8.1.2 LANKA TAIKAVÄLINEENÄ

Lanka, nauha ja vyö, sitominen ja solmujen tekeminen ovat sisältäneet monenlaisia merkityksiä eri kulttuureissa. Vyön kutominen on Aado Lintropin mukaan virolaisessa runoudessa ajan ja elämän kulumisen symboli. (Lintrop 1999.) Mirjam Mencejin mukaan serbialaiset ja turkkilaiset naiset ovat uskoneet, että vastasyntyneisiin lapsiin solmitut

---

³⁰⁸ SKVR XIII3. 8593. Jaakkima. Pelkonen 1. 08-9. Okuliina Kusmin.

³⁰⁹ SKVR XIII3. 8583. Hiitola. Merón 46. 55.

³¹⁰ SKVR XIII3. 8595. Parikkala, Kirjavalu. Pennanen 121. 96. Olli Laamanen, 39 v.

langat ovat estäneet heitä tulemasta uudelleen raskaaksi: vasta solmun avaaminen on päästänyt uuden lapsen maailmaan (Mencej 2011: 65). Vyö on ollut tärkeä osa vaatetusta ja vaatteisiin, vaski- ja tinavöihin ja punaisiin rukkasiin varoitetaan Savo-Karjalassa ihastumasta kummankin sukupuolen puolelta³¹¹. Salvurin eli kuoharin sanoissa sidotaan suonet silkkirihmalla verensulkuloitsujen tapaan – onhan käytännössä kuitenkin kyse samasta asiasta, verentulon pysäyttämisestä.³¹² Suomessa erityistä merkitystä on tuntunut olevan nimenomaan punaisella langalla, jota on käytetty taikavälineenä monenlaisissa taioissa metsän sitomisesta niukahduksen loitsuihin.

Häärituaalin yhteydessä on Suomen lisäksi ainakin Latviassa ja Virossa jo 1600-luvulla laajalti tunnettu lahjojen antamisen perinne. Morsian on saavuttuaan uuteen kotiinsa kierrätetty ensin mm. navetassa ja keittokodassa. Niihin hän on jättänyt erityisesti tekemiään pirta- ja lautanauhvoja, jotka muu hääväki on sitten jälkikäteen kerännyt itselleen. Heikinmäen mukaan syynä on ollut Suomessa morsiamen oman terveyden varjeleminen uuden maan ja haltijan vihoilta. Latviassa vuonna 1649 ylöskirjatussa uskomuksessa morsiamella ei uskota olevan onnea näillä paikoilla, jos lahjoja ei anneta. (Heikinmäki 1981: 496-501.) Myös morsiamen syliin juhlissa nostetulle polvipojalle annettiin Suomessa mm. balttien ja eteläslaavien lailla lahjaksi vyö tai värikkäitä nauhoja. Heikinmäen mukaan Savossa ja Karjalassa vastasyntyneen kaulaan tai käteen usein sidottiin punaista lankaa ja nimenannon yhteydessä lapselle puettiin ensi kerran vyö. Myös raskaana olevat naiset ovat usein sitoneet vyötäisilleen tai ranteeseensa punaisen langan suojaamaan vaaroilta. Vyö ei siis ole ollut pelkkä lahja; nauhan ja langan maaginen suojaamistarkoitus myös polvipojan ja mahdollisesti myös häävieraiden tapauksessa on siis varsin ilmeinen. (Heikinmäki 1981: 504-507.)

Vöiden ja nauhojen tekemisestä kertovat yksittäiset runot lähinnä Etelä-Karjalassa. ”Siin se taituo kysytiä, ken se pitsit pistelyö, rekkopaijat piättelyö, völyisvyöt viäntelyö”, on sanottu Pyhäjärvellä.³¹³ Samoin on keuhuttu, että ”Mieko keikahan kekalle, ni virovyö e viiko synny.”³¹⁴ Muun muassa Raudussa Tytärten hukuttaja -runossa äiti tyttäristään ”kolmanne vyötti vyön keralla” järveen.³¹⁵ Metsäpirtissä Matti Sutelainen on laulanut

---

³¹¹ SKVR XIII2. 3402. Metsäpirtti, Vaskela. Koskivaara 99. 13. Jerlan Oute; SKVR XIII2. 3402. Metsäpirtti, Vaskela. Koskivaara 99. 13; SKVR XIII2. 4534. Metsäpirtti, Lapanainen. Slöör V 42. 54; SKVR XIII2. 4540. Rautu. Ahlqvist A 426. 54.

³¹² SKVR VI2. 5281. Savo? Gottlund n. 685 a. Ennen 1871.

³¹³ SKVR XIII3. 8002. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 19. 32.

³¹⁴ SKVR XIII3. 8043. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 97. 32.

³¹⁵ SKVR XIII4. 10500. Rautu, Palkeala. Pennanen, Olavi 521. 36. Maria Sonni, 75 v; SKVR XIII4. 10616. Rautu, Riikola. Laiho, L. 1472. 35. Tarja Sorvali, 91 v.

murheista mahdollisesti naisnäkökulmasta sanoen perisuomalaisittain ”Iloiten ikä lyhempi, ain on aika rattusampi, itkeini on ikä pitempi” ja ”Mitkä huolet peääni peäällä, ne mie peitän pintelillä, mitkä on keskipaikallain, ne mie vyötän vyön keralla –”. Jalkansa alla olevat huolet hän on astunut kivisillä kengillä ja teräsnauloilla.³¹⁶ Tenka Issakaisen mukaan varastetulla antilaan päänauhalla on Soanlahdella voinut taikoa tytölle onnettomuutta (Issakainen 2012: 135). Vienassa tytön otsanauhaa ei ole saanut antaa vieraille tai sivulliselle, ettei menettäisi kunniaansa – vieraan käsissä nauhasta olisi tullut vallan väline, jota olisi voinut käyttää esim. lemmennostomagiassa (Lehtinen 2008: 46-47).

Etelä-Karjalan ja Etelä-Savon alueella lankaa taikavälineenä käytetään erityisesti niukahduksen luvuissa. Niukahduksen lukua käsiteltiin jo luvussa 8.1.1. Etelä-Savon ja -Karjalan alueelta niukahduksen lukuja löytyy kymmenittäin. Yhteistä niille on niukahduslangan teko joko punaisesta tai pesemättömästä ja värjäämättömästä langasta tai kolmen langan yhdistelmästä ja kolmen tai yhdeksän solmun teko.

Jos jalka niukahti, otettiin ihvilanka (pesemättömästä lampaan villasta kehrätty lanka) ja tehtiin siihen yhdeksän solmua. Ensimmäistä tehdessä luettiin:

a. Pyy pyräht', moa järäht', / Jeesuksen syvän väräht'.

Toista solmua tehdessä:

b. Luu luikaht', jäsen järväht'. / Suuret suonet piättäi, / Pienet panen piällettäi.

Kolmatta tehdessä:

c. Jesus kirkkoon ajaa / Hiirakalla hevosella, / Hauvin kuivala kavala, / Lohen mustan muotosella.

Neljättä solmua tehdessä luettiin ensimmäisen, viidettä toisen, kuudetta kolmannen ja seitsemättä tehdessä taas ensimmäisen solmun sanat kunnes solmuja oli yhdeksän. Sitten nauha kierrettiin niukahtaneen kohdan päälle. Nauhaa ei saanut panna solmuun, vaan oli päät kierrettävä ja pujotettava langan ympärille. Kun lanka oli valmiiksi kääritty, luettiin lopuksi:

d. Jos on luut katkenneet, / Siihen rustot kasvakoot! / Jos on suonet katkenneet, / Niin suonet sijaan kasvakoon!

---

³¹⁶ SKVR XIII.1. 1587. Metsäpirtti. Neovius 137. 8/10 87. Matti Sutelainen. Synt. v. 1840.

Punainen lanka esiintyy mm. metsänpeitosta päästämisessä puiden (mm. leppien) yhteen sitomisessa.³¹⁷ Eläinten pilaajalle kostetaan aiheuttamalla tämän kuolema tekemällä lepästä pieni kirstu, johon laitetaan pilatun eläimen karvoja ja joka sidotaan punaisella langalla³¹⁸. Kalmasta päästään pyhän vastaisena yönä tai tiistai- torstai- tai sunnuntaiaamuina eli ”noidan aamuina” tietäjän avustuksella sitomalla lepänoksia, hiuksia, pennin kolikon ja paperia punaisella langalla.³¹⁹ Parikkalassa tuottamattomaksi kirottu pelto on neuvottu haraamaan kolme kertaa ympäri sammakon punaisesta langasta tehdyillä valjailla vetämällä, kolmen hauen leukaluusta tehdyllä haralla.³²⁰ Muun muassa vastaavia arkkuunlaitto- ja sammakon sitomistaikoja on Tenka Issakaisen mukaan käyttänyt mm. viitasaarelainen tietäjä Mikko Koljonen. Issakainen esittelee magian melko tyypillisiä apuvälineitä eli leppäpuuta, sammakkoa ja punaista lankaa ja toteaa, että lepän tunnetun punaisuuden lisäksi taioissa käytetyn sammakon halutaan usein olevan punainen tai ”punaverinen”. Punainen lanka näyttää sekä lujittavan työvälineet, joiden ympärille se kääritään, taikaa varten, että sitovan halutun kohteen (esimerkiksi yllä eläinten pilaajan) osaksi taikaa. Tietäjä Koljonen on toisinaan myös erikseen maininnut, että jossakin tietyssä taiaassa ei tarvitse käyttää punaista lankaa. Ilmeisesti ainakin Koljosen taioissa punainen lanka on liittynyt nimenomaan ihmisen suojaamiseen ja sen poisjättö on usein hänen aineistossaan kuulunut pahansuopiin taikoihin. (Issakainen 2012: 144-146.) Toisaalta Etelä-Karjalan Kuolemajärveltä on uskomuskortistoon tallentunut punaista lankaa käyttävä vahingoittava taika, joten täysin aukottomaksi tätäkään ei voi koko Suomen alueelta todistaa:

Miten sai toiselle pahhaa,

Sannoit ennen että ne noijat, mitkä tahtoit tehä toiselle pahhaa ei muuta, kun kiersiit toisen kartanon kolme kertaa punasen langan kanssa, ja sannoit, että; ”Se paha mikä teillä on, siellä kestäköön” niin sillo rupeis toiselle vahingot käymään, sillo näki että talossa paha kesti”³²¹

Toisaalta varsinkin Savossa erittäin yleistä on myös pesemättömän tai harmaan langan käyttäminen taikakeinoissa. Savonrannassa monimutkainen säikäyksen parantaminen aloitetaan seuraavasti:

---

³¹⁷ SKVR VI2. 5382. Savo. Ramstedt, A. ja Carlenius, O. A. J., Savonlinna, n. 47. –1884; SKVR XIII3. 9796. Kurkijoki. Laiho, L. 83. 33; SKVR XIII3. 9798. Kurkijoki, Rummunsuo. Haltsonen, S. 975. 33. Mari Lötjönen, 78 v.

³¹⁸ SKVR XIII3. 9667. Räisälä. Väkiparta E 45, s. 153. 97.

³¹⁹ SKVR XIII3. 9011. Vuoksela, Räiheranta. Kaukonen, K. 288. 35. Eeva Sorsa.

³²⁰ SKVR XIII3 9904. Parikkala. Anttonen 18. 97.

³²¹ KRA Kuolemajärvi, Kolkola. Ulla Mannonen 9120. 1938. Liisa Lottu, 70 v.

”Ensin on tehtävä kierrotospussi lepän varvoista, kolme yheksee kierrotosta, ottaa kolmelta veromualta ykskantaisista lepidä; pussi on neulottava ja sijottava kiinni pesemättömällä langalla, on tehtävä kolme pussii. Säikähtynyt pannaan muutettuun suojaan polovilleen ja kiertäjä kiertää yl kynnyksen parannettavan piän ympäri kaksi kertoo myötä-, yhen vastapäivään, pussit käissä. Kalama ei kampruutiks tartu, sen suap veistä tai muasta.”³²²

Mäntyharjulla suonten sanat ”on luettava vettämättömään eli keittämättömään lankaan, joka kääritään luikahtaneen jäsenen ympärille”³²³, eli siis värjäämättömään ja kunnolla pesemättömään lankaan. Sulkavalla pesemättömään villalankaan tehdään 9 solmua kolmasti muutetun aitan kynnyksellä.³²⁴ Puumalassa pesemättömään tehdään kolme solmua.³²⁵ Pesemätön lanka sellaisenaan näyttää ainakin Savossa niukauslangan materiaalina punaistakin yleisemmältä. Oma äitini kertoi hänen Etelä-Savon Kerimäellä kasvaneen ja Etelä-Karjalan Hiitolan naiseen anoppinsa eli isoäitini Nelly Talvelan vielä 1960-luvulla kehottaneen laittamaan värjäämätöntä, harmaata villalankaa varpaan ympärille, mikäli siinä oli hiertymä tai rakko, ja vakuuttaneen sen varmasti parantavan.³²⁶

Kolmas vaihtoehto niukauslangalle on käyttää kahden tai kolmen värin yhdistelmää. Juvalla niukauslanka tehtiin ”punasesta ja vettämättömästä rihmasta”.³²⁷ Kangasniemellä lankaan on pitänyt laittaa mustaa ja punaista, kolmannella värillä ei ole ollut väliä.³²⁸ Kolmivärinen tai -materiaalinen lanka näyttää olevan Etelä-Savoakin yleisempi niukahduslankana Pohjois-Savossa – esim. Joroisilla niukkalankaan on laitettu liinantappuroita, hiuksia ja mustia villoja.³²⁹

Pohjois-Savon Leppävirralta, läheltä Etelä-Savon rajaa, peräisin oleva niukahduksen loitsu saattaa selittää mielenkiintoa nimenomaan punaiseen lankaan:

---

³²² SKVR VI2. 4154. Savonranta. Väisänen, O. n. 24. 1911. Pekka Kastikainen, 65 v.

³²³ SKVR VI2. 4558. Mäntyharju. Kytö, A. n. 22. 1891. Halmeniemi. Pietari Kytö, 64 v.

³²⁴ SKVR VI2. 7355 a. Sulkava. KRK. Leppänen, August n. 67. 1935.

³²⁵ SKVR VI2. 4571. Puumala. Luukkonen, Kerttu n. 256. 1933. Liimattala. Miina Kervinen, 65 v.

³²⁶ Suullinen tiedonanto, Pirjo Talvela (s. 28.10.1943, Hiitola) tutkielman tekijälle 13.6.2013. Kuultu 1960-luvulla anoppi Nelly Talvelalta Porvoossa.

³²⁷ SKVR VI2. 4583. Juva. Kärkkäinen, V. J. n. 183. --1899. Purhola. Antti Kaipainen, 49 v.

³²⁸ SKVR VI2. 4575. Kangasniemi. Kuitunen, O. n. 1127. --29/8 1926. Harjunmaa. Taloll. Topia Veide, 72 v. Kuuli kotiseudullaan

³²⁹ SKVR VI2. 4590. Joroinen. Kinnunen, A. n. 278. --1884. Savuniemi. Maria Kolehmainen, o.s. Suhonen, 80 v.

Loihtuja.
Santa Anni, armas muori, / Kehrä mulle punainen lanka,
Sinilanka siuvuttole / Rautasella rukkilalla.
Vaskisella värttinällä / Kahen kallion välissä,
Kolmen vuoren koukelossa, / Jonka jalkani panisin,
Kunka kehräsin käteni / Riukahtui hevosen jalka,
Taitu varsan siäriveräsi, / Pyy pyrähti, maa järähti.
Pirun sydän särähti.³³⁰

Samoin Leppävirralla on laulettu, kuinka Marian äiti Anna, ”Santta Anni, armas neito”, kehräsi hopeisella keträllä ja vaskivärttinällä punaisen langan ja ”langan mustan muijahutti” rautaisen rahin nenässä ja ”tuolin kultasen kukulla”.³³¹ Niukahduksen tai polvenhaavan luvulta vaikuttaa myös Kuolemajärveltä ylöskirjattu loitsu, jossa Kiputyttö alueelle epätyypillisesti kerää kainaloonsa kipulankakerää. Hevosen jalka paranee Neitsyt Marian taivaalta laskemilla langoilla korjattuna.

Kipu piika pikkarainen
Kävi kipua keräten
Ympäri kipumäkeä
Kipukerä kainalossa,
Kipulankaa kerivi.
Kipeä on kivellä lyöty,
Kipeämp on kirvehellä.
--
Neitsyt Maaria emonen
Lensi pitkin pilven alla,
Lasko langat taivahasta,
Millä mie käärin käksittyä,
Laittelen hevosen jal'an.³³²

Kansanrunousarkiston uskomuskortistossa lanka ja solmu eivät Etelä-Savon ja -Karjalan tapauksessa metsästystaikoja lukuunottamatta esiinny kovinkaan suoraan kädentaitoihin liittyvissä yhteyksissä. Solmujen merkityksestä myös taikakeinoissa kertonee kuitenkin kangasniemeläinen uskomus:

Kun ruumis laitettiin laudalle, ei sen vaatteisiin saanut, eikä huiviin tehdä solmua, sillä ”joka sidotaan maanpäällä, se sidotaan taivaissa”, sanoivat vanhat.³³³

---

³³⁰ SKVR VI. 4592. Leppävirta. Schlüter, J. G. H. n. 6. --1890. Heikki Turunen.

³³¹ SKVR VI2. 4591. Leppävirta. Ahlman, F. F. n. 98. --1858. Uolevi Karvinen.

³³² SKVR XIII3. 9039. Kuolemajärvi, Karjal. kylä. Europ. K 498. 47.

³³³ KRA Kangasniemi. Oskari Nousiainen 56. 1911.

Lanka, erityisesti punainen sellainen, on suojaava elementti, jolla voidaan rajata parannustaika tietylle alueelle tai suojata tietty esine, asia tai olento. Punainen väri symboloi elämää ja punainen lanka on siten maagisesti voimakas (Siikala 2012: 175). Solmut sitovat maagisesti asioita, joihin taika kohdistetaan, oli se sitten metsä, niukahduslanka ja siinä samalla nyrjähtänyt jäsen tai tuulitaikuus (Siikala 2012: 232). Muutaman runon pohjalta houkuttaisi yhdistää katolisen kirkon punaista temppelin esirippulankaa kehräävä Neitsyt Maria Anna-äiteineen maagiseen punaiseen lankaan. Langan ja punaisen värin suojaava merkitys on kuitenkin varmasti huomattavasti vanhempaa perua. Punaisen langan yhdistyminen Neitsyt Mariaan, naisten tärkeään käsityöhön kehräämiseen ja sen uuden luomista kantaviin merkityksiin sekä verisuoniin lienee kuitenkin 1800-luvun ja 1900-luvun alun savokarjalaisessa uskomusperinteessä silminnähtävää. Pesemättömän langan merkitystä pitäisi tutkia lisää, sillä ainakaan tämän tutkielman puitteissa en osaa löytää sen mitä ilmeisimmin olennaista merkitystä Savon taioissa.

8.2 TAITO MITTARINA

Varsinkin eteläkarjalainen runoaineisto painottaa naisen roolia kädentaitojen tekijänä. Osasyynä painotukseen on etenkin Etelä-Karjalassa avioitumisen käsittelemisen ja häälaulujen runsaus: niitä on arvioni mukaan noin puolet kaikista kädentaitoihin liittyvistä runolauluista. Myös Inkerin laulujen vuotaminen Laatokan ranta-alueelle vaikuttaa asiaan. Etelä-Karjalassa painottuvat myös selkeästi ns. naisten laulut, vaikka monet kädentaitotematikkaa sisältävät lauluaiheet (esim. Kerin virteni kerälle, ks. luku 8.3) onkin tallennettu yhtä lailla mieslaulajilta.

8.2.1 JOKOS OMMELLA OSANNET? TYTÄR, ÄITI JA VAIMO KÄSITYÖN TEKIJÄNÄ

Savokarjalaisessa yhteisössä vaateomaisuus oli paitsi yhteiskunnallista statusta osoittava symboli ja toimivaan sosiaaliseen kanssakäymiseen tarvittava väline, myös välttämättömyys kylmässä ympäristössä selviytymisen kannalta. Tilayhteisö tarvitsi kangasta selviytyäkseen ja vaurastuakseen. Yksilön ahkeruus ja taitavuus edistivät koko tilayhteisön menestystä, oli sitten kyseessä neidon kapioiden teko ja sitä kautta mahdollisimman sopivan puolison saaminen sukuun tai vaimon tehtävä miehensä ja lastensa vaatettajana.

Lapsi tai nuori tyttö esiintyy varsinaisissa kädentaitoihiteita sivuavissa runolauluissa vain harvoin, ja personoituna silloinkin yleensä tyttären roolissa. Tuutulauluissa lasta tuuditetaan villavuoteelle, talvilampaan takulle ja kesäuitin lievinälle.³³⁴ 72-vuotias metsäpirttiläinen Maria Kuoppa laulaa äitinsä kykenemisestä kolmeen työhön, mutta myös pohtii alueen runoilta yleiseen tapaan, kelle on tytärtään tuutimassa: tuvalliselle vai tuvattomalle, leiväkkäälle vai lehmäkkäälle.³³⁵ Sakkolalainen laulaja on alueelle tyypilliseen tapaan pohtinut ajatelleensa tuutineensa lasta turvaksensa, mutta tuutivansakin rikkaalle riihenpuijaa ja rahakkaalle raatajaa – tyttölapsi kun harvoin jäi vanhempiensa kotiin, toisin kuin poika. Hän toteaa, että moni luulee köyhän lasta ”köhnykseksi” eli runon selityksen mukaan hiljaiseksi, mitä tämä ei tule olemaan, vaan käy äitinsä kanssa kaskeamassa ja ”kerallain keträpuulla”³³⁶, luultavasti talollisille pellavia ja villoja kehräämässä. Kurkijokisen laulajan suussa tuudittajan odotukset ja tulevaisuudennäkymät sekä arkitodellisuus realisoituivat tyttären osalta kalliiksi käyviin vaatteisiin, ehkä myös myötäjäisiin:

Hyvä ois tyttö tuuvittaissa,
Paha pannessa kylähän,
Pitäsi olla turkkivaippa,
Pitäsi kaksi kauhtanoa
Ja viiet viilakkeet.³³⁷

Lasten ja nuorten leikkilauluissa puhutaan ja lauletaan mm. silkkilangan kehräämisestä³³⁸, keränpohjukkana olemisesta tai sieltä pääsemisestä³³⁹ tai saran kutomisesta³⁴⁰ – onpa Uudellakirkolla leikitty ”pitsin tärkkäämistäkin”³⁴¹. Keränpohjukkana olevan pitää päästä pujottelemalla käsien alitse pois keskeltä ”kerää”, saran kutomisessa leikkijäpari pujahtelee sukkulana läpi muiden leikkijöiden muodostamien rivien. Leikarit -leikissä etsitään morsianta, ja sulhaselle osoitetuista morsiamen kehumisista tuttu, varioiva ”sait sie riskin riihenpuijan, kalstin/kassin/vaski-tms. kankahan kutojan” -teema kuuluu leikin toisintoihin

---

³³⁴ mm. SKVR XIII2. 5563. Heinjoki. Järvi 21. 12; SKVR XIII4. 11479. Terijoki. Terijoen Yhteislyseon oppilaat. Kantola, Mikko 32. 36. Maikki Sipponen, n. 45 v; SKVR VII. 1443. Mäntyharju. Kantele, Toini n. 27. 1913.

³³⁵ SKVR XIII2. 5090. Metsäpirtti, Lapanainen. Haltsonen, S. 1398. 34. Maria Kuoppa, 72 v.

³³⁶ SKVR XIII2 5658. Sakkola. Reinholm N V 8. 48.

³³⁷ SKVR XIII2. 2703. Kurkijoki, Rummunsuo. Saukko 49. 50.

³³⁸ mm. SKVR XIII3. 7364. Sakkijärvi. Ok. II, 18, s. 277. Salajärven kk. 1926.; SKVR XIII3. 7365. Seiskari. Haltsonen, S. 1660. 35. Piatta Heikkola, 81 v.

³³⁹ mm. SKVR XIII1. 799. Seiskari. Ok. I, 33, s. 317. Seiskarin kk; SKVR XIII3. 7367. Kivennapa. Koivunen, V. A. Itä-Suomen Sanomat, v. 1903.

³⁴⁰ SKVR XIII4. 12470. Terijoki, Käkösensää. Terijoen Yhteislyseon oppilaat. Monto, Lilja 36. 36.

³⁴¹ SKVR XIII4. 12414. Uusikirkko VI. Paulaharju 2228, 2299. 05.

olennaisena osana.³⁴² Seiskarin saarella leikkilukuun on yhdistetty häälauluista tuttu ahkeruusteema: ”Ei malta kyläiset maata mejän pirran piukkinalta, paperisen paukkinalta, lauvallisen laukkinalta”.³⁴³ Leikkilauluissa kädentaitokuvaukset kuvaavat pääsääntöisesti nimenomaan työn prosessia ja mekaanista liikettä. ”Kalsti kankaan kutoja” liittyy leikkeihin, joissa etsitään joko arpoen tai valiten jotakuta ”morsiameksi” leikkijöiden joukosta.

Nuorta tyttöä muistutellaan lauluissa tyttönä olemisen onnesta: ”Hyvä on tyttönä elellä, kellon olla lettipiänä; Ei oo huolta housuloista, miehen nuoren nuttuloista --” ja kehoitetaan tekemään pellot pellavaista.³⁴⁴ Rautulainen Anna Penttelei on laulanut, mistä tytöt ovat huolehtivinaan:

Ei oo huolta tyttölöil, / Ei oo huolta, ei oo mieltä,
Ei oo huolta housuloist. / Se on huol tyttölöil,
Ko on huol huonehis, / Ko oisiit orret olkasii,
Parrelliset paitasii, / Suuret orret suhmanoi,
Kipukkaiset kintahii.³⁴⁵

Neitoikää käsittelevät kädentaitomotiivit ovat käytännössä lähes aina avioliittoon liittyviä. Käsittelen avioon astumista ja häälauluja tarkemmin seuraavassa luvussa. Morsian -teema tulee esiin neitouden synonyymina myös silloin, kun mieleistä miestä ei ole vielä löytynyt:

Läkkäämme sisot sinehen, / keltaheinähän kälykset,
matarahan morsiamet. / Mitä me sisot sinellä,
keltaheinällä kälykset, / mataroilla morsiamet;
jo meill' on sinet sinetty, / ei oo miestä minkäänlaista.³⁴⁶

Neitojen kevät- ja kesäkauden työsarkaan kuulunut värikasvien, mm. ahomataran, etsiminen kuuluu tyttöjen lauluissa³⁴⁷, joissa tytöt kehuvat ulkoista olemustaan ja toisinaan myös punahameitaan. Sakkolalainen Mari Ohvo ei liene omassa laulussaan enää kotonaan, vaan vaimona, joka on mielestään jo sinisensä ja keltaisensa saanut. Ensin hän kertoo lämmittävänsä sotaian saunan anopilleen ja sitten ehdottaa, josko siskot lähtisivät sinelle,

---

³⁴² mm. SKVR XIII3. 7415. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1851. 35. Antti Lahtinen, 69 v; SKVR XIII3. 7439. Lavansaari. Laiho, L. 2343. 35. Maria Klaus, 74 v. ; SKVR XIII3. 7433. Viipurin pit. Peltola. Alava 252. 90. Miina Seppälä, 10 v.

³⁴³ SKVR XIII3. 7437. Seiskari. Ok. I, 33. s. 311. Seiskarin kk.

³⁴⁴ SKVR XIII2. 4432. Rautu, Joussee. Kaukonen, K. 137. 35. Katariina Painokangas, 64 v.

³⁴⁵ SKVR XIII2. 2769. Rautu, Vakkila. Laiho, L. 1514. 35. Anna Penttelei, 66 v.

³⁴⁶ SKVR XIII1. 2650. Rautu. Ahlqvist A 498. 54.

³⁴⁷ mm. SKVR XIII1. 640. Sakkola. Reinholm N V 2. 48. Antti; SKVR XIII1. 658. Jaakkima, Harvi. Saukko U 91. 50.

mutta toteaa sitten: Mitä myö sisot sinellä --- jo meill on sinet sinetty, sekä on kellat kelloiteltu.³⁴⁸ Erityisesti Jaakkiman seudulla ahomataran kerääminen on usein yhdistetty ”leikatkaamme lehmus pitkä / siihen ylkä hirtetään” –runoon.³⁴⁹

Neitojen kerskaukset saavat vastinparinsa häälaulujen ja toiseutta edustavien neitojen (esim. suvantolaisten³⁵⁰) moitteissa. Kehuja lienee laulettu muuallakin kuin häissä:

Tiä on tään laulun loppu:
Ei se etsi meijjän neito,
Kysy ei kysii kylältä,
Pirran piitä naapurista,
Tointa toisesta talosta,
Viijä ei villoi kylälle,
Ei kuleteta kuontaloo;
Ne kotona keträtää,
Ain suahaa asuks.³⁵¹

Sananalaiseksi joutuminen näkyy myös nuorten naisten lauluissa. Vastareaktionä itsensä kehuminen on tuonut nuorelle naiselle itsevarmuutta ja rohkeutta.³⁵² Kädentaitojen ja ahkeruuden korostaminen on neitojen kerskauksien kantava voima, ja syytöksiin vastataan esittelemällä omia taitoja. Räisäläisessä laulussa tyttö on joutunut sananalaiseksi oltuaan jonkin aikaa toimettomana, mutta luettelee olevansa siitä huolimatta varsin pätevä tekijä ja osaavansa niin kankaan kuin nauhojen kudonnan, nytyinkipitsien tekemisen kuin hankalatkin ompelutyöt:

---

³⁴⁸ SKVR XIII1. 1833. Sakkola. Neovius 697. 4/5 89. Mari Ohvo.

³⁴⁹ esim. SKVR XIII1. 658. Jaakkima, Harvi. Saukko U 91. 50.

³⁵⁰ SKVR XIII3. 8073. Sakkola, Kurikkala. Neovius 41. 87. Mari Kaaselainen. S. v. 1824; SKVR XIII1. 1234. Karjalan Kannas. [[Salenius?]] Ilmarinen v. 1869, n:o 29, Matkamuielmia. 1869.

³⁵¹ SKVR XIII2. 4228. Rautu, Joussee. Kaukonen, K. 138. 35. Katariina Painokangas, 64 v.

³⁵² SKVR XIII1. 2578. Uusikirkko, Kuutterselkä. Europ. K 603. 47; SKVR XIII1. 2539. Metsäpirtti, Tappari. Haltsonen, S. 1281. 34. Saara Tiainen, 62 v; SKVR VII. 645. Lemi. Kouvo, H. n. 97. -1889. Sutela. Aatami Matinp. Sinkko, 84 v.

Viiko istuin virsu kiässä, / Kauvan kalsu kainalossa,
 Saivat tuost' sanellaksie, / Kylä ämmät ähmijäksie.
 Nii nuo haukkuit kui harakat, / Nii nuo koikkuit ku korpit jo,
 Palokärki kärsittiäpi, / Kutittuat ko kuttilintu,
 Yöt päiväivät ko piäskyläine, / Nii nuo mannuat ko manahkat
 Luatiit minnuu laiskemmaksi. /
 Empä laiska olnekkuanee, / Empä tullut tuhmemmaksii.
 Tok' mie tiijen työni tehä, / Kankuat mie oikein osajan
 Sekä vuatetta valajan, / Laitan parruan palttinanki.
 Osuan mie nauhoja napoa / Sekä rippuaa ripustan,
 Parraita tien palmikkoita, / Virovöitä vissimpiä,
 Siärisitteitä säpäjän.
 Kuon mie kankuat kaikipuoli / Sekä tiijen tiuhtajella.
 Tien mie herja helmuksija / Sekä nyrin nyytinkijä,
 Hunnunvällii mie väliste. /
 Empä tuhma tullutkuane, / Tien mie nutun kaikipuoli.
 Suatan tehä sarkasia, / Laitan puolilankasia,
 Laitan vuattie'et komiat.
 Se on ihme itsestäini, / Kuin ei tunne toiset neijot
 Eikä tytöt tyhmempäiset, / Ei nuo ommella osaja
 Eikä tietäne tikata / Eikä kuttuo kurjat raukat
 Eikä tiije tiuhtajella, / Suata ei tehä sarkasija,
 Laittua puolilankasija.³⁵³

Ohjeita vaimon etsintään jaellaan erityisesti Etelä-Karjalassa. Hiitolaisessa runossa kertoja etsii veljelleen morsianta. Hän löytää tuntemattoman tytön lehdosta ja selvittää, osaako tämä ommella. Kun neito sanoo tietävänsä tikkaella, kertoja pyytää neitoa veljelleen, kehuu veljensä komeaa ulkonäköä ja kertoo, millaisia herkkuja veli morsiamelleen tulee syöttämään: ”Tunne neito hälle tulla, hälle miehelle hyvälle, puna poskelle poi'alle, otsas on Otavan merkki, pääss' on päivän pyöryläinen, pyhät syöttää pyyn lihoilla, aret atran kääntimillä”³⁵⁴. Runossa ollaan siis niin sanotusti perusasioiden äärellä. Raudun seudulla vaimoa etsivää miestä kehotetaan katsomaan neitoa kankaan takana, jonka voi tulkita ei vain ahkeran työihmisen etsinnäksi vaan kehotukseksi katsoa muutakin kuin neidon omaisuutta ja ulkonäköä.³⁵⁵ Juho Potuskin lupaa etsiä pojille hyvät vaimot ja varoittaa naimasta näitä vain kirkonmäen ja pyhäpäivän koreiden vaatteiden perusteella kehottaen heitä käymään katsomassa neitoa työssä; kaskessa ja kutoessa:

---

³⁵³ SKVR XIII.1. 2607. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta 188. 96. Mari Suutari, 61 v.

³⁵⁴ SKVR XIII.1. 1329. Hiitola. Merón 7. 55.

³⁵⁵ SKVR XIII.2. 3409. Rautu, Keripata. Laiho, L. 1539. 35. Varpu Vaskelainen, 73 v; SKVR XIII.2. 3412. Sakkola. Neovius 703. 4/5 89. Mari Ohvo.

Kuulkaa, pojan poloiset, / Kons työ kossii lähettä,
Virkkakaa visusti miule, / Antakaa ajalla tieto,
Mie sit teille neuvon neijet, / Mie teil emännän etsin.
Älkää työ pyhännä naiko, / Pyhännä pahatki piijat
Rekkopaitoi pannoot, / Lappavöihe laitteloot.
Katso neitoo kaselta, / Noutele nokineninä,
Katso kankahan takkaa, / Onkos kankas kannallaase,
Sujahtaako sukkulaine, / Käyvyyk pirta pietimii.³⁵⁶

Avioliitto ei odotuksista huolimatta osunut kaikkien kohdalle. Toisinaan vaateomaisuuden painottaminen ja sen valmistamiseen liittyvä työ kertoo myös menneestä. Pellavaa pitäneen ja lampaita kerinneen neidon valmistautuminen avioliittoon näyttää runon kertojan silmissä turhalta toiveajattelulta, sillä valmisteltua vaateomaisuutta ei käytettykään:

Pidin piennä pellavasta, / lasna lammasta keritsin,
luulin nuorra naitavaksi, / vihantana vietäväksi.
Eipä n[uorra] naitukana, / vihantan' ei vietykänä,
jäivät pellavaat pilalle, / jäivät hurstit hunnikolle,
jäivät vaipat vaskireunat, / kun ei nuorra naitukana,
vihantan' ei vietykänä.³⁵⁷

Kun naimisiin on viimein päädytty, avioliitto ja kädentaidot yhdistyvät lauluissa vain toisinaan. Elämänpiiri kaventuu lapsiin ja mieheen, eikä anoppikaan käsityörunoihin kummemmin ilmesty. Kädentaidot ovat johtaneet tavoitteen saavuttamiseen, avioitumiseen, ja toivoa sopii, että uusi koti on edes tyydyttävä.

Yksi runoteksti liittää SKVR:n aineiston suoraan KRA:n uskomuksiin. Sen selityksessä kerrotaan, että ”laulua laulavat nuoret äidit lasta pidellessään”. Luvussa 6.2.2 käsiteltiin kankaankudontaa unessa enteenä lapsen saamisesta ja kangaspuiden polkusten irroittamista nopean synnytyksen apuna. Mäntyharjulla rukki, kuitukuontalo ja kangaspakka – langaksi ja valmiiksi kankaaksi muuttuva kuitu - ovat symboloineet vastasyntyntä lasta: ”Täs on mun rukkini, Täs on mun tuttini, täs on mun kaunis kangaspakkani”.³⁵⁸

Vanhemman naisenkin käsityötaidon kuvaaminen liittyy usein äitiyteen. Savokarjalaisessa runoudessa paljon kiitellyn äidin rooli vaatteiden tekijänä näkyy myös kädentaitoihin liittyvissä runoissa. Äidin tekemä paita on lämpimämpi kuin vieraan, ja emoa kiitellään tämän kykenemisellä nykytermiä käyttäen ns. moniajoon:

---

³⁵⁶ SKVR XIII2. 3408. Rautu, Sunikkala. Laiho, L. 1534. 35. Juho Potuskin, 65 v.

³⁵⁷ SKVR XIII1. 2552. Rautu. Ahlqvist A 499. 54.

³⁵⁸ SKVR VII1. 1600. Mäntyharju. Loukola, L. n. 37. -1915. Maria Serenius.

Vilu on vaippa villanenki,
kuin on vierahan tekemä;
lämmin vaippa liinanenki
oman äitin ompelema.³⁵⁹

Tekhä se enne miun emmoin
kolme työtä kerrallaa:
käet kankasta kuttoit,
jalat lasta liekuttiit,
suu laulo sulosta virttä.³⁶⁰

Kankaiden ja vaatteiden tilannesidonnainen rooli on vaikuttanut myös naisen elämään avioliitossa. Kun huonossa liitossa ollut nainen saa kuulla isänsä, äitinsä ja kumppaninsa kuolemasta, hän kertoo käärivänsä isänsä ja äitinsä Saksan silkkiin ja palttinaan, mutta kumppanivainaansa rikkinäiseen riihipaitaan ja kaskeamisessa käytettyihin eli nokisiin, huonoihin ja likaisiin sukanvarsiin.³⁶¹ Vaimon rooli tai tämän kelvottomuus vaatteiden tekijänä korostuu myös räisäläisessä pilkkarunossa: ”Aina kiitän akkajani, nahka paik' on pajassaini, sukassaini suuri loukku”.³⁶² Kolmen naisen naimisesta haaveilevassa runossa mies toivoo, että vaatteiden tekemisessä jo harjaantunut vanhempi nainen hoitaisi vaatehuollon:

Kuin mie saisin, niin mie naisin
kokonaista kolme naista:
yhen nuoren, toisen vanhan,
kolmannen kasatun naisen.
Nuori nuotalla kävisi,
vanha vaatetta tekisi,
kasattu kas'ella kävisi.³⁶³

Vanhemmat naiset jäävät kädentaitoja sivuavissa runolauluissa lähes tyystin morsianten varjoon. Sen sijaan uskomuksellisessa aineistossa emännät pysyvät aktiivisina toimijoina: Kansanrunousarkiston aineisto luvussa 7 esittää emännät erityisesti onnea tuovan magian ekspertteinä.

---

³⁵⁹ SKVR XIII2. 3244. Sakkola. Ss. Eeva 4. 32.

³⁶⁰ SKVR XIII4. 10845. Rautu, Palkeala. Pennanen, Olavi 467. 36. Natalia Vuoriala, 64 v.

³⁶¹ SKVR XIII1. 533. Pyhäjärvi. Ahlqvist A 128. 54.

³⁶² SKVR XIII2. 2777. Räisälä. Väkiparta Vuoksi n:o 11. 95.

³⁶³ SKVR XIII2. 2911. Pyhäjärvi. Ahlqvist A 104. 54.

8.2.2 TAITAVA EMÄNTÄ - AVIOON ASTUMINEN

-- vaikka ovat kyllä kaikki korjia, niin eivät kuitenkaan kaikki muut ole niin olevoinansa kuin naimahaluiset, erittäinkin tytöt. Heillä on erinomainen käytös, valvominen vaatteistansa, alati muistuu heidän mieleensä, että itestänsä vilhua vikoja, koetella käsillänsä, jos kaikki ovat paikoillansa, takapuolia ja naamaansa kysellä seurakumppaleiltansa. (Raussi 1966: 203.)

Avioituminen määräsi naisen elämänkulun, joten parinmuodostukseen panostettiin sekä taidollisesti että ulkonäöllisesti. Suku ja perhe odottivat tyttären naimisiinmenoa myös sukujen toivotun yhteistyön vuoksi. Niinpä avioliitto ei ollut naisen ja miehen välinen sopimus, vaan laajamittaisempi, runsaasti uskomuksellista taustaa ja rituaaleja sisältävä prosessi. Etelä-Karjalassa säilynyt lauluhäiden perinne näkyy myös runoaineistossa: Etelä-Savosta ei aineistossani ole juurikaan häihin liittyviä lauluja. Etelä-Karjalankin aineistossa painottuvat erityisesti äyrämöispitäjät Sakkola ja Rautu.

Karjalassa ja Savossa juhla kesti varakkailla talonpojilla yleensä kolme päivää ja sisälsi usein vielä 1900-luvun alkupuolellakin morsiamen kotona järjestetyt läksiäiset ja sulhasen kotona järjestetyt häät, joissa molemmissa oli eri vieraat (Heikinmäki 1981: 313, 306.) Palvelusväki on usein käynyt vihillä ilman varsinaista hääjuhlaa tai järjestänyt vaatimattomat juhlat esim. palvelus- tai vuokratalossa tai jomman kumman kotona (Heikinmäki 1981: 315-316.) Sulhanen oli yleensä vain puhemiehen tai muutaman miessukulaisen kanssa noutamassa morsianta ja tämän kappioita läksiäisissä (1981: 332-333). Morsiamen pää peitettiin Etelä-Savossa ja Karjalassa matkan ajaksi tirkattihunnalla ja pääpyyhkeellä, joita puettaessa morsianta yleensä pyrittiin lauluilla itkettämään ja siten irrottamaan vanhasta kohti uutta elämänvaihetta siirryttäessä. Neuvokkivirret ja sulhasen moittiminen kuuluivat päänpeittämisrituaaliin. (1981: 444-445.) Kapioiden ja lahjusten ottamisesta matkaan on Kurkijoelta tallennettu Warvara Terentjeffin selityksellä varustettu runolaulu:

Kun morsiamen kotoa pois lähtiessä "kosoi"-mies aitasta ottaa morsiamen vaatteita sekä muita kapineita, jotka morsiamen omaisuutta ovat, laulaa laulaja istuen kirstun päällä:

Tuo vanha kosoi mies;
Niin tuo paisto paijan kaulus
Kui paras papin paperi,
Kirkkoherran kirjalehti;
Tuo on kultaasi kutoma,
Herttaseisi helskyttämä.³⁶⁴

Vihkiminen suoritettiin joko muuhun aikaan tai uudemmalla ajalla läksiäispäivänä kirkossa ja pääseremoniat, mm. vaatelahjojen jakaminen, tapahtuivat sulhasen kodissa. (Heikinmäki 1981: 313.) Morsian astui kulkuvälineestä anopin maahan asettamalle vaatteelle tai turkikselle. (Heikinmäki 1981: 491). Ensimmäiset morsiamen tekemät lahjat, yleensä värikkäät nauhat tai vyön, sai se, joka sai riisuttua ajohevosen (1981: 481). Anoppi sai pihalla huivin tms. ”kättäislahjaksi” (1981: 489-490). Morsianta kierrätettiin myös uuteen elämänpiiriin kuuluvissa rakennuksissa kuten navetassa, joihin hän jätti tekemiään nauhoja (ks. luku 8.1.2, Lanka taikavälineenä). (Heikinmäki 1981: 496-501.)

Varsinaiset morsiamen antimet - eli Karjalassa usein lahjukset tai lahjat, Etelä-Savossa myymit, myynit tai joskus kapiot - näyttelivät itäsuomalaisissa häissä yhtä niiden merkittävimmistä osista, ja uusi perheenjäsen, miniä, luovutti ne julkisin juhlamenoin ensimmäisen uudessa talossa vietetyn yön jälkeen. Pyhäjärvellä lahjusten jakoa aloittaessa saatettiin sanoa "Kel kelpaa linnut ja höyhenet, hyväst mielest, rikkaast varast."³⁶⁵ Lahjusten teko oli Itä-Suomessa morsiamelle valtava ponnistus, varsinkin jos tämä naitiin suurperheeseen. Heikinmäen mukaan Gottlund on kertonut, miten Juvalla vuonna 1816 jaeltiin ”antimia hirmuinen joukko”. Lahjoja piti usein olla kymmenille ihmisille, ja nimenomaan paitojen perusteella arvioitiin morsiamen taitoja. Savitaipaleella morsiamen kerrotaan tuoneen lahjuksiksi 38 paitaa ja 60 pirtanauhaa. (1981: 540-543.)

Paidantekoa pidettiin tytön naimakelpoisuuden edellytyksenä, ja vihkipaita (1900-luvulle tultaessa usein vihkipuku) tehtiin sulhaselle koko Suomessa (Heikinmäki 1981: 550-558). Sen lisäksi tärkeimpiä olivat anopin ja siinä sivussa appiukon lahjat: 1800-luvun lopun Itä-Suomessa tavoitteena oli antaa anopille ainakin täysi vaatekerta alusvaatteista alkaen sekä

---

³⁶⁴ SKVR XIII.2. 3553. Kurkijoki, Otsanlahti. Tereska 19. 93. Warvara Terentjeff, 59 v.

³⁶⁵ SKVR XIII.2. 4103. Pyhäjärvi, Kahvenitsa. Haltsonen, S. 197. 32. Katri Äijö, 81 v.

vuodevaatteet ja täydentävinä lahjoina sukat nauhoineen tai sukat, huivi ja esiliina sekä toisinaan nenäliina ja lapaset. Appi sai yleensä paidan sekä sukat, neulakintaat ja virkatut tai kudotut kintaat, ja oletuksena paita annettiin myös puhemiehelle. Vain varattomat antoivat anopille pelkän paidan ja pienempiä käsitöitä. Runsaat lahjukset ja paidananto jäivät pois käytöstä vasta 1900-luvun alkukymmenillä, kun paidasta tuli muodin muuttuessa pelkkä alusvaate, ja anopille alettiin viedä pukukangas. (Heikinmäki 1981: 544-552.) Etelä-Karjalassa antivaatteet puettiin appivanhempien ylle tai he pukivat ne itse päälleen jakotilaisuudessa (1981: 569). Sulhasen veljet ja sisaret saivat yleensä myös paidat ja usein sukat tai lapaset. Kannaksella sisaret saivat usein paidan sijaan esiliinat. Moni morsian joutui valmistamaan lahjukset – paidan, nenäliinan, lapaset, sukat, huivin, esiliinan, mitä milloinkin – myös sedille, enoille, tädeille ja sisarusten puolisoille. (Heikinmäki 1981: 550-558.) Antimet tunnetaan myös muilta kansoilta: Saksassa paitojen ja nenä- ja päälliinojen jakaminen tunnetaan jo keskiajalta. Niin Baltiassa kuin Ruotsissakin talonpoikaismorsian on tehnyt appivanhemmilleen ja sulhaselleen paidan sekä muita vaatekappaleita. (1981: 560-561.)

Heikinmäen mukaan tytön sopeuttaminen uuteen taloon aloitettiin jo lahjuksia ja kappioita valmistaessa:

”-- kosinnan hyväksymisestä lähtien morsianta alettiin vieraannuttaa omasta suvusta ja valmentaa muutoksiin. Antimia valmistaessaan morsian oppi kantamaan vastuuta uudesta perheestä, kasvoi uuteen riippuvuuteen, samaistui uuteen ryhmään. Vaate-esineet olivat samalla morsiamen työtodistus. Kun hän ne vei, hänen oli pystyttävä ne tekemään, mutta hän saattoi odottaa niillä myös asiaankuuluvaa arvonantoa. Saajat tunnustivat kiitoksissaan, että morsian kykeni vastaisiin tehtäviin, oli taitava ja ahkera. Morsian tiesi, että suvun naiset muistaisivat aina, millaiset ja miten runsaat tai niukat antimet hän oli tuonut; itse esineet muistuttivat siitä vuosikaudet.”
(Heikinmäki 1981: 574.)

Kaiken kaikkiaan antimet olivat suunnattoman tärkeät sekä morsiamen taidonnäytteenä että varakkuuden ja anteliaisuuden osoituksena, ja määrittivät suuresti tähän suhtautumista uudessa talossa ja kylässä. Niiden rituaalista merkitystä niin hääriitin kuin myös paidan ihokosketukseen liittyvän magian suhteen ei sovi myöskään väheksyä (ks. myös luku 7.6; Heikinmäki 1981: 575-576). Vasta 1900-luvun puolella sosiaalisesti sallituksi tuli esim. kehräyttää langat vierailta tai ostaa kutomiseen tarvittavat langat muualta, mutta silloinkin oli suotavampaa kutoa kankaat itse (Heikinmäki 1981: 541). Kädentaitojen osaamisen ja lahjojen rooli nousee nimenomaan runoaineistossa korkealle. Lahjojen jako säilyi

seremoniallisena erityisesti lauluhäiden alueella Etelä-Karjalassa, kun taas Savossa lauluista on säilynyt vain katkelmia (1981: 572).

Morsiamelle laulettiin:

Nyt siul huolta hoivattii,
Ajatusta annettii,
Ku ens on huol housuloist,
Sit lasten paijoist on purina.³⁶⁶

Häät sisälsivät itäisessä Suomessa runsaasti runolauluja, joissa keuhuttiin ja pilkattiin, varoiteltiin ja neuvottiin paria tulevaan elämään. Kädentaitoihin liittyviä häälauluja ovat pääasiassa neuvokkivirret ja kehu- ja pilkkalaulut. Neuvokkivirsissä erityisesti morsianta muistutetaan muiden toimien ohella ahkerasta kutomisesta ja paitojen tekemisestä. Sulhanen saa ohjeekseen lähinnä käsityövälineiden tekemisen tai hankkimisen nuorikkooan varten. Kehu- ja pilkkalaulujen tyypillisimpiä aiheita Etelä-Karjalassa on lause ”— ommella osaja” joko varioivassa muodossa ”ei tuo ommella osoa/osaa”³⁶⁷ tai positiivisessa ”ommella osaa/n” –muodossa.³⁶⁸ Sen lisäksi haukkuja on esitetty mm. oletuksena siitä, että morsian kutoo huonoa kangasta tai on huono kehrääjä.³⁶⁹ Ompelemaan morsianta on kehoitettu myös silloin, kun köyhää sulhasta on moitittu häissä: neidon käsketään ommella vahvakahvainen kerjuupussi, jonka kanssa hän joutuu pian kylällä puistamaan eli kerjäämään ruokaa.³⁷⁰

Ompelun osaaminen on jokseenkin ambivalentti aihe. Pääsääntöisesti neitoihin liittyvä ommella osaa –motiivi on negatiivinen: oli osaamattomuus sitten Suvannon kylän neitojen³⁷¹, morsiamen tai minämuotoisen kertojan ominaisuus, taitamattomuus ja huolimattomuus riittävät suorasukaisen haukkumisen aiheeksi. Sakkolalaisessa runolaulussa minämuotoinen kertoja ei saa sulhasta, koska tulee sanoneeksi kosijalle, ettei paimenessa ollessa ompelemaan ehdi, ja itkien kotiin tultuaan pyytää äidiltään: ”Te’e minua tikkariksi ja opeta ompeliaksi. Tiivi olis olla tikkarina, ompeliana olis parempi, kutojana ois kuuluisampi”.³⁷²

---

³⁶⁶ SKVR XIII2. 3743. Pyhäjärvi, Kahvenitsa. Kaukonen, K. 127. 35. Katri Äijö, 75 v.

³⁶⁷ esim. SKVR XIII2. 3938. Rautu. Ahlqvist A 323. 54; SKVR XIII2. 3967. Räisälä. Reinholm N VII 22. 49

³⁶⁸ esim. SKVR XIII3. 8073. Sakkola, Kurikkala. Neovius 41. 87. Mari Kaaselainen. S. 1824; SKVR VII. 645; SKVR XIII2. 4233. Sakkola. Ahlqvist A 292. 54; SKVR XIII2. 4277. Rautu. Ahlqvist A 325. 54.

³⁶⁹ SKVR XIII2. 3974. Sakkola, Lapinlahti. Slöör III 5. 54; SKVR XIII2. 4076. ? Lönnrot R 88. 37.

³⁷⁰ SKVR XIII2. 4540. Rautu. Ahlqvist A 426. 54.

³⁷¹ SKVR XIII3. 8073. Sakkola, Kurikkala. Neovius 41. 87. Mari Kaaselainen. S. 1824.

³⁷² SKVR XIII1. 1433. Sakkola, Lapinlahti. Slöör IV 8. 54.

Esittelen häiden pilkkalauluja moitteiden ja valitusten yhteydessä tarkemmin luvussa 8.2.4. Toisaalta naiset ovat osanneet kehua myös sekä itseään että sukuaan. Vastakkaisia osaamattomuudelle ovat ”ommella osaa” -henkiset runot, joissa kehuvaan sävyyn ilmoitetaan joko omista tai naitavan tutun neidon tai morsiamen käsityökyvyistä. Alkusointu on varmasti ”karski kankahan kutoja” -aihelman tapaan olennainen käynnistäjä ja liittykin toisinaan siihen.

Karski, kalsti tai kaunis kankaan kutoja -motiivi liittyy useimmiten nimenomaan häälauluihin ja morsiamen kehumiseen ollen lähes aina positiivisessa yhteydessä esitetty (ks. luku 8.2.1). Toisinaan sulhaselle tosin sanotaan, että tämä on luullut saavansa hyvän kutojan, mutta saakin osaamattoman käsityöihmisen.³⁷³

Vaateomaisuuden ja muiden kapioiden määrä häissä kertoi perheestä ja koko suvusta, ei vain tyttärestä itsestään. Niinpä tyttöä kuvataan tästä kiinnostuneille – ei vain sulhasille, vaan näiden koko suvulle – virkeänä, taitavana käsityöihmisenä ja sopuisana persoonana. Sosiaalisiakaan suhteita ei häälauluissa unohdeta: Raudussa morsianta kielletään käskemästä kälyään ja käskemään sen sijaan omia käsiään; käly kun tuntee tien kujalle³⁷⁴, toisin kuin vieraan talon tavoille oppinut nuorikko.

Morsianta on myös kiitetty tämän tuomista lahjoista antien jaon jälkeen³⁷⁵. Morsiamen suvulle ja muille kylänmiehille jakamat lapaset, sukat ja nauhat saavat kiitoksensa.

Räisälässä on kerrottu, että

Kun lahjukset oli häissä (sulhasen kotona) jaettu, niin kaikki, häävieraat sekä kuokkamiehet, (kaikille annettiin) kävivät ringiin (piiriin) eli muuten ja ylistivat morsianta:

Kiitos, sisko, silmilleis, / Kunniamp' on kulmilleis,
Kun miun sukilla täytit, / Kirkkokunnan kintahilla,
Tuvan täyven turvikailla, / Kylän naiset nauhasilla.³⁷⁶

---

³⁷³ SKVR XIII2. 3974. Sakkola, Lapinlahti. Slöör III 5. 54.

³⁷⁴ SKVR XIII2. 3973. Rautu, Keripata. Laiho, L. 1578. 35. Palake Ahola, 70 v.

³⁷⁵ myös SKVR XIII2. 4099. Räisälä. Väkiparta E 53, s. 6. 96; SKVR XIII2. 4097. Sakkola. Reinholm N IX 15. 49; SKVR XIII2. 4098. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 65. 32.

³⁷⁶ SKVR XIII2. 4100. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta 33. 96. Mari Suutari. Leskivaimo, 61 v.

Paita

Eeppisissä ja lyirisissä lauluissa liiton solmiminen ei kuitenkaan aina onnistu noin vain. Suositun Konnusta kosinnan tai Kojosenpojan kosinnan toisinnot monine variantteineen sisältävät useimmiten sulhasen ja morsiamen keskustelun, joka johtaa jälkimmäisen murhaan. Useimmiten sulhanen osoittaa morsiamelleen mahdottoman tehtävän, hamppuisen paidan tekemisen yhdestä ainoasta kasvikuidusta, sekä usein myös takin tekemisen yhdestä villatukosta. Neidon todetessa suorituksen mahdottomaksi sulho tappaa tämän suolle³⁷⁷. Yksittäisessä sakkolalaisessa runossa neito osoittaa yllättäen sulhaselleen vastavuoroisen, avioliiton kaksipuoliseen täyttämiseen velvoittavan ja häälauluista tutun pyynnön tehdä tälle tekstiilien tuottamiseen käytettävät työkalut ”yksiöisestä vesasta”, josta sulho vihastuu yhtä verisin seurauksin kuin muissakin toisinoissa:

- - Sulho sanoo nei'ollensa: / "Te'e sä minulle liinapaita
Yhestä liinan kuitusesta!" - / Neitonen ajattelee:
"Mitä tyhjästä tulepi, / Valehesta laukeavi."
Sulho sanoo nei'ollensa: / "Te'e sie minulle lankaviitta
Yhestä lankatöppösestä!" / N[eitonen] ajattelee:
"Mitä tyhjästä tulepi, / Valehesta laukeapi."
Neito sanoo sulhollensa: / "Hanki lipsut, hanki loukut,
Hanki kaikki kangas neuvot, / Hanki suolta sukkulainen,
Kankahalta karttu väärä, / Kolmiöisestä vesasta.
Sulho suuttui nei'on päälle, / Sulho suuttui ja vihastui,
Nappaisi naisen kaulan poikki / Pään vei suolle mättähäksi --³⁷⁸

Kun runon toimija pyytää äidiltä tai vaimolta paitaa, hän tarkoittaa tekstiilin valmistamista alusta asti aina pellava- tai villakuidun työstöstä ja kehräämisestä tai vähintäänkin kankaankudonnasta lähtien. Paremmen tai palttinaisen paidan pyytäminen äidiltä tulee usein ajankohtaiseksi kosimaan lähtiessä tai paimeneen lähtiessä.³⁷⁹ ”Emoseni, eukkoseni, tie mullen paita palttinainen, avohiha aivinainen, lyhykäinen liinainen, Jolla mie mään kosioimaan”, on Säkkiärvellä laulettu.³⁸⁰

Sulhasensa kylvettäjä- tai Kauno kalaan -teemassa Etelä-Karjalasta löytyy yksi runo, jossa kertojaminä on naisen sijaan mies, kuten oletetusti runon laulajakin. Uusikirkkolainen runo noudattelee muuten temaattisesti muita vastaavia runoja, mutta kaunon sukupuolen vaihtaminen naiseksi antaa loppuratkaisuun tälle eri käsityön: suolle viety morsian

---

³⁷⁷ mm. SKVR XIII1. 435. Metsäpirtti, Tappari. Haltsonen, S. 1288. 34. Saara Tiainen, 62 v; SKVR XIII1. 412. Pyhäjärvi. Sirelius, Z. 38. 47.; SKVR XIII1. 509. Rautu. Ahlqvist A 342. 54.

³⁷⁸ SKVR XIII1. 356. Sakkola, Lapinlahti. Slöör III 9. 54.

³⁷⁹ mm. SKVR VII. 717. Juva. Gottlund n. 53. - 24/11 1815; SKVR XIII1. 435. Metsäpirtti, Tappari. Haltsonen, S. 1288; SKVR XIII2. 2796. Viipurin pit. Vanhakylä. Alava 262. 90. Maria Vainikka, yli 80 v.

³⁸⁰ SKVR XIII2. 2801. Säkkiärvä, Laiha. Alava 45. 90. Helena Hyypiä, 29 v.

ompeleekin miesten työn eli kengänteon sijaan sulholleen paitoja, avioliiton symbolia, joka saa miehen helytymään ja viemään vaimonsa kotiin.³⁸¹

Paita on naisen ompelu- ja luomistyön, kenties myös perheen symboli. Nainen – vaimo tai äiti - ompelee miehelleen tai lapsilleen usein nimenomaan paitaa. Paita kuvaa nähdäkseni myös parisuhdetta miehen ja vaimon välillä. Anopin ja sulhasen paitalahjat ovat kuuluneet itsestään selviin anteihin häissä ja huonosti tehdyt paidat lupasivat huonoa myös sosiaalisille suhteille uudessa paikassa. Sisar sen sijaan kyllä pukee veljeään uusiin kintaisiin ja sukkiin, mutta harvemmin tulee mainituksi tämän varsinaisten vaatteiden valmistajana (esim. Tytärten hukuttaja -aihelmat, ks. luku 8.2.3).³⁸²

Lahjusten antaminen on voimakas metafora tuleville sosiaalisille suhteille ja onkin kirvoittanut paljon lauluaineistoa. Luvun alkupuolella mainittuun ”kultaisi kutoma” - aiheeseen palataan muissakin sulhasen paitaa tai muita lahjavaatteita kuvaavissa runoissa: esimerkiksi Kurkijoen Rummunsuolla sulhaselle tähdennetään useammassakin runossa³⁸³, että

Se paita, mikä on sinulla, / sitä ei kanna kaikki miehet,
pojista puoletkana; / se on kultaisi kutoma,
herttaiseisi helkyttämä.³⁸⁴

Kun sulhasta kehoitetaan tekemään tai hankkimaan morsiamelleen ”kaikki kangasneuvot”, pellavalipsut ja loukut, todetaan myös, että pöksyistä ei pitäisi heti alkaa pöräjämään, vaan vasta vaikkapa vuoden päästä.³⁸⁵ Nykylukija huokaa helpotuksesta morsianta ajatellessaan, onhan tämä tehnyt jo valtavan työn antien suhteen ja ansaitseekin hieman sopeutumisaikaa. Lähtökohta tässä kuitenkin saattaa olla uuteen taloon sopeutumisessa ja siinä, että omia materiaaleja ei ole vielä juurikaan kertynyt varastoon. Jos vaatteita ei vielä kolmen vuoden³⁸⁶ päästä ala kuulumaan, on pöräjäminen jo sallittua. Joillain paikoin tässä vaiheessa myös fyysinen kuritus asian tiimoilta tulee sallituksi.³⁸⁷ Kurittaminenkin saattaa kuitenkin myöhemmin kaduttaa. Pyhäjärvellä leskimies muistelee entistä, kaltain

---

³⁸¹ 3SKVR XIII1. 77. Uusikirkko, Makula. Europ. K 375. 47.

³⁸² mm. SKVR XIII4. 10500. Rautu, Palkeala. Pennanen, Olavi 521. 36.

³⁸³ myös mm. SKVR XIII2. 4213. Kurkijoki, Rummunsuo. Kaukonen, K. 121. 35. Mari Lötjönen, 81 v; SKVR XIII2. 4212. Kurkijoki, Rummunsuo. Haltsonen, S. 835; 33.

³⁸⁴ SKVR XIII2. 4209. Kurkijoki, Rummunsuo. Haltsonen, S. 831. 33. Emäntä Veikkolainen.

³⁸⁵ SKVR XIII2. 4429. Rautu, Mäkrä. Laiho, L. 1632. 35. Eeva Korpelainen, 76 v; SKVR XIII4. 10959. Rautu, Palkeala. Pennanen, Olavi 556. 36; SKVR XIII2. 3631. Metsäpirtti, Vaskela. Koskivaara 118. 14.

³⁸⁶ SKVR XIII2. 3632. Metsäpirtti, Vaskela. Koskivaara 163. 14. Kuisman Tatjana; SKVR XIII2. 4432. Rautu, Joussee. Kaukonen, K. 137. 35. Katariina Painokangas, 64 v.

³⁸⁷ SKVR XIII. 4453. Uusikirkko, Haapala. Paulaharju 496. 03. Mari Haapanen, 61 v.

kohtelevansa vaimoa ja pohtii ”kem miulle polopojalle pyyteä pyhäisen pajan, aivinaise antanoonoo” sekä toteaa ostopaitojen olevan hänen osansa ja liinaisia liottavan ”Viro huorat, Narva naiset, Linna liukkoat venakot”³⁸⁸ – toisen ja toiseuden kaukaiset edustajat, joita ei lasketa vaimokategoriaan. Hiitolainen vaimo kaipaa miestänsä vieraalta maalta kotiin ja toteaa kaukomailla vieraiden pesevän pyykit ja antavan miehelle arkipaidat, jokapäiväisissä töissä nopeasti kuluvat vaatteet.³⁸⁹

Paita ei ole merkityksellinen ainoastaan lahjana ja lahjuksena, vaan ylipäänsä henkilöä kuvaavana attribuuttina. Lahjukset olivat myös sukuun ottamista kuvaavaan pukeutumisriittiin kuuluvia riittiesineitä. Heikinmäen mukaan lahjoilla oli riittitausta. Esimerkiksi Vienan Karjalassa häiden aattoiltana, kylpemisen jälkeen, morsian ja sulhanen ottivat toisiltaan rituaalisesti vastaan vaateparret, samoin itse hääpäivänä. Heikinmäen mukaan pukeutumisriitti perustui ”alkukantaiseen” käsitykseen, jonka mukaan ”vaate on osa kantajaansa” ja että itäisen alueen syrjäisemmällä alueilla oli tapana pitää eteenpäin lahjoitettavaa paitaa ensin yllään (Heikinmäki 1981: 575-576). Lähellä ihoa olleeseen vaatekappaleeseen siirtyi ihmisen elinvoimaa: ”Siihen on perustunut joukko tapa- ja käyttäytymissääntöjä; on uskottu, että mitä tehdään vaatteelle, voi tapahtua ihmiselle. Antamalla puvun kaksi ihmistä lahjoitti kiintymyksensä toinen toisilleen.-- Häissä antimen päälle pukemisessa oli näytöksen leimaa mutta samalla se oli osoitus siitä, että antaja ja saaja hyväksyivät toisensa.” (Heikinmäki 1981: 575, ks. myös luku 7.6). Vieraiden valmistamat paidat eivät savokarjalaisessa lauluperinteessä ole yhtä hyviä kuin äidin tai vaimon tekemät – ehkäpä myöskään maagisessa mielessä (ks. luku 8.2.1). Sulhasen ja oman perheen paitaan tai muihin vaatteisiin kehrätyt, kudotut ja ommellut suojaavat ajatukset vaikuttavat naisen omaan elämänpiiriin kuuluviin ihmisiin.

8.2.3 OSAAMATON NAINEN – RANGAISTUKSET JA MOITTEET

Edellä on jo käsitelty avioon astumista ja häälauluja, mutta palaan vielä morsiamen moittimisiin. Seuraava morsiamelle osoitettu räisäläinen pilkkalaulu, jossa tyttöparka haukutaan laiskaksi, osaamattomaksi ja huolimattomaksi ja puututaan tämän antamiin lahjoihin – (muka?) hihattomaan ja koristelemattomaan anopin ja koirankarvaiseen apen paitaan - kuvastaa hyvin pilkkalaulujen ylilyödyn ilkeää henkeä, joskin painottuu selvästi tavallista voimakkaammin nimenomaan kädentaitoihin. Samalla se kuvaa mainiosti

---

³⁸⁸ SKVR XIII2. 2930. Pyhäjärvi. Borenus 26. 3/1 77. Jutana (Juhana Savolainen; laulajasuku).

³⁸⁹ SKVR XIII2 3047. Hiitola. Merón 24. 55.

huonon työn jälkeä ja määreitä. Nainen on laiska, ompelee päärmeen väärälle puolelle, tekee palttinasidokseen reikiä, ei ompele hihoja, ei koristele, käyttää ompelulankana olkea ja kaiken lisäksi pahoittaa näillä huonoilla lahjuksillaan anopin ja apen mielen. Anoppia kehoitetaan laittamaan tyttö kontiolle kouluun, koska muuten tämä koppasorminen nainen koituu koko suvun surmaksi:

Suan mie sanat suustain, / Puhhiet suan poskestain,
Virret suan kielestäin. / Tuo on morseime mokoma,
Tuo on laiska luavustuase, / Lutka luontopäivästäse,
Tuo ei ommella osanne / Eikä tietäne tikata,
Tuo nurin nutun tekyöpi, / Piälle piärmien manuopi.
Kuto paisti palttinuosen, / Senki riimus rikkinäiseksi',
Pannuo nyt naiset parsimuane. / Tuo anto anopi paija
Hihattoma[n], helmattoman, / Ei olt' tehnyt tikkilöitä,
Rymä ei ryntäitä tikänt'. / Eiks' siull' risti rihmua piisant,
Vaikk' oist' pistänt pilkollaisi, / Sokotellut sormillaisi.
Aivan rikoit anopin mielen, / Varrai hiije vaivaloine,
Ape miele aiva tarkoin, / Kui annoit apelle paija,
Koht ol' koirakarvalline / Hökäleise, hörppänäise.
Käyppäs kuase karsimuane / Sekä paita parsimuane!
Tuo suattua käyvä / vaikk' sauva kiäss', /
Tuo on morseime mokoma -
Ei selitä silmilliäse, / Eikä kuule korvilluase.
Paita on ommelt olkiloilla, / Kuli niinill' on kurottu.
Ei tuo ommella osaja / Eikä tiije tikkaella,
Ompeluopi olkiloilla, / Tikkuloilla tikkajuopi Pirkaleilla pistelyöpi.
Ei selitä silmilliäse, / Niä ei näkimilliäse.
Kuule sie ainoa anoppi: / Pua sie kouluu kontioisi,
Oppii tuo hiije onik' [ovill?] / Varmistuis vuattien tekkuo,
Ehk' sitt' tulis selvemmäks'. / Tul' tuo surmaksi suvulle,
Kontioiks' koko omall'. / Jo olen monta nähnyt,
En uo vielä moista nähnyt, / Naista koppasormiseks'.
Mihi liet sie tuhma tult, / Ei olt tuhma tuutijais'
Eikä varsin vualijais, / Liekuttajais ei lepakko,
Tulit tuhma tukkiheis', / Lievinöiheis sie lepakko.³⁹⁰

Raudussa on oltu varsin samankaltaisilla linjoilla. Anoppia ja appea pyydetään katsomaan ”kuin rymä rytyssä” istuvaa, savokarjalaisessa kulttuurissa varsin arvostetulta takapuoleltaankin taudinsyömäksi epäiltävää miniää, joka on kulin ja hömeritsön eli huonolaatuisten kankaiden kutoja, vaikka sulho oli toivonut hänen tekevän aivinaisia paitoja. Morsian ei osaa ommella, joten sulhon pitää etsiä tietä Pietariin ja tuoda sieltä valmis kangas, jonka tämä Anni-miniä antaa akoille ommeltavaksi, ja jotka myös liittävät paitaan levennyskiilat. Miniä on maannut pitkään, koska vaateorsilla ei ole vaatteita. Suku ei ole saanut lahjuksia eikä ”kirkkokunta kintahia, heimokunta hentusia”. Paljon ei pidä

---

³⁹⁰ SKVR XIII.2. 3942. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta 180. 96. Mari Suutari, 61 v.

tältä tytöltä anoa, sillä tyttö on tyhjä ja äiditön: ”susi on syönyt suuren uutin [uuhen], kertoo [tuli] lampahat kerinnyt”, jonka seurauksena ”jäivät villat vitsikkohon, pajikkohon paine-langat [värjätyt langat]”.³⁹¹ Samoin on Raudussa todettu sulhaselle, että ”Mist sie pienen mirrin sait, keralleis kehnnon lapsen, mikä ei keträtä kehant, kattoo kuuna päivännää” ja uhkailtu, että jo kuuden vuoden kuluttua joudutaan paitakankaat ostamaan muualta.³⁹² Myöskään toiseuden edustajat eivät aina onnistu tekemisissään yhtä lailla kuin oman kylän väki. Raudussa ja Suvannon naapurikylässä Sakkolassa on laulettu Suvannon tytöistä, kuinka ”Suvannoll on suuret piiat, ei ne ommella osaa”.³⁹³ Myös huono tai musta paita ja jatkettut sukat (eli sukat, joiden vanhoihin varsiin on tehty uudet jalkateräosat puhkikuluneiden tilalle) näyttävät olevan Savo-Karjalassa nimenomaan epäkelpoa morsianta kuvaavia määreitä³⁹⁴, ei koskaan mieheen suunnattuja moitteita.

Aineisto antaa ymmärtää, että pahimpia haukkuja, joita morsianta kohtaan voi esittää, on kertoa tämän hankkineen lankansa, kankaansa tai lahjansa ”kylältä” tai ”linnasta”, eli ulkopuolisilta tahoilta tai peräti kaupungista, eikä vieraan valmistama ole yhtä hyvä kuin oma, kuten avioon astumista ja paitaa (8.2.2) käsittelevässä luvussa mainittiinkin. Sakkolassa ”nykyiset naiset” ”vievät villoja kylälle”, jotta ne tuotaisin ”torvena” eli valmiina kangaspakkana kotiin.³⁹⁵ Rautulaisen Mari Kukkosen mukaan morsiamelle, jolla oli ostovaatteet, laulettiin, että ”ei näitä uo neito itse teht, neä on kukkaro kutont, rahapirta piukuttant” ja todetaan äidin maanneen vielä morsiantakin pidempään.³⁹⁶ Uudellakirkolla sulhasen kehuissa moititaan puolestaan morsianta ja sanotaan, että sulholla ei ole kylällä viinavelkoja, mutta morsiamella on siellä vaatevelkoja.³⁹⁷ Aihelema on tuttu myös toisin päin – morsiamella ei ole vaatevelkaa, mutta sulhasen viinavelkoja tiedustellaan.³⁹⁸

Kiusallinen tilanne on myös ollut silloin, jos häissä lahjuksia ei ”piisanut” kaikille. Silloin Räisälässä laulettiin neito unikeoksi sanoen, että ”Täss' on ämmä äijä [pitkään] muanut,

³⁹¹ SKVR XIII2. 3938. Rautu. Ahlqvist A 323. 54.

³⁹² SKVR XIII2. 3972. Rautu, Huuhti. Laiho, L. 1450. 35.

³⁹³ SKVR XIII3. 8073. Sakkola, Kurikkala. Neovius 41. 87. Mari Kaaselainen. S. 1824; SKVR XIII1.1234. Karjalan Kannas. Salenius. Ilmarinen v. 1869, n:o 29. Matkamuistelmia. 1869; SKVR XIII3. 8073. Sakkola, Kurikkala. Neovius 41. 87. Mari Kaaselainen. S. 1824.

Tosin Sakkolassa, jonka piiriä entisen Suvantojärven ympärys oli, moititaan yhdessä runossa puolestaan rautulaisia ja kehutaan suvantolaisia: SKVR XIII3. 8001. Sakkola, Lapinlahti. Slöör III 38. 54.

³⁹⁴ mm. SKVR VII. 669. Mikkeli. Hänninen, Laina n. 457. -1913. Amanda Vigren; SKVR VII 176.

Taipalsaari. Sortavalan seminaari, Hilma Turunen, n. 172. 1916. Heikki Märkäläinen, 70 v.; SKVR XIII1. 173. Uusikirkko, Halilan kylä. Seppälä 395. 03; SKVR XIII2 3930. Vuoksenranta, Korpilahti. Laiho, L. 339. 34. Jaakko Hakala, 88 v.

³⁹⁵ SKVR XIII1. 578. Sakkola. Slöör II 29. 54.

³⁹⁶ SKVR XIII2. 4109. Rautu, Mäkrä. Laiho, L. 1622. 85. Mari Kukkonen, 62 v.

³⁹⁷ SKVR XIII2. 3964. Uusikirkko. Reinholm X 30. 47;

³⁹⁸ SKVR XIII2. 3910. Uusikirkko, Makula. Seppälä 58. 02. Varpu Nikkanen, talon emäntä; SKVR XIII2 3912. Uusikirkko, Kirstinälä. Paulaharju, S. 492. 03. Mari Heikkinen, 70 v.

Piika pitkiä levänt”.³⁹⁹ Kauan nukkunut sai kuulla lähes saman laulun Pyhäjärvellä⁴⁰⁰, jossa käytettiin samaa aloitusta myös silloin, ”kun jäivät virsupaulat punomatta, parvat parkkiimatta ja muitakin käsitöitä tekemättä”.⁴⁰¹ Myös Jaakkimassa ”kitsaasti lahjuksia jakava” morsian sai kuulla kauan makaamisestaan, mutta äidin epäiltiin nukkuneen eniten⁴⁰² - samaa sanottiin tytölle, jolla ei ollut paljon myötäjäisiä.⁴⁰³

Hyvää mainetta on yrittänyt huonompiakin käsityöihmisiä omaava talo pitää yllä. ”Kun oli kehno tyttö, ei olt kankaan kutoja, siit käskiit: Kanna sie kankaas' kaivotielle, joss' nuo kulkijat kutoisiivat, sivukäyvät siiputtasiit”, sanottiin Joutsenossa.⁴⁰⁴ Sama lause on tuttu mm. Tytärten hukuttaja –runosta ja käytetty ilmeisesti myös yksittäin pitkään kudottavana olleen kankaan sanomisina.⁴⁰⁵ Etelä-Savossa kyläläisten huijaaminenkin on ollut sallittua maineen säilyttämiseksi:

Äiti neuvoo tyttärtään kutoessa kovasti paukuttelemaan,
jotta sulhaset kylällä kuulisivat kolinan:

Räikär_räikä, tyttärei,
Vaikket sukkulaa pistä,
Etkä niisijä nosta!⁴⁰⁶

Hieman vastaavasti on joutsenolainen Kaisa Ravattinen kertonut, että ” Kun oli kehno tyttö, ei olt kankaan kutoja”, häntä käskettiin kantamaan kankaansa kaivotielle, josko siellä kulkijat sen kutoisivat.⁴⁰⁷ Palaan irralliseen aiheeseen vielä luvussa 8.2.5 (Keskiössä kädentaidot), mutta useimmiten kankaan kaivotielle kantaminen esiintyy eteläisen runoalueen suosikkilaulussa, joka kertoo tyttärensä miniän tieltä hukuttavasta äidistä.

Etelä-Karjalan ohella erityisesti Inkerissä hyvin suosituksa lyyrisessä Tytärten hukuttaja -runossa sisar vaatettaa komeasti ensin veljensä, joka sanoo lähtevänsä kaupunkiin. Palattuaan veli kertookin olleensa epäonnistuneella kosiomatkalla – epäonnistuneella siksi, että kukaan ei veljen mukaan tule miehelle, jolla on monta naimatonta siskoa, jotka käyttävät paljon paitoja. Äiti hukuttaa kolme tyttärtään hursteilla ja vaipoilla (eli naisten työskaraan

---

³⁹⁹ SKVR XIII2. 4112. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta 34. 96. Mari Suutari. Leskivaimo, 61 v.

⁴⁰⁰ SKVR XIII2. 4110. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 30. 32.

⁴⁰¹ SKVR XIII2. 4111. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 110. 32.

⁴⁰² SKVR XIII2. 4113. Jaakkima. Pelkonen, Lauri 38. 08-9. Okuliina Kusmin.

⁴⁰³ SKVR XIII2. 3943. Jaakkima. Ss. Tapanainen 2. 32.

⁴⁰⁴ SKVR VI2. 7128. Joutseno. Alava, V. n. 924. --1890. Ravattisen kylä. Kaisa Ravattinen, 58 v

⁴⁰⁵ SKVR XIII4. 10501. Sakkola. Hakulinen, Lauri 226. 23. Liisa Leppänen, s. n. 1852; SKVR VI2. 7128. Joutseno. Alava, V. n. 924. --1890. Ravattisen kylä. Kaisa Ravattinen, 58 v.

⁴⁰⁶ SKVR VI2. 7127. Lappee. Kohvakka, Toini n. 398. --1934. Mentula. Anna Hirvi, 68 v.

⁴⁰⁷ SKVR VI2. 7128. Joutseno. Alava, V. n. 924. --1890. Ravattisen kylä. Kaisa Ravattinen, 58 v.

kuuluville kudonnaisilla) mieliminiän tieltä, mutta tajuaa tytärtensä merkityksen työntekijöinä vasta huomattessaan, ettei miniä osaakaan kutoa. Runon äiti ei osaa, halua tai pysty kutomaan ja jää kaipaamaan tyttäriään. Runo on ollut hyvin suosittu ja tunteita herättävä nimenomaan eteläisellä runoalueella (Kupiainen 2004: 144). Etelä-Savosta sen sijaan löysin runosta vain yhden toisinnon.⁴⁰⁸ Satu Apo epäilee siskojen paitojen käytön viittaavan nimenomaan morsianehdokkaan lahjusten tekemiseen – miniä kun joutuu vaatettamaan koko uuden sukunsa (2002: 294). Apo myös toteaa, että runoissa isä ei ole läsnä, muttei ota huomioon, että isä saattaa olla myös kuollut – ei lainkaan tavatonta - joka korostaa veljen merkitystä perheensä elättäjänä (Apo 2002: 290). Toisinoissa korostuu voimakkaasti tytärten merkitys äidin auttajana nimenomaan naisten töissä. Sakkolalainen toisinto sisältää laajalti Etelä-Karjalassa laulettuun runon variaatioiden useimmat motiivit:

Kukittelin vellojain, / kukittelin kenkittelin,
jalat uusiin sukilla, / käjet kirkkokintahilla,
hatkatin haravan kansa, / viilsin viikate olalla,
pyysin kurja kunnioa, / lempo lempeetä sanoi;
en soant kurja kunnioa, / lempo lempeetä sanoi:
läks tuo velloin miun kossii. / Tulj velloi miun kottii,
sano: "Ei tule tytöt mijulle, / miks on paljo siskoloi."
Emo vasten vastajel: / "Piässääkö näist siskoloist."
Emo kolme tyttöjäsen / vei järven rantasee,
yhe hurstiil hukutti, / toise vaipaal vajotti,
kolmanne vyötti vyön keralla. / Ko tuotii emolle minjä,
se himottu, se haluttu, / pantii kanka kankahille;
ei kuvo himon minjä, / emol on poukut sotkematta;
ei sotke himo minjä. / Emol tulj tyttöi ikävä,
hiä mänj järve rantasie, / siel huus huikiast
kolme kertaa ja kovasti: / "Tule, vanhin tyttärein,
kankasta kutomoa, / poukkuloiija sotkemoa!"
Tyttö vaste vastajel: / "Ei auta, emosuvein,
vesj on al, vesj on piäl, / vesj on keskel sytätä."
"Tule, keskin tyttärein, / lehmijäin lypsämää,
vasikkoija voalimoa!" / Tyttö vaste vastajel:
"Ei auta, emosuvein, / vesj on al, vesj on piäl,
vesj on keskel sytätä." / "Tule, nuorin tyttärein,
lattijaa lakaisemmoa, / puita tuppaa kantamaa!"
"Ei auta, emosuvein, / vesj on al, vesj on piäl,
vesj on keskel sytätä." / Emo itkiin kottii:
"Viijjää kanka kaivotiel, / jos ne kulkijat kuttoot,
kävelijät kiäntelööt, / kerjäläiset kelkuttaat."⁴⁰⁹

Kutomisen osaamattomuus kiteyttää miniän kelvottomuuden. Tarja Kupiaisen mukaan Inkerin 177:ssä versiossa miniä joko ei osaa tai halua kutoa kangasta tai ei halua tehdä

---

⁴⁰⁸ SKVR VI2. 6470. Savitaipale. Alava, V. n. 1213. --1890. Kärpänen. Matti Kärpänen, n. 60 v.

⁴⁰⁹ SKVR XIII4. 10500. Rautu, Palkeala. Pennanen, Olavi 521. 36. Maria Sonni, 75 v.

paitoja anopilleen ja apelleen (Kupiainen 2004: 144-145, Apo 2002: 295). Kupiaisen mukaan kansanrunon maailmassa taitamaton kutoja ei luultavasti myöskään hallitse naisellisia hyveitä: johdonmukaisuutta, kärsivällisyyttä ja ”annettujen mallien noudattamista”. Osaamattomuus tarkoittaa myös, että runon miniä epäonnistuu naisen tehtävässä kulttuurin luojana ja tuottajana. (Kupiainen 2004: 145.)

Aiemmin osoittamani kehräämisen ja kankaankudonnan symbolinen merkitys ja yhteys lasten synnyttämiseen saattaa mahdollisesti olla myös yksi suurista syistä siihen, miksi runo on ollut suosittu naisten piirissä. Runon kädentaitokuvaukset voi tulkita myös niin, että miniän osaamattomuus on symbolista. Kutominen ja kangas rinnastuvat elämään ja synnyttämiseen, joten runon osaamattoman miniän voi myös tulkita olevan kykenemätön synnyttämään lapsia taloon. Hukutetut tyttäret eivät myöskään äidin sukua jatka. Kangas pyytää viemään itsensä kaivotielle: jos lapsia ei tule, talon ottavat haltuunsa vieraan jälkeläiset. Tästä näkökulmasta on helppo ymmärtää, miksi naiset ovat Kupiaisen mukaan liikuttuneet runoa laulettaessa (2003: 87).

8.2.4 KETRÄSIN KYLÄN KERIÄ – VALITUKSET

Oljामissa käynti on eteläisellä runoalueella yleinen runomotiivi (Kupiainen 2003: 139). ”Sotken kolme kostalii, pari paitaa rakensin oljamii männäkseni” aloitti uusikirkkolainen Mari Haapanen laulunsa miniän epäonnistesta käynnistä synnyinkodissaan.⁴¹⁰ Jälkimmäisessä laulussa veli ei ole tuntevinaan siskoaan ja nimittää tätä ”kerijävaimoksi” – tulkintani mukaan siis kylän keriä kehrääväksi köyhäksi maattomaksi.

Viljojen vieminen kylälle eli lankojen kehräyttäminen muilla nousee omaksi teemakseen erityisesti eteläkarjalaisissa häärunoissa. Toisaalta runoissa valitetaan sitä, kuinka muille työtä tehtäessä ei ehdi tehdä omia vaatteita – suutarin lapsella ei ole kenkiä eikä kehrääjällä omia lankoja tai kankaita, saati paitoja. Kehräämistä riittää päivin ja öin, mutta omat vaatteet ovat rikkiäiset. Muille kehrääminen kuului usein piian työtehtäviin, mutta köyhä itsellinenkin saattoi sillä hankkia leivän lisää. Naisväen puhdetöissä ei talossakaan palkollisena olevalle paljoa aikaa jäänyt omien lankojen ja kankaiden tekemiseen – esim. Härmästä tiedetään piikojen kehränneen jouluun talon lankoja ja saaaneen sen jälkeen kehrätä omia lankojaan Marianpäivään asti (Rahikainen 2006: 24). Metsäpirtillä Mari Laurila on laulanut seuraavasti:

---

⁴¹⁰ SKVR XIII1. 934. Uusikirkko, Haapala. Paulaharju 205. 03. Mari Haapanen; SKVR XIII1 935. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta 38. 96. Mari Suutari. Leskivaimo, 61 v.

Ketruuvirsi:

Keträsin kesoist päivät,
Sykyhyist yöt pimiät,
Keträsin kylän keril,
Valoin vallan värttänil,
Kaik on nännäin näkkyit,
Kupehein kuumottiit.⁴¹¹

Keträsin kylän keriä -aihelma on erittäin yleinen äyrämöispitjä Raudussa, usein yhdistettynä ”keträän keikutan suvelle sukkaa, karhulle kinnasta” –motiiviin.⁴¹²

Muualtakin siitä löytyy useita toisintoja, yleensä ilman keträän keikutan –alkua.⁴¹³ Aihe on ollut ajankohtainen laajemminkin Suomessa, sillä erityisesti varattomat naiset, ”kehrääjäjummat”, saivat kehräämisellä lisätuloja (Torkki 2003: 221). Lönnrotin tallentamassa runolaulussa – laulajaa tai laulutilannetta ei ole selvillä, mutta runoa voisi arvella häissä lauletuksi tai vaimon lauluksi – vaimo kiittää sulhastaan, joka on mitä ilmeisimmin nostanut morsiamen yhteiskuntaluokassa korkeammalle, sillä tämän ei tarvitse enää kehrätä, tai mahdollisesti piikoa, muille elääkseen.

Suuri kiitos sulholleni, / Pääkumarrus kullalleni.
Joka otti orjuudesta, / Kihlasi kylän kivelältä,
Rahvo rañan juokseñasta, / Koppasi koreñan päästä,
Riihivartasta valitti. / Kiinnitin kylän kiveä,
Kylän vuorta vierettelin, / Kylän keträsin keriä,
Kylän väännin värttinöitä, / Kylän paitoja parannin;
Omat paitani paheni.⁴¹⁴

8.2.5 KESKIÖSSÄ KÄDENTAILOT: KERITSEMINEN, KEHRÄÄMINEN, KUTOMINEN JA OMPELU ERI RUNOMOTIIVEISSA

Kädentaidot ovat useimmiten osa pitempää runoa ja harvemmin nousevat itsenäisiksi aihelmiksi. Toisinaan selkeä kädentaitoteema, kuten yllä luvussa 8.2.3 esitelty Tytärten hukuttaja -runon kankaan kantaminen kaivotielle, jossa kulkijat sitä kutovat, on irrotettu omaksi osiokseen torumaan kutojaa pitkään seisoneesta kankaasta tai moittimaan huonosti

---

⁴¹¹ SKVR XIII3. 7957. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1744. 35. Mari Laurila, 72 v.

⁴¹² mm. SKVR XIII3 7929. Rautu, Palkeala. Laiho, L. 571. 34. Mari Sonni, 73 v; SKVR XIII3. 7932. Rautu, Mäkrä. Laiho, L. 1642. 35. Eeva Korpelainen, 76 v; SKVR XIII3. 7958. Rautu. Ss. Pekkanen 8. 32.

⁴¹³ SKVR XIII3. 7928. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1783. 35. Antti Lahtinen, 69 v; SKVR XIII3. 7962. Pyhäjärvi. Ss. Hännikäinen 2. 32; SKVR XIII3. 7956. Metsäpirtti, Vaskela. Kansallismuseo. Vahter 21. 30. Prokon Nasto, 74 v.

⁴¹⁴ SKVR XIII2. 4417. Lönnrot R 135. 37.

kutovaa tyttöä.⁴¹⁵ Löytyypä kyseinen aihe ma keskeltä metsäpirttiläistä runoakin, joka on yhdistelmä Konnusta kosintaa ja Tytärten hukuttajaa.⁴¹⁶ Kädentaitoja konkreettisena kuvakielenä käyttävä runosto on ollut myös visuaalisessa mielessä tuttua savokarjalaisille naisille. Metaforat ja arkikuvasto limittyvät yhteen. Kun neidon kultakankaan loimesta katkeaa lanka, aistii kuulija kutojan harmistuksen: ”Neito tuota itkemähän: ”Millä mä tämän sitelen?”⁴¹⁷

Kehruulaulut, joita on laulettu pitkän puhdetyön ratoksi, ovat melko konkreettisesti työntekoa kuvaavia. Hyvää kesävillaa on Tytärsaarella kehrätessä toivottu laulamalla ”Kehrä, kehrä, vokkikkene, suvelle takut, kesälle villat!”⁴¹⁸ ”Anna rullan ruikutella, keträvarre keikutella! Kyllä rulla ruista tuop, keträvars keittämistä” on laulettu erityisesti Metsäpirtissä⁴¹⁹ ja monissa muissakin paikoissa.⁴²⁰ Säkeet ovat suorudessaan kuvaavia: langan kehrääminen muille tuotti talolle konkreettista leivän lisää tai rahaa taloudelle. Tämä runomotiivi lienee syntynyt vasta rukin 1800-luvulla yleistyessä, mutta selvästi suosittuna levinnyt Etelä-Karjalassa ainakin Metsäpirtin lähipitäjiin. Toinen kehruulaulu liittää Liisa-tyttären kapioiden ja lahjusten tekoon myös miehen, tässä tapauksessa isän, käsityövälineiden hankkijaksi (peräti kaupungista asti):

Kehruuvirsiä.

Keträä, Liisa, mamman piika,
Huomen tulloot sulhaset!
Keträä, Liisa, mamman piika!
Ei Liisa keträä. -
Isä männöö Uutee linnaa,
Tuop uuen rukin.⁴²¹

Kehraän keikuttelen sudelle sukkaa -lukua on käytetty myös leikkilauluna esim. naurisvarkausleikissä⁴²², mutta koska se esiintyy lisäksi usein ”kehruuvirsi” –otsikolla, esittelen sen tässä osiossa. Etelä-Savossa ja Etelä-Karjalassa aihe ma on hyvin samankaltainen.

---

⁴¹⁵ SKVR XIII1. 1277. Sakkola, Petäjäjärvi. Laiho, L. 798. 34. Aune Naskali, 72 v.; SKVR VI2. 7128. Joutseno. Alava, V. n. 924. --1890. Ravattisen kylä. Kaisa Ravattinen, 58 v.

⁴¹⁶ SKVR XIII4. 10497. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1696. 35.

⁴¹⁷ SKVR XIII1 493. Sakkola. Reinholm N III 72. 48.

⁴¹⁸ SKVR XIII4. 12623. Tytärsaari. Laiho, Lauri 3679. 36. Juliaana Hallio, 79 v.

⁴¹⁹ SKVR XIII3. 7923. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1787. 35. Antti Lahtinen, 69 v.

⁴²⁰ SKVR XIII3. 7925. Sakkola, Petäjäjärvi; SKVR XIII3 7926. Lönnrot R 359. 37. Laiho, L. 807. 34. Liisa Nuora, 80 v; SKVR XIII3. 7924. Rautu, Mäkrä. Laiho, L. 1674. 35. Anni Jääskeläinen, 50 v.

⁴²¹ SKVR XIII3. 7965. Metsäpirtti, Vaskela. Kansallismuseo Vahter 23-24. 30. Prokon Nasto, 74 v; vastaava SKVR XIII3. 7964. Metsäpirtti, Vaskela. Laiho, L. 1782. 35. Antti Lahtinen, 69 v.

⁴²² SKVR XIII3. 7465. Kuolemajärvi. Ok. II, 52, s. 194. Hatjalahden kk.

Kehruu laulu.

Keträän keikutan
Huoville housuja,
Pajarille paitaa,
Suvelle sukkaa,
Karhulle kinnasta,
Jänikselle höppänää.

Akat ennen kehrätessään näin lauloivat.⁴²³

Tämän erittäin laajalle levinneen ja suosituksen⁴²⁴ ja toisinaan keträsin kylän keriä -aihelmaan liitetyn⁴²⁵ kehruvirren tausta saattaa olla sympaattiselta kuulostava, mahdoton suden ja karhun vaatetusmotiivi. Mikäli aihelmaa alkaa pohtia tarkemmin, muitakin tulkintoja on kuitenkin löydettävissä. Käärmeitä⁴²⁶, metsän petoja ja ylipäänsä vaarattomaksi tehtäviä olentoja, erityisesti susia⁴²⁷, on usein Savo-Karjalassa loitsittu ”Villa suusi, villa pääsi” -motiivilla. Parikkalalaisessa Hukan hampaan luvussa kerrotaan ensin suden synty: Manan neito ”otti helmen heinän päästä” ja pudotti sen helmoihinsa, josta kasvoi susi. Sen jälkeen susi loitsitaan vaarattomaksi käskemällä ”Villa suusi, villa pääsi, villa viisi hammastasi! Metsään menköhön vihasi, tuohikopan kotihisi -”.⁴²⁸ Jos tulkinnan tekee pelkän eläinteeman kautta, ehkäpä kintaat ja sukat toimivat samanlaisina petojen kynsien tylsistyttäjinä?

SKVR sisältää kolme Pyhäjärveltä peräisin olevaa mainintaa siitä, että morsianta on ennen häitä kylältä lahjusapua pyytämässä kulkiessaan nimitetty sudeksi. ”Morsian ja sauva, molemmat naisia, keräsivät morsiamelle villaa, vaatetta. Sanottiin: ”Suvet tulloot.” Monet tulliit maailma halost. Morsian ”sai äijä villaa, tek nuttuu”.⁴²⁹ ”Kehrää, keikuta suvelle sukkaa” -runoa laulettiin näille susimassa käyville, ja sauvaa eli kaasoja nimitettiin puolestaan karhuksi⁴³⁰. Lisäksi susijoille on todettu ”Sulholle katajaist kappalauvat, niistä

---

⁴²³ SKVR VII. 824. Lemi. Kouvo, H. n. 145. 1889.

⁴²⁴ mm. SKVR XIII4. 10822. Terijoki. Terijoen Yhteislyseon oppilaat. Kantola, Mikko 34. 36; S KVR XIII4. 12614. Rautu, Huuhti. Pennanen, Olavi 558. 36. Helena Virolainen, o.s. Vaskelainen, 59 v., s. Raudun Vepsassa; SKVR XIII4. 12622. Tytärsaari. Laiho, Lauri 3651. 36. Hanna Kiiski, 79 v.

⁴²⁵ mm. SKVR XIII3. 7932. Rautu, Mäkrä. Laiho, L. 1642. 35. Eeva Korpelainen, 76 v; SKVR XIII4. 12616. Rautu, Palkeala. Pennanen, Olavi 548. 36. Maria Sonni, o.s. Kurikka, 75 v.

⁴²⁶ SKVR VII. 3802. Suomenniemi. Europaeus, Charlotta n. 204. 1848.

⁴²⁷ SKVR XIII3. 8964. Kaukola. Pelkonen 23. 08-9. Liisa Osa.

⁴²⁸ SKVR XIII3. 8954. Parikkala, Kirjavalu. Pennanen 118. 96.

⁴²⁹ SKVR XIII2. 3494. Pyhäjärvi. Haltsonen, S. 362. 32. Susanna Kukko, 84 v.

⁴³⁰ SKVR XIII2. 3495. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 11. 32.

kaaselle kappi, morsiolle muut tavarat”.⁴³¹ Suosittu kehrulaulu liittyy myös lahjusten tekemiseen joko morsiusapuna tai itse morsiamen toimesta.

Arvoitukseksi sen sijaan jää se, miksi morsian ja susi näissä kertomuksissa yhdistetään. Luvussa 7.1 Kansanrunousarkiston eteläsavolainen materiaali kertoi ilman muita selityksiä syyksi keskiviikkopäivän lampaiden keritsemiskieltoon sen, että keskiviikkoisin on ”suden syntymäpäivä”.⁴³² Susien, lampaiden ja naisten yhteys lienee melkoisen selvä konkretian tasolla: naiset pyrkivät suojelemaan lampaitaan eli villaansa, tärkeää materiaalin ja vaurauden lähdeä, susilta. Mikä sitten on susimisen ja morsiamen yhteys? Tämä ei käyttämäni aineiston perusteella selkeästi aukea ja vaatisikin tarkempaa perehtymistä myös lähialueiden susitematiikkaan.

Lapaset ja sukat tehtiin tietenkin niin ikään itse kehrätystä langasta. Niitä lahjoitettiin häissä sukulaisille ja kylänmiehille, ja niiden teko oli muiden vaatteiden ohella yhtä lailla tärkeää ja aikaa vievää. Vuoksenrannassa Surmalle sukat tekisin -toisinto saa mukaansa selityksen siitä, miltä surma näyttää ja keitä sen toivottiin vievän mennessään:

Surma, jonka luultiin olevan valkoisissa vaatteissa, pitkän hienon naisen muotoisen, jota toivottiin tulevaksi korjaamaan tiellä olevat ihmiset, kuten lapset ja vanhat, jolle laulua laulettiin:

Tule, tule, suloinen
surma suota myöten,
tauti talvitietä myöten,
surmalle minä sukat neulon,
tauille talvikintahat!⁴³³

On vaikea vastustaa kiusausta verrata pitkää, valkoisiin pukeutunutta nais-Surmaa pelottavaan, valkopukuiseen naishahmoon Holleen tai Berchtaan, joka Saksassa mm. neuvoi tai rankaisi pellavankäsittelijöitä (ks. luku 6.2.1, Davidson 1998: 105-106; Ward 1981: 151, 223, 400-401). Kenties valkopukuinen elämänlangan katkaisija, mahdollinen muinaispohjoiseurooppalainen elämän ja kuoleman jumatar, säilyi kaukaisena muistumana 1800-luvun perinteessä?

---

⁴³¹ SKVR XIII2. 3496. Pyhäjärvi. Ss. Kitunen 76. 32.

⁴³² KRA Mäntyharju. Matti Kuusi 43a). 1945. Vanhaemäntä Karu Honkanen, s. 1866; KRA Haukivuori, Harjunmaa. Oskari Kuitunen b) 1556. 1930. Em. Adolfiina Suuronen, 40v; KRA Korpilahti. J.W. Kotikoski b) 728. 1910.

⁴³³ SKVR XIII4. 10542. Vuoksenranta, Korpilahti. Patrakka, Väinö 14. 38.

”Surmalle sukat tekisin” kuuluu joka tapauksessa Etelä-Karjalassa laajimmalle levinneisiin kädentaitoihelmiin⁴³⁴. Lapsen kuolemaa toivovan motiivin sisältävä runotoisinto on merkitty tuutulauluksi Kivennavalla⁴³⁵ ja Metsäpirtissä⁴³⁶, ja Koivistolla sukantekijä lupaa lapsentappajalle vielä sukkien ja talvipaltoon lisäksi laitella lapikkaat ja kirjailla kintaatkin.⁴³⁷ Kuolemaa toivoo muun muassa sokea eukko Sakkolassa,⁴³⁸ Kurkijoella laulun minämuotoinen kertoja.⁴³⁹ Hyvin eri-ikäiset siis toivottavat kuoleman sukulaisenaan tai tuttavanaan tervetulleeksi lahjoittamalla tälle sukat tai kintaat. Toki molemmat ovat olleet myös tyypillisiä vainajan varusteita – kuolonkintaat on puettu vainajalle jo esihistoriallisena aikana (Riikonen 2003: 15). Muolaassa lasta tuuditaan seuraavasti:

Tule, surma, suota myötä,
tarvo talvitietä myötä,
tuoppa se tyhjä tullessaisi,
vie miulta tyttö männessäisi!
Jos surma tuon hyvän tekisi,
Surmalle sukat tekisin,
Surman paijan paikkajaisin,
Helkapa helmat päärmäjäisi,
Liisa hihat liittelisi,
Kaisapa kauluksen panisi.⁴⁴⁰

Surman sukkien teon ohella paikataan Surman paita ja töihin pääsevät myös Helka, Liisa ja Kaisa. Useimmiten Liisa hihat liittelee, Kaisa kaulukset panee -runomotiivi esiintyy kuitenkin muiden aiheiden keralla. Kaukolassa aiheuma löytyy mm. ”Hyvää iltaa sun linnulleis” -leikkilaulusta.⁴⁴¹ Tytärsaarella kultakangasta kutovasta neidosta kertova runo päättyy neidon veljelleen kenkien tuomisesta palkaksi antamaan paitaan: ”Paijan tien minä palttinaisen, hihattoman helmattoman. Kaisa kauluksen paneepi, Liisa hihat liittelepi, Anni nauhat näppäilepi”, ja Lemillä ja Hoikkaanlahdessa noudatetaan hyvinkin samankaltaista käytäntöä.⁴⁴² Mäntyharjulla kultakankaan kutojat ja helmojen liittely ovat

---

⁴³⁴ mm. SKVR XIII4. 11431. Koivisto, Römpötti. Mannonen, Ulla 2543. 37. H. Suni, 81 v; SKVR XIII1. 2245. Sakkola, Haidermaa. Neovius 462. 10/12 88. Antti Tahvonp. Pitkänen; SKVR XIII2. 5448. Kurkijoki, Tervu. Haltsonen, S. 1033. 33. Eeva Naakka.

⁴³⁵ SKVR XIII4. 11426. Kivennapa, Kekrola. KRK 125. Huuhtanen, Matti 84. 35. Arvi Tepponen, talollisen poika.

⁴³⁶ SKVR XIII2. 5422. Metsäpirtti, Salokylä. Laiho, L. 740. 34. Katri Hynnä, 63 v.

⁴³⁷ SKVR XIII4. 11433. Koivisto, Siikapaasi. Mannonen, Ulla 1602. 36.

⁴³⁸ SKVR XIII1. 524. Sakkola, Haidermaa. Neovius 300. 20/12 87. Antti Tahvonp. Pitkänen.

⁴³⁹ SKVR XIII1. 2272. Kurkijoki. Koskimies, A. V. 48. 80. Vyötär Tapanainen.

⁴⁴⁰ SKVR XIII2. 5443. Muolaa. Ss. Lopenen 12. 32.

⁴⁴¹ SKVR XIII3. 7212. Kaukola. Paavilainen, I. 13. 22. Joonas Korte, 72 v.

⁴⁴² SKVR XIII4. 10394. Tytärsaari. Laiho, Lauri 3686. 36. Selma Holstein; SKVR VI2. 6459. Lemi. Kohvakka, Toini n. 536. 1934; SKVR VII. 280. Taipalsaari. Kotkanen, V. n. 25. -1814. [=1914]. Hoikkaanlahti. Anna Maria Haikonen, 45 v.

osa Kultansa etsijä -runoa.⁴⁴³ Lievästi varioiva motiivi vaikuttaa olevan vailla suurempaa merkitystä – se on alkusoinnuilla leikkivä, sopivan pitkä aiheuma esimerkiksi runon lopetukseen.

8.3 KERIN VIRTENI KERÄLLE – KÄSITYÖMETAFORAT KÄYTÖSSÄ

Metafora laulukerästä on tunnettu Karjalan ja Inkerin ohella myös virolaisten ja lättiläisten keskuudessa (Haavio 1992: 281). Kerin virteni kerälle -aiheuma esiintyy erityisesti Etelä-Karjalassa ja on melko yleinen, mutta sitä käytetään vain harvoin runon aloituksena. Raudussa lauletaan itse opituista virsistä ja kuinka ”kerin virteni kerälle, valoin vaskivärttinälle⁴⁴⁴, sekä puretaan laulua ”kuin punakeroista”⁴⁴⁵. Puumalalaisesta ”Metsämiehen virrestä” löytyy muoto ”Kerin virteni kerälle, Syyvättelen sykkyrälle”⁴⁴⁶. Sakkolassa Katri Tiinus kutsuu virret tupaan laulamalla ”Poaan virret panko päähä, kerin virrein kerällä, sykkeröll' synnyttelin”.⁴⁴⁷ Poikiin laulu häihen alussa -alkulauseella varustettu sakkolalaisen Yrjänä Kotin laulu alkaa laululaatikon avaamisesta, jatkuu kahden virsirekeä vetävän laulajan kuvaamisella ja jatkuu laulujen oppimisen kuvauksella ja niiden riittävyydellä:

-- lassa mie kottiin kokosin, / kerin virsii kerällä
sekä veäänsin värttänällä, / panin miessä mielehheen.
Eihän meiltä virret puutu, / ei sanat puhelle puutu
eikä leipä syyven puutu, / leipä puuttuu saamatuutta,
virret laulamattomuutta. / Vielhä miull on virtosii,
kaks on kerrää keralla, / viel vähäsen värttänällä,
tuohikontiss on kotona, / mutt on paikass pahass,
pant on liian pankon alle.⁴⁴⁸

Metsäpirttiläinen Matti Sutelainen kutsuu kuokkavieraana virsiä tupaan ovista ja ikkunoista ja lupaa ”sitt mie kerin kerällä, valan vaski värttänillä”.⁴⁴⁹ Vaskivärttänä -metafora on yleinen myös Inkerissä⁴⁵⁰. Maaningalla virsi keritään savolaiseen henkeen kerälle ja syyvättellään sykkyrälle, ”ettei niitä lapset laola, kusjsuut kummittele”⁴⁵¹ tai

---

⁴⁴³ SKVR VII. 284. Mäntyharju. Hotinen, J. n. 5. -1886. Korpilahti. Aleksandra Nironen, 14 v.

⁴⁴⁴ SKVR XIII. 1603. Rautu. Ahlqvist A 391. 54.

⁴⁴⁵ SKVR XIII. 1797. Rautu, Vakkila. Haavio 85. 21. Tatjana Haukka, 80 v.

⁴⁴⁶ SKVR VI. 4826. Puumala. Lavonius, V. n. 150. --31/7 1858.

⁴⁴⁷ SKVR VII. 1799. Sakkola, Kirkonkylä. Neovius 401. 29/5 88. Katri Tiinus. Synt. v. 1824.

⁴⁴⁸ SKVR XIII. 4727. Sakkola. Neovius 359. 22/11 87. Yrjänä Kotti.

⁴⁴⁹ SKVR XIII. 4915. Metsäpirtti. Neovius 104. 8/10 87. Matti Sutelainen. Synt. v. 1840.

⁴⁵⁰ esim. SKVR V. 134. Toksova, Hittola. Pajula 326. 94.

⁴⁵¹ SKVR VII. 509. Maaninka. Rytönen, Ahti n. 918. -1926. Petsamo. Pekka Ruotsalainen, 71 v.

piilotetaan virsi vaskivakkaan aitan orren päälle, etteivät muut sitä löydä⁴⁵². Kerimäelläkin virsi halutaan piilottaa⁴⁵³, mutta muuten kätköpaikasta ei ole monia mainintoja. Sakkolassa laulajalla ”– o virret virsussai, laulut lankapaklossai”.⁴⁵⁴ Sommelolle eli tuohensäilytyskerälle ei kukaan Etelä-Karjalassa ja Savossa sovittale laulujaan, toisin kuin laajasti erityisesti Vienassa, mutta myös muualla.⁴⁵⁵ Sen sijaan Etelä-Karjalassa yleinen värttinä, jolle virsiä muun muassa valetaan, ei ole tunnettu Vienassa tai Raja-Karjalassa, mutta on sitäkin yleisempi Inkerin naisten lauluissa.⁴⁵⁶ Kiintoisaa on myös uskomusten yhteydessä luvussa 7.3 käsitelty lankakerän aloittaminen: kerän aloituksena käytetty esine saattaa päätyä taikavälineeksi tai on yhteydessä tuonpuoleiseen. Värttinällä kehrääminen on maagista ja lankakerä ja lanka katsotaan maagiseksi esineeksi sekä parauskomuksissa (ks. luku 7.2.2) että esim. islantilaisessa naisten magiassa (ks. luku 6.2.1; Heide 2006: 164-168). Laululanka on kenties konkreettisempi maagisen vaikuttamisen symboli kuin aiemmin on kuviteltu.

Martti Haavio väittää, että ”kun naispuolinen muinaisrunoilija aloittaa runonsa, hän sanoo avaavansa villavakan; kun hän sen lopettaa, hän sanoo käärivänsä virtensä kerälle (Haavio 1992: 277). Laskujeni mukaan näkyvä osa SKVR:n Etelä-Karjalan runoihin merkityistä noin viidestätoista virttä kerivästä laulajasta on kuitenkin sukupuoleltaan miehiä⁴⁵⁷ (naisiksi laulajia on merkitty vain kaksi), mikä tuo oman mielenkiintoisen lisänsä metaforan käyttöön.

Lotte Tarkka kirjoittaa vienalaisten runolaulujen kerä- ja vyyhtimetaforista. Taitava laulaja kerii vyyhteä ja Tarkan lainaaman Samuli Paulaharjun mukaan ”antaa laulun viedä ja sanan vetää toista sanaa”. Martti Haavio on tulkinut laulajan säilövän laulun lopettaessaan kerälle, mutta Tarkka toteaa Vienan aineiston perusteella metaforan monipuolisemmaksi. Laululangan ja laulukerän metaforat kommentoivat pääosin laulun muistamista, ei tuottamista. (Tarkka 2005: 118, Haavio 1992: 278.) Kerä ja vyyhti ovat myös

⁴⁵² SKVR VII. 503. Maaninka. Rytkönen, Ahti n. 153. 1925. Tuovilanlahti. Otto Jääskeläinen, 50 v.

⁴⁵³ SKVR VII. 515. Kerimäki. Hänninen, Laina n. 459. 1913.

⁴⁵⁴ SKVR XIII2. 4860. Sakkola. Reinholm N III 50. 48.

⁴⁵⁵ esim. SKVR I3. 1348 a). Latvaj. Bor. III, n. 40. 2/9 77. Arhippaine Miihkali; SKVR XIII1. 341. [Kemin seud?] Topelius Vanh. run. I, ss. 2-3. -22; SKVR I3.1274. Nokeus. Genetz II, n. 68. 15/8 72. Matti Kemppaine.

⁴⁵⁶ esim. SKVR V2. 239. Vuole, Sohvola. Krohn 17516. 96. Ontropi; SKVR V2. 134. Toksova, Hittola. Pajula 326. 94. Liisa Itko, 63 v; SKVR V2. 229. Lempaala, Lappalaismäki. Räikkönen 18. 16. Anni Lappalainen

⁴⁵⁷ SKVR VII. 509. Maaninka. Rytkönen, Ahti n. 918. -1926. Petsamo. Pekka Ruotsalainen, 71 v; SKVR VII. 503. Maaninka. Rytkönen, Ahti n. 153. -1925. Tuovilanlahti. Otto Jääskeläinen, 50 v; SKVR VI2. 4826. Puumala. Lavonius, V. n. 150. --31/7 1858; SKVR XIII2. 4727. Sakkola. Neovius 359. 22/11 87. Yrjöna Kotti; SKVR XIII2. 4915. Metsäpirtti. Neovius 104. 8/10 87. Matti Sutelainen. S 1840.

säiliömetaforia: vienalaisen laulajan Anni Lehtosen mukaan laulu on lapettu varastosta ja ”lappaminen on kuin lankavyyhden sekoittamista ja selvittämistä” (Tarkka 2005: 125). Kerä, vakka, sykkyrä ja värttinä ovat toki myös säiliöitä, mutta ajatus siitä, että laulu otettaisiin aina uudelleen säiliöstä esiin, unohtaa kehräämisen ja langan luomisenäkökulman. Voisiko Haavion mainitseman sanaisen arkun ja kerän erottaa erilaisiksi säiliöiksi (Haavio 1992: 278)? Ehkäpä laululanka ei ole (aina) valmis lauletaessa, mikäli sitä Inkerin ja Etelä-Karjalan naisten lauluissa vaskiselle – materiaaliltaan tuonpuoleisen yhteyttä painottavalle – värttinälle valetaan, ja toisinaan se jää virsivakkaan odottamaan uusia laulajia. Vyyhtikään ei välttämättä puolestaan ole, kuten Lehtonenkin yllä luonnehti, vielä valmis, vaan selvittämistä, kerimistä vailla oleva. Virret tulevat laulajalle ovista ja ikkunoista⁴⁵⁸ olematta missään valmiina odottamassa. Laulu purkautuu kehräämällä (tai vyyhteämällä) värttinälle tai kerälle säilöön sen laulamalla, ei sitä mistään esiin ottamalla. Kenties tämä kertoo myös eteläkarjalaisten runolaulujen rikkauden syistä – laulun hetkessä laulamalla luominen on ehkä ollut siellä sallitumpaa kuin pohjoisessa.

Kerä vieri, keträ vieri -säepari esiintyy erityisesti Inkerin alueella⁴⁵⁹ ja Etelä-Karjalan Raudussa.⁴⁶⁰ Kurkijoeltakin löytyy kuitenkin samaa motiivia käyttävä toisinto. Vyötär Tapanainen laulaa vierivästä rahasta, kerästä ja värttinänkehrästä (kenties omakohtaisena?) vertauskuvana muille maille, toisten pariin lähtemisestä:

Tina vieri, tenka vieri,
 Raha vieri, rauta vieri,
 Kerä vieri, keträ vieri,
 Mie vielä enemmän vierin,
 Vierin moalle vierahaale,
 Moale tuntemattomalle,
 Jos ei muut minusta tunne,
 Mie sitt' muit' on tunnustelen:
 Venäläist' on veikokseini,
 Venakkuu sisärekseni,
 Venäläin' on vel' parempi,
 Viel' on veikkoja parempi,
 Emoin lasta laatusampi.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁸ SKVR XIII2. 4915. Metsäpirtti. Neovius 104. 8/10 87. Matti Sutelainen. S. 1840.

⁴⁵⁹ SKVR VII2. 1544. Impilahti. Sirelius n. 241. -47; SKVR IV1. 679. Venjoki. H. A. Reinholm. A VI 41. 1847; SKVR IV1. 911. Törneröos ja Tallqvist. n. 1. 1859.

⁴⁶⁰ SKVR XIII4. 10709. Rautu, Riikola. Pennanen, Olavi 510. 36; SKVR XIII1.2323. Rautu. Ahlqvist A 479. 54.

⁴⁶¹ SKVR XIII1. 1405. Kurkijoki. Koskimies, A. V. 60. 80. Vyötär Tapanainen.

Raudussa kerän ja keträn lisäksi vierii myös ruikutteleva rulla. Keränä vierivä laulaja matkaa muille maille, ”miss' ei muut minuista tunne”.⁴⁶² Lankakerä ja värttinän kehrä symboloivat nopeaa liikettä, mikä näkyy mm. voiparan yleisissä valmistusmateriaaleissa ja sen kulkumuodossa värttinänä tai keränä⁴⁶³ (Harva-Holmberg 1928: 98-100).

Lapsuudenkodissa neidon perä pyörii pihalla kuten kerä vierii⁴⁶⁴ – keränä ja ketränä vieriminen on mahdollisesti nimenomaan naisellinen ominaisuus. Runoaihelma kuvanee myös konkreettista työtä. Tina, tenka ja raha ovat yksi lähdön syistä, kerä ja kehrääminen kenties tyypillisin tapa ansaita elantonsa vieraalla maalla, vieraiden keskellä. Samalla kerän ja keträn vierimisen voi muun aineistoni perusteella tulkita myös kuvaavan elämänkulkua ja elämäntarinaa, ja sitä kautta myös kohtaloa.

8.4 PÄÄTELMIÄ RUNOAINEISTOSTA – KÄDENTAITOT NAISEN KUVANA

Erityisesti eteläkarjalainen runoaineisto tekstiilikädentaitoja koskien on laajaa, vaikka vain suhteellisen pieni osa runoista varsinaisesti käsittelee kädentaitoja. Merkittävä osa runoista on peräisin vanhakantaisista äyrämöispitäjistä, erityisesti Sakkolasta ja Raudusta.

Tallennus ajoittuu erityisesti 1800-luvun loppupuoliskolle tai 1930-luvulle. Tietyt aiheet toistuvat laajalti, mutta toisaalta joukosta löytyy myös yksittäisiä toisintoja ilman vertailukohtaa.

Kädentaidot toimivat sekä metaforina että konkreettisina työkuvausina. Niitä käsittelevät runot voi karkeasti jakaa syntyihin, loitsuihin, häälauluihin, tuutulauluihin, leikkeihin, kerskauksiin, lyyriisiin tarinoihin, kehruuvirsiin ja metaforailmauksiin. Häälaulujen sisältä löytyy kehuja, moitteita ja neuvokkivirsiä. Lisäksi aineistossa on hyvä joukko lyhyitä tekstejä, jotka aihepiiriltään (mm. laskiainen, lampaalle tai kankaalle sanotut luvut jne.) sopisivat yhtä lailla Kansanrunousarkiston uskomuskeruukortteihin. Muun muassa kalendaariuskomusten joukosta päällekkäisyyksiä löytyykin.

Runoaineisto tuo kädentaitojen ja vaatetuksen sosiokulttuuriset aspektit valokeilaan. Kädentaidot nähdään yksilösuorituksena, jolla kuitenkin tähdätään oman lähipiirin yhteiseen hyvään. Suuressa osassa kädentaitoja sivuavia runoja korostuu taitavuuden ja työteliäisyyden korostaminen, kuten olin olettanutkin. Sen oheen nousee kuitenkin

---

⁴⁶² SKVR XIII1. 2323. Rautu. Ahlqvist A 479. 54.

⁴⁶³ KRA Kurkijoki. Lauri Laiho 98. 1933.

⁴⁶⁴ SKVR XIII1. 2401. Sakkola. Neovius 257. 17/1 88. Mari Kemiläinen; SKVR XIII1. 2595. Rautu. Ahlqvist A. 419. 54.

osaamattomuuden osoittelu ja nuoren tytön arvon määrittäminen hyvin pitkälti ulkoisten merkkien – eli taitoa ja vaurautta muille näyttävien vaatteiden – välityksellä. Paidan valmistaminen ja valmis vaatekappale symboloivat avioliittoa ja naisen suhdetta aviomieheensä, lapsiinsa ja uuteen sukuunsa. Siksi häälauluissakin kauhistellaan kaikkein eniten sitä, jos anopin, uuden elämän tärkeimmän naispuolisen kontaktin, paita on epäkelpo.

Sukupuoliroolit korostuvat voimakkaasti erityisesti häärunojen neuvokkivirsissä, joissa sulhasta ja morsianta kehoitetaan työntekoon, ahkeruuteen ja riidattomuuteen.⁴⁶⁵

Rooliodotukset ja -mallit ovat muutenkin runoudessa pinnalla: Juhana Savolainen kehuu laulussaan, että hänen isänsä aikanaan ”mie ol miehien parissa” ja äiti ”nain ol’ naisien parissa, naiste keske kelpajeli”⁴⁶⁶ – oli kelpajeleminen sitten kelpaamista tai kilpailemista, lause valottaa nasevasti naiseuden määritettä savokarjalaisessa yhteisössä. Neito valmistautuu jopa vuosia muutokseen, jossa entinen elämä jää taakse. Muutoksen konkreettisen lähestymisen merkkinä toimivat itselle ja lahjoiksi valmistetut ja vaateorsille häitä odottamaan siirretyt vaatteet. Elämänsä tiukimman tarkastelun alla (erityisesti eteläkarjalainen) nainen on omissa häissään, joissa suuri osa hänen yhteisöllisestä roolistaan muotoutuu osin olemassaolevan maineen, osin hänen sukulaisille jakamiensa antien pohjalta. Anopin odotukset ovat suuret, sillä miniä on uusi työntekijä talossa. Siksi Tytärtenhukuttaja -runojen kutomista osaamaton miniä onkin katastrofi – kenties myös siksi, että taitamattomuuden takana saattaa piillä lapsettomuuden metafora.

Arkinen työ nivoutuu osaksi arkea ja juhlaa. Tuutulauluissa naisille tutut materiaalit, pehmeä lampaanvuonan lievinävillä ja keskitalven talvitakku, toimivat lapsen makuualustana. Samalla naiset pohtivat tyttölapsen elämää sitä omaansa verraten. Yhtä lailla surmaa houkutellaan taloon lupaamalla tälle sukat tai kintaat, jos tämä vie pikkulapsen mennessään: kuolemasta tehdään toivottu ja tuttu vieras lahjalla, joka on usein tosielämässä osoitettu sukulaiselle. Omia tyttöjä kehutaan ylistämällä näiden kangaspuiden pirran piukkinaa ja ompelutaitoja. Leikeissä kudotaan kangasta ja etsitään kutovaa morsianta sekä kehrätään sudelle sukkalankaa. Susi ei tosin välttämättä ole vain naisen tärkeimmille eläimille, lampaille, vaarallinen metsänpeto, vaan yhdistyy toistaiseksi tuntemattomalla tavalla myös naiseen itseensä. Kehruulauluissa myös surraan aikaa, jonka palkkakehrääminen vieraalle vie, kun omat vaatteet (eli vauraus) ovat mitä ovat.

---

⁴⁶⁵ tiettyynajaan asti, esim. SKVR XIII2. 4433. Sakkola. Reinholm N I 26 a. 48.

⁴⁶⁶ SKVR XIII2. 2886. Pyhäjärvi. Borenus 24. 3/1 77. Jutana [Juhana Savolainen; laulajasuku]

Loitsuissa ja myyteissä tekstiilikädentaitojen tekijöiksi paljastuvat yliluonnolliset, positiivisesti assosioituvat naiset, jotka kehräävät ja kutovat kultaa, hopeaa ja vaskea. Kuutar sekä neito tammessa kutovat kultakangasta, jonka katkennutta loimilankaa – mahdollisesti ihmiselämää – neito suree. Negatiivisesti kuvattu Pohjolan emäntä, kuoleman ja kylmyyden edustaja, ei runoissa kehrää eikä kudo. Ainoastaan karjalaisessa loitsussa myönteiseen sävyyn kuvattu kiputyttö kerää kipuja kerälle, mutta siinäkin tämä assosioituu enemmän seuraavaksi runossa esiintyvään, taivaasta lankoja alas laskevaan pyhään neitsyeeseen.⁴⁶⁷ Sen sijaan Neitsyt Maria ompelee suonia ja parantaa poikansa kanssa niukahtaneen jäsenen. Apuna voi toimia myös hämähäkki, jota kuvataan kuitenkin useimmiten negatiiviseen sävyyn kudontataidosta huolimatta. Hienon silkkilangan on pakko olla varastettu Jeesukselta, tai kenties Marian kehruista. Langan, solmujen ja vyöttämisen merkitys korostuu myös niukahduksen luvuissa, joissa toisinaan auttavan Marian lisäksi otetaan aina apuun kantajaansa suojaava ja loitsun tehoa suuntaava punainen, harmaa tai kolmivärinen lanka. Lankakerä puolestaan on vierimisen, nopeuden ja pituuden metafora, joka kääritään kerälle runoa laulaessa tai joka vierii maalla elämänkulun symbolina laulajan kertoessa pitkästä matkasta ja elämästä ja työstä toisaalla. Taustalla laululangassa saattaa tosin olla myös langan ja kehräämisen maaginen aspekti. Runoaineisto valaisee nimenomaan kädentaitojen merkitystä yksilön ja yhteisön elämässä ja tarkentaa niihin liitettyjä merkityksiä, odotuksia ja oletuksia. Avioliitto ja aviomies nähdään runoissa kohtalona, joka jokaista neitoa odottaa, vaikka tosimaailmassa näin ei aina olisi ollutkaan. Pahan aviomiehen pelko, köyhyyden kammo ja kuoleman arkisuus kaikuvat nekin runojen kautta. Kädentaitotemaattisissa runoissa on kuultavissa toiveiden ohella runsas kirjo naisten pelkoja.

---

⁴⁶⁷ SKVR XIII.3. 9039. Kuolemajärvi, Karjal. kylä. Europ. K 498. 47.

9. LOPUKSI: MITÄ ON KÄDENTAITOUSKOMUSTEN TAKANA?

Täs on mun rukkini,
Täs on mun tuttini,
Täs on mun kaunis kangaspakkani.

Laulua laulavat nuoret äidit lasta pidellessään⁴⁶⁸

Keruukortiston uskomusaineisto ja SKVR:n runot tarjoavat yllättävänkin erilaisen näkökulman agraariajan savokarjalaisten naisten arkeen ja juhlaan. KRA:n uskomukset ovat voimakkaasti konkreettisiin töihin ja suotuisiin päiviin liittyviä, kun taas runoissa korostuvat taito, avioituminen ja avioliitto sekä perheen vaatehuolto ja loitsuihin liittyvät alkumyytit. Yhdistettynä aineistot sekä keskustelevat keskenään että laajentavat näkökulmaa Etelä-Savon ja -Karjalan ajattelumaailmaan.

Suurta viehätystä minussa ovat herättäneet aineistoanalyysin edetessä paljastuneet tulkintamahdollisuudet. Yleiseurooppalainen lankaan, kehräämiseen, kutomiseen ja vaatteiden valmistamiseen liittyvä perinne resonoi myös Suomen alueella osin muuntuneena, osin yhteisiä piirteitä säilyttäneenä. Vaikka osa uskomuksista saattaakin olla paikallisia tai puhtaasti samantyyppisestä työnkuvasta syntyneitä, on aineistossani niin monia yhtymäkohtia laajempaan uskomusmaailmaan, että en usko yhteyttä puhtaaksi sattumaksi tai satunnaiseksi. Aineisto leviää voimakkaasti sekä pohjoiseen, länteen että etelään, joten laajempi tutkimus olisi tarpeen yleiskuvan saavuttamiseksi.

Alueelliset piirteet vaihtelevat jo Etelä-Savon ja Etelä-Karjalankin välillä, joten voimakkaita yleistyksiä voi tehdä vain tietyistä asioista – samoista, jotka vaikuttavat myös muualla Euroopassa. Näistä selkeimpiä ovat langan ja kehräämisen rooli uuden (elämän) luomisen symbolina ja kehruun yhteys yliluonnollisiin naishahmoihin sekä kutominen kohtalon ja lasten synnyttämisen symbolina. Näiden metatasojen, joita laulajatkaan eivät varmasti ole aina tiedostaneet, ohella runoissa ja uskomuksissa näkyy kuva yhteiskunnasta, jossa taito ja ahkeruus merkitsevät ulkoisestikin mitattavaa vaurautta eli yhteisön näkökulmasta onnea. Poikia varoitellaan kirkkotieltä kihlaamisesta, ettei komea ulkonäkö tai muhkea takamus houkuttelisi enemmän kuin sävyisiä luonne ja ahkerat kädet. Töiden

---

⁴⁶⁸ SKVR VII. 1600. Mäntyharju. Loukola, L. n. 37. -1915. Maria Serenius.

epäonnistuminen on konkreettinen lovi toimeentuloon, joka muutenkin köyhemmillä saattoi olla hyvin niukka, joten kuun vaiheiden ja tuulen suunnan tarkkailu sekä suotuisien päivien odottaminen on turvallisempaa kuin riskin ottaminen.

Kädentaidoista kertovissa runolauluissa avioliitto nousee tärkeään asemaan, mutta ei pelkästään vaimon tai miehen löytämisen osalta, vaan myös nimenomaan arjessa ja juhlassa tarvittavan vaatetusomaisuuden näkökulmasta. Kädentaidoista kertovat runot, jotka eivät ole varsinaisia myyttejä, liittyvät pääsääntöisesti tavalla tai toisella avioliittoon – joko tulevaan tai olemassa olevaan – tai lapsiin esim. tuutulaulujen saralla. Neitojen elämä pyörii runojen näkökulmasta katsottuna myötäjäisten ja antien tekemisen ympärillä. Tytöt keuhvat itseään ja taitojaan, samoin näiden oman perheen naiset. Morsian joutuu kiittelyn tai äkäilyn kohteeksi sen mukaan, kuinka paljon lahjoja hän pystyy jakamaan sulhasen suvulle (rivien välissä onkin havaittavissa suoranaista ahneutta uusien sukulaisten taholta). Tiukan valvonnan alla on myös eteläisessä Savo-Karjalassa se, ovatko myötäjäiset ja lahjat itse tehtyjä ja onko tytöllä kylässä vaatevelkoja. Ne, jotka eivät ehdi kehrätä itselleen riittävästi lankoja muille töitä tehdessään, kokevat olevansa huonosti pukeutuneita. Kertovissa runoissakin avioituminen ja kädentaidot liittyvät tiiviisti yhteen: morsiamella oletetaan olevan kyky valmistaa sulhaselle ja laajennetulle perheelle paitoja, ja mikäli tämä ei onnistu, ollaan kriisin partaalla.

Kädentaitojen taitaminen kuului naiseuden määritelmään. Ihanteelliseen naiseuteen kuului siis erinomainen käsityötaito. Tähän mittaan eivät läheskään kaikki tietenkään yltäneet. Se kuuluu erityisesti runoteksteissä, etenkin morsiamen moitteissa ja keträsin kylän kerää - aiheelmassa, jossa muille kehrääminen kerrotaan syyksi siihen, että itsellä ei ole kunnollisia vaatteita. Aikataulutusta töille löytyy vuodenkierrosta ja sen vakiintuneista päivämääristä ja pyhätyökielloista. Omatekoisen vaateomaisuuden arvostus näkyy erityisen selvästi morsiamen moitteissa: muualta ostetut langat tai kankaat riittävät haukkujen aiheeksi. Muualta ostaminen olisi verottanut talon varallisuutta ja toisaalta myös luultavasti aiheuttanut kateutta kylällä: miksi noilla on varaa ostaa ja meillä ei; sehän tarkoittaa, että naapurin miniä on laiska! Tekstiilien ympärille kutoutuu monimutkainen sosiaalisten suhteiden, yhteisön kateuden ja varakkuuden tavoittelun verkko.

Aineistostani ja sen tulkinnasta nousevat selvästi esiin yleisen tason yhteydet pohjoiseen ja eurooppalaiseen kädentaitoihin liittyvään uskomusmaailmaan. Odotetusti eteläkarjalaisissa runoissa näkyviin nousee myös avioliiton korostunut rooli, mutta toisaalta Savossa ei uskomus- eikä runoaineisto erityisesti korosta häitä tai avioliittoa. Värttinän ja langan näkyvä rooli maagisissa yhteyksissä sekä runoissa että uskomusaineistossa liittyy yhtä

lailla kehräämisen yleismaailmalliseen elämää synnyttävään ja naisten magiaan liittyvään kontekstiin, samoin kuin kutominen on nähtävissä kohtaloa ennustavana toimintana.

Äärettömän mielenkiintoista olisi perehtyä kehräämistä, kutomista ja ompelemista käsitteleviin metaforiin erityisesti Karjalan alueella. Inkerin ja Etelä-Karjalan uskomukset ja runot näyttävät ymmärrettävästi melko yhtenäisiltä, mutta kiinnostavasti myös Vienasta ja muilta pohjoisemmilta alueilta löytyy sekä limittyviä että omaleimaisia uskomuksia näihin kädentaitoihin liittyen. Tarkempi tutkimus ja esim. tutkimuksen laajentaminen koko Itä-Suomen tai peräti Suomen alueelle toisi lisätietoa agraarikulttuurin naisten elämän suuritöisimmästä osa-alueesta.

Käsityö ei ole vain konkreettista, tuottavaa toimintaa. Se on uuden synnyttämistä ja luomista olemassa olevaan maailmaan. Lähes tyhjästä syntyy lanka, langasta syntyy kangas, kankaasta syntyy vaate. Nainen synnyttää lapsia, lankaa, kangasta – tuottaa maailmaan jotakin pysyvää ja näkyvää. Tekstiileihin liittyvissä uskomuksissa, runoissa ja myyteissä taito, maagiset merkitykset ja vauraus kutoutuvat yhteen. Jokapäiväiseen työhön liittyvät syvemmät merkitykset ja tasot kulkivat mukana talonpoikaisyhteisön arjessa ja juhlassa pitkälle 1900-luvulle saakka.

10. LÄHTEET

AINEISTO

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston kokoelmat.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot I3 (1919): Vienan runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot III1 (1915): Länsi-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot IV1 (1925): Keski-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot IV2 (1926): Keski-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot IV3 (1928): Keski-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot V1 (1929): Itä- ja Pohjois-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot V1 (1930): Itä- ja Pohjois-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot V1 (1931): Itä- ja Pohjois-Inkerin runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot VI1 (1934): Savon runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot VI2 (1936): Savon runot. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot. VII1 (1929): Raja- ja Pohjois-Karjalan runot 1. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot. VII2 (1931): Raja- ja Pohjois-Karjalan runot 2. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot VII3 (1933): Raja- ja Pohjois-Karjalan runot 3. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot VII4 (1933): Raja- ja Pohjois-Karjalan runot 4. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot XIII1 (1936): Etelä-Karjalan runot 1. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot XIII2 (1937): Etelä-Karjalan runot 2. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot XIII3 (1939): Etelä-Karjalan runot 3. SKS.

SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot XIII4 (1945): Etelä-Karjalan runot 4. SKS.

KIRJALLISUUS

Apo, Satu (2001): *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. SKS.

Apo, Satu (2002): Miten ymmärtää tytärtenhukuttajaa? Teoksessa Apo, Satu & Koivunen, Anu & Rossi, Leena-Maija & Saarikangas, Kirsi (toim.): *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. SKS.

Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B. (1992): Preface. Teoksessa Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B (ed.): *Dress and Gender. Making and Meaning in Cultural Contexts*. Berg.

Berg, Ria (2004): Vaatteet ja pukeutuminen. Teoksessa Hänninen, Marja-Leena & Kahlos, Maijastiina (toim.): *Roomalaista arkea ja juhlaa*. SKS.

Castren, Paavo & Pietilä-Castren, Leena (2000): *Antiikin käsikirja*. Otava.

Eicher, Joanne B. & Roach-Higgins, Mary Ellen (1992): Definition and Classification of Dress: Implications for Analysis of Gender Roles. Teoksessa Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B (ed.): *Dress and Gender. Making and Meaning in Cultural Contexts*. Berg.

Enninger, Werner (1992): Clothing. Teoksessa Bauman, Rickhard (ed.): *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments. A Communications-centered Handbook*. Oxford University Press.

Franck, Marketta (1997): *Waatteen wiesti ja wiettelys*. Nukke- ja pukumuseo.

Haarala, Risto (toim.) (1994): *Suomen kielen perussanakirja. Kolmas osa, S-Ö*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Painatuskeskus.

Haavio, Martti (1992): Metafora ja topos. Teoksessa Haavio, Martti: *Esseitä kansanrunoudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 564. SKS.

Harva-Holmberg, Uno (1928): Para. Vertaileva tutkimus. *Annales Universitatis Aboensis*.

Heide, Eidar (2006): Spinning Seiðr. Teoksessa Andrén, Anders & Jennbert, Kristina & Raudvere, Catharina (ed.): *Old Norse Religion in Long-Term Perspectives. Origins, Changes and Interactions*. Vågar till Midgard 8. Nordic Academic Press.

Hoskins, Janet (1989): Why Do Ladies Sing the Blues? Indigo Dyeing, Cloth Production, and Gender Symbolism in Kodi. Teoksessa Weiner, Annette & Schneider, Jane (ed): *Cloth and Human Experience*. Smithsonian Institution Press.

Häkkinen, Antti (2007): Elämä täynnä kärsimystä. Teoksessa Häggman, Kai & al (toim): *Arjen historia*. Weilin & Göös.

Hänninen, Marja-Leena (2004): Avioliitto ja häät. Teoksessa Hänninen, Marja-Leena & Kahlos, Maijastiina (toim.): *Roomalaista arkea ja juhlaa*. SKS.

- Issakainen, Tenka (2012): *Tavallista taikuutta. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksestä Mikko Koljosen osaamisen valossa*. Turun yliopiston julkaisuja 347. Turun yliopisto.
- Junnila, Olavi (1986): Autonomian rakentamisen ja kansallisen nousun aika. Teoksessa Avikainen, Paula & Pärssinen, Erkki (toim): *Suomen historia 5: Kansallisen heräämisen aika*. Weilin & Göös.
- Kaukonen, Toini-Inkeri (1965): *Suomen kansanomaiset nauhat*. Kansatieteellinen tutkimus. SKS.
- Kaukonen, Toini-Inkeri (1985): *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. WSOY.
- Koskivirta, Anu (2007): Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa. Teoksessa Häggman, Kai & al (toim): *Arjen historia*. Weilin & Göös.
- Kuisma, Markku (2007): Ruotsalainen rajamaa, keisarillinen suuriruhtinaskunta. Teoksessa Häggman, Kai & al (toim): *Arjen historia*. Weilin & Göös.
- Kupiainen, Tarja (2004): *Kertovan kansanrunouden nuori mies ja nuori nainen*. SKS.
- Kuusi, Matti 1963 (toim.): *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Otava.
- Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko (2005): *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin*. Museovirasto.
- Lehtinen, Ildikó (2008): Koreuden tähden - Oli se tyttö hinnoissah ennen! Teoksessa Lehtinen, Ildikó (toim.): *Rajantakaista Karjalaa*. Kulttuurien museo.
- Lönnqvist, Bo (1978): *Kansanpuku ja kansallispuku*. Otava.
- Markkola, Pirjo (2007): Suomalaisen naisen ja miehen elämäankaari. Teoksessa Häggman, Kai & al (toim): *Arjen historia*. Weilin & Göös.
- Markula, Raija (1999): *Tekstiilitieto*. WSOY.
- Naakka-Korhonen, Mervi (2007): Kuu ja terveys. Teoksessa Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1106. SKS.
- Naakka-Korhonen, Mervi (2008): Kansa vaivojensa parantajana. Teoksessa Räsänen, Riitta (toim.): *Savo ja sen kansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1192. SKS.
- Pancake, Cherry M. (1992): Gender Boundaries in Production of Guatemalan Textiles. Teoksessa Teoksessa Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B (ed.): *Dress and Gender. Making and Meaning in Cultural Contexts*. Berg.
- Pulma, Panu (2007): Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa Häggman, Kai & al (toim): *Arjen historia*. Weilin & Göös.

Pursiainen, Leena (1982): *Karjalaisia kansallispukuja nykyisestä Etelä-Karjalasta, Laatokan Karjalasta ja Karjalan kannakselta*. WSOY.

Pylkkänen, Anu (2006): Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664-1922. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092. SKS.

Pyhä Raamattu (1992). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksessa vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Suomen Piipilaseura.

Rahikainen, Marjatta (2006): Kadonneen työn jäljillä. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092. SKS.

Rahikainen, Marjatta (2006): Maatalouden piit pitäjänhistorioiden valossa. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092. SKS.

Ranta, Raimo (1986): Vanha Suomi 1784-1811. Teoksessa Avikainen, Paula & Pärssinen, Erkki (toim.): *Suomen historia 5: Kansallisen heräämisen aika*. Weilin&Göös.

Raussi, Eljas (1966): *Virolahden kansanelämää 1840-luvulla*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 280. SKS.

Räsänen, Riitta (2008): Aukkaat ja asutuskuva. Teoksessa Räsänen, Riitta (toim.): *Savo ja sen kansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1192. SKS.

Räsänen, Riitta & Räsänen, Matti (2008): Kotipiiri pyhänä ja arkena. Teoksessa Räsänen, Riitta (toim.): *Savo ja sen kansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1192. SKS.

Salminen, Väinö (1945): Etelä-Karjalan runonlaulajat ja tietäjät. Teoksessa *Suomen Kansan Vanhat Runot XIII4: Etelä-Karjalan runot 4*. SKS.

Schneider, Jane (1989): Rumpelstiltskin's Bargain: Folklore and the Merchant Capitalist Intensification of Linen Manufacture in Early Modern Europe. Teoksessa Weiner, Annette & Schneider, Jane (ed): *Cloth and Human Experience*. Smithsonian Institution Press

Schwartz, Ronald A. (1979): Uncovering the Secret Vice: Toward an Anthropology of Clothing and Adornment. Teoksessa Cordwell, Justine M. & Schwarz, Ronald A. (ed): *The Fabrics of Culture. The Anthropology of Clothing and Adornment*. Mouton Publishers.

Simonen, Jaana (toim.) (1992): *Sarafaanit ja feresit: Pohjois-Karjalan museon 75-vuotisjuhlajulkaisu*. Pohjois-Karjalan museo.

Sirelius, U. T. (1989): *Suomen kansanomaista kulttuuria II. Esineellisen kansatieteen tuloksia*. Kansallistuote Oy, Erika-kirjat.

- Siikala, Anna-Leena (1999): *Suomalainen samanismi – mielikuvien historiaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 565. SKS.
- Siikala, Anna-Leena (2007): Kosmoksen keskus ja sen valtiattaret. Teoksessa Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1106. SKS.
- Siikala, Anna-Leena (2008): Myytit, riitit ja tietäjän toimet. Teoksessa Räsänen, Riitta (toim.): *Savo ja sen kansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1192. SKS.
- Siikala, Anna-Leena (2012): *Itämerensuomalaisten mytologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1388. SKS.
- Spoof, Sanna-Kaisa (2003): Iitti alueellisen kansankulttuurin tutkimuksen kenttänä. Teoksessa Spoof, Sanna-Kaisa (toim.): *Tiltun kapiot. Iittiläinen käsityöperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 884. Gummerus.
- Stark-Arola, Laura (1998): *Magic, Body and Social Order: The construction of gender trough women's private rituals in traditional Finland*. Studia Fennica Folkloristica 5. SKS.
- Survo, Vera (2008): Kirjottua historiaa. Teoksessa Lehtinen, Ildikó (toim.): *Rajantakaista Karjalaa*. Kulttuurien museo.
- Talve, Ilmar (1997): *Finnish Folk Culture*. Studia Fennica Ethnologica. SKS.
- Tarkka, Lotte (2005): *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821-1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1033. SKS.
- Timonen, Senni (2004): *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 963. SKS.
- Torkki, Terhi (2003): No jokos teitil on kankahii kulottu... Iittiläisemäntien käsityömuistot. Teoksessa Spoof, Sanna-Kaisa (toim.): *Tiltun kapiot. Iittiläinen käsityöperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 884. Gummerus.
- Ward, Donald (ed.) (1981): *The German Legends of the Brothers Grimm*. Institute for the Study of Human Issues.
- Weiner, Annette B. & Schneider, Jane (toim.) (1989): *Cloth and Human Experience*. Smithsonian Institution Press.
- Vilkuna, Kustaa (2004): *Työ ja ilonpito*. 4. painos. Otava.
- Vilkuna, Kustaa (2007): *Vuotuinen ajantieto*. 24. painos. Otava.
- Östman, Ann-Catrin (2007): Kaskenpoltosta moderniin maatalouteen. Teoksessa Häggman, Kai & al (toim): *Arjen historia*. Weilin & Göös.

INTERNET-LÄHTEET:

Forsius, Arno (2005): *Listerioosi, Listeria monocytogenes -bakteerin aiheuttama sairaus.* [WWW-dokumentti] <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/listerio.htm> (Luettu 1.12.2013.)

Karja, Miia & Lilja, Taina (2007): *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat.* Maa- ja elintarviketalous 106. MTT. [WWW-dokumentti] <http://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketti/Elaingeenivarat/944A907D2A42925BE040A8C0033C4F3A>. (Luettu 4.4.2013.)

Lintrop, Aado (1999): The Great Oak, The Weaving Maidens and the Red Boat, Not To Mention a Lost Brush. Verkkojulkaisussa *Folklore. Electronic Journal of Folklore: Vol 11*. ISSN 1406-0949. Institute of Estonian Language USN. [WWW-dokumentti] <http://www.folklore.ee/folklore/vol11/oak.htm>. (Luettu 8.3.2013.)

Mencej, Mirjam (2011): Connecting Threads. Verkkojulkaisussa *Folklore. Electronic Journal of Folklore: Vol. 48*, 55-84. ISSN 1406-0949. Folk Belief and Media Group of ELM, Andres Kuperjanov. Estonian Folklore Institute. [WWW-dokumentti] <http://www.folklore.ee/folklore/vol48/mencej.pdf>. (Luettu 8.3.2013.)

Seppälä, Nina (1998): *Hamppu – mahdollisuuksien kasvi.* [WWW-dokumentti.] <http://www.kukin.to/tietosivut/hamppu/pohninaseppala.html> (Luettu 3.12.2013).

Suomen Kansan Vanhat Runot. Verkkokorpus. SKS. <http://dbgw.finlit.fi/skvr/>

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

Suullinen tiedonanto. Pirjo Talvela (s. 28.10.1943, Hiitola), tiedonanto tutkielman tekijälle 13.6.2013. Kuultu 1960-luvulla anoppi Nelly Talvelalta Porvoon maalaiskunnassa.